

ҒЫЛЫМ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

НАУКА

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Меншік иесі:

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің
Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

ISSN 2306-451X
N2 (69) 2021 ж., маусым
DOI: 10.47450/2306-451X-2021-69-2

ҒЫЛЫМ = НАУКА

Халықаралық ғылыми журнал.
2002 жылғы наурыздан бастап шығады.
Жарияланымдар тілі - қазақ, орыс, ағылшын

Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін
жариялауға арналған басылымдар тізіліміне
(ҚР БҒМ БҒСБК 17.10.2016 ж. №1027 бұйрығы)
«Ғылыми дәйексөздеудің ресейлік индексі» (РИНЦ)
Ресей библиографиялық деректер базасына,
Қазақстандық цитаталау базасына (ҚазБЦ) енгізілген

Бас редактор **Биекенов Н.А.**, заң ғылымдарының докторы, доцент
Бас редактордың орынбасары **Каракушев С.И.**, заң ғылымдарының кандидаты

Редакциялық кеңес құрамы:

Айтуарова А.Б., з.ғ.к., Смышляев А.С., философия докторы (PhD), Қайнар Е.Е.,
философия докторы (PhD), Брылевский А.В., з.ғ.к., Слепцов И.В., з.ғ.к.,
Кульжанова Г.Т., филос.ғ.к., доцент, Таукенова А.М., филол.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы:

Әбеуов Е.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (Қарағанды қ.)
Әбіл Е.А., тарих ғылымдарының докторы, профессор
Әкімжанов Т.Қ., заң ғылымдарының докторы, профессор
Джоробекова А.М., заң ғылымдарының докторы, профессор (Қырғыз Республикасы, Бішкек қ.)
Жалбуров Е.Т., заң ғылымдарының докторы, профессор (Шымкент қ.)
Ким Н.П., педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Қолдыбаев С.А., философия ғылымдарының докторы, профессор
Крымов А.А., заң ғылымдарының докторы, доцент (РФ, Рязань қ.)
Панин Ю.И., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (РФ, Псков қ.)
Сейтжанов О.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Сқақов А.Б., заң ғылымдарының докторы, профессор (Нұр-Сұлтан қ.)
Татарян В.Г., заң ғылымдарының докторы, профессор (РФ, Мәскеу қ.)
Шынарбаев Б.К., заң ғылымдарының докторы, доцент

Журнал 2015 жылғы 12 наурызда Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму
министрлігінде тіркелді. N15156-Ж куәлік.
Алғашқы есепке алу уақыты мен нөмірі 2001 ж. 01.10, №2325-Ж.

Собственник:
**Костанайская академия
Министерства внутренних дел Республики Казахстан
имени Ширакбека Кабылбаева**

ISSN 2306-451X
N2 (69) 2021 г., июнь
DOI: 10.47450/2306- 451X-2021-69-2

ҒЫЛЫМ - НАУКА
Международный научный журнал
Издается с марта 2002 года.

Язык публикаций - казахский, русский, английский

Включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации
основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам
(приказ ККСОН МОН РК №1027 от 17.10.2016 г.),
Российскую библиографическую базу данных
«Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ),
Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ)

Главный редактор - **Биекенов Н.А.**, доктор юридических наук, доцент
Заместитель главного редактора - **Каракушев С.И.**, кандидат юридических наук

Состав редакционного совета:

Айтуарова А.Б., к.ю.н., Смышляев А.С., доктор философии (PhD), Кайнар Е.Е.,
доктор философии (PhD), Брылевский А.В., к.ю.н., Слепцов И.В., к.ю.н., Кульжанова Г.Т.,
к.филос.н., доцент, Таукенова А.М., к.филол.н.

Состав редакционной коллегии:

Абеуов Е.Т., кандидат юридических наук, доцент (г. Караганда)
Абиль Е.А., доктор исторических наук, профессор
Акимжанов Т.К., доктор юридических наук, профессор (г. Алматы)
Джоробекова А.М., доктор юридических наук, профессор (Кыргызская Республика, г. Бишкек)
Жалбуров Е.Т., доктор юридических наук, профессор
Ким Н.П., доктор педагогических наук, профессор
Колдыбаев С.А., доктор философских наук, профессор
Крымов А.А., доктор юридических наук, доцент (РФ, г. Рязань)
Панин Ю.И., кандидат юридических наук, доцент (РФ, г. Псков)
Сейтжанов О.Т., кандидат юридических наук, доцент
Скаков А.Б., доктор юридических наук, профессор (г. Нур-Султан)
Татарян В.Г., доктор юридических наук, профессор (РФ, г. Москва)
Шнарбаев Б.К., доктор юридических наук, доцент

Зарегистрирован в Министерстве по инвестициям и развитию Республики Казахстан
12 марта 2015 г. Свидетельство №15156-Ж.
Время и номер первичной постановки на учет №2325-Ж от 01.10.2001 г.

МАЗМҰНЫ = СОДЕРЖАНИЕ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ = АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Шнарбаев Б.К. Социальная адаптация осужденных после освобождения из мест лишения свободы.....	4
Каиржанова С.Е., Шаяхметова Ж.Б., Бейсеналиев Б.Н. Вопросы совершенствования полномочий следственного судьи.....	10
Канатов А.К., Сейтаева Ж.С. К вопросу совершенствования управления медицинскими службами системы МВД (практико-ориентированный подход).....	16
Балгожина М.Е., Райбаев Д.К., Амангелдиев Д.А. Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарға әлеуметтік бақылау жасауға байланысты кейбір мәселелер.....	23
Saidamirova V.V. Methodological basis of the person's external appearance study using video materials.....	30
Тұрғанов Ө.А., Амангелдиев Д.А. Әділдік пен шындықтың айнасы – жариялылық.....	37
Садықов А.Ж. Қылмыстық жазасын өтеп шыққан тұлғаларды әлеуметтік бейімдеудегі құқық қорғау органдарының қызметіне қатысты халықаралық тәжірибе.....	42
Қаратаев Т.Ж. Қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралауда аса қатыгездік белгілерін анықтаудың маңыздылығы және жазаны тағайындаудағы алар орны.....	47
Бачурин С.Н. Отдельные вопросы законодательной регламентации и оперирования юридической терминологией в современном уголовном и административном процессе Республики Казахстан.....	52
Исбаева Е.И., Нұрыш З.З. Қазіргі Қазақстандағы жер заңнамасын дамытудың негізгі тенденциялары мен перспективалары.....	57
Аймағанбетов Т.З. Қазақстанда дене шынықтыру және спорт саласының нормативтік құқықтық қамтамасыз етілуі.....	62
Сатбаева Қ., Сидорова Н.В. Еңбекші-мигранттар құқықтық мәртебесінің халықаралық еңбек құқығымен реттелуі проблемалары.....	67

КӘСПТІК ОҚЫТУ ЖӘНЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ БІЛІКТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ = ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ПОДГОТОВКА КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Биекенов Н.А., Тулкинбаев Н.А., Бримжанова С.С. К вопросу о перспективах подготовки специалистов для ОВД.....	73
Ким Н.П., Сапарин О.Е. Психолого-педагогические аспекты готовности слушателей первоначальной профессиональной подготовки к практической деятельности в ОВД.....	82
Абильмажинов М.Д. Имитационное моделирование ситуаций как один из прогрессивных методов совершенствования занятий по тактико-специальной подготовке.....	90

ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ІЛІМНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ = АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

Ахметов А.С. Актуальные вопросы содержания коррупции.....	95
--	----

ШЕТ ЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ = ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

Орлов К.А. Общетеоретическая характеристика дисфункций государства.....	99
--	----

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ = ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Акимжанов Т.Қ., Османова Г.Ж. Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны тағайындау барысында ескерілетін мән-жайлар.....	104
Қуатова А.Ә., Мороз С.П. Қазақстанның нарықтық экономикасы жағдайында жер заңнамасының қалыптасуы.....	111
Акимжанов Т.К., Тлешалиев Н.Д. Арест как один из наиболее эффективных видов уголовного наказания.....	118
Қобландин Қ., Косжанов Т.А., Уакасов Д.А. Құқық қорғау органдары жүйесінде кадрларды іріктеу мен орналастырудың кейбір әдістері туралы.....	126
Қусанов С.А., Косжанов Т.А., Уакасов Д.А. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының кадр басқармасы тұжырымдамасының мазмұны туралы мәселеге.....	131
Жолдасқалиев С.М., Есиргенова Д.М. Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері қызметкерлерінің пробацияны жүзеге асыратын субъектілер ретіндегі құқықтық мәртебесін реттеу мәселелері.....	136
Романова А.Н., Иманбаев С.М. Сравнительно-правовой анализ института медиации по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан, США и Великобритании.....	140
Қалмырзаев Б.А., Битемиров Қ.Т. Халықаралық құқық, құқықтық және ұлттық заңнама жүйелерінде «діни экстремизм» ұғымының бекітілуінің тарихи-құқықтық негіздері.....	147
Камчыбеков М.Б. К вопросу об общественной опасности воспрепятствования организации, проведению собрания, митинга, демонстрации, шествия, пикетирования или участию в них.....	155
Койлыбаев М.Т. Ұйымдасқан қылмыстылық өзіндік криминологиялық зерттеудің объектісі ретінде.....	160
Абенев Р.Т. Особенности краж, совершаемых на железнодорожном транспорте.....	165
Сапаров Ж.Ж. Халықты медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары.....	169
Бекмуханбетов М.С. Проблемные вопросы определения малозначительности административных правонарушений в области охраны окружающей среды.....	175
Шунушева М.А. Особенности привлечения к административной ответственности несовершеннолетних за вандализм.....	181
Исбаев Ч.А. Проблематика исследования ответственности за посягательства на жизнь лица, осуществляющего правосудие и досудебное расследование.....	186

Жарияланатын ғылыми мақалаларға қойылатын талаптар = Требования, предъявляемые к публикуемым статьям.....	193
---	-----

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

УДК 343.848.2

DOI: 10.47450/2306-451X-2021-69-2-4-9

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ОСУЖДЕННЫХ ПОСЛЕ ОСВОБОЖДЕНИЯ ИЗ МЕСТ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

Б.К. Шнарбаев

доктор юридических наук, доцент

Костанайский филиал Челябинского государственного университета, Казахстан

Аннотация. Деятельность общественности, государственных и социально-адаптационных институтов в оказании помощи освобожденным, в решении наиболее важных проблем, с которыми они сталкиваются на свободе (трудовое, бытовое, жилищное устройство), до конца не проработана и практически слабо координируется. Восстановление и адаптация освобожденных в социуме – это не только позитивные личностные изменения, но и корректировка его общественных связей, взаимодействия в макро- и микросреде. Без профессиональной помощи освобожденный не сможет сразу социализироваться в обществе. Часто рецидив преступлений связан с отсутствием системного, профессионального подхода к указанной категории граждан.

Институт социальной работы важен тем, что свободный человек может решить какую-либо проблему путем обсуждения ее с различными специалистами, к которым он может обратиться в любой момент. Освобожденный в силу тех или иных обстоятельств, в основном социального, материального и бытового неустойства, не имеет возможности обратиться к кому-либо за помощью. Поэтому социальная помощь профессионального работника играет очень важную роль в обеспечении необходимыми условиями людей, освободившихся из лишения свободы.

Ключевые слова: социальная работа, адаптация, ресоциализация, осужденные, освобожденные, бытовое, трудовое устройство.

БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ ОРЫНДАРЫНАН БОСАТЫЛҒАН СОТТАЛҒАНДАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕУ

Б.К. Шнарбаев

заң ғылымдарының докторы, доцент

Челябі мемлекеттік университетінің Қостанай филиалы, Қазақстан

Аңдатпа. Қоғамдық, мемлекеттік және әлеуметтік бейімделу институттарының босатылғандарға көмек көрсетудегі олар кездестіретін маңызды мәселелерді шешуде (еңбек, үй, тұрғын үй) іс-әрекеттері толық пысықталмаған және іс жүзінде нашар үйлестірілген. Қоғамдағы азат етілгендердің қалпына келуі және бейімделуі тек жеке тұлғалық жағымды өзгерістер ғана емес, сонымен бірге оның әлеуметтік қатынастарын, макро- және микроортадағы өзара әрекеттесулерін түзету болып табылады. Кәсіби көмек болмаса, азат етілген адам қоғамда бірден әлеуметтене алмайды. Көбіне қылмыстардың қайталануы осы санаттағы азаматтарға жүйелі, кәсіби көзқарастың болмауымен байланысты.

Әлеуметтік жұмыс институты маңызды: еркін адам кез-келген мәселені кез-келген уақытта жүгіне алатын әр түрлі мамандармен талқылау арқылы шеше алады. Белгілі бір жағдайларға, негізінен әлеуметтік, материалдық және тұрмыстық тәртіпсіздікке байланысты босатылған адамның көмек алу үшін біреуге жүгінуге мүмкіндігі жоқ. Сондықтан, кәсіби қызметкердің әлеуметтік көмегі түрмеден шыққан адамдарға қажетті жағдайларды жасауда өте маңызды рөл атқарады.

Түйін сөздер: әлеуметтік жұмыс, бейімделу, әлеуметтендіру, сотталғандар, босатылған, тұрмыстық, еңбек тәртібі.

SOCIAL ADAPTATION OF CONVICTED PERSONS AFTER RELEASE FROM PLACES OF DETENTION

Shnarbayev B.K.

Doctor of Law, Associate Professor

Kostanay branch of the Chelyabinsk State University, Kazakhstan

Annotation. The activities of the public, state and social-adaptation institutions in providing assistance to the released, in solving the most important problems they face at large (labor, household, housing) are not fully developed and are practically poorly coordinated. The recovery and adaptation of the released in society is not only positive personal changes, but also the adjustment of its social relations, interaction in the macro- and microenvironment. Without professional help, a released person will not be able to immediately socialize in society. Often, the recidivism of crimes is associated with the lack of a systematic, professional approach to this category of citizens.

The institution of social work is important in that a free person can solve any problem by discussing it with various specialists, whom he can turn to at any time. Released due to certain circumstances, mainly social, material and domestic disorder, he does not have the opportunity to turn to someone for help. Therefore, social assistance, a professional worker plays a very important role in providing necessary conditions for people released from imprisonment.

Keywords: Social work, adaptation, resocialization, convicted persons, released, household, labor arrangement

Введение

Институт постпенитенциарной ресоциализации находится в стадии своего становления, на этом этапе работа носит характер мероприятий, направленных на облегчение социальной адаптации, установление социального контроля за теми освобождающимися, от которых можно ожидать каких-либо антиобщественных проявлений, в том числе совершения новых правонарушений. Проведенные исследования показывают, около 40 % лиц, впервые попавших в места лишения свободы, не имели постоянной работы. На преступление их толкнула неустроенность в современном мире, безработица, отсутствие профессии, неблагоприятное влияние окружающей среды.

Складывающаяся негативная ситуация требует принятия действенных мер, т.к., несмотря на принимаемые меры, которые исходят от законодательной и исполнительной власти, в результате которых численность тюремного населения была снижена, не произошло снижения криминогенной напряженности в обществе. Освобождаемые из учреждений УИС граждане, а это тысячи людей, не находят поддержки со стороны государства и общества в момент освобождения из мест изоляции. Происходит это в результате ослабления семейных связей, трудностей с денежными средствами, отсутствия работы, а также неустроенности этой категории лиц, освободившихся из мест лишения свободы, что в совокупности влияет на повторное совершение новых правонарушений. Вопросы правового регулирования и доктринальной проработки трудового и бытового устройства осужденных после освобождения как одного из основных факторов социальной адаптации в настоящее время не разрешены.

Для решения указанных вопросов Президент Республики Казахстан подписал Указ 8 декабря 2016 года № 387 «Об утверждении Комплексной стратегии социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации, в Республике Казахстан на 2017-2019 годы» [1].

В Стратегии отмечается, что Программа Президента Республики Казахстан «План нации - 100 конкретных шагов» выделяет в качестве одного из ключевых составляющих реформирования системы обеспечения верховенства закона - выстраивание эффективной системы социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации. В данном плане, 33-й шаг обозначен как «Выстраивание эффективной системы социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации. Разработка комплексной стратегии социальной реабилитации и стандарта специальных социальных услуг для таких граждан» [2].

Основная часть

В текущие годы в учреждениях УИС Республики Казахстан наблюдается устойчивая тенденция снижения общей численности спецконтингента, этому способствовали реформы в области национального законодательства, в частности, внесение изменений в Уголовный и Уголовно-исполнительный кодексы республики.

К сожалению, освобождающиеся осужденные зачастую не находят своего места в новых условиях жизни. В период отбывания наказания они в значительной мере лишаются необходимости свободного человека самостоятельности в решении различных повседневных вопросов. У осужденных вырабатывается постепенная жизненная пассивность, притупляющая адаптивные способности, и после освобождения они не всегда могут сразу активно включиться в жизнь общества.

Исследование нормативно-правовой базы, определяющей функции, задачи, полномочия органов и субъектов, прямо или косвенно имеющих отношение к ресоциализации осужденных, показало, что в соответствии с Конституцией РК «каждый гражданин имеет право на социальное обеспечение по возрасту, по инвалидности, по болезни и по другим законным основаниям». В социальной помощи нуждаются все лица, освободившиеся из мест лишения свободы. И в первую очередь им нужны деньги для проживания и поиска работы в первые два-три месяца после освобождения. Для получения работы им нужно владеть какой-то профессией. Из числа лиц, обратившихся за мерами социальной поддержки, наибольшая доля приходится на лиц, освободившихся из мест лишения свободы, - 42,2 % (28000 чел.), из них наибольшая доля обратилась в Карагандинской (3100 чел., или 11,2%) и Костанайской (2800 чел., или 10,1 %) областях.

Государство обозначило свои обязательства. В уголовно-исполнительном законодательстве определены основные направления подготовки осужденных к освобождению из мест лишения свободы. основополагающей нормой, определяющей меры социальной помощи для лиц, отбывших уголовное наказание, является норма ст. 175 УИК РК, которая гласит: «Лица, отбывшие наказание, несут обязанности и пользуются правами, установленными для граждан Республики Казахстан с ограничениями, предусмотренными для лиц, имеющих судимость. Такие ограничения могут быть предусмотрены только законом» [3]. В отношении предоставления социальной помощи для лиц, отбывших уголовное наказание, каких-либо ограничений не установлено. Эти лица пользуются всеми правами, установленными для граждан Республики Казахстан в сфере социальной защиты.

Освободившимся из учреждений предоставляются пособия: семейные, социальные, трудовые, специальные, жилищные, на погребение, на рождение ребенка, однако зачастую данные лица остаются без пенсии, работой, жильем и пособиями не обеспечены. Данная норма перекликается с п. 5 ст. 177 УИК РК, где закреплено, что «лица, освободившиеся из мест лишения свободы, имеют гарантированное право на социальное обеспечение, пособия и компенсационные выплаты» в виде: пенсионного обеспечения по старости; инвалидности; по потере кормильца; временной нетрудоспособности; по уходу за ребенком – инвалидом; беременным женщинам и гражданам, имеющих детей.

В части 1 ст. 166 УИК РК регламентировано, что администрация учреждения уведомляет местные исполнительные органы и службы занятости по избранному месту жительства и сроках предстоящего освобождения. Администрация учреждения собирает все сведения об осужденном, посылая запросы (уведомления) о наличии жилья, трудоспособности и специальностях, ответы на уведомления не всегда поступают в учреждения или несут «отписывающий» характер, усматривается формальный подход к решению проблемы.

Согласно пункту 2 ст. 176 УИК РК в учреждении осужденным разъясняются права и обязанности, порядок трудоустройства, возможность прибегнуть к услугам службы занятости и т.п. Вышеуказанные нормы позволяют реализовать один из ключевых принципов, закрепленных в Минимальных стандартных правилах обращения с заключенными с 1955 г., который устанавливает, что «в обращении с заключенными следует подчеркнуть не их исключение из общества, обстоятельство, что они продолжают оставаться его членами».

Статья 176 УИК РК в качестве правовой основы подготовки осужденных к свободной гражданской жизни является более эффективной, если сам механизм ее реализации будет стремиться следовать к стандартам, описанным в Минимальных стандартных правилах, где говорится: «принимая во внимание разнообразие юридических, социальных, экономических, географических условий, ясно, что не все эти правила можно применять повсеместно и одновременно. Они должны однако вызывать к жизни постоянное стремление к преодолению практических трудностей, стоящих на пути к их осуществлению, поскольку в общем и целом они отражают те минимальные условия, которая Организация Объединенных Наций считает приемлемыми». Таким образом, ясно, что любая страна должна стремиться следовать стандартам, описанным в Минимальных стандартных правилах.

«Основные принципы обращения с заключенными» формулируют принцип реинтеграции бывших осужденных, согласно которому «с участием и при содействии общественности и социальных институтов и с должным учетом в Резолюции Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1990 года интересов потерпевших создаются благоприятные условия для реинтеграции бывших заключенных в общество в наиболее благоприятных условиях» [4].

Существенную роль занимает ООН и, в частности, Совет по экономическим и социальным проблемам, который специально занимается вопросами борьбы с преступностью и методами обращения с осужденными.

О единстве приведенных инструментов свидетельствуют и положения международных актов. В Европейских тюремных правилах (рекомендация Комитета министров Совета Европы № Рес (2006)2

от 11.01.2006 г. [5] указано, что уполномоченные органы государств должны заблаговременно до освобождения осужденных оказывать содействие в виде процедур и специальных программ, обеспечивающих переход от жизни в пенитенциарном учреждении к законопослушной жизни общества. Ч. 4 ст. 103 Правил предусматривает при этом два инструмента достижения цели: разработка программ мероприятий, предшествующих освобождению, или частичное, или условное освобождение под надзором в сочетании с действенной социальной поддержкой.

В главе 23 УИК РК закреплены положения об оказании помощи осужденным, освобождаемым от отбывания наказания, право освобождаемых на трудовое и бытовое устройство и другие виды социальной помощи. Согласно ст. 99 п. 1 УИК РК от 5 июля 2014 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.04.2017), «все осужденные к лишению свободы обязаны трудиться в местах и на работах, определяемых администрацией ИУ». Ст. 100 п. 5 этого же Кодекса устанавливает, что время привлечения к оплачиваемому труду засчитывается им в трудовой стаж. Однако эти положения хоть и являются правовым основанием, но не содержат конкретный механизм их реализации.

В соответствии с Законом Республики Казахстан «О занятости населения» лица, освобожденные из мест лишения свободы и состоящие на учете службы пробации, пользуются приоритетным правом трудоустройства на социальные рабочие места, прохождения профессионального обучения.

Это реализуется через участие в мероприятиях Программы «Дорожная карта занятости 2020». В рамках Программы этим лицам в приоритетном порядке предоставляется государственная поддержка в виде профессионального обучения и дальнейшего трудоустройства, содействия развитию предпринимательства путем предоставления микрокредита на открытие или расширение собственного дела в сельской местности, а также организации добровольного переезда из населенных пунктов с низким экономическим потенциалом в центры экономического роста в рамках потребностей работодателя.

Граждане, освободившиеся из мест лишения свободы и находящиеся на учете службы пробации, Законом Республики Казахстан «О специальных социальных услугах» могут признаваться лицами, находящимися в трудной жизненной ситуации, что предоставляет им право на получение комплекса специальных социальных услуг в области социальной защиты населения. В период с 2011 по 2016 годы специальные социальные услуги в области социальной защиты населения были оказаны 4170 гражданам, освободившимся из мест лишения свободы. Из числа лиц, обратившихся в органы занятости и социальных программ, 68 % были направлены службами пробации, 53 % - социальной защиты, местной полицейской службой и учреждениями УИС.

Проанализировав объективные аспекты теоретического и практического характера проводимой работы по социальной адаптации осужденных после освобождения из мест лишения свободы, следует обратить внимание на ряд факторов, которые влияют на общую оценку проводимой работы со стороны государства и требуют своего внимания:

1. Наблюдается тенденция определенного формализма со стороны государственных органов в решении вопросов ресоциализации осужденных. Исследование показало, что при направлении запросов в другие области республики для уточнения места постоянного проживания, наличия близких родственников и других необходимых сведений участковые инспекторы полиции относятся к исполнению запросов формально.

2. Ресоциализация предполагает возвращение человека в общество, что невозможно без участия социума, отдельных групп граждан. В Российской империи существовали государственно-общественные Общества попечительные о тюрьмах, к задачам которых относилось в том числе решение вопросов помощи при устройстве бывших осужденных на свободе. Эти общества показали высокую эффективность, глубокую степень включенности его во все социально-правовые процессы, сопровождающие освобождение осужденного из исправительных учреждений. Вместе с тем, с учетом особого статуса судимого лица, добровольная помощь в ресоциализации не должна осуществляться без какого бы то ни было контроля, в противном случае такие организации могут в ряде случаев заместиться существующей в организованных преступных сообществах системой неофициальной поддержки своих членов, направленной не на достижение идеалов ресоциализации, а, напротив, на стимулирование возвращения членов таких объединений к противоправной деятельности.

3. Широкий круг субъектов ресоциализации, их разная организационная, ведомственная принадлежность, разнообразие функций исключают создание единого органа по управлению ресоциализацией с одновременным подчинением ему всех субъектов. Поэтому предлагается создание Консультативно-совещательного органа по содействию деятельности учреждений, исполняющих уголовное наказание и иные меры уголовно-правового воздействия, а также по организации социальной и иной помощи лицам, отбывшим уголовное наказание. Одним из основных принципов ресоциализации является взаимодействие субъектов, оказывающих социальную помощь, поэтому создание такого консуль-

тативно-совещательного органа – важная составляющая организации ресоциализации осужденных.

4. Современный этап развития общества характеризуется демократизацией всех сторон жизни. Для отбывших наказание в виде лишения свободы и снятых с учета – содействие в нормализации жизни в условиях свободы наиболее необходимо. Лицам, отбывшим наказание, отказ в помощи по трудоустройству оказывает негативное влияние, а в совокупности с другими обстоятельствами может привести к совершению данными лицами общественно-опасных деяний.

5. Если мы хотим достичь желаемых результатов в исправлении осужденных, значительно сократить рецидивную преступность, то уже в ближайшее время, необходимо пересмотреть многие законодательные нормы, а также ужесточить контроль по надлежащему соблюдению сотрудниками государственных учреждений своих обязанностей по социально-правовой адаптации лиц, освобожденных из мест лишения свободы, а именно по вопросам трудового и бытового устройства. Считаем, необходимым в процессе ресоциализации осужденного, в процессе отбывания наказания, точнее сказать на всем протяжении нахождения осужденного в орбите правоохранительных органов, целесообразно делать анализ и прогноз количества лиц, нуждающихся в бытовом и трудовом устройстве. Данный прогноз может строиться первоначально с изучения материалов дела осужденного, с учетом приобретенной специальности или наоборот отсутствием каких-либо навыков трудовой деятельности. Тем самым решаются несколько вопросов в ходе процесса ресоциализации осужденного, который в перспективе должен готовиться к освобождению из мест лишения свободы. Первое, это направление работы с осужденным в области привития определенных навыков и умений какой-либо профессии, второе, разрешение вопроса его трудоустройства после освобождения.

6. Открытость и прозрачность системы подготовки осужденных к освобождению для общественного контроля должна стать определенной нормой. Следует согласиться с мнением Комитета уголовно-исполнительной системы, который считает, что необходимо менять идеологию исполнения наказания. В основе этой идеологии должен быть заложен принцип – подготовка осужденных к жизни на свободе начинается с первого дня пребывания в учреждении и главные приоритетами здесь должны быть гуманизация исполнения наказания, предупреждение социальной деформации личности, социальная реабилитация осужденных, подготовка их к жизни на свободе.

7. Необходимо отметить сложность предприятия действий, направленных на обеспечение выполнения норм в области прав человека. В связи с гуманизацией пенитенциарного законодательства за последние годы произошло смягчение в обращении с осужденными - значительно уменьшилось число избиений и истязаний; прекратилась практика «профилактического» избиения и распространения пыточных колоний, улучшились условия содержания осужденных. Эта тенденция требует постоянного расширения и стимулирования.

Заключение

Продолжают оставаться проблемные вопросы, связанные с отсутствием полной трудовой занятости осужденных, а также приобретением трудовых навыков и специальностей осужденными. Это требует более широкого применения необходимых организационно-правовых основ участия органов государственной власти и местного управления для решения таких вопросов, как обеспечение дополнительных гарантий в трудовой занятости лиц, освободившихся от отбывания наказания и условно осужденных, обеспечение социальной адаптации данной категории граждан, создание центров оказания психолого-педагогической помощи осужденным, их семьям и другие вопросы.

В рамках обозначенных проблемных вопросов, а также общего состояния оказания помощи освобожденным по трудовому и бытовому устройству необходимо осуществить комплекс следующих мероприятий:

1. Осуществить организационные и правовые мероприятия, направленные на подготовку предложений в нормативные правовые акты, по вопросам совершенствования помощи освобожденным, по трудовому и бытовому устройству.

2. Разработать мероприятия по бытовому и материально-техническому обеспечению освобожденных из мест лишения свободы.

В связи с этим одной из приоритетных задач исследуемой проблемы является изучение процесса социальной адаптации освобожденных после отбытия наказания, состояние работы в данной области с целью выяснения эффективности и недостатков по трудовому и бытовому устройству. В этом вопросе определяющим должно быть определение места освобожденного в структуре общества, как индивида, который должен влиться в нормальное общество, человеком, способным жить, работать в нем, а для этого, основной целью социальной политики государства, должно быть решение этих первостепенных вопросов, с учетом теоретических и практических аспектов данного вопроса.

1 Об утверждении Комплексной стратегии социальной реабилитации граждан, освободившихся из мест лишения свободы и находящихся на учете службы пробации, в Республике Казахстан на 2017-2019 годы: Указ Президента Республики Казахстан от 8 декабря 2016 года № 387 // Казахстанская правда. – 2016. – 17 декабря.

2 План нации – 100 шагов современное государство для всех // Казахстанская правда. – 2015. – 20 мая.

3 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года (с изм. и доп. по сост. на 28.12.2018 г.) // Казахстанская правда. – 2018. – 28 декабря.

4 Минимальные стандартные правила обращения с заключенными: приняты первым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 30 августа 1955 года: одобрены Экономическим и Социальным советом на 994-ом пленарном заседании 31 июля 1957 года // Российская газета. – 1990. – 20 декабря.

5 Рекомендация N Rec (2006) 2 Комитета министров Совета Европы «Европейские пенитенциарные правила»: принята 11 января 2006 г. на 952-м заседании представителей министров // <http://adilet.zan.kz/rus/search/origins>.

REFERENCES

1 On approval of the Comprehensive strategy for social rehabilitation of citizens released from places of deprivation of liberty and registered by the probation service in the Republic of Kazakhstan for 2017-2019: Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 8, 2016 No. 387 // *Kazakhstanskaya pravda*. - 2016.- December 17.

2 Plan of the nation - 100 steps a modern state for all // *Kazakhstanskaya pravda*. - 2015. - May 20.

3 The Punishment Code of the Republic of Kazakhstan dated July 5, 2014 (with amendments and additions as of December 28, 2018) // *Kazakhstanskaya pravda*. - 2018.- December 28.

4 Standard minimum rules for the treatment of prisoners. Adopted by the first United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders on August 30, 1955: Approved by the Economic and Social Council at the 994th Plenary Session on July 31, 1957 // *Russian newspaper*. – 1990. - December 20.

5 Recommendation No. Rec (2006) 2 of the Committee of Ministers of the Council of Europe «European Penitentiary Rules»: adopted on January 11, 2006 at the 952nd meeting of the ministers' representatives // <http://adilet.zan.kz/rus/search/origins>.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Болатбек Кабдушевич Шнарбаев – заң ғылымдарының докторы, доцент, Челябі мемлекеттік университетінің Қостанай филиалы заң кафедрасының профессоры. Қазақстан, Қостанай қ., А. Бородин к., 168А. E-mail: shnarbaev@mail.ru.

Шнарбаев Болатбек Кабдушевич – доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры права Костанайского филиала Челябинского государственного университета. Казахстан, г. Костанай, ул. А.Бородина, 168А. E-mail: shnarbaev@mail.ru.

Bolatbek K. Shnarbayev - Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Law of the Kostanay branch of the Chelyabinsk State University. Kazakhstan, Kostanay, A. Borodin str., 168A. E-mail: shnarbaev@mail.ru.

ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПОЛНОМОЧИЙ СЛЕДСТВЕННОГО СУДЬИ**С.Е. Каиржанова**

доктор юридических наук, доцент

Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, Казахстан, г. Уральск

Ж.Б. Шаяхметова

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

Атырауский университет им. Х. Досмухамедова, Казахстан

Б.Н. Бейсеналиев

кандидат юридических наук

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. Статья посвящена актуальному вопросу полномочий следственного судьи в уголовном процессе. Авторами проанализирована деятельность судьи в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан. На основе полученных данных в обобщенном виде представлены наиболее типичные действия следственных судей, обеспечивающие баланс между стороной обвинения и защитой надлежащего контроля на стадии досудебного производства.

В статье авторы обосновывают свои предложения с учетом своей компетенции следственного судьи подхода к уголовному процессу. При рассмотрении данного вопроса авторы сделали акцент на особенностях полномочий следственного судьи согласно Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Выявлена и обоснована необходимость закрепления норм, предусматривающих конкретные сроки рассмотрения законности или незаконности постановления прокурором сроков для следственного судьи. В статье также раскрываются отдельные вопросы судебного контроля, как определения судебного разбирательства, как основного органа в процессе уголовного судопроизводства, а также ключевой гарант прав человека в уголовном процессе.

Прежде всего, следует подчеркнуть, что в уголовном процессе всякий вывод о или отсутствии состава уголовных правонарушений, как правило, может базироваться на санкционировании процессуальных действий. Анализируется процесс совершенствования уголовного процессуального законодательства Республики Казахстан о полномочиях следственного судьи. В статье рассмотрен правовой статус международного документа «международный пакт о гражданских и политических правах», где Республика Казахстан заинтересована в выполнении международных обязательств, касающихся основных прав человеческой личности.

Ключевые слова: следственный судья, уголовный процесс, судебная реформа, защита, право.

ТЕРГЕУ СУДЬЯСЫНЫҢ ӨКІЛЕТТІКТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**С.Е. Қайыржанова, заң ғылымдарының докторы, доцент**

Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Қазақстан, Орал қ.

Ж.Б. Шаяхметова

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Қазақстан

Б.Н. Бейсеналиев, заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Андатпа: Мақала тергеу судьясының қылмыстық процестегі өкілеттігі туралы өзекті мәселесіне арналған. Авторлар Қазақстан Республикасындағы қылмыстық іс жүргізудегі судьяның қызметіне талдау жасады. Алынған мәліметтер негізінде тергеу судьясының типтік әрекеттері сотқа дейінгі іс жүргізу сатысында айыптау мен тиісті бақылауды қорғаудың тепе-теңдігін қамтамасыз етілуі жалпыланған түрде ұсынылған.

Мақалада авторлар қылмыстық процестегі тергеу судьясы ретіндегі қатысушылардың құзыретін ескере отырып, өз ұсыныстарын келтірді. Бұл мәселені анықтай отырып, авторлар Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіне сәйкес тергеу судьясының өкілеттіктерінің ерекшеліктеріне тоқталды. Авторлар тергеу судьясына берілетін мерзімдердің прокурорлық шешімнің заңдылығын немесе заңсыздығын қараудың нақты мерзімдерін қарастыратын нормаларды заң негізінде бекіту қажеттілігін анықтады және белгіледі. Сондай-ақ қылмыстық процестегі адам құқықтарының негізгі кепілі ретінде сот бақылауының кейбір мәселелері қылмыстық іс жүргізу процесінің негізгі органы ретінде анықталған.

Ең алдымен, қылмыстық процесте қылмыс құрамының болуы немесе болмауы туралы кез-келген тұжырым, әдетте, процессуалдық әрекетті санкциялауға негізделетіндігін баса айта отырып, тергеу судьясының өкілеттіктері туралы Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдіру процесінің мәселелері талданды. Мақалада Қазақстан Республикасының адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарына қатысты халықаралық міндеттемелерін орындауға мүдделі болғандықтан, «Азаматтардың жеке және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт» халықаралық құжатының құқықтық мәртебесі зерттелген.

Түйін сөздер: тергеу судьясы, қылмыстық іс жүргізу, сот реформасы, қорғау, құқық.

ISSUES OF IMPROVING THE POWERS OF AN INVESTIGATING JUDGE

Kairzhanova S.E.

Doctor in Law, Associate Professor

West Kazakhstan University of innovation and technology, Uralsk, Kazakhstan

Shayakhmetova Zh.B.

PhD in Law, Associate Professor

Atyrau University named after H. Dosmukhamedov, Kazakhstan

Beisenaliev B.N.

PhD in Law

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The article is devoted to the topical issue of the investigating judge in the criminal process. The authors analyzed the activity of a judge in criminal proceedings in the Republic of Kazakhstan. On the basis of the data obtained, the most typical actions of the investigating judge are presented in a generalized form, ensuring a balance between the prosecution and the defense of proper control at the stage of pre-trial proceedings.

In the article, the authors substantiate their proposals, taking into account their competence as an investigating judge to approach the criminal process. When considering this issue, the authors focused on the features of the powers of an investigating judge, in accordance with the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. The author identified and substantiated the need to consolidate the norms that provide for specific terms for considering the legality or illegality of the prosecutor's decision of the terms for the investigating judge. The article also reveals certain issues of judicial control, as the definition of judicial proceedings, as the main body in the process of criminal proceedings, as well as a key guarantor of human rights in criminal proceedings.

First of all, it should be emphasized that in the criminal process, any conclusion about the presence of corpus delicti or the absence, as a rule, can be based on the authorization of the procedural action. The article analyzes the process of improving the criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan on the powers of an investigating judge. The article examines the legal status of the international document «International Covenant on Civil and Political Rights» where the Republic of Kazakhstan is interested in fulfilling international obligations concerning the fundamental rights of the human person.

Key words: investigating judge, criminal procedure, judicial reform, defense, law.

Введение

В Уголовно-процессуальном кодексе РК предусмотрен субъект - следственный судья, который будет осуществлять функции судебного контроля.

При обзоре современных демократических систем уголовного правосудия можно выделить следующие тенденции:

определение судебного разбирательства как центрального этапа и суда как основного органа в процессе уголовного судопроизводства;

устойчивое развитие следственного характера досудебного производства;

судебный контроль является ключевым гарантом прав человека в данной процедурной стадии.

Республика Казахстан заинтересована в выполнении принятых на себя международных обязательств, поскольку «нормы, касающиеся основных прав человеческой личности», являются обязательством *erga omnes* и что, как указывается в четвертом пункте преамбулы Международного Пакта о гражданских и политических правах, по Уставу ООН государства обязаны поощрять всеобщее уважение и соблюдение прав и свобод человека [1].

Как отмечает профессор Е. Алауханов, «достижение более высокого уровня гарантированного Конституцией Республики Казахстан права на защиту прав лиц, вовлеченных в орбиту уголовного преследования, невозможно без углубленного анализа и обобщения судебной практики, изучения организационно-правовых форм правозащитных структур, исследования накопленного опыта функционирования институтов, ориентированных на обеспечение прав и свобод граждан» [2].

Таким образом, независимость следственных судей выступает главной гарантией обеспечения конституционных прав и свобод граждан при осуществлении судебного контроля. Именно достижение на практике независимости следственных судей окажет позитивный мультипликативный эффект на законность деятельности всей правоохранительной деятельности [3].

Основная часть

Образование следственных судов в Казахстане стало одним из наиболее актуальных вопросов судебно-правовой реформы. Следственный судья будет рассматривать ходатайства о санкционировании десяти видов процессуальных действий. В редакции действующей статьи 103 УПК лицо, чьи права и свободы непосредственно затрагиваются действием (бездействием) и решением прокурора, органов следствия и дознания, вправе обратиться с жалобой в суд на отказ в приеме заявления об уголовном

правонарушении, а также о нарушении закона при начале досудебного расследования, прерывании сроков расследования, прекращении уголовного дела, принудительном помещении в медицинскую организацию для производства судебно-медицинской экспертизы, производстве обыска и (или) выемки, совершении иных действий (бездействие) и принятии решений.

Полномочия следственного судьи можно подразделить на несколько категорий, от санкционирования следственных действий, рассмотрения жалоб на действия (бездействия) решения дознавателя, следователя, прокурора, до обеспечения исследования в досудебном производстве доказательств, представляемых стороной защиты; и совершения иных процессуальных действий, необходимость совершения которых предусмотрена Кодексом [3].

Следственный судья будет рассматривать ходатайства о санкционировании десяти видов процессуальных действий. Из них пять видов санкционирования связаны с мерами пресечения [4].

Следственный судья также будет санкционировать наложение ареста на имущество, эксгумацию трупа и объявление международного розыска подозреваемого.

В УПК предусмотрена принципиально новая функция суда - депонирование показаний. В процессуальном праве у судьи или следственного судьи: «Представляется необходимым... наделить стороны правом беспрепятственно приобщать к материалам уголовного дела полученные ими документы, включая объяснения очевидцев и заключения специалистов; установить процедуру депонирования доказательств у мирового судьи либо у судебного следователя» [5].

Л.А. Воскобитова в качестве способа узаконить факты, полученные адвокатом, отмечает судебное депонирование. По словам автора, в ходе предварительного следствия депонирование показаний целесообразно в тех случаях, когда адвокат, принимая во внимание реальные возможности неправомерных действий со стороны следователя в отношении свидетеля, либо угрозы со стороны других лиц, либо возраст свидетеля, не уверен, что может вызвать свидетеля в суд и допросить его. Судебное депонирование показаний дает возможность адвокату получить процессуальное доказательство, и чтобы его узаконить, не требуется производить дополнительные следственные действия [6].

Так, в части 1 статьи 217 УПК предусмотрено право прокурора, следователя, начальника органа дознания, подозреваемого или защитника, ходатайствовать о допросе следственным судьей лица, являющегося потерпевшим, свидетелем, в случае, если имеются основания полагать, что более поздний их допрос в ходе досудебного заседания может оказаться невозможным в силу объективных причин (постоянное проживание за пределами Республики Казахстан, выезд за границу, тяжелое состояние здоровья, применение мер безопасности), также в целях исключения последующих допросов несовершеннолетних свидетелей и потерпевших для исключения психотравмирующего воздействия.

Как правило, несовершеннолетние лицо, в отношении которого совершено преступление, несомненно, переживает тяжелую психологическую травму. С этим связано введение института «депонирования показаний», то есть допрос следственным судьей лица для исключения психотравмирующего воздействия (ст. 217 УПК РК) продиктовано заботой о психике несовершеннолетнего. Ведь встреча с обвиняемым в суде может отрицательно повлиять на психику несовершеннолетнего.

Согласно части 2 ст. 217 УПК РК следственный судья в течение двадцати четырех часов с момента получения ходатайства должен принять решение по нему и вынести мотивированное постановление об удовлетворении ходатайства либо отказе в его удовлетворении.

Согласно требованиям УПК РК (части 4 статьи 366 и части 1 статьи 341), не предусмотрено проведение допроса свидетелей и потерпевших, если их показания депонированы следственным судьей.

Следственный судья не имеет полномочий для вынесения постановления о признании законным представителем несовершеннолетнего.

Учитывая, что Уголовно-процессуальным кодексом не предусмотрено возвращение либо оставление ходатайства без рассмотрения, подобного рода случаи вызывают определенные трудности в работе следственного судьи.

Как показывает практика, орган уголовного преследования в тех случаях, когда родители несовершеннолетнего проживают в отдаленных местностях и практически невозможно обеспечить их участие в деле, либо несовершеннолетний воспитывается у бабушки и дедушки, в качестве законного представителя привлекают родственников, проживающих с несовершеннолетним лицом.

В целях исполнения проблем, связанных с обеспечением участия законного представителя в уголовном процессе, необходимо расширить перечень лиц, имеющих право быть законным представителем несовершеннолетнего, в частности лиц, являющихся родственниками, т.е. лиц, находящихся в родственной связи, имеющих общих предков.

В статье 54 УПК РК предусмотрено, что следственный судья - это судья суда первой инстанции, к полномочиям которого относится осуществление в порядке, предусмотренном настоящим кодексом,

судебного контроля за соблюдением прав, свобод и законных интересов лиц в уголовном судопроизводстве.

Статьей 55 УПК РК регламентированы полномочия следственного судьи, а с 2016 года эти полномочия расширены. Обязательному санкционированию теперь подлежат такие следственные действия, как осмотр обыск, выемка, личный обыск.

Пункт 13 в статье 220 УПК РК дополнен четырьмя частями: 13-1, 13-2, 13-3, 13-4 [7].

В частях 13-1 статьи 220 УПК РК закреплено, что при необходимости производства принудительного осмотра жилого помещения лицо, осуществляющее судебное расследование, выносит постановление о возбуждении ходатайства перед судом о производстве осмотра и направляет его прокурору, приложив заверенные копии материалов уголовного дела, подтверждающих необходимость проведения осмотра.

Прокурор, незамедлительно рассмотрев представленные материалы, направляет их следственному судье, либо выносит мотивированное постановление об отказе. При этом законодатель не регламентирует форму согласия прокурора с данным постановлением, закрепляя обязанность вынесения мотивированного постановления только в случае отказа.

При этом хотелось бы обратить внимание, что уголовно-процессуальным законом предусмотрен аналогичный порядок санкционирования постановления о производстве обыска, личного обыска и выемки по указанным правилам, предусмотренным частями 13-1, 13-2, 13-3, 13-4, татьи 220 УПК РК. Порядок производства обыска, выемки предусмотрен статьей 254 УПК РК, из которой усматривается, что постановление о производстве обыске, а также выемки документов, содержащих государственные секреты или иную охраняемую законом тайну, должно быть санкционировано следственным судьей, в частности, частью 3 статьи 254 УПК РК, в порядке, предусмотренном пунктом 14 статьи 220 УПК РК, части 3 статьи 255 УПК РК [8].

Такое следственное действие проводится на основании постановления лица, осуществляющего досудебное расследование, с обязательным направлением постановления и соответствующих материалов в суточный срок прокурору.

В том случае, когда прокурор направит следственному судье такие материалы, следственный судья, проверив законность произведенного следственного действия, выносит постановление о его законности или незаконности, которое подлежит обязательному приобщению к материалам уголовного дела.

Данный вопрос следственным судьей рассматривается единолично без проведения судебного заседания и при этом законом предусмотрен суточный срок представления всех материалов прокурору, которому надлежит незамедлительно решить вопрос законности действий следственного судьи.

При этом законом не предусмотрены конкретные сроки рассмотрения прокурором вопроса законности или незаконности, сроки передачи следственному судье, а также сроки рассмотрения его следственным судьей, но учитывая срочность проведения такого рода следственных действий для установления обстоятельств по конкретному уголовному делу, законодатель оперирует при определении сроков термином «незамедлительно», что означает проводить как прокурору, так и следственному судье все необходимые действия сразу при поступлении того или иного ходатайства.

Процедура осуществления следственным судьей полномочий, предусмотренных статьями 55 и 57 УПК РК в соответствии с п. 1 ст. 14 Пакта и Пункта 28. Замечаний общего порядка № 32 должна отвечать критерию публичности, поскольку предполагается устность и открытость для публики всех судебных разбирательств по уголовным делам.

Следственный судья рассматривает ходатайство защитника о назначении экспертизы в судебном заседании, так как согласно ч. 6 ст. 272 УПК РК при решении вопроса о назначении экспертизы в порядке, предусмотренном п. 7 ч. 2 ст. 55 УПК РК, следственный судья предлагает стороне защиты представить в письменном форме вопросы, которые необходимо поставить перед экспертом, и выслушивает по ним мнение участников процесса. Стороны при этом вправе указать, какие объекты подлежат экспертному исследованию, а также кому может быть поручено производство экспертизы и заявить отвод эксперту. При назначении следственным судьей экспертизы лицо, осуществляющее досудебное расследование, предоставляет необходимые предметы, материалы, находящиеся в его производстве, в распоряжение эксперта.

В полномочия следственного судьи в соответствии с п. 9 ч. 1 ст. 55 УПК РК также входит решение вопроса принудительного помещения не содержащегося под стражей лица, в медицинскую организацию для производства судебно-психиатрической и (или) судебно-медицинской экспертиз, рассматриваемого следственным судьей на основании ходатайства лица, осуществляющего досудебное расследование. В случае удовлетворения следственным судьей ходатайства органа досудебного расследования следственным судьей принимается также решение, на какой срок помещается под экспертное лицо, то есть до 30 суток. В случае невозможности завершения судебно-экспертных ис-

следований указанный срок может быть продлен следственным судьей на 30 суток по мотивированному ходатайству эксперта (комиссии экспертов), при этом ходатайство должно быть представлено в суд не позднее, чем за трое суток до истечения срока производства экспертизы и разрешено в течение трех суток со дня получения. В случае отказа следственным судьей в продлении срока лицо должно быть выписано из медицинской организации. О заявленном ходатайстве и результатах его рассмотрения судом руководитель медицинской организации извещает лицо, в отношении которого проводится экспертиза, его защитника, законного представителя, представителя, а также орган, ведущий уголовный процесс.

Заключение

Исследование механизма преступления позволяет установить обстоятельства его совершения, обеспечивает целенаправленное выдвижение версий, планирование расследования, в итоге ведет к наиболее полному установлению и исследованию обстоятельств, подлежащих доказыванию, способствует установлению объективной истины по делу.

Конечно, в сравнении с ранее действовавшими положениями санкционирования мер пресечения органами прокуратуры, судебное санкционирование в нашей стране проводится чуть более семи лет, однако законодатель последовательно внедряет в практику идею судебного контроля за соблюдением прав и свобод и законных интересов лиц в уголовном судопроизводстве.

При этом законодатель не преследует цели усиления судов за счет наделения дополнительными властными полномочиями, которые ранее осуществляли органы прокуратуры. Это продиктовано требованиями международного законодательства, в частности, статьей 9 Международного Пакта о гражданских и политических правах, которая гласит: «задержанное по уголовному обвинению лицо в срочном порядке доставляется судье».

Ратифицировав данный международный договор, Казахстан обязан выполнять его требования, в том числе и в части приведения в соответствие национального законодательства с требованиями Пакта. Остается констатировать, что нововведения уголовно-процессуального закона уже действуют, а их успешная реализация зависит от совместной и слаженной работы как органов, ведущих досудебное расследование, прокуратуры, так и судов.

Безусловно, введение института следственного судьи, создание специализированных следственных судов стали прорывом в работе по обеспечению объективного досудебного расследования, прав участников процесса, но проблемы остаются и их совместное рассмотрение будет способствовать развитию справедливого правосудия.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Рамазанова Л. Основные гарантии справедливого судебного разбирательства, касающиеся полномочий следственного судьи // Журнал «Заңгер». – 2020. - № 5. - С. 60.
- 2 Алауханов Е., Садыков А. Право подозреваемого (обвиняемого) и подсудимого на профессиональную защиту: монография. – Алматы, 2008. - С. 8.
- 3 Кулбаева М.М. Процессуальные и судостроительные гарантии независимости следственного судьи // Гылым - Наука. – 2019. - №3. – С. 122-127.
- 4 Каким И. Проблемы возникающие при рассмотрении материалов о санкционировании // Журнал «Заңгер». – 2019. - № 3. - С. 60.
- 5 Маджитов А. Депонирование доказательств защиты на стадии расследования // [http://shachate.ru/pravo\(10737/in-dex.htm\(13.08.2014\)\)](http://shachate.ru/pravo(10737/in-dex.htm(13.08.2014)))
- 6 Пашин С. Болевые точки Уголовного процесса (общий анализ) // [http://www.hrig hts. ru /text/b22/Chapter 3% 202. htm\(13.08.2014\)\)](http://www.hrig hts. ru /text/b22/Chapter 3% 202. htm(13.08.2014)))
- 7 Уголовно-процессуальный кодекс РК. - Алматы, 2017.
- 8 Рамазанова А. Новеллы уголовно-процессуального законодательства в сфере расширения полномочий следственного судьи // Журнал «Заңгер». – 2016. - № 3. - С. 80.
- 9 Ахметова А. Судебные экспертизы, назначаемые следственными судьями в ходе досудебного расследования уголовного дела // Журнал «Заңгер». – 2017. - № 2 (187). - С. 79.

REFERENCES

- 1 Ramazanova L. Osnovnye garantii spravedlivogo sudebnogo razbiratel'stva, kasajushhiesja polnomochij sledstvennogo sud'i // Zhurnal «Zanger». – 2020. - № 5. - S. 60.
- 2 Alauhanov E., Sadykov A. Pravo podozrevaemogo (obvinjaemogo) i podsudimogo na professional'nuju zashhitu: monografija. – Almaty, 2008. - S. 8.
- 3 Kulbaeva M.M. Processual'nye i sudoustrojstvennye garantii nezavisimosti sledstvennogo sud'i // Gylım - Nauka. – 2019. - №3. – S. 122-127.
- 4 Kakim I. Problemy vznikajushhie pri rassmotrenii materialov o sankcionirovanii // Zhurnal «Zanger». – 2019. - № 3. - S. 60.

5 Madzhitov A. Deponirovanie dokazatel'stv zashchity na stadii rassledovaniya // [http://shachate.ru/pravo\(10737/in-dex.htm\(13.08.2014\)\)](http://shachate.ru/pravo(10737/in-dex.htm(13.08.2014)))

6 Pashin S. Bolevye tochki Ugolovного processa (obshhiy analiz) // [http://www. hrig hts. ru /text/b22/Chapter 3% 202. htm\(13.08.2014\)\)](http://www.hrig hts. ru /text/b22/Chapter 3% 202. htm(13.08.2014)))

7 Ugolovno-processual'nyj kodeks RK. - Almaty, 2017.

8 Ramazanov A. Novelly ugolovno-processual'nogo zakonodatel'stva v sfere rasshireniya polnomochij sledstvennogo sud'i // Zhurnal «Zanger». – 2016. - № 3. - S. 80.

9 Ahmetova A. Sudebnye jekspertizy, naznachaemye sledstvennymi sud'jami v hode dosudebnogo rassledovaniya ugolovного dela // Zhurnal «Zanger». – 2017. - № 2 (187). - S. 79.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Солидат Елегенқызы Қайыржанова - заң ғылымдарының докторы, доцент, Батыс-Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті «Тарих және құқық» кафедрасының профессоры, кіші әділет кеңесшісі. Қазақстан, Орал қ., Д. Нұрпейсова көш., 12/1. E-mail: solidat62@mail.ru

Жанна Бекполқызы Шаяхметова - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры. Қазақстан, Атырау қ, Студенттер даңғылы, 1. E-mail: Jan68@inbox.ru

Бауыржан Нұралыұлы Бейсеналиев - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының КБАЖҚДФ тергеу бөлімшелерінің мамандарын даярлау орталығының оқытушы-әдіскері, полиция майоры. Қарағанды қ., Ермеков көш., 124. E-mail: b.b.n@mail.ru

Кайржанова Солидат Елегеновна - доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры истории и права Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета, младший советник юстиции. Казахстан, г. Уральск, ул. Д. Нурпейсовой, 12/1. E-mail: solidat62@mail.ru

Шаяхметова Жанна Бекполовна - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин Атырауского университета им. Х. Досмукхамедова. Казахстан, г. Атырау, проспект Студенческий 1. E-mail: Jan68@inbox.ru

Бейсеналиев Бауыржан Нуралыұлы - кандидат юридических наук, преподаватель-методист Центра по подготовке специалистов следственных подразделений ФПК и ПК Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова, майор полиции. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: b.b.n@mail.ru

Solidat E. Kairzhanova - Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of History and law of the West Kazakhstan University of innovation and technology, the Junior adviser of justice. Kazakhstan, Uralsk, 12/1 D. Nurpeisova str. E-mail: solidat62@mail.ru

Zhanna B. Shayakhmetova- PhD in Law, Associate Professor, Professor of the Department of criminal law disciplines of Atyrau University named after H. Dosmukhamedov. Kazakhstan, Atyrau, 1 Studencheskiy Avenue. E-mail: Jan68@inbox.ru

Bauyrzhan N. Beisenaliev - PhD in Law, teacher-methodologist of the center for training specialists of investigative departments of the faculty of personnel retraining and advanced training of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, major of police. Karaganda, Yermekov str., 124. E-mail: b.b.n@mail.ru

К ВОПРОСУ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ МЕДИЦИНСКИМИ СЛУЖБАМИ СИСТЕМЫ МВД (ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД)

А.К. Канатов

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
Институт Парламентаризма, Казахстан, г. Нур-Султан

Ж.С. Сейтаева

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор
Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Нур-Султан

Аннотация. Актуальность мини исследования обусловлена закреплением в Дорожной карте по модернизации органов внутренних дел на 2019-2021 годы проработки вопроса передачи медицинского обеспечения осужденных в ведение Министерства здравоохранения. Авторами дан анализ общепризнанных принципов медицинской этики, международных актов и правил, предложены оптимальные правовые механизмы с целью стандартизации оказываемой медицинской помощи пациентам уголовно-исполнительной системы. Исследованы отдельные аспекты интеграции правовой модели управления тюремной службы здравоохранения в структуру общественного здравоохранения, предложены принципы взаимодействия двух медицинских служб - систем Министерства внутренних дел и Министерства здравоохранения Республики Казахстан.

Исследование в данной области приводит к постановке вопроса о действенности принципов эквивалентности, интеграции, адекватности, клинической независимости, уважения прав пациента. Постулирована обязательность профилактической работы и лечебных мероприятий, осуществляемых медицинскими работниками. Требуется переформатирование (цифровизация) подсистемы управления медицинскими службами в учреждениях системы Министерства внутренних дел с переводом их в систему Министерства здравоохранения.

Для результативности восприятия большого пласта действующего международного и национального законодательства, правоприменительной в области медицинского обслуживания заключённых практики, аналитический материал условно разделен на три части: 1. Анализ общепризнанных принципов и норм международного права, дающих новое наполнение подсистемы управления медицинской службы. 2. Реактуализация сложившихся на территории Казахстана проблем медицинского обслуживания в системе Министерства внутренних дел. 3. Внесение практических рекомендаций, с учётом изучения международного опыта в этой области, по совершенствованию подсистемы управления медицинскими службами, обеспечивающими оказание медицинской помощи заключённым и лицам, содержащимся в учреждениях системы Министерства внутренних дел Республики Казахстан.

Ключевые слова: медицинское обеспечение осужденных, права пациента, оказание медицинской помощи, общественное здравоохранение, управление, медицинская служба, цифровизация услуг, медицинский работник, кадры, уголовно-исполнительная система.

ІІМ ЖҮЙЕСІНІҢ МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРІН БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕСІНЕ (ПРАКТИКАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛ)

А.Қ. Канатов

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Парламентаризм институты, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

Ж.С. Сейтаева

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ.

Аңдатпа. Шағын зерттеудің өзектілігі Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі 2019-2021 жылдарға арналған Жол картасында сотталғандарды медициналық қамтамасыз етуді Денсаулық сақтау министрлігінің қарамағына беру мәселесін пысықтаумен байланысты. Авторлар медициналық этиканың жалпыға бірдей танылған қағидаттарына, халықаралық актілер мен қағидаларға талдау жасады, қылмыстық-атқару жүйесінің пациенттеріне көрсетілетін медициналық көмекті стандарттау мақсатында оңтайлы құқықтық тетіктерді ұсынды. Түрмедегі Денсаулық сақтау қызметін басқарудың құқықтық моделін Қоғамдық денсаулық сақтау құрылымына біріктірудің жекелеген аспектілері зерттелді, екі медициналық қызметтің - Ішкі істер министрлігі мен Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің өзара іс-қимыл қағидаттары ұсынылды.

Осы саладағы зерттеу эквиваленттілік, интеграция, жеткіліктілік, клиникалық тәуелсіздік, пациенттің құқықтарын құрметтеу принциптерінің тиімділігі туралы мәселені қалыптастыруға әкеледі. Медицина қызметкерлері жүзеге асыратын алдын алу жұмыстары мен емдеу іс-шараларының міндеттілігі негіз ретінде берілді. Ішкі істер министрлігі жүйесінің мекемелерінде медициналық қызметтерді басқарудың кіші жүйесін оларды Денсаулық сақтау министрлігінің жүйесіне ауыстыра отырып, қайта форматтау (цифрландыру) талап етіледі.

Қолданыстағы халықаралық және ұлттық заңнаманы, сотталғандарға медициналық қызмет көрсету саласындағы құқық қолдану тәжірибесін қабылдаудың тиімділігі үшін талданатын материал шартты түрде үш бөлікке бөлінеді:

1. Медициналық қызметті басқарудың кіші жүйесін жаңадан толықтыратын халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормаларын талдау. 2. Қазақстан аумағында қалыптасқан Ішкі істер министрлігі жүйесіндегі медициналық қызмет көрсету мәселелерін қайта өзектілендіру. 3. Осы саладағы халықаралық тәжірибені зерделеуді ескере отырып, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі жүйесінің мекемелерінде ұсталатын адамдарға және қамаудағыларға медициналық көмек көрсетуді қамтамасыз ететін медициналық қызметтерді басқарудың кіші жүйесін жетілдіру бойынша практикалық нұсқаулар енгізу.

Түйін сөздер: сотталғандарды медициналық қамтамасыз ету, пациенттің құқықтары, медициналық көмек көрсету, қоғамдық денсаулық сақтау, басқарма, медициналық қызмет, қызметтерді цифрландыру, медицина қызметкері, кадрлар, қылмыстық-атқару жүйесі.

ON THE ISSUE OF IMPROVING THE MANAGEMENT OF MEDICAL SERVICES OF THE MIA (PRACTICE-ORIENTED APPROACH)

Kanatov A.K.

PhD in Law, Associate Professor

Parliamentarism Institut, Kazakhstan, Nur-Sultan

Seitaeva Zh.S.

PhD in Law, Associate Professor

Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan

Annotation. The relevance of this study is due to the consolidation in the Roadmap for the Modernization of the internal affairs bodies for 2019-2021 of the study of the issue of transferring the medical support of convicts to the Ministry of Health. The authors analyze the generally recognized principles of medical ethics, international acts and rules, and propose optimal legal mechanisms for the standardization of medical care provided to patients of the penal system. Some aspects of the integration of the legal model of management of the prison health service into the structure of public health are investigated, principles of interaction of two medical services-systems of the Ministry of Internal Affairs and the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan are proposed. The necessity of preventive work and medical measures carried out by medical workers is postulated. It is necessary to reformat (digitalize) the subsystem of management of medical services in the institutions of the Ministry of Internal Affairs system with their transfer to the system of the Ministry of Health.

For the effectiveness of the perception of a large layer of current international and national legislation, law enforcement in the field of medical care for prisoners, the analytical material is conditionally divided into three parts: 1. Analysis of the generally recognized principles and norms of international law that give a new content to the subsystem of management of the medical service; 2. Reactualization of the problems of medical care in the system of the Ministry of Internal Affairs that have developed on the territory of Kazakhstan; 3. Making practical recommendations, taking into account the study of international experience in this field, to improve the management subsystem of medical services that provide medical care to prisoners and persons held in institutions of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: medical support of convicts, patient rights, provision of medical care, public health, management, medical service, digitalization of services, medical worker, personnel, penal enforcement system.

Введение

Республика Казахстан взяла на себя международные обязательства, связанные с соблюдением и защитой фундаментальных прав человека, среди которых право на охрану здоровья является одним из важнейших социальных прав человека. Статья 29 Конституции Республики Казахстан гласит: граждане Республики Казахстан имеют право на охрану здоровья [1]. В полной мере указанное относится и к лицам, отбывающим наказание за совершение уголовных правонарушений.

Согласно данным Министерства внутренних дел Республики Казахстан, по состоянию на 01.10.2020 года в местах лишения свободы содержалось 30337 человек. Для поддержания их здоровья, в уголовно-исполнительной системе Казахстана имеется 82 учреждения, в которых функционирует 67 медицинских частей (16 – в следственных изоляторах, 51 – в исправительных учреждениях) и 15 здравпунктов в учреждениях минимальной безопасности (колониях-поселениях). Специализированная стационарная помощь осужденным осуществляется в 6 лечебно-профилактических учреждениях [2].

Основная часть

Дорожной картой по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019-2021 годы предусмотрена проработка вопроса передачи медицинского обеспечения осужденных в ведение Министерства здравоохранения [3]. В этой связи, учитывая базирование уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан на Конституции и общепризнанных принципах и нормах международного права, рассмотрим, какие же из них могут дать новое наполнение подсистеме управления службой, обеспечивающей оказание медицинской помощи заключённым и лицам, содержащимся в учреждениях системы МВД.

1. Принципы медицинской этики, относящиеся к роли работников здравоохранения, в защите за-

ключенных или задержанных лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания, принятые резолюцией 37/194 Генеральной Ассамблеи ООН от 18 декабря 1982 года [4]. К ним относятся принципы охраны физического и психического здоровья осужденных; недопущения участия работников здравоохранения в пытках; недопустимость вовлечения врачей в любые другие профессиональные отношения с заключенными, целью которых не является исключительно обследование, охрана или улучшение их физического или психического здоровья; непозволительность участия работников здравоохранения в любой процедуре смиренного характера в отношении заключенного или задержанного лица, если только оно не продиктовано сугубо медицинскими критериями.

2. Правила ООН, касающиеся обращения с женщинами-заключенными и мер наказания для женщин-правонарушителей, не связанных с лишением свободы [5]. Указанные правила вытекают из принципов, содержащихся в различных конвенциях и декларациях Организации Объединенных Наций, и закрепляют к примеру необходимость обеспечения немедленного доступа женщины к специализированной психологической помощи или консультации; предоставление постоянного медицинского обслуживания детям, проживающим со своими матерями в исправительном учреждении; создания для воспитания таких детей условий, максимально приближенных к условиям воспитания детей за пределами исправительного учреждения.

3. Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила) [6]. В частности, правилами закреплено, что несовершеннолетним в исправительных учреждениях должен обеспечиваться уход, защита и вся необходимая помощь - социальная, психологическая, медицинская, физическая - которые им могут потребоваться с учетом их возраста, пола и личности, а также интересов их полноценного развития.

4. Стандартными минимальными правилами Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила) [7], устанавливается связь с соответствующими учреждениями, в том числе и в области здравоохранения. Так, правила гласят: «на различных уровнях должны создаваться соответствующие механизмы для содействия установлению связей между службами, которым поручено применение не связанных с тюремным заключением мер, другими органами системы уголовного правосудия, учреждениями социального развития и обеспечения - как правительственными, так и неправительственными - в таких областях, как здравоохранение, жилищное строительство, образование и занятость».

5. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными, принятые на первом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 30 августа 1955 г., устанавливают, что все заведения должны иметь в своем распоряжении по крайней мере одного квалифицированного медицинского работника, имеющего познания в области психиатрии. Медицинское обслуживание следует организовывать в тесной связи с местными или государственными органами здравоохранения. Больных заключенных, нуждающихся в услугах специалиста, следует переводить в особые заведения или же в гражданские больницы. Тюремные больницы должны располагать оборудованием, установками и лекарствами, необходимыми для должного медицинского ухода за больными и для их лечения, а также достаточно квалифицированным персоналом [8].

6. Московская декларация об охране здоровья в тюрьмах, в рамках системы общественного здравоохранения, принятая 24 октября 2003 года [9] рекомендует установить правительствам государств-членов тесные рабочие взаимоотношения между министерством здравоохранения и министерством, отвечающим за уголовно-исполнительную систему, с целью обеспечения высоких стандартов лечения заключенных, защиты персонала, совместного обучения специалистов современным методам борьбы с болезнями, высокого уровня профессиональной квалификации медицинского персонала пенитенциарной системы и преемственности лечения в тюрьмах. Также рекомендуется обеспечить бесплатное предоставление всей необходимой медико-санитарной помощи лицам, лишенным свободы.

Таким образом, содержание изложенных выше международных принципов и норм позволяет закрепить следующие предварительные практические выводы:

- заключенные имеют такое же право на здоровье и благополучие, как и любой другой человек;
- тюрьмы - это места с высоким риском заболеваний, и так как заключенные в основном происходят из социально незащищенных слоев общества, это делает их более уязвимыми к инфекционным заболеваниям, таким как вирус иммунодефицита человека или туберкулез;
- медицинские услуги в тюрьмах должны соответствовать, по крайней мере, таким же профессиональным, этическим и техническим стандартам, что и услуги общественного здравоохранения в обществе;
- медицинские услуги в тюрьмах должны предоставляться исключительно для ухода за заключенными и никогда не должны использоваться для их наказания;

- тюремные службы здравоохранения должны быть полностью независимыми от тюремной администрации и при этом поддерживать с ними эффективную связь;
- медицинские услуги в тюрьмах должны быть интегрированы в национальную политику и системы здравоохранения, включая обучение и профессиональное развитие медицинского персонала;
- осуществление совместной деятельности систем общественного и тюремного здравоохранения, а также консолидация усилий указанных служб с государственными органами и международными организациями необходима для профилактики и нераспространения ряда заболеваний, а также улучшения психологической и психиатрической помощи лицам, находящимся в местах лишения свободы.

Следующим вопросом совершенствования системы управления медицинскими службами МВД является проблема лекарственного обеспечения заключенных. Несмотря на позитивные тенденции в вопросах финансирования и имеющийся опыт упорядочения обращения лекарственных средств в Республике Казахстан, имеющиеся технологии не позволяют полностью решить вопросы адекватного закупа и использования лекарственных средств в стационарах и амбулаторно-поликлинических учреждениях. Указанное не смогло предотвратить постоянно увеличивающийся поток жалоб от осужденных и их родственников на качество оказываемой медицинской помощи и недостаточную обеспеченность лекарственными средствами.

На практике в связи с отмеченным возникают следующие проблемы:

- 1) отсутствие алгоритмов, позволяющих правильно произвести расчёт необходимой потребности лекарственных препаратов;
- 2) отсутствие обученных специалистов в области менеджмента лекарственного обеспечения;
- 3) закуп дешёвых, неэффективных лекарственных препаратов, несмотря на наличие у них сертификата соответствия;
- 4) несовершенство закона о государственных закупках в части осуществления процедуры выбора поставщика и препарата;
- 5) централизация закупок на уровне уполномоченного органа (КУИС МВД) с приобретением лекарственных средств в соответствии с годовой потребностью.

Как следствие, в учреждения поступает не весь перечень препаратов сразу, а частично, ввиду чего и назначения больным производятся не в полном объёме.

Отметим, что в действующем Уголовно-исполнительном кодексе РК [10] правовой механизм медико-санитарного обеспечения решён посредством статьи 117, где поверхностно говорится о медицинской помощи осужденным в соответствии с законодательством Республики Казахстан в области здравоохранения.

В свою очередь статья 143 Кодекса Республики Казахстан от 7 июля 2020 года «О здоровье народа и системе здравоохранения» [11] устанавливает, что лицам, свобода которых ограничена, а также лицам, отбывающим наказание по приговору суда в местах лишения свободы, задержанным, заключенным под стражу и помещенным в специальные учреждения, медицинская помощь оказывается в порядке, определяемом органами внутренних дел по согласованию с уполномоченным органом. Учитывая указанное, вскрывается новый пласт проблемных вопросов:

- 1) сотрудники медицинской службы полностью зависят от руководства пенитенциарного учреждения;
- 2) аттестованные врачи в большинстве своём не имеют квалификационную категорию, а только сертификат специалиста для допуска к практической деятельности, так как доплата за категорию не производится;
- 3) аттестованным врачам отсутствуют доплаты за работу с вредными условиями (ВИЧ, туберкулёз, лучевое излучение), за работу в ночное время, дежурства в выходные дни;
- 4) не соблюдается принцип эквивалентности к медицинским работникам в отношении оплаты за арендное жильё, доплат за коммунальные расходы, которые применяются в отношении оперативно-режимных работников;
- 5) медицинским работникам пенитенциарной системы не производят доплату за психоэмоциональную нагрузку, как их коллегам из гражданского сектора здравоохранения;
- 6) врач принимает решение по пациенту «с оглядкой» на руководство учреждения, не редки случаи «недопуска» к пациенту, заслуживающему внимания со стороны медиков, по оперативным;
- 7) бывают случаи «утаивания» от медиков, а следовательно, от официальной регистрации, случаев травматизма, побоев.

Одним из инструментов выравнивания представленной ситуации может стать укрепление статуса тюремного врача.

Другим же инструментом должна стать цифровизация всех бизнес-процессов в медицинской информационной системе. Указанное даст возможность проведения дистанционного консультирования,

виртуальных консилиумов с профильными специалистами медицинских организаций области, более оперативного решения вопросов по госпитализации, а также экономии сил и средств, затрачиваемых для конвоирования пациентов. Особенно это важно в отношении тяжелых пациентов, предоставляемых на рассмотрение специальной медицинской комиссией на досрочное освобождение по состоянию здоровья: проведение анализа документации на предварительном этапе профильными специалистами в медицинской информационной системе, дача рекомендаций по дообследованию, организация консилиумов и т.д.

Также цифровизация медицинской информационной системы позволит:

- модернизировать работу по учету пациентов, состоящих на диспансерном учете, в плане лекарственного обеспечения;
- при наличии штрих-кодирования значительно облегчить работу по внесению результатов лабораторных исследований в лабораторно информационную систему (с учетом того, что в учреждениях установлены современные лабораторные анализаторы);
- обеспечивать соблюдение информационной безопасности (либо вся информация находится в информационной системе, куда доступ имеется только у специалиста, имеющего отдельный логин, либо хранение медицинской документации производится на бумажных носителях в регистратуре с доступом (конечно, ограниченным) тех же санитаров из числа осужденных;
- проходить диагностические услуги самого высокого класса и пользоваться возможностями телемедицины.

При интеграции медицинской информационной системы с регистром диспансерных больных, решается также ряд проблем по проведению своевременной консультации узкими специалистами, получении от них рекомендаций по плану ведения пациента, по реализации лечебно-оздоровительных мероприятий и т.п. Сопряжение же медицинской информационной системы, к примеру с национальным регистром сахарного диабета, приведет к упрощенному формированию отчетных данных для главных внештатных специалистов, принимающих участие в формировании годовых заявок по лекарственному обеспечению. Именно этими специалистами проводится контроль за правильностью расчетов разовых, суточных доз, годовых потребностей в лекарственном обеспечении по таким серьезным заболеваниям как сахарный диабет, аутоиммунный тиреоидит, рассеянный склероз, хроническая обструктивная болезнь легких, бронхиальная астма и т.д. Это позволяет идти в ногу с современными требованиями в плане терапии таких заболеваний, своевременно менять схемы лечения в соответствии с национальными протоколами диагностики и лечения.

Заключение

Учитывая проанализированный пакет общепризнанных международных актов и правил, отдельные проблемные вопросы совершенствования подсистемы управления медицинскими службами, обеспечивающими оказание медицинской помощи заключённым и лицам, содержащимся в учреждениях системы МВД РК, позволим утверждать следующее.

1. Разработка эффективных практических рекомендаций по усовершенствованию подсистемы управления медицинскими службами должна быть унифицирована через призму пяти принципов:

- принцип эквивалентности (прав пациента; прав и обязанностей в тюремной и гражданской медицине);
- принцип интеграции (лучших мировых практик);
- принцип адекватности (финансирования);
- принцип клинической независимости (врача от тюремной администрации);
- принцип уважения прав пациента.

2. Международно-правовые аспекты правовой политики государства в современных условиях направлены на стабилизацию международных отношений и преодоление новых глобальных угроз и вызовов. В этой связи одним из основных направлений общенациональной политики в области здравоохранения является правовое обеспечение политической и экономической деятельности государства с учетом реализации права на охрану здоровья.

Вместе с тем, законодательство должно не только защищать национальные интересы, но и синхронизироваться с динамично развивающейся международной правовой средой. В этой связи необходимым видится приближение отечественных стандартов оказания медицинской помощи в условиях лишения свободы к стандартам Европейских пенитенциарных правил.

3. На сегодняшний день Казахстаном было заключено множество международных договоров. Вместе с тем, международные договоры являются не застывшими правовыми формами, а динамично развивающимися актами выражения воли государства. Учитывая это, одни международные договоры уже не действуют по различным причинам, другие устарели и требуют пересмотра с учетом сегодняшних реалий, третьи - не подлежат имплементации в связи с многочисленными противоречиями. Возникает

потребность активизации работы по проведению мониторинга официальных международных документов в области здравоохранения и защиты прав пациентов, а также продолжения работы по формированию и развитию правовых механизмов по исполнению решений органов международных организаций, в которых Казахстан является полноправным членом и участником. И серьезное внимание в данном случае следует уделить вопросам гармонизации и унификации пенитенциарного законодательства в рамках ВОЗ.

4. В целях обеспечения защиты прав и свобод осужденных лиц нужно определить в уголовно-исполнительном законодательстве профилактический медицинский осмотр в качестве объекта контроля участников национального превентивного механизма.

Соответственно, необходимо в часть 1 статьи 42 УИК РК внести новый пункт 7), то есть окончательная редакция должна выглядеть следующим образом:

«Статья 42. Права участника национального превентивного механизма

1. Участник национального превентивного механизма вправе:

7) получать информацию о наличии заболеваний, результатах проведенного медицинского обследования и оказанной медицинской помощи».

5. Медицинский персонал часто не действует независимо от тюремных властей, но вовлечен в конфликт лояльности между оказанием медицинской помощи заключенным и усилиями властей по дисциплинарному взысканию и наказанию заключенных.

В этой связи, предлагается разработать и принять Закон «О статусе врача и медицинского работника», где наряду с общими правами и обязанностями врача (в том числе, тюремного врача), медицинского работника, детализировать этические вопросы, создание механизмов материального стимулирования медицинских кадров, занятых в пенитенциарных учреждениях, вопросы дополнительных льгот и социального пакета тюремной службы здравоохранения.

6. Модель формального партнерства Министерства внутренних дел и Министерства здравоохранения должна привести к обязательной цифровизации всех бизнес-процессов, т.е. налаживанию эффективной медицинской информационной системы. И как следствие реализации принципа интеграции, особо отметим внедрение специализированных «электронных аптек» для автоматизации бесперебойного лекарственного обеспечения исправительных учреждений.

Таким образом, передача тюремного здравоохранения в ведение Министерства здравоохранения и, соответственно, его интеграция в национальную систему здравоохранения - необратимый процесс. Успех, а не повышение риска для здоровья заключенных, требует от Правительства нашей страны максимальной приверженности этому процессу, всестороннего взаимодействия на всех уровнях управления и персонала, а также тщательного планирования и выполнения практических шагов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (дата обращения: 10.01.2021).

2 Данные Комитета уголовно-исполнительной системы МВД РК // <https://www.gov.kz/memleket/entities/ps/activities/directions> (дата обращения: 10.01.2021).

3 Об утверждении Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019-2021 годы: постановление Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2018 года № 897 // <https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo-respubliki-kazahstan-premer-ministr-rk/natsionalnaya-bezopasnost/id-P1800000897/> (дата обращения: 19.01.2021).

4 Принципы медицинской этики, относящиеся к роли работников здравоохранения, в особенности врачей, в защите заключенных или задержанных лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания: приняты резолюцией 37/194 Генеральной Ассамблеи ООН от 18 декабря 1982 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O8200000001> (дата обращения: 19.01.2021).

5 Правила Организации Объединенных Наций, касающиеся обращения с женщинами-заключенными и мер наказания для женщин-правонарушителей, не связанных с лишением свободы (Бангкокские правила): Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей Организации Объединенных Наций от 16 марта 2011 года № A/RES/65/229 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O1100000002> (дата обращения: 19.01.2021).

6 Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила): приняты резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН 40/33 от 10 декабря 1985 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O8500000002> (дата обращения: 19.01.2021).

7 Стандартные минимальные правила Организации Объединенных Наций в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила): Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 45/110 от 14 декабря 1990 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O9000000004> (дата обращения: 19.01.2021).

8 Минимальные стандартные правила обращения с заключенными, принятые на первом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 30 августа 1955 г.: одобрены Экономическим и Социальным Советом на 994-ом пленарном заседании 31 июля 1957 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/>

05700000001(дата обращения: 19.01.2021).

9 Декларация об охране здоровья в тюрьмах в рамках системы общественного здравоохранения: принята 24 октября 2003 г. // https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0015/120471/E94242r.pdf(дата обращения: 19.01.2021).

10 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 05.07.2014 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>(дата обращения: 19.01.2021).

11 О здоровье народа и системе здравоохранения: кодекс Республики Казахстан от 7 июля 2020 года № 360-VI// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360> (дата обращения: 19.01.2021).

REFERENCES

1 Konstituciya Respubliki Kazahstan: prinyata 30 avgusta 1995 goda // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (data obrashcheniya: 10.01.2021).

2 Dannye Komiteta ugolovno-ispolnitel'noj sistemy MVD RK // <https://www.gov.kz/memleket/entities/ps/activities/directions> (data obrashcheniya: 10.01.2021).

3 Ob utverzhdenii Dorozhnoj karty po modernizacii organov vnutrennih del Respubliki Kazahstan na 2019-2021 gody: postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrya 2018 goda № 897 // <https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo-respubliki-kazahstan-premer-ministr-rk/natsionalnaya-bezopasnost/id-P1800000897/>(data obrashcheniya: 19.01.2021).

4 Principy medicinskoj etiki, otnosyashchiesya k roli rabotnikov zdavoohraneniya, v osobennosti vrachej, v zashchite zaklyuchennyh ili zaderzhannyh lic ot pytok i drugih zhestokih, beschelovechnyh ili unizhayushchih dostoinstvo vidov obrashcheniya i nakazaniya: prinyaty rezolyuciej 37/194 General'noj Assamblei OON ot 18 dekabrya 1982 goda // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O8200000001>(data obrashcheniya: 19.01.2021).

5 Pravila Organizacii Ob"edinennyh Nacij, kasayushchiesya obrashcheniya s zhenshchinami-zaklyuchennymi i mer nakazaniya dlya zhenshchin-pravonarushitelej, ne svyazannyh s lisheniem svobody (Bangkokskie pravila): Rezolyuciya, prinyataya General'noj Assambleej Organizacii Ob"edinennyh Nacij ot 16 marta 2011 goda № A/RES/65/229 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O1100000002> (data obrashcheniya: 19.01.2021).

6 Minimal'nye standartnye pravila Organizacii Ob"edinennyh Nacij, kasayushchiesya otpravleniya pravosudiya v otnoshenii nesovershennoletnih (Pekinskie pravila): prinyaty rezolyuciej General'noj Assamblei OON 40/33 ot 10 dekabrya 1985 goda // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O8500000002> (data obrashcheniya: 19.01.2021).

7 Standartnye minimal'nye pravila Organizacii Ob"edinennyh Nacij v otnoshenii mer, ne svyazannyh s tyuremnyh zaklyucheniem (Tokijskie pravila): Rezolyuciya General'noj Assamblei OON 45/110 ot 14 dekabrya 1990 goda // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O9000000004>(data obrashcheniya: 19.01.2021).

8 Minimal'nye standartnye pravila obrashcheniya s zaklyuchennymi, prinyatye na pervom Kongresse OON po preduprezhdeniyu prestupnosti i obrashcheniyu s pravonarushitelyami 30 avgusta 1955 g.: odobreny Ekonomicheskim i Social'nym Sovetom na 994-om plenarnom zasedanii 31 iyulya 1957 goda // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O5700000001>(data obrashcheniya: 19.01.2021).

9 Deklaraciya ob ohrane zdorov'ya v tyur'mah v ramkah sistemy obshchestvennogo zdavoohraneniya: prinyata 24 oktyabrya 2003 g. // https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0015/120471/E94242r.pdf(data obrashcheniya: 19.01.2021).

10 Ugolovno-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 05.07.2014 goda // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>(data obrashcheniya: 19.01.2021).

11 O zdorov'e naroda i sisteme zdavoohraneniya: kodeks Respubliki Kazahstan ot 7 iyulya 2020 goda № 360-VI// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360> (data obrashcheniya: 19.01.2021).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Алмас Қанатұлы Қанатов - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Парламентаризм институты. Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Тәуелсіздік даңғ., 10/2. E-mail: kahatov_76@mail.ru

Жанар Секежанқызы Сейтаева - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы. Нұр-Сұлтан қ., Қосшы кенті, Республика к., 16. E-mail: Seitaeva-zhanara@mail.ru

Канатов Алмас Канатович - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, Институт Парламентаризма. Казахстан, г. Нур-Султан, пр. Тәуелсіздік, 10/2. E-mail: kahatov_76@mail.ru

Сейтаева Жанар Секежановна - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. г. Нур-Султан, пос. Қосшы, ул. Республики 16. E-mail: Seitaeva-zhanara@mail.ru

Almas K. Kanatov - PhD in Law, Associate Professor, Parliamentarism Institut. Kazakhstan, Nur-Sultan, 10/2 Tauelsyzydyk avenue. E-mail: kahatov_76@mail.ru

Zhanar S. Seitaeva - PhD in Law, Associate Professor, Academy of Law Enforcement Agencies under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan. Nur-Sultan, Kosshy village, 16 Republic street. E-mail: Seitaeva-zhanara@mail.ru

БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ ОРЫНДАРЫНАН БОСАТЫЛҒАН АДАМДАРҒА ӘЛЕУМЕТТІК БАҚЫЛАУ ЖАСАУҒА БАЙЛАНЫСТЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

М.Е. Балгожина

философия докторы (PhD)

Д.Қ. Райбаев

философия докторы (PhD),

Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Д.А. Амангелдиев

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақала бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарға әлеуметтік бақылау жасау мәселелеріне арналған. Алдымен әлеуметтік бақылау ұғымына түсініктеме беріліп, қылмыстық, қылмыстық-атқару заңнамаларына сәйкес бас бостандығынан айыру орындарынан босап шыққан адамдарға әлеуметтік бақылау жасауды жүзеге асырудың құқықтық негіздер жүйесі қарастырылып, мұндай бақылауға жататын адамдар шеңбері мен олардың құқықтарын шектеу шегі белгіленген.

Қолданыстағы қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамаларының ережелеріне сәйкес қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен босап шыққан адамдармен жүргізілетін «әлеуметтік бақылау» шаралары «пробациялық бақылау» және «әкімшілік қадағалау» нысанында жүзеге асырылатындығы белгіленген.

Пробация институты Англия мен АҚШ мемлекеттерінде көптеген он жылдықтар бойы жұмыс істесе, Қазақстан сияқты континенталды құқық жүйесі қолданылатын мемлекеттерде бұл салыстырмалы түрде жаңа құрылым екендігі белгіленген. Сондай-ақ, өз мәні бойынша пробация қызметі – құрылымы бойынша муниципалды органдармен ұқсас, әскерилендірілмеген әлеуметтік қызмет түрі екендігі көрсетілген. Жалпы әлеуметтік бақылау жасаудың мақсаты – босап шыққан адамды түрлі жаман әсерлер мен қылмыстық кіші мәдениет ықпалынан сақтандыру, оның рухани-өнегелік, эстетикалық, құқықтық тұрғыдан қалыптасуына жәрдемдесу.

Сонымен қатар мақалада пробациялық бақылауды реттеуші нормативтік құжат мазмұнына сәйкес пробацияның төрт нысаны белгіленіп, әрқайсының мазмұны ашылып, қай санаттағы сотталғандарға қатысты қолданылатындығы көрсетілген. Сондай-ақ, авторлар пробациялық есепте тұрған барлық адамдарға қатысты пробация қызметі әзірлейтін жеке бағдарламаға сәйкес әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетілетіндігін атап көрсетеді.

Әлеуметтік бақылаудың тағы бір нысаны болып табылатын әкімшілік қадағалау ұғымына тоқталып, оның қандай санаттағы сотталғандарға қолданылатындығы белгіленген.

Авторлар әкімшілік қадағалауды жүзеге асыру тәртібін реттеуші арнайы заң мен қылмыстық-атқару заңнамасына талдау жасау нәтижесінде олардың арасында қайшылықтардың барлығына көз жеткізіп, заңнамалық ережелер өзара үйлесімді болып, құқық қолданушылар үшін түсінікті бірізділік бекітіліп, жұмыс тиімділігін арттыру мақсатында Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 15 шілдедегі «Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды әкімшілік қадағалау туралы» № 28 Заңына өзгертулер мен толықтырулар енгізуді ұсынады.

Түйін сөздер: әлеуметтік бақылау, пробациялық бақылау, әкімшілік қадағалау, сотқа дейінгі пробация, үкімдік пробация, пенитенциарлық пробация, пенитенциарлықтан кейінгі пробация.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С СОЦИАЛЬНЫМ КОНТРОЛЕМ ЗА ЛИЦАМИ, ОСВОБОЖДЕННЫМИ ИЗ МЕСТ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

Балгожина М.Е.

доктор философии (PhD)

Райбаев Д.Қ.

доктор философии (PhD)

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Амангельдиев Д.А.

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам социального контроля за лицами, освобожденными из мест лишения свободы. В работе дается разъяснение понятию социального контроля, рассмотрена система правовых оснований осуществления социального контроля за лицами, освободившихся из мест лишения свободы, а также отражен круг лиц, подлежащих такому контролю, и пределы ограничения их прав.

В соответствии с положениями действующего уголовного и уголовно-исполнительного законодательства установлено, что меры «социального контроля», проводимые лицами, освобожденными из учреждений уголовно-исполнительной системы, осуществляются в форме «пробационного контроля» и «административного надзора».

В то время как институт пробации существует в Англии и США в течение многих десятилетий, в государствах, где применяется континентальная система права, таком как Казахстан, это относительно новая структура.

Также указано, что по своей сути служба пробации – вид социальной деятельности, по структуре схожий с невоенизированными муниципальными органами. Цель общесоциального контроля - застраховать освободившегося человека от различных негативных воздействий и влияния криминальной субкультуры, содействовать его духовно-нравственному, эстетическому, правовому становлению.

В статье также указано, что в соответствии с содержанием нормативного документа, регулирующего пробационный контроль, устанавливаются четыре формы пробации, раскрывается содержание каждой из них, определяется, в отношении какой категории осужденных применяется. Также авторы отмечают, что в отношении всех лиц, состоящих на пробационном учете, оказывается социально-правовая помощь в соответствии с индивидуальной программой, разрабатываемой службой пробации.

Раскрыв суть вопроса об административном надзоре, являющегося еще одной из форм социального контроля, в работе определено, к какой категории осужденных применяется данное понятие.

В результате анализа специального закона, регулирующего порядок осуществления административного надзора, и уголовно-исполнительного законодательства авторами сделан вывод о наличии противоречий между законодательными актами. В целях гармонизации норм законодательства, а также повышения эффективности правоприменительной практики предлагается внести изменения и дополнения в Закон Республики Казахстан «Об административном надзоре за лицами, освобожденными из мест лишения свободы» от 15 июля 1996 г.

Ключевые слова: социальный контроль, пробационный контроль, административный надзор, досудебная пробация, приговорная пробация, пенитенциарная пробация, постпенитенциарная пробация.

SOME OF THE ISSUES ASSOCIATED WITH SOCIAL CONTROL OVER PERSONS RELEASED FROM PLACES OF DEPRIVATION OF LIBERTY

Balgozhina M.E.

Doctor of Philosophy (PhD)

Raibaev D.K.

Doctor of Philosophy (PhD)

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan after B. Beisenov

Amangeldiyev D.A.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabyldaev

Annotation. This article is devoted to the issues of social control over persons released from prison. The paper explains the concept of social control, examines the system of legal grounds for the implementation of social control over persons released from prison, and also reflects the range of persons subject to such control, and the limits of restrictions on their rights.

In accordance with the provisions of the current criminal and criminal-Executive legislation established that measures of social control carried out by the persons released from penitentiary system, implemented in the form of «probation supervision» and «administrative oversight».

While the institution of probation has existed in England and the United States for many decades, in states where the continental system of law is applied, such as Kazakhstan, it is a relatively new structure.

It is also indicated that, in essence, the probation service is a type of social activity, similar in structure to non-military municipal bodies. The purpose of general social control is to insure the liberated person from various negative influences and the influence of the criminal subculture, to promote his spiritual, moral, aesthetic, and legal development.

The article also states that in accordance with the content of the normative document regulating probation control, four forms of probation are established, the content of each of them is disclosed, and it is determined in relation to which category of convicts is applied. The author also notes that all persons registered for probation are provided with social and legal assistance in accordance with an individual program developed by the probation service.

Having revealed the essence of the issue of administrative supervision, which is another form of social control, the paper defines to which category of convicts this concept applies.

As a result of the analysis of the special law regulating the procedure for administrative supervision and the penal enforcement legislation, the authors concluded that there are contradictions between the legislative acts. In order to harmonize the norms of legislation, as well as to improve the effectiveness of law enforcement practice, it is proposed to make amendments and additions to the Law» On Administrative Supervision of persons released from places of deprivation of Liberty « of the Republic of Kazakhstan dated July 15, 1996.

Keywords: social control, probation control, administrative supervision, pre-trial probation, sentencing probation, penitentiary probation, post-penitentiary probation.

Кіріспе

Еліміздегі жалпы қылмыстылықтың алдын алудың оңтайлы жолдарының бірі – бас бостандығынан айыру орындарынан босап шыққан тұлғаларды әлеуметтік бейімдеу екенін уақыт дәлелдеуде. Мемлекет деңгейде қылмыстылыққа әсер етудің қылмыстық-құқықтық, жаза атқарушылық негіздерін қатайту парадигмасынан әлеуметтік, экономикалық инфрақұрылымды заманалық мақсаттарға бейімдеу, ізгілік саясатты неғұрлым нәтижелі жүзеге асыруға бағытталған соны парадигма тиімді деп танылып отыр.

Ендігі кезекте осы парадигманы игеруге, жетілдіруге, тереңдетуге, оны іс жүзіне тиімді жүзеге асыруға бағытталатын зерттеу жұмыстарының өзектілігі даусыз. Біздің мақаламыз бас бостандығынан айыру орындарынан босап шыққан адамдарға әлеуметтік бақылау жасау мәселесіне арналған.

Жалпы, заң әдебиетінде бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды әлеуметтік бейімдеу мәселелеріне көп көңіл бөлінген. Бұл тақырыпты зерделеумен Шнарбаев Б.К., Мизамбаев А.Е., Молдашева А.Б., Трубников В.М., Алферов Ю.А., Петков В.П., Соловьев В.П., Рахмаев Э.С., Данилов Д.Д., Данилова И.Ю., Шмаров И.В., Чукмаитов Д.С., Южанин В.Е., Михлин А.С., Потемкина А.Т., Писарев В.Б., Бриллиантов А.В., Овчаренко И.А., Баранов Ю.В., Багреева Е.Г., Дибиров М.Т., Махмудов З.Ш., Денисов С.В., Шиловская А.Л. және т.б. ғалымдар айналысқан.

Негізгі бөлім

Кең әлеуметтік-философиялық мағынада әлеуметтік бақылау – «бұл қандай да бір әлеуметтік міндеттерді шешу мақсатында қоғаммен мақұлданған, оның негізгі институттары тарапынан жүзеге асырылатын қоғам мүшелерінің мінез-құлқына ұйымдасқан түрде әсер ету» немесе «әлеуметтік үдерістерді және қоғам мүшелерінің мінез-құлықтарын басқару нысаны, жеке тұлғаға әсер ету (сендіру, ынталандыру, мәжбүрлеу, қоғамдық пікір) шаралары жүйесі, олардың көмегімен адамның үстемдік етуші адамгершілік және құқықтық нормаларға сәйкес мінез-құлқы қамтамасыз етіледі» [1, б. 64; 2, б. 80].

Ал арнайы криминологиялық ұғымда әлеуметтік бақылау – бұл заңмен қарастырылған адамның қылмыс жасауына және басқа да ауытқушылық (аморальды әрекеттер, маскүнемдік, арамтамақтық) мінез-құлқына жол бермеу мақсатында қолданылатын әсер етудің мемлекеттік және қоғамдық шаралар жиынтығы [1, б. 7-10]. Басты міндеттері – жаза өтеу кезінде қол жеткізген жазалай-тәрбиелей әсер ету нәтижелерін бекітіп, босап шыққан адамдарға қажетті әлеуметтік көмек көрсету.

Жалпы әлеуметтік бақылау жасаудың мақсаты – босап шыққан адамды түрлі жаман әсерлер мен қылмыстық кіші мәдениет ықпалынан сақтандыру, оның рухани-өнегелік, эстетикалық, құқықтық тұрғыдан қалыптасуына жәрдемдесу.

Қазір қылмыстық, қылмыстық-атқару заңнамаларына сәйкес бас бостандығынан айыру орындарынан босап шыққан адамдарға әлеуметтік бақылау жасауды жүзеге асырудың құқықтық негіздер жүйесі қарастырылып, мұндай бақылауға жататын адамдар шеңбері мен олардың құқықтарын шектеу шегі белгіленген. Қазақстан Республикасы ҚК-нің 44, 73, 74-баптарына және ҚАК-нің 19, 24, 169, 172-баптарына сәйкес, ҚАЗ мекемелерінен босап шыққан адамдармен жүргізілетін «әлеуметтік бақылау» шаралары «пробациялық бақылау» және «әкімшілік қадағалау» нысанында жүзеге асырылады [3; 4].

Жалпы пробация ұғымына келер болсақ, Англия мен АҚШ мемлекеттерінде пробация институты көптеген он жылдықтар бойы жұмыс істесе, Қазақстан сияқты континенталды құқық жүйесі қолданылатын мемлекеттерде бұл салыстырмалы түрде жаңа құрылым. Еуропа мен АҚШ-та пробация қызметінің ұйымдастырушылық құрылымы, нысаны мен жұмыс әдістерінің қалыптасуы көптеген жылдарға созылғаны белгілі. Өз мәні бойынша пробация қызметі – құрылымы бойынша муниципалды органдармен ұқсас, әскерилендірілмеген әлеуметтік қызмет түрі [5].

Ұлттық заңнамада 2012 жылға дейін «пробация» термині қолданылған жоқ. Отандық заңнамаға «пробация» ұғымы Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 15 ақпандағы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне пробация қызметі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңына сәйкес енгізіліп, пробация ұғымына түсінік 1997 жылғы ҚАК-нің 7-1-бабында берілді [4].

Бастапқы қалыптасу кезеңінде Қазақстан Республикасының пробация қызметі тек соттық («үкімдік») нысанда ғана және сотталғандардың бір санаты – тек шартты сотталғандарға ғана қатысты қолданылған болатын.

Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 30 желтоқсандағы «Пробация туралы» Заңының 1-бабында «Пробация – санаттары заңмен айқындалған адамдардың қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу үшін олардың мінез-құлқын түзеуге бағытталған бақылау және әлеуметтік-құқықтық сипаттағы қызмет түрлері мен жеке айқындалатын шаралар жүйесі», - деп белгіленген [7]. Сол сияқты қазіргі қолданыстағы ҚАК-нің 3-бабының 7-тармағында «пробация» ұғымына мынандай түсінік берілген: «пробация – пробациялық бақылаудағы адамға қатысты оның жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу мақсатында оның мінез-құлқын түзету үшін әзірленетін және жеке іске асырылатын әлеуметтік-құқықтық сипаттағы шаралар кешені» [4]. Осы анықтамалар негізінде тұжырым жасасақ, Қазақстан Республикасындағы пробация қызметі – бұл:

- сотталғанға сотпен жүктелген міндеттерді орындау және мінез-құлқына бақылау жасау енетін шаралар кешені мен әлеуметтік-құқықтық сипаттағы шаралар;

- сотталғанға сотпен жүктелген міндеттер мен оның мінез-құлқына бақылау жасауды жүзеге асыру

бойынша өкілетті органдар тарапынан әзірленетін және жүзеге асырылатын шаралар кешені;

- пробациялық бақылауда тұрған әр адамға қатысты жеке сипатта әзірленетін және жүзеге асырылатын шаралар кешені;

- сотталғанның жаңа құқық бұзушылықтар жасауын ескерту мақсатында оның мінез-құлқын түзеу үшін жүзеге асырылатын шаралар кешені.

ҚР ҚАК-нің 3-бабының 9-тармағына сәйкес, пробациялық бақылау – уәкілетті органдардың сотталғандарға сот жүктеген міндеттердің орындалуына және олардың мінез-құлқына бақылауды жүзеге асыру, сондай-ақ олардың әлеуметтік-құқықтық көмек алуына жәрдем көрсету жөніндегі қызметі [4].

Яғни, пробациялық бақылау, біріншіден, уәкілетті органдардың сотталғандарға сот жүктеген міндеттердің орындалуына және олардың мінез-құлқына бақылау жасаудың жүзеге асырылуына, екіншіден, бұл адамдардың әлеуметтік-құқықтық көмек алуына жәрдемдесуді білдіреді.

Пробация туралы заңның 12-бабына сәйкес Қазақстан Республикасында:

1) сотқа дейінгі пробация;

2) үкімдік пробация;

3) пенитенциарлық пробация;

4) пенитенциарлықтан кейінгі пробация жүзеге асырылады [7].

Осы Заңның 13, 15, 16, 17-баптарына сәйкес, пробациялық бақылау тағайындалатын адамдар санаты да белгіленген. Осы ережелердің мазмұнына сәйкес, пробацияның әр түріне тоқталар болсақ, сотқа дейінгі пробация күдіктілер мен айыпталушыларға қатысты ғана, яғни сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында және ерікті негізде қолданылатындығына көз жеткіземіз. Сотқа дейінгі пробацияға тек кәмелетке толмағандар, мүгедектер, 58 жастағы және одан асқан әйелдер, 3 жасқа дейінгі жас балалары бар жүкті әйелдер, сондай-ақ алпыс үш жастағы және одан асқан ерлер мен 3 жасқа дейінгі жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған ерлерге қолданылады. Жеке бағдарламаларды іске асыру қорытындылары бойынша одан әрі сот отырысына ұсыну үшін сотқа дейінгі баяндама жасалады.

Үкімдік пробация шартты түрде сотталған және бас бостандығын шектеуге сотталған адамдарға қатысты ғана қолданылады. Үкімдік пробацияның ұзақтығы сот үкімімен немесе қаулысымен айқындалады. Сот пробациялық бақылау жүктелген адамға белгілі бір міндеттемелер жүктейді. Мысалы: жазаны өтеудің шарттары мен тәртібін сақтау, белгіленген күндері пробация қызметіне келу, сотпен жүктелген міндеттерді орындау, жұмыс орнының өзгергені туралы хабарлау және т.б.. Осы міндеттер сақталмаған жағдайда сотталғандарға жазбаша ескерту түріндегі жаза қолданылады, ал жазаны өтеуден қасақана жалтарған жағдайда сотқа мерзімді ұзарту немесе осы жаза түрін бас бостандығынан айыру түріндегі жазаға ауыстыру туралы материал жіберіледі. Сотталған адамның есепте болған бүкіл кезеңі ішінде пробация қызметі оған әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетеді.

Пенитенциарлық пробация ҚАЗ мекемелерінде бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеп жатқан сотталғандарға қатысты қолданылады.

Пробация қызметі жаза өтеу орындарынан босап шығуға дайындалып жатқан сотталғандарға қажет. Өйткені бұл санаттағы адамдар моральдық және ұйымдастырушылық қолдауға, әлеуметтік оңалтуға мұқтаж болады. Босатылғаннан кейінгі алғашқы уақытта сотталғандардың көбінде отбасылық байланыстарының әлсіреуі, жұмысқа және тұрмыста орналасу проблемалары сияқты жаңа өмір жағдайларына бейімделуде қиындықтар туындайды, әлеуметтік рөлі мен белсенділігі төмендейді. Әлеуметтік пайдалы байланыстары үзіліп, жеке тұлға деформацияға түседі [8, б. 147], қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде жаза өтеудің режимдік жағдайына тәуелділік пайда болып, ол адамның ықтиярын, еркін және әлеуметтік-пайдалы бейімделу қабілетін басады [9, б. 446]. Адамның қоғамнан 5-7 жыл шамасында үздіксіз оқшаулануы оның психикасындағы қайтымсыз үдерістерге әкеледі. Сондықтан пенитенциарлық пробацияның басты міндеті - сотталғанның осы қиындықтарының алдын алу болып табылады.

Пенитенциарлықтан кейінгі пробация бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатылғандарға, ББА орындарынан босап шыққанда сот тарапынан әкімшілік қадағалау белгілеген адамдарға, бас бостандығынан айыру жазасы бас бостандығын шектеуге ауыстырылғандарға, бас бостандығынан айыру жазасы айыппұлға ауыстырылғандарға қатысты қолданылады.

Жалпы, пробацияның қай түрінің тағайындалғанына қарамастан, пробациялық есепте тұрған барлық адамдарға қатысты пробация қызметі әзірлейтін жеке бағдарламаға сәйкес әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетіледі. Заңгерлік және психологиялық кеңестер де қажетті жағдайда барлық сотталғандарға беріледі.

Сотталғанға әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету тәртібі қылмыстық-атқару заңнамасы нормаларымен қатар Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 23 қазандағы №1131 қаулысымен

бекітілген. Пробация қызметінің есебінде тұрған адамдарға әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету туралы Қағидасымен (бұдан әрі – әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету туралы Қағида) реттеледі [10]. Пробациялық бақылау тағайындалған адамды есепке қойғаннан кейінгі үш жұмыс күні ішінде адам мен оның өмір жағдайын зерделеп болған соң, соның нәтижесі бойынша жеке бағдарлама жасалады. Сотталғанның әлеуметтік-құқықтық көмек алудан бас тарту құқығы бар. Ол бас тартқан жағдайда пробация қызметінің қызметкері тиісті акті жасайды. Жеке бағдарламаға сотталғанға білім мен мамандық алуына, жұмысқа орналасуына, емделуіне және құқықтық көмекті қамтамасыз ету болып табылатын әлеуметтік-құқықтық көмек алу қажеттілігі туралы ақпарат енгізіледі. Жеке бағдарламаның бірінші данасы пробациялық бақылауда тұрған сотталғанның жеке ісіне қосылып, екіншісі – қолы қойылған түрде сотталғанның қолына беріледі. Егер пробациялық бақылауда жүрген кезінде адам басқа немесе қосымша көмек алуға ниет білдірсе өзара келісім бойынша оның жеке бағдарламасына тиісті өзгертулер енгізіледі. Жергілікті органдар мен қоғамдық бірлестіктер және басқа да ұйымдар пробациялық бақылауда тұрған адамдарға пробация қызметі әзірлеген жеке бағдарламаларына сәйкес әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетуге міндетті. Оларға тегін медициналық көмек кепілдендірілген көлем шеңберінде беріледі. Медициналық көмек көрсету үшін пробация қызметі олардың жеке бағдарламалары көшірмесін сотталғанның тұрғылықты жері бойынша мемлекеттік денсаулық сақтау ұйымына жібереді [4].

Пробация қызметі аяқталмаған орта білімі бар сотталғандарды тұрғылықты жері бойынша оқу орындарына жібереді. Құқықтық көмек алу үшін пробация қызметі жеке бағдарлама көшірмесін жергілікті атқару органдарына бағыттайды.

Сотталғандардың жұмыспен қамтылуына көмектесу үшін жергілікті атқару органдары жұмыссыздарды уәкілетті органның жұмыспен қамту орталығының бос орындар базасында бар бос жұмыс орындарына, әлеуметтік жұмыс орындарына, олардың келісімімен қоғамдық жұмыстарға, еңбек нарығындағы қажеттіліктерге сәйкес әрі қарай жұмысқа орналасуларына жәрдемдесумен кәсіптік даярлық, қайта даярлық пен біліктілігін арттыруға жібереді немесе жұмыс орындары квотасы бойынша жұмысқа орналастырады.

Пробациялық бақылауда тұрған адамның басқа көмек түрін алу қажеттілігі туындаған жағдайда пробация қызметі оның тұрғылықты жері бойынша тиісті ұйымға жеке бағдарлама көшірмесін жібереді. Жеке бағдарлама көшірмесін жергілікті атқару органдарына, денсаулық сақтау органдарына, білім беру және басқа да мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдарға жіберу жеке бағдарлама жасалғаннан кейінгі 3 күн ішінде жүзеге асырылады. Жергілікті атқарушы органдар, қоғамдық бірлестіктер мен басқа да ұйымдар жеке бағдарлама көшірмесін алған соң 15 күн ішінде көрсетілетін көмектері жайлы немесе ондай көмек көрсету мүмкіндіктерінің жоқтығы туралы хабардар етеді. Әлеуметтік көмек көрсетуші пробация қызметі, жергілікті атқару органдары, қоғамдық бірлестіктер мен басқа да ұйым қызметкерлерінің заңсыз әрекеттеріне заңмен белгіленген тәртіпте шағымдануға болады [4].

Пробациялық бақылау жасауға байланысты пробация қызметі мен ішкі істер органдары қызметі Қазақстан Республикасы ҚАК нормалары мен пробация қызметінде есепте тұрған адамдарға әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету ережелерінен басқа бірқатар Қағидалармен реттеледі.

Осы мақала шеңберінде жалпы шолу жасап өтуді жөн көріп отырған әлеуметтік бақылаудың екінші нысаны - әкімшілік қадағалау. Ол бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жазаларын өтеуден босаған адамдардың белгілі бір санатының мінез-құлқына бақылау қою түріндегі мәжбүрлеу шарасын білдіреді.

Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 15 шілдедегі «Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды әкімшілік қадағалау туралы» №28 Заңының (бұдан әрі – Қазақстан Республикасының әкімшілік қадағалау туралы заңы) 1-бабында: «Әкімшілік қадағалау кәнігі қылмыстың алдын алу нысаны болып табылады, заңдылықты, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін сақтау негізінде іске асырылады және бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдардың тарапынан құқық бұзушылықтардың алдын алу мақсатында заңдармен белгілі бір шектеулер қойылған осындай адамдардың мінез-құлқын байқау түріндегі мәжбүр ету шарасы ретінде судьяның қаулысы негізінде ішкі істер органдары жүзеге асырады», – деп көрсетілген [11]. Яғни, бұл заңнамалық анықтаманың мәні – әкімшілік қадағалау тағайындалған «адамның мінез-құлқына бақылау жасау» болып табылады. Ал ҚАК-нің 172-бабының 5-бөлігіне сәйкес ішкі істер органдары сотпен қадағалау жасау белгіленген адамға әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету үшін оның пробация қызметіне келуін қамтамасыз етіп, сот қаулысының көшірмесін пробация қызметіне жібереді [6]. Пробация қызметі сот қаулысының көшірмесін алған соң әкімшілік қадағалау белгіленген адамды өзінің есебіне қойып, оның денсаулық жағдайын, білім деңгейін және жұмыспен қамтылуын, тұрғылықты жерінің бар-жоғын анықтай отырып, жеке басын зерделейді және оған ұсынылатын әлеуметтік-

құқықтық көмектің көлемін айқындауға қажетті өзге де мәліметтерді анықтайды. Оған әлеуметтік-құқықтық көмек ұсыну тәртібін түсіндірген соң, қадағалаудағы адамның жеке басын және өмірлік жағдайын зерделеу нәтижелері бойынша пробация қызметі әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетудің жеке бағдарламасын жасайды (ҚР ҚАК-нің 172-бабының 6, 7-бөлігі) [4].

Қорытынды

Қазір әкімшілік қадағалау жасау мәні әкімшілік қадағалау тағайындалған «адамның мінез-құлқына бақылау жасау» ғана емес, себебі ол – пробациялық бақылау сияқты әлеуметтік бақылау жасаудың бір түрі. Осыған байланысты әкімшілік қадағалау анықтамасына оның әкімшілік қадағалау тағайындалған адамдарға бақылау жасауды жүзеге асырып қана қоймай, ҚАЖ мекемелерінен босап шыққан адамдарға әлеуметтік көмек көрсетуді де өз мақсаты етіп қоятындығы жайлы ереже енгізу қажет. Сондықтан, Қазақстан Республикасының «Әкімшілік қадағалау туралы» Заңының 1-бабын төмендегідей редакцияда мазмұндау қажет деп ұсынамыз:

«1. Әкімшілік қадағалау – қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінен босап шыққан адамдардың белгілі бір санаттарына қатысты сот шешімі негізінде өкілетті мемлекеттік органдармен жүзеге асырылатын, осы адамдардың сот тағайындаған шектеулерді орындауларына және мінез-құлықтарына бақылау жасауға, сондай-ақ, оларға әлеуметтік-құқықтық және басқа да көмек көрсетуге бағытталған, олардың жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу мақсатында жүзеге асырылатын рецидив қылмысты ескерту нысаны.

2. Әкімшілік қадағалау белгіленген адамның сот тағайындаған шектеулерді орындауына және мінез-құлықтарына бақылау жасауды Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес оның тұрғылықты жері бойынша ішкі істер органдары қызметкерлері жүзеге асырады.

3. Әкімшілік қадағалау белгіленген адамға әлеуметтік-құқықтық және басқа да көмек алуларына жәрдемдесуді Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес оның тұрғылықты жері бойынша пробация қызметі жүзеге асырады».

Бұл толықтырулар енгізу нәтижесінде нормативтік құжаттар арасындағы қайшылықтардан арылып, заңнамалық ережелер өзара үйлесімді болып, құқық қолданушылар үшін түсінікті бірізділік бекітіліп, жұмыс тиімділігін арттырады деп пайымдаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Бобнева М.И. Социальные нормы и регуляция поведения. – М.: Наука, 1978. – 311 с.
- 2 Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии. – М.: Просвещение, 1969. – 240 с.
- 3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. – Алматы: ЖШС «Издательство «Норма-К», 2020. – 260 б.
- 4 Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі №234-V ҚРЗ Қылмыстық-атқару кодексі. – Алматы: Норма-К, 2020. – 96 б.
- 5 Эксперты предлагают усилить службу пробации в Казахстане // [http:// www.prisonforum.kz/](http://www.prisonforum.kz/) (кірген уақыты: 25.11.2020 ж.).
- 6 Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне пробация қызметі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 15 ақпандағы Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000556> (кірген уақыты: 23.05.2020 ж.).
- 7 Пробация туралы: Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 30 желтоқсандағы Заңы // [http:// www.adilet.zan.kz/](http://www.adilet.zan.kz/) (кірген уақыты: 08.02.2021 ж.).
- 8 Маликов Б.З. Лишение свободы в политике наказания и законодательстве России. – Самара, 2003. – 230 с.
- 9 Ушатиков А.И., Казак Б.Б. Пенитенциарная психология. – Рязань, 2003. – 758 с.
- 10 Пробация қызметінің есебінде тұрған адамдарға әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету туралы Қағидасы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 23 қазандағы №1131 қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000556> (кірген уақыты: 21.11.20120 ж.).
- 11 Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды әкімшілік қадағалау туралы: Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 15 шілдедегі №28 Заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z960000028_ (кірген уақыты: 08.02.2021 ж.).

REFERENCES

- 1 Bobneva M.I. Social'nye normy i regulyaciya povedeniya. – M.: Nauka, 1978. – 311 s.
- 2 SHepan'skij YA. Elementarnye ponyatiya sociologii. – M.: Prosveshchenie, 1969. – 240 s.
- 3 Kazakstan Respublikasynyn kylmystyk kodeksi. – Almaty: ZHSHS «Izdatel'stvo «Norma-K», 2020. – 260 b.
- 4 Kazakstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 5 shildedegi №234-V KRZ kylmystyk-atkaru kodeksi. – Almaty: Norma-K, 2020. – 96 b.
- 5 Eksperty predlagayut usilit' sluzhbu probacii v Kazahstane // [http:// www.prisonforum.kz/](http://www.prisonforum.kz/) (kirgen uakyty: 25.11.2020 zh.).
- 6 Kazakstan Respublikasynyn kejbir zannamalyk aktilerine probaciya kyzmeti maseleleri bojnynsha ozgerister men tolyktyrular engizu turaly: Kazakstan Respublikasynyn 2012 zhylygy 15 akpandagy Zany // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000556> (kirgen uakyty: 23.05.2020 zh.).

7 Probaciya turaly: Kazakstan Respublikasynyn 2016 zhylgy 30 zheltoksandagy Zany // [http:// www.adilet.zan.kz/](http://www.adilet.zan.kz/) (kirgen uakyty: 08.02.2021 zh.).

8 Malikov B.Z. Lishenie svobody v politike nakazaniya i zakonodatel'stve Rossii. – Samara, 2003. – 230 s.

9 Ushatkov A.I., Kazak B.B. Penitenciarnaya psihologiya. – Ryazan', 2003. – 758 s.

10 Probaciya kyzmetinin esebinde tyrgan adamdarga aleumettik-kykyktyk komek kjrsetu turaly kagidasy: Kazakstan Respublikasy Ykimetinin 2014 zhylgy 23 kazandagy №1131 kaulysy // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000556> (kirgen uakyty: 21.11.20120 zh.).

11 Bas bostandygynan ahyru oryndarynan bosatylgan adamdardy akimshilik kadagalau turaly: Kazakstan Respublikasynyn 1996 zhylgy 15 shildedegi №28 Zany // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z960000028_ (kirgen uakyty: 08.02.2021 zh.).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Майгүл Егеубайқызы Балгожина – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: maigul.balgozhina@mail.ru

Даулет Құмарбекұлы Райбаев – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы жалпы заң пәндері кафедрасы бастығының орынбасары. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: doul_zare4ka@mail.ru

Дархан Амангелдіұлы Амангелдиев – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және жазаны орындауды ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru

Балгожина Майгуль Егеубаевна – доктор философии (PhD), доцент кафедры уголовного права и криминологии Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: maigul.balgozhina@mail.ru

Райбаев Даулет Кумарбекович – доктор философии (PhD), заместитель начальника кафедры общеправовых дисциплин Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: doul_zare4ka@mail.ru

Амангелдиев Дархан Амангелдиевич – доктор философии (PhD), начальник кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru

Maigul E. Balgozhina – Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan after B. Beisenov. Karaganda, Yermekov str., 124. E-mail: maigul.balgozhina@mail.ru

Daulet K. Raibaev – Doctor of Philosophy (PhD), Deputy Head of the Department of General Legal Disciplines of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan after B. Beisenov. Karaganda, Yermekov str., 124. E-mail: doul_zare4ka@mail.ru

Darkhan A. Amangeldiyev – Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabyibaev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru

METHODOLOGICAL BASIS OF THE PERSON'S EXTERNAL APPEARANCE STUDY USING VIDEO MATERIALS

Saidamarova V.V.

master in Law

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The work considers the modern possibilities of fixing the criminal activity of a person with the help of CCTV cameras where the external appearance of a person is widely displayed. The use of human appearance from video systems materials as information sources of forensic examination opens up new opportunities for obtaining complete and objective information. This information will allow solving forensic tasks while obtaining evidence during the new type of forensic investigation of a person's appearance from video images. The research results made it possible to develop and substantiate the methodology of this type of forensic research. The author proposes a new integrated approach of studying the appearance of a person displayed in video materials on the basis of anatomical (static) and functional (dynamic) features. The methodological approach of the new type of study proposed by the author allows focusing attention on forensically significant information from all sides, not only within the framework of a forensic portrait research. The subject of forensic research of the appearance of a person by video images will be displayed in the features of solving forensic problems, in the amount of using special knowledge as well as in the means and methods used for this.

Keywords: human appearance, video materials, video recording, video surveillance, anatomical (static) features, functional (dynamic) features, forensic portrait examination, forensic study of the human appearance, special scientific knowledge, scientific and technical means, identity, identification.

БЕЙНЕТҮСІРІЛІМДЕР БОЙЫНША АДАМНЫҢ СЫРТҚЫ КЕЛБЕТІН ЗЕРТТЕУДІҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗІ

В.В. Сайдамарова

заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Мақалада бейнебақылау камераларын қолдана отырып, адамның қылмыстық әрекетін бекіту құралдарының заманауи мүмкіндіктері қарастырылған, онда ол адамның сыртқы келбетін кеңінен көрсетеді. Бейне жүйелерінің материалдарынан адамның сыртқы келбетін сот сараптамасының ақпараттық көзі ретінде пайдалану, толық және объективті ақпарат алуға жаңа мүмкіндіктер ашады, бұл бейнесуреттер бойынша адамның сыртқы келбетін криминалистикалық зерттеудің жаңа түрін жүргізу барысында дәлелдемелер алу кезінде криминалистикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Зерттеу нәтижелері криминалистикалық зерттеудің осы түрінің әдіснамасын жасауға және негіздеуге мүмкіндік берді. Автор анатомиялық (статикалық) және функционалды (динамикалық) белгілері негізінде бейнематериалдарда бейнеленген адамның сыртқы келбетін зерттеудің жаңа кешенді тәсілін ұсынады. Автормен ұсынылған зерттеудің жаңа түрінің әдіснамалық тәсілі сот-портреттік зерттеуді жүргізу аясында ғана емес, сондай-ақ барлық жағынан криминалистикалық маңызды ақпаратқа назар аударуға мүмкіндік береді. Бейнесуреттер бойынша адамның сыртқы келбетін криминалистикалық зерттеудің заты шешілетін криминалистикалық міндеттердің ерекшеліктерінде, қолданылатын арнайы білім көлемінде, сондай-ақ ол үшін қолданылатын құралдар мен әдістерде бейнеленетін болады.

Түйін сөздер: адамның сыртқы келбеті, бейнематериалдар, бейнетіркеу, бейнебақылау, анатомиялық (статикалық) белгілер, функционалдық (динамикалық) белгілер, сот-портреттік сараптама, адамның сыртқы келбетін криминалистикалық зерттеу, арнайы ғылыми білім, ғылыми-техникалық құралдар, ұқсастық, сәйкестендіру.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ИССЛЕДОВАНИЯ ВНЕШНЕГО ОБЛИКА ЧЕЛОВЕКА ПО ВИДЕОИЗОБРАЖЕНИЯМ

Сайдамарова В.В.

магистр юридических наук

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В работе рассмотрены современные возможности средств фиксации криминальной деятельности человека с помощью камер видеонаблюдения, где находит свое широкое отображение внешний облик человека. Использование внешнего облика человека с материалов видеосистем в качестве информационных источников судебной экспертизы, открывает новые возможности получения полной и объективной информации, которая

позволит решать криминалистические задачи при получении доказательств в ходе проведения нового вида криминалистического исследования внешнего облика человека по видеоизображениям. Результаты исследования позволили разработать и обосновать методологию данного вида криминалистического исследования. Автором предложен новый комплексный подход изучения внешнего облика человека отобразившегося в видеоматериалах на основе анатомических (статических) и функционально (динамических) признаков. Предлагаемый автором методологический подход нового вида исследования позволяет акцентировать внимание на криминалистически значимой информации со всех сторон не только в рамках проведения судебно-портретного исследования. Предмет криминалистического исследования внешнего облика человека по видеоизображениям будет отображаться в особенностях решаемых криминалистических задач, в объеме используемых специальных знаний, а также в применяемых для этого средствах и методах.

Ключевые слова: внешний облик человека, видеоматериалы, видеофиксация, видеонаблюдение, анатомические (статические) признаки, функционально (динамические) признаки, судебно-портретная экспертиза, криминалистическое исследование внешнего облика человека, специальные научные знания, научно-технические средства, тождество, идентификация.

Introduction

Under the conditions of modern development of Kazakhstan crime remains one of the negative factors affecting the life of society. Although the number of outdoor surveillance cameras is increasing a large number of crimes are committed in public places today. In order to establish the circumstances, the method of committing the offense and the person who committed it as soon as possible it is necessary to use new scientific and methodological approaches. Thus, the solution of these issues can include the development of tools for the introduction of modern scientific and technical means for detecting offenses using video recording and video surveillance.

Modern possibilities of using video systems are aimed at recording information which contains: the activities of people committing crimes; the way they committed the crime; external signs of people participating in a crime, which can reflect not only the external characteristics of a person with its elements and signs but also the features of his gait. Over the past two years, statistical analysis of the number of uncovered offences with the help of external surveillance cameras of the Center for Operational Management of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan showed that 8,216 criminal and 848,932 administrative offences were detected with the help of video surveillance cameras. The dynamics of detection of criminal offenses indicates a steady increase in solving crime using CCTV cameras. The increase of detection of criminal offenses level is observed almost in all regions and cities of republican importance. Among the identified criminal offenses the following are dominating - theft offence – 41,6 %, hooliganism – 16,9 % , loot – 7,5 % , robbery – 0,3 %, assassination – 0,15 %, other criminal infractions – 33,3 % (see figure No. 1).

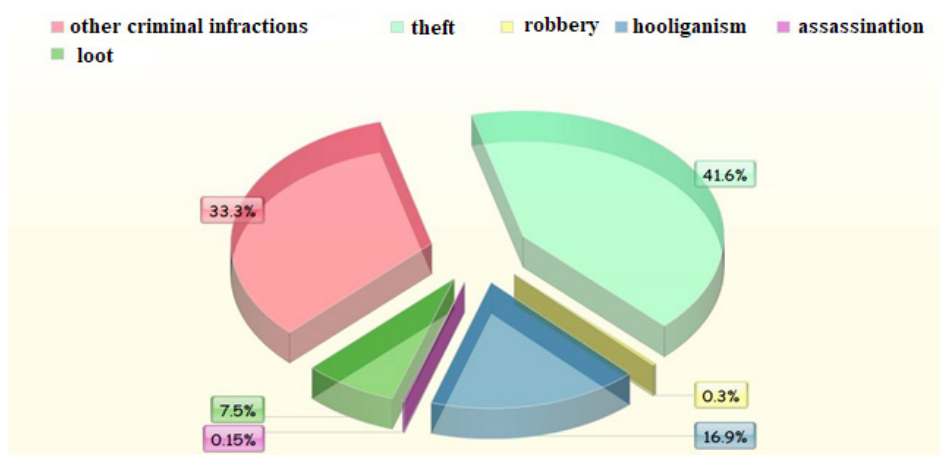

Figure No. 1

The results of the analysis show the effectiveness of using CCTV cameras in cities and megalopolises both in the prevention of offenses and in their disclosure.

In this regard, we would like to note that today there is a detection of offenses using video surveillance cameras, so there is a demand for obtaining evidence by conducting research (expertise) on materials obtained from video surveillance cameras.

Literature review

Today, the identification of a person based on external signs by anatomical (static) and functional (dynamic) signs has a lot of attention from the media and from forensic scientists because these signs have the following properties: individuality, relative stability, selective variability, reflexivity. These properties are the basis for solving the issue of human identification according to a set of individualizing signs.

In forensic science, for a long time there has been a direction of studying and researching various aspects of the manifestation of a person's identity according to anatomical (static) signs and manifestations of his appearance, both in forensic science, the section of forensic technology and various other areas of knowledge: forensic psychology, forensic medicine, criminal science etc. Many scientific works are devoted to the methods of conducting forensic portrait research based on external signs of a person.

The formation and development of these areas of forensic science were greatly contributed by national and foreign scientists such as: A.F. Aubakirov, P. A. Almagambetov, R. S. Belkin, A. Bertillon, V. G. Bulgakov, K. B. Brushkovsky, A. Ya. Ginzburg, G. Gross, J. R. Dilbarkhanova, Yu. P. Dubyagin, V. A. Zhibankov, A. M. Zinin, V. P. Lavrov, N. P. Makarenko, V. A. Obraztsov, G. I. Povreznyuk, B. A. Salayev, V. A. Snetkov, V. N. Chulakhov, I. N. Yakimov and many others.

However, the theoretical and practical aspects of forensic identification and diagnosis of a person according to his dynamic signs (gait, facial expressions, gesticulation, etc.) remained without the attention of criminalist. A small number of papers that address this issue have been published today.

Basically, the means and methods of human forensic research are focused on working with anatomical (static) traces. There are no modern scientific and technical means with which it would be possible to fix and analyze the dynamic characteristics of a person [1, p. 4].

Main part

One of the most pressing issues in the theory and practice of forensic portrait examination is the development of methods and means. These methods and tools increase the efficiency of using information about the signs of a person's appearance displayed on video images in order to establish his identity in the disclosure and investigation of crimes. This is due to the fact that traditionally photos were used in forensic identification of a person. The existing method of carrying out portrait examination on photographs is intended primarily for working with photographic images of signs of anatomical elements of a person's external appearance. Therefore, it cannot be fully used in the identification of video image materials.

Thanks to computer hardware and software systems, modern video recording and video reproducing equipment, in the practice of bodies carrying out pre-trial investigation, every year there is a demand for forensic identification of a person by video images. After analyzing the statistical data provided by the operational and forensic divisions of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, the use of materials obtained from CCTV cameras based on the results of forensic portrait studies, it became clear that in: Almaty, Aktobe, Nur-Sultan, Pavlodar, as well as in the East Kazakhstan and West Kazakhstan units, portrait studies were carried out, exclusively on the basis of anatomical features of appearance, regardless of what material was provided for the study (photograph or video). However, for the specified period the portrait research was not carried in Taldykorgan, Atyrau, Zhambyl, Kostanay, Kyzylorda, Mangistau, North Kazakhstan region, Turkistan, Shymkent.

An analysis of the number of forensic portraiture studies conducted states that this type of study is unclaimed. This is dictated by the fact that the video material presented for the study is examined only for the identification of anatomical (static) signs of human appearance, through the method of forensic portrait examination (stop frame). Thus, the most common problem when conducting portrait research on video images is the actual distortion of a person's face in a stop frame. That makes it difficult to recognize and identify the person. With a more detailed study of the materials provided for portrait studies we noted that the methodology for conducting the study is different. There is no equivalence in its conduct. The predominant majority of conclusions are "negative" and "impossible". Based on the video recording materials, which show the external characteristics of a person both anatomical (static) and functional (dynamic), forensic studies are carried out in accordance with the method presented in literary sources for forensic portrait research.

In order to identify the reason for the lack of demand for this type of study, we conducted a survey of employees engaged in pre-trial investigation.

In the course of a survey conducted by officers of the operational-forensic units of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, 39% indicated that portrait studies were conducted by them no more than several times a year, and 32% of respondents never conducted such studies in their practical activities, and the remaining 25% conducted portrait research a little more than several times a month. However, 52% of forensic specialists note that the conclusions issued by them on portrait-identification studies carried

probabilistic conclusions. The conclusions of 35% of respondents spoke about the impossibility of giving a categorical answer or conducting a comparative study. 18% forensic scientists mostly gave positive and 8% negative conclusions about identity (see figure No. 2).

According to the results of the survey, the investigative and inquiry officers indicated that they assigned portrait studies based on the video images and obtained the following results: for example, 43% of the respondents received probabilistic results from specialists or experts; 34% of respondents noted that most often the answer prevails in the conclusions of the study that it was not possible for a specialist or expert or the material is not suitable for personal identification; 18% of investigators answered that positive results about identity in conclusions prevailed; for 5% of the respondents the result was mostly negative (see figure No. 2).

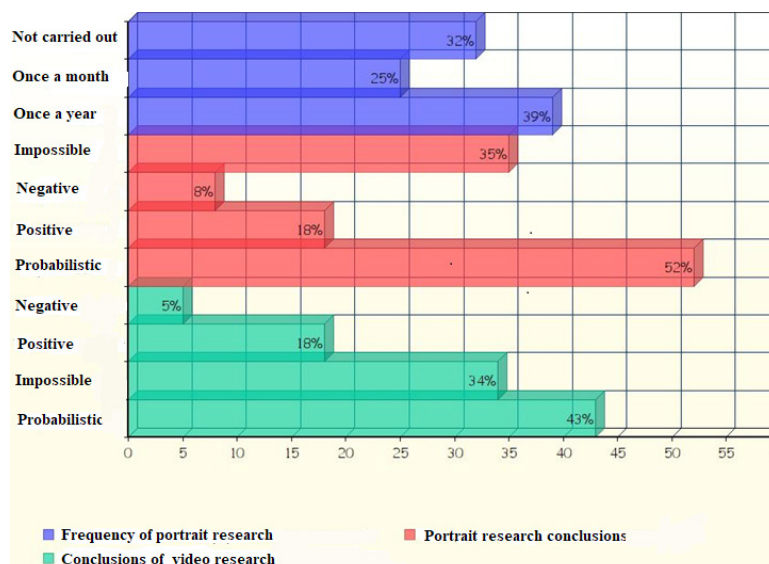

Figure No. 2

According to the results of the survey it was found that comparative studies both from photographs and from surveillance cameras video recordings are carried out as part of a forensic portrait study.

However, it should be noted that not all forensic specialists have special scientific knowledge in the field of forensic portrait research and a certificate for conducting this type of research.

In the course of our analytical work, the following reasons for the decrease in the number of portrait studies carried out and their low effectiveness were identified:

1) there is no unified developed methodology and requirements for video materials submitted for forensic research on the use of anatomical (static) signs of human appearance;

2) most of the materials provided for research are unsuitable due to the low quality of the resolution of video cameras, which does not allow comparison based on anatomical (static) characteristics of a person;

3) sending video material as an object of forensic research, criminalists rely only on anatomical (static) features of a person's appearance. This has a negative impact on the use of data on functional (dynamic) characteristics of a person in their identification;

4) there is no theoretical and practical development in the field of collecting, researching and using of information contained in the functional (dynamic) characteristics of a person in a pre-trial investigation. This leads to the loss of criminally significant information, both about the offender and about the event that occurred;

5) most forensic specialists do not have special scientific knowledge in the field of forensic portrait research.

Researching, we have studied the available theoretical and practical experience in the field of forensic research of anatomical (static) and functional (dynamic) signs of a person captured on video materials. We wondered what type of forensic research should include video recording materials where questions of identification, diagnostic or classification direction will be solved during researching not only anatomical (static) but also functionally (dynamic) features of a person.

The most important conditions for applying the appearance of a person in forensic practice are: definiteness; appropriateness; completeness [2, p. 30].

N.N. Ilyin, in his work cites the opinion of the following authors: Blokhin A.S., Zotov A.B., Kaganov A.Sh., Nazin L.F. The above authors classify portrait and video technical expertise as one of the types of

forensic expertise of video recordings, during which issues related to the establishment of video recording equipment, the identity of the persons depicted in the video portraits, the time of year, day and date of the video recording, the geographical coordinates of the area, fixed on the media of video information, etc. However, N.N. Ilyin does not agree with this opinion in view of the fact that portrait and video technical expertise have different subjects, research methods and solve their own problems [3, p. 23].

Nevertheless, according to N.N. Ilyin, it is necessary to use high-quality video materials with video filming of a person which was carried out and realized according to the rules of signal (identification) photography under normal lighting conditions, in full growth, in statics and dynamics. At the same time, there should be a calm facial expression, as well as the size of the display of a person's head in the frame, which allows further portrait identification (1/5 - 1/6 of the video frame area). A sufficient number of signs of anatomical elements of a person's external appearance are displayed on video images of this type. This allows conducting forensic identification (portrait examination). Video materials directly produced for carrying out portrait examination refer to such sources of information about a person [3, p. 107].

In this case, we disagree with the author. Because the author considers only the anatomical (static) signs of a person displayed in the video material as an object of forensic portrait research based on video materials. Of course, the video presented for the study must meet certain shooting conditions in order to be suitable for further identification of a person's appearance. However, in the video materials there are functional (dynamic) signs of a person's appearance such as: gait, facial expressions, gestures, voice, etc. These signs can be used both in a complex and separately in the forensic study of the appearance of a person based on functional and dynamic features.

Taken together, the signs of appearance allow to realize forensic identification of a person in order to establish an identity. The prerequisites (conditions) for the possibility of using signs of a person's appearance for identification are determined by the properties of the external appearance, its representations and methods of collecting, studying, evaluating and using data on the external appearance of a person [4, p. 5].

It should be agreed with the opinion of V.G. Bulgakov, who claims that during the forensic portrait examination of dynamic characteristics of a person not only identification issues are solved but also diagnostic ones. However, to date, there is no theoretical and methodological basis, no specialized software has been developed, as well as a method of sequential step-by-step expert research. The following have not been established yet: a set of group and individualizing dynamic human characteristics; conditions and factors affecting their display in the surrounding reality that would allow solving identification and diagnostic tasks taking into account age changes, the presence of clothing on a person and various video angles [1, p. 4, 5].

In our opinion, to date, the use of methods, means and techniques of identification by a person's appearance based on video recordings based on a portrait examination for the purpose of disclosing and investigating crimes does not correspond to the modern realities of the time. And to consider a new type of research, such as a forensic examination of the dynamic characteristics of a person, the research will be aimed only at studying and identifying a person by dynamic characteristics. So, in our view, it became necessary to revise and distinguish a separate type of forensic research in the system of the existing classification of forensic examinations as a forensic study of the appearance of a person by video images. This type of research is determined by the need to isolate it outside the scope of the traditional portrait examination because new objects of research of a person's appearance have appeared, recorded with the help of video recording means. In addition, the methods of their research are adapted for solving forensic problems. They are taken from various fields of science and technology such as: computer recording methods, methods of statistical data processing, frame-by-frame computer analysis of video images, etc. In order to consider and highlight a separate type of forensic study of a person's external appearance using video images, we considered it's subject, generic object, as well as a subspecies of research.

In his paper, R.S. Belkin comes to the opinion that the content of the subject of expert examination and the concept of a generic object can constantly undergo changes. Such authors as A.R. Shlyakhov, Yu.K. Orlov, N.A. Selivanov and others also have come to this point of view. All these changes are due to the development of basic sciences, the emergence of new methods and methodology of research and subjects categories, things, processes of differentiation and integration of scientific knowledge. These changes do not lead to the denial of the relative constancy of both the subject and the generic object of expertise sufficient for practical purposes and ensuring the correct use of expertise in legal proceedings. There are 2 types of forensic examination - generic and specific object. A generic object is a class and an object category that are combined by common characteristics. A concrete object is called a definite object that is subject to this expert study, and the subject of expertise and its ancestral object have a great importance in the classification of types of forensic expertise [5, p. 459].

The subject and subspecies of forensic research of a person's external appearance from video images will be based on the tasks solved by the study, using for this purpose special scientific knowledge, means and methods. The subspecies of forensic research will be determined depending on what signs of the appearance of a person are used: anatomical (static), functional (dynamic) or both in the complex. For example, if a person's gait, facial expressions or gestures are examined, then in this case, a type of forensic investigation of a person's external appearance from a video image will be a forensic study of functional (dynamic) signs. If it is necessary to resolve the issue of identifying a person on the basis of facial features as a whole (forehead, eyebrows, eyes, lips, ears, etc.), a type of forensic study of a person's external appearance by video image will be a forensic study of anatomical (static) signs.

Conclusions

The main feature of forensic examination of the appearance of a person by video images is that the main object is live faces, their display in video materials, which are carriers of external features of a person. We can refer video materials containing displays of anatomical (static) and functional (dynamic) features to the general object of forensic research of a person's external appearance from video images. Considering a special object, one should include video materials containing displays of certain anatomical (static) or functional (dynamic) manifestations of a person's external appearance, on the basis of which it is possible to solve, first of all, identification problems of the study. However, solving problems in the course of a forensic study of a person's external appearance using video images should not be limited to identification. Diagnostic and classification tasks are equally important.

Establishing the identity of a person in solving crimes is one of the most difficult tasks. A variety of data is collected and examined for personal identification. Properties that are informative in nature, by which the idea of a person's personality is compiled are subjected to research. Modern video surveillance systems are widely used as a means of fixing human criminal activity. Here, the reflection of the appearance of a person, in particular his anatomical (static) and functional (dynamic) features is reflected. Our research indicates that in order to establish an identity and formulate a categorical conclusion it is necessary to obtain the essential set of signs sufficient for identification. In this regard, the correct use of video surveillance systems as an information source of information and, above all, a source of evidence opens up new opportunities for obtaining complete and objective information when identifying a person's personality in the complex of displayed external signs. All this will make it possible to solve forensic problems during a new type of **forensic research of a person's external appearance from video images** more effectively.

REFERENCES

- 1 Bulgakov V.G. Methodical bases of forensic identification and diagnostics of a person according to the dynamic characteristics: monograph / ed. doct. jurid. sciences, prof. A.M. Zinina. - M.: JurLitform, 2014. - 144 p.
- 2 Zinin A.M. Habitoscopia and portrait examination, textbook / A.M. Zinin, I.N. Podvolotsky; ed. E.R. Rossinskaya. - M.: Norma: INFA - M, 2017. - 288 p.
- 3 Ilyin N.N. Forensic identification of a person by video images. Based on Russian Federation materials: dis. ... PhD in Law. - Moscow, 2015. - 214 p.
- 4 Snetov V.A., Habitoscopia. Volgograd: High School of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1979. - 182 p.
- 5 Belkin R.S. Criminalistics Course: Study guide for universities. - 3rd ed., supplemented. - M.: UNITY-DANA, Law and Right, 2001. - 837 p.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Булгаков В.Г. Методические основы криминалистической идентификации и диагностики человека по его динамическим признакам: монография / под ред. докт. юрид. наук, проф. А.М. Зинина. - М.: Юрлитформ, 2014. - 144 с.
- 2 Зинин А.М. Габитоскопия и портретная экспертиза: учебник / А.М. Зинин, И.Н. Подволоцкий; под ред. Е.Р. Россинской. - М.: Норма: ИНФА - М., 2017. - 288 с.
- 3 Ильин Н.Н. Криминалистическая идентификация человека по видеоизображениям (по материалам Российской Федерации): дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2015. - 214 с.
- 4 Снетов В.А. Габитоскопия. - Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. - 182 с.
- 5 Белкин Р.С. Курс криминалистики: учеб. пособие для вузов. - 3-е изд., доп.. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. - 837 с.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Виктория Викторовна Сайдамарова - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы ҒЗИ ІІО қызметін криминалистік қамтамасыз ету проблемаларын зерттеу орталығының бастығы, полиция полковнигі. Қарағанды қ., Ермеков қ., 124. E-mail: v.iktoriya@mail.ru

Сайдамарова Виктория Викторовна - магистр юридических наук, начальник Центра по исследованию проблем криминалистического обеспечения деятельности ОВД НИИ Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, полковник полиции. г.Караганда, ул. Ермакова, 124. E-mail: v.iktoriya@mail.ru

Victoria V. Saidamarova - master in Law, head of the Center for research on the problems of forensic support for the activities of internal Affairs bodies of the Research Institute of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, police colonel. Karaganda, 124 Ermekov street. E-mail: v.iktoriya@mail.ru

ӘДІЛДІК ПЕН ШЫНДЫҚТЫҢ АЙНАСЫ – ЖАРИЯЛЫЛЫҚ**Ө.А. Тұрғанов**

заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Д.А. Амангельдиев

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Ғылыми мақалада қылмыстық процестегі жариялылық қағидасына қатысты сұрақтар қарастырылады. Авторлардың ойынша, қылмыстық процестің жариялылық қағидасы тек сотта істі қарау барысында ғана емес, сонымен қатар сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатыларында да іске асырылуы тиіс. Жариялылықты мемлекеттік басқару мен билік органдарының тиімді жұмыс жасауына халықтың сынауы мен ашық бақылау жүргізуі деп түсіндіріп көрсетеді. Сол себепті, мемлекеттік қызметтің барлық сатыларында жариялылықты кеңейтіп, көпшілік пікірімен танысып және санасып, туындаған мәселелерді жұрт алдында талқылауды қолданысқа енгізу қажеттілігі ұсынылған.

Жариялылық принципі процеске қатысушылардың істің барлық материалдарымен, соның ішінде жедел-ізвестіру шараларының барысында алынған деректермен және сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында берілген прокурор нұсқауларымен (заңда көзделген шектеуден басқа) танысуды көздейді. Сонымен қатар бұл принцип сот шешімінің көпшілікке жария етілуін, тараптардың процеске қатысушы басқа адамдардан түскен шағымдар туралы құлағдар болуын және танысу мүмкіндігін, кез келген сот сатысында істі қараудың уақыты мен орны туралы хабардар болуды, заңды күшіне енген сот үкімдері мен қаулыларының бірыңғай деректер базасын құруды және олармен, сот актілерінің орындалуы жөніндегі ақпаратпен еркін танысуды қамтиды.

Авторлардың көзқарасы бойынша, егер жариялылық үнемі жүзеге асырылатын болса, онда іс жүргізуге қатысушылардың барлығы заң талаптарын және өз міндеттерін адал орындайды. Сонымен қатар жариялылық арқылы азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделері сақталып, заңдар мен әділ соттардың беделі көтерілетіні айтылған.

Түйін сөздер: еркіндік, сенімділік, жариялылық, халық, мемлекет, қоғам, шынайы, толық, ақпарат, сыйластық, билік, деңгей, азаматтар.

ГЛАСНОСТЬ – ОТРАЖЕНИЕ СПРАВЕДЛИВОСТИ И ПРАВДЫ

Турганов О.А.

магистр юридических наук

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Амангельдиев Д.А.

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В научной статье рассматриваются вопросы, касающиеся принципа гласности в уголовном процессе. По мнению авторов, принцип гласности уголовного процесса должен быть реализован не только в ходе судебного разбирательства, но и на стадиях досудебного расследования. Гласность трактуется как критика и открытый контроль со стороны населения за эффективной работой органов государственного управления и власти. Поэтому на всех этапах государственной службы предлагается расширить публичность, ознакомиться с мнением общественности и обсудить возникшие вопросы.

Принцип гласности предусматривает ознакомление участников процесса со всеми материалами дела, в том числе с данными, полученными в ходе оперативно-розыскных мероприятий, и указаниями прокурора, данными в ходе досудебного расследования (кроме ограничений, предусмотренных законом). Кроме того, данный принцип включает в себя публичность решения суда, наличие и возможность ознакомления сторон с жалобами, поступившими от других лиц, участвующих в процессе, информированность о времени и месте рассмотрения дела в любой судебной инстанции, создание единой базы данных вступивших в законную силу приговоров и постановлений суда и свободное ознакомление с ними, информацией по исполнению судебных актов.

По мнению авторов, если гласность всегда была в действии, то все участники производства указывали на добросовестное выполнение требований закона и своих обязанностей. Также отмечено, что посредством гласности соблюдаются права и законные интересы граждан, повышается авторитет законов и справедливых судов.

Ключевые слова: свобода, вера, гласность, народ, государство, общество, правда, полнота, информация, уважения, власть, уровень, граждане.

PUBLICITY IS A MIRROR OF JUSTICE AND TRUTH

Turganov O.A.

master in Law

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Amangeldiyev D.A.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan after Sh. Kabyibaev

Annotation. The proposed scientific article deals with issues related to the principle of transparency in criminal proceedings. According to the authors, the principle of transparency of the criminal process should be implemented not only during the trial, but also at the stages of pre-trial investigation. Publicity is interpreted as criticism and open control on the part of the population over the effective work of public administration and government. Therefore, at all stages of the public service, it is proposed to expand the publicity, get acquainted with the public opinion and discuss the issues that have arisen.

The principle of transparency provides for familiarizing the participants in the process with all the materials of the case, including the data obtained during operational search activities, and the instructions of the prosecutor given during the pre-trial investigation (except for the restrictions provided for by law). In addition, this principle includes the publicity of a court decision, the availability and accessibility of the parties with complaints received from other persons involved in the process, awareness of time and place of the hearing in any court, the creation of a single database entered into force verdicts and decisions of the court and a free trial with them, information on the execution of judicial acts.

According to the authors, if the publicity was always in effect, then all participants in the proceedings pointed to the conscientious fulfillment of the requirements of the law and their duties. It is also noted that through publicity, the rights and legitimate interests of citizens are respected, the authority of laws and fair courts is increased.

Keywords: freedom, faith, glasnost, people, state, society, truth, completeness, information, respect, power, level, citizens.

Кіріспе

Бүгінгі таңда біздің елімізде сот талқылауының ашық жүргізілуі қылмыстық процестің қағидасы деңгейінде бекітілген. Бұл таң қаларлықтай жағдай емес, өйткені бүкіл әлемдік тәжірибе, сот өндірісінің ашық және жариялы түрде өтуін, сот қызметіне әлеуметтік қадағалаудың тиімді тәсілі екеніне сендіреді. Сот өндірісінің ашық жүргізілуі «Адамның құқығы мен негізгі бостандығын қорғау» туралы Еуропалық Конвенцияның 6-бабының 1-бөлігінде көзделген мақсатқа жетуге үлесін тигізеді.

Қазақстан Республикасының 2010-2020 жылдарға арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы – қылмыстарды жылдам әрі толық ашу, қылмыс жасаған адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауаптылыққа тарту, әділ сот талқылауы және қылмыстық заңды тиісінше қолдану мақсатында қылмыстық процестің заңын және жедел-ізвестіру қызметі туралы заңнаманы тиімді қолдануды көздейтін оңтайлы құқықтық құралдарды әзірлеуді талап етеді.

Қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңмен белгіленген тәртібінде – негізсіз айыптау мен соттаудан, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеулерден мүлтіксіз қорғауды қамтамасыз етуге, кінәсіз адамды айыптаған немесе соттаған жағдайда оны тез арада және толығымен ақтауға, сондай-ақ заңдылық пен құқық тәртібінің нығаюына, қылмыстың алдын алуға, құқыққа құрметпен қарауды қалыптастыруға ықпал етуге тиіс деп көрсетілген [1].

Негізгі бөлім

Тарихқа көңіл бөлетін болсақ, сот өндірісінің жариялылығына деген көзқарас, тек XIX ғасырдың 60-жылдарындағы соттық қайта құру барысында күрт өзгергенін байқаймыз. Революцияға дейінгі ғалым И.Я. Фойницкийдің өзі, «өндірістің құпиялылығы қатал жаза тәрізді, ол сотталушыға аяушылық пен үкімнің дұрыстығына сенімсіздік туғызады» - деп жазған болатын [2, б. 95]. Ал осы мәселе бойынша профессор В.К. Случевский өз еңбектерінде «жабық сотта кінәсіз, ешқашан толық ақталмайды» - деп атап өткен [3, б. 77].

Қылмыстық сот ісін жүргізудің жариялылығы қылмыстық процес құқығындағы қағидалар жүйесінде басты орындардың бірін алатындығы анық. Ежелгі Римнің өзінде қылмыстық сот ісін жүргізу халық алдында ашық жиналыс ретінде өткізілген. Ал кейіннен адамға айып тағу барысында халықтың қатысуын қамтамасыз ететін және іс жүргізудің барлық сатыларының жариялы түрде өтуін қадағалайтын тұрақты комиссиялар құрылған болатын. Сол кезде Римнің әрбір азаматы өзіне қатысты шығарылған үкімге халық алдында апелляциялық шағым білдіруге құқылы болған [4].

Тәуелсіз еліміздің Конституциясы, сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріп, әркімнің заң жүзінде тыйым салынбаған кез келген тәсілмен еркін ақпарат алуына және таратуына құқық берген (Қазақстан Республикасы Конституциясының 20-бабы).

Сөз еркіндік құқығына, сенімділік пен оларды еркін айтуға жариялылық кепілдік ретінде ұсынылады. Халық мемлекет пен қоғамдық өмір туралы шынайы, толық және уақытылы ақпарат алатын болса, бұл адамдарға деген сенімділік пен сыйластықты білдіріп, адамдардың мемлекет билігіне деген сенімділігін арттырады. Біз тек осыған ғана ұмтылуымыз қажет, өйткені бұл күшті және дамыған құқықтық мемлекеттің белгісі болып табылады. Жариялылық, азаматтарға заңдылық, атқарушылық және соттық билікті бақылауға мүмкіншілік береді, олар туралы пікірлер білдіріп, билікті органдар мен олардың қызметінің құрылуына әсерін тигізеді. Қылмыстық қудалау органы қылмыстық сот ісін жүргізу міндеттерін орындау мақсатында қылмыстық құқық бұзушылық белгілерін тапқан әрбір жағдайда өз құзыреті шегінде қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасын белгілеу, қылмыстық құқық бұзушылық жасауға кінәлі адамдарды әшкерелеу, оларды жазалау үшін заңда көзделген барлық шараларды қолдануға, сол сияқты кінәсіз адамды ақтау үшін шаралар қолдануға міндетті (ҚР ҚПК-нің 34-бабы).

Қазіргі таңда біздің елімізде кез келген істің әділ және заңды шешілуі туралы азаматтар қызығушылық білдіруде және ол туралы білуге құқылы. Осыған байланысты қылмыстық істің тергелу және қарастырылу барысындағы қорытындыларды жарыққа шығару, яғни сот өндірісінің жариялылығы кез келген құқықтық мемлекеттің бар болуына қажетті ықпалын тигізеді.

Белгілі ғалым З.В. Макарованың тұжырымдауы бойынша, қылмыстық іс жүргізудің жариялылығы, әлеуметтік жариялылықтың бір түрі болып табылады [5, б. 22].

Ал, А.Я. Сухареваның тұрғысынан жариялылық, қылмыстық іс жүргізудегі ашық сот талқылауы ретінде қарастырылған [6, б. 62]. Бұл жағдай бойынша И.Л. Петрухин, жариялылықтың мазмұны ретінде бұқаралық ақпарат құралдарының қызметін есептемеген [7, б. 172], ал келесі авторлар: М.А. Чельцов, И.И. Мартинович, А.А. Шущанишвилли болса, ондай қызметті жариялылықтың қажетті элементі болып табылады деп санаған [8, б. 10].

Қайта құру кезеңінде демократиялау мен жариялылықтың шынайы түсінігін қалпына келтіруге және қоғамдық өмірдің барлық саласын жақсартуға күш жұмсалған болатын. Кеңес Одағының Коммунистік Партиясының XIX бүкіл одақтық конференциясында сөз сөйлеген М.С. Горбачев: «Бүгінгі күнгі жариялылық – қоғамдағы моральдық және қарапайым рухани қатынастың ажырамайтын бөлігі. Барлық басқару органдар қызметін, бүкіл халықтық бақылаудың әсерлі түрі мен кемшіліктерді түзеуге күшті серпіліс болады» - деген. Аталған конференцияда «Жариялылық – құқық қорғау органдар қызметіне халықтық бақылаудың міндетті жағы» - деген еді [9].

Жариялылыққа бір жақты қарауға болмайды. Себебі, жариялылық күнделікті өмірде кездесетін, үнемі адамзатқа қажет болатын шаралардың бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы өзінің егемендігін алғаннан кейін тәуелсіз мемлекет ретінде қылмыстық процестік кодексі бірнеше рет өзгертулер мен толықтыруларға ұшырады. 2014 жылғы 4 шілдеде қабылданған Қылмыстық процестік кодекстің 29-бабында, сотта істі қараудың жариялылығы қылмыстық сот ісін жүргізу тәртібін айқындайтын қылмыстық процестің қағидасы ретінде бекітілген. Аталған жариялылық қағидасында, барлық соттар мен барлық сот сатыларындағы қылмыстық істерді талқылаудың ашық жүргізілуі міндеттелген (ҚР ҚПК-нің 29-б. 1-бөлігі). Қылмыстық сот ісін жүргізудегі жариялылық қағидасының маңыздылығы сот барлық істерді ашық сот мәжілісінде халықтың қатысуымен қарастыруында. Яғни, кез келген 16 жасқа толған есі дұрыс азамат сот мәжіліс залына еркін кіріп, сот тергеуіне қатыса алады (ҚР ҚПК-нің 345-б. 5-бөлімі). ҚР ҚПК-нің бұл қағидасы қылмыстық сот ісін жүргізуде демократиялық және жариялылық бастамасын күшейтуге арналған деуге болады.

Тергеу органдарымен ұсынылған істің барлық құжаттарын сотта ашық қарау барысында сот қарауына қатысушы азаматтардың қарастырылған істің мән-жайы туралы өз ойларын білдіріп, іс жүргізудің әділдігі мен оның қорытындысына баға беру арқылы қылмыстық сот ісін жүргізу туралы оң қоғамдық ой-пікір қалыптастыруына ықпалын тигізетіні анық. Оның үстіне жариялы іс жүргізу азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделеріне кепілдікті бекітіп қана қоймай, соттардың жауапкершіліктерін арттырады сөзсіз.

Біздің ойымызша, сот талқылауының ашықтығы мен жариялылық түсініктерінің ортақтастығы болғанымен, олар біріне бірі ұқсас емес. Өйткені ашықтық деп барлық азаматтарға қылмыстық процес барысына жол ашып әрбіреуінің сот мәжіліс залына кіріп онда істі тыңдау жүргізу барысында қатысуын айтамыз. Ал, жариялылық болса аса кең түсінікті қамтып, іс жүргізу барысына тек жол ашып қана қоймай, сонымен қатар азаматтардың қылмыстық процесс пен оның қорытындыларын талқылауға, яғни көпшілік өз ойларын білдіруге және сот пен құқық қорғау органы қызметкерлерінің қызметіне баға берулеріне мүмкіндік береді. Сот өндірісінің жариялылық мазмұнының басты элементі болып, ашық сот талқылауы табылады. Ашық сот талқылауынан бөлек жариялылық мазмұнына басқа да элементтер кіреді. Осы элементтер қылмыстық сот өндірісімен азаматтардың танысуға және талқылауға

жол береді. Оған соттың үкімі және іс бойынша қабылданған қаулылар барлық жағдайларда көпшілік алдында жарияланады, тек жабық сот отырысында қаралған істер бойынша үкімнің кіріспе және қарар бөліктері ғана көпшілік алдында жария етілетіндігін айта кетсек болады (ҚР ҚПК-нің 29-б. 3-б).

Қылмыстық процестің жариялылығы іс жүргізуге қатысушы барлық адамдардың заң талаптары мен өздеріне жүктелген міндеттерін адал орындауларына, заңдар мен әділ соттардың беделінің көтерілуіне ықпалын тигізеді. Заңның сақталмауы, адам мен азаматтың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуы, тек жариялылық қағидасын дұрыс қолдану барысында айқын көрінеді. Сол себепті жариялылық заңдылық пен жеке тұлғалардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етуге кепіл болады.

Бүгінгі біздің тәуелсіз елімізде орын алған бәсекелестік бастамаларындағы жариялылық белгілерін сотта істі қарауда ғана емес, қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатысында қолдануға бағытталған құқықтық шаралар жүргізіліп жатыр. Осыған байланысты қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатысында жариялылық қағидасының қаншалықты қолданылатындығы туралы сұрақтар туындайды. Қылмыстық процестің жариялылық қағидаларының талаптарына сәйкес, заңмен қорғалуды құрайтын құпия мәліметтерді сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында қолдану мүмкіншіліктеріне қатысты туындайтын сұрақтарға осы жұмыс шеңберінде жауап берсек дейміз.

Егеменді еліміздегі қылмыстық процес қызметі конституциялық талаптарды қатаң сақтай отырып іске асырылуы қажет. Осы тұрғыда мемлекет пен әр азаматтың мүдделерін қорғауды қамтамасыз етудің негізгі кепілі заңдылық, айыпталушының қорғалу құқығы, іс жүргізудің ашықтығы мен жариялылығы және т.б.

Қорытынды

Осы ғылыми мақаламызда біз жоғарыда айтылғандардың бірі – қылмыстық процестің жариялылығын талдап көрелік. Біздің ойымызша, қылмыстық процестің жариялылық қағидасы тек сотта істі қарау барысында ғана емес, сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатыларында да іске асырылуы тиіс. Осыған байланысты жариялылықты мемлекеттік басқару мен билік органдарының тиімді жұмыс жасауына халықтың сынауы мен ашық бақылау жүргізуі деп түсінеміз. Сол себепті мемлекеттік қызметтің барлық сатыларында жариялылықты кеңейтіп, көпшілік пікірімен танысып және санасып, туындаған мәселелерді жұрт алдында талқылауды қолданысқа енгізу қажет деп есептейміз.

Осы жерде А.Ф. Конидің айтқанын айтпай кетуге болмайды, себебі ол, «жариялылық – бұл әділдіктің түбірлік бастамасы» [10, б. 33-34] – деп көрсеткен. Біз осы айтылғандармен келісе келе, жариялылық жағдайында заңсыздық, әділетсіздік, зорлық-зомбылық, киянаттылыққа жол берілмейді және сот пен құқық қорғау органдарына деген халықтың сенімін одан әрі арттыратынына толық сенеміз. Алайда жариялылық тек қағаз бетінде қалдырылып, не болмаса сөзбен айтылып қана қоймай, ол үнемі әрекетте болуы қажет.

Егер жариялылық үнемі әрекетте болатын болса, онда іс жүргізуге қатысушылардың барлығы заң талаптарын және өз міндеттерін адал орындайтындарына кепілдік береміз. Бұл дегеніңіз азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерінің сақталуын, заңдар мен әділ соттардың беделінің көтерілуін қамтамасыз етеді. Бір сөзбен айтқанда жариялылық, әділдік пен шындықтың айнасы деп есептейміз.

Себебі, жариялылық жарығымен заңның сақталмауы, адам мен азаматтың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуы анық көрінеді. Соның салдарынан жариялылық, заңдылық пен жеке тұлғалардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етуге кепіл болады.

ӘДЕБИТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы №858 Жарлығы.
- 2 Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. 1. - СПб., 1996.
- 3 Случевский В.К. Учебник русского уголовного процесса. Судостроительство-судопроизводство // Цит. по: Хрестоматия по уголовному процессу России / авт.-сост. Куцова Э.Ф. - М., 1999.
- 4 Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права. - СПб., 1995.
- 5 Макарова З.В. Гласность в уголовном процессе. - Челябинск: ЧГТУ, 1993.
- 6 Юридический энциклопедический словарь / под ред. А.Я. Сухарева. - М., 1984.
- 7 Петрухин И.Л. Гласность судопроизводства. Конституционные основы правосудия в СССР / под. ред. В.Я. Сазитского. - М., 1981.
- 8 Шушанишвили А.А. Гласность в советском уголовном судопроизводстве. - Тбилиси, 1969.
- 9 Резолюция XIX всесоюзной конференции КПСС. - М., 1986.
- 10 Кони А.Ф. Собрание сочинений. - М., 1967.

REFERENCES

- 1 Kazakhstan Respublikasynyn 2010 zhyldan 2020 zhylyra dejingi kezenge arналған Kukykytyk sayasat tuzhyrymdamasy:

Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin 2009 zhylgy №858 Zharlygy.

2 Fojnickij I.Ya. Kurs ugovnogo sudoproizvodstva. T. 1. - SPb., 1996.

3 Sluchevskij V.K. Uchebnik russkogo ugovnogo processa. Sudoustrojstvo-sudoproizvodstvo // Cit. po: Hrestomatiya po ugovnomu processu Rossii / avt.-sost. Kucova E.F. - M., 1999.

4 Chel'cov-Bebutov M.A. Kurs ugovno-processual'nogo prava. - SPb., 1995.

5 Makarova Z.V. Glasnost' v ugovnom processe. - Chelyabinsk: CHGTU, 1993.

6 Yuridicheskij enciklopedicheskij slovar' / pod red. A.YA. Suhareva. - M., 1984.

7 Petruhin I.L. Glasnost' sudoproizvodstva. Konstitucionnye osnovy pravosudiya v SSSR /. pod red. V.YA. Sazitskogo. - M., 1981.

8 Shushanishvili A.A. Glasnost' v sovetskom ugovnom udoproizvodstve. - Tbilisi, 1969.

9 Rezolyuciya XIX vsesoyuznoj konferencii KPSS. - M., 1986.

10 Koni A.F. Sobranie sochinenij. - M., 1967.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Өмірзақ Асылтайұлы Тұрғанов – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан, Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: omirzak_t@mail.ru

Дархан Амангелдіұлы Амангелдиев – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және жазаны орындауды ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қазақстан, Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru

Турганов Омирзак Асылтаевич – магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры уголовного права и криминологии Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. Казахстан, г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: omirzak_t@mail.ru

Амангельдиев Дархан Амангельдиевич – доктор философии (PhD), начальник кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. Казахстан, г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru

Omirzak A. Turganov – master in Law, Senior Lecturer of the Department of Criminal Law and Criminology of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Kazakhstan, Karaganda, Yermekov str., 124. E-mail: omirzak_t@mail.ru

Darkhan A. Amangeldiyev – Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev. Kazakhstan, Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: darkhanKVSH1979@mail.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАСЫН ӨТЕП ШЫҚҚАН ТҮЛҒАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕУДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІНЕ ҚАТЫСТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

А.Ж. Садыков

заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Ғылыми мақалада, бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жазасын өтеп шыққан тұлғаларды бостандықтағы өмір жағдайларына бейімдеудегі құқық қорғау органдарының қызметін реттеуші, қазіргі уақытта әрекет ететін нормалардың, еліміздің бүгінгі күнгі әлеуметтік-экономикалық жағдайын және халықаралық стандарттар талабын ескере отырып өзгертілуі және толықтырылуы керек екендігі, сондай-ақ, осы саладағы қызметті тиімді ұйымдастыру үшін шетелдік озық тәжірибелердің жан-жақты зерттелуінің тиістілігі қарастырылған. Жазасын өтеуден босатылған тұлғалардың әлеуметтік ортаға бейімделу мәселесі қылмыстылықпен күресудің негізгі мәселелерінің бірі болып табылады, ол криминология мен қылмыстық жазаны атқару құқығының және құқық қорғау қызметінің түйісінде орын алады. Криминологиялық тұрғыдан алғанда, ол рецидивтік қылмыстылықтың алдын алудың негізгі бағыттарының бірі болып саналады.

Рецидивтік қылмыстылықты қысқарту міндеті қазіргі таңда аса өткір қойылып отыр. Сондықтан әлеуметтік бейімдеудің жалпы теориясын жасақтауға деген қажеттілік барынша айқын сезілуде. Әңгіме жазасын өтеуден босатылғандарды әлеуметтік бейімдеудің құрылымын кешенді түрде зерттеу, олардың әлеуметтік ортамен өзара әрекеттестігінің механизмі, жазадан босатылғандардың қоғамға қарсы әрекеттерімен күресудің жаңа әдістері мен нысандары, тұлғалардың жекелеген санаттарының әлеуметтік бейімделу үрдісінің жүзеге асырылуына тән болатын сипатты ерекшеліктер туралы болып отыр.

Жеке адамның жазасын өтегеннен кейінгі мінез-құлқы жазалау-тәрбиелік ықпал ету нәтижелеріне ғана емес, оған пенитенциарлықтан кейінгі бейімделу факторларының әсеріне де байланысты. Олардың кейбіреулері білім беру әсерінің қол жеткізілген нәтижелерін шоғырландыруға ықпал етуі мүмкін, ал басқалары, керісінше, жаңа қылмыстар жасауға итермелейді. Пенитенциарлықтан кейінгі қорғаншылықтың отандық жүйесі елеулі заңнамалық, әкімшілік және қаржылық қамтамасыз етуді талап ететіні анық. Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды әлеуметтік бейімдеу проблемасын құқық қорғау органдарының күш — жігерінің есебінен ғана толық көлемде шешу мүмкін емес-бұған қоғам, тұтастай мемлекет мүдделі болуға тиіс. Қазақстандық пенитенциарлықтан кейінгі қорғаншылық жүйесін құру және реттеу ісінде шет мемлекеттердің тәжірибесі өте құнды болып табылады.

Түйін сөздер: қылмыстық-атқару жүйесі, әлеуметтік-құқықтық көмек, әлеуметтік бейімдеу, әлеуметтік орта.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ В СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ЛИЦ, ОТБЫВШИХ УГОЛОВНЫЕ НАКАЗАНИЯ

Садыков А.Ж.

магистр юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В научной статье рассмотрено, что регуляторы деятельности правоохранительных органов в адаптации лиц, отбывших уголовное наказание в виде лишения свободы, к условиям жизни на свободе, действующие в настоящее время нормы должны быть изменены и дополнены с учетом современного социально-экономического положения страны и требований международных стандартов, а также необходимость всестороннего изучения передового зарубежного опыта для эффективной организации деятельности на данном направлении. Проблема адаптации лиц, освобожденных от отбывания наказания, к социальной среде является одной из основных проблем борьбы с преступностью, которая имеет место на стыке криминологии и права исполнения уголовного наказания и правоохранительной службы. С криминологической точки зрения она считается одним из основных направлений профилактики рецидивной преступности.

Задача сокращения рецидивной преступности в настоящее время ставится наиболее остро. Поэтому наиболее ярко ощущается потребность в разработке общей теории социальной адаптации. Речь идет о комплексном изучении структуры социальной адаптации освобожденных от отбывания наказания, механизме их взаимодействия с социальной средой, новых методах и формах борьбы с антиобщественной деятельностью освобожденных от наказания, характерных особенностях осуществления процесса социальной адаптации отдельных категорий лиц.

Поведение отдельного человека после отбытия наказания зависит не только и не столько от результатов карательно-воспитательного воздействия, сколько от влияния на него факторов постпенитенциарной адаптации. Одни из них могут способствовать закреплению достигнутых результатов воспитательного воздействия, а другие, наоборот, провоцируют совершение новых преступлений. Очевидно, что отечественная система постпенитенциарной опеки требует серьезного законодательного, административного и финансового обеспечения. В полной мере решить проблему социальной адаптации лиц, освобожденных из мест лишения свободы, невоз-

можно только за счет усилий правоохранительных органов — в этом должно быть заинтересовано общество, в целом государство. И в деле построения и регулирования казахстанской системы постпенитенциарной опеки чрезвычайно ценным является опыт зарубежных государств.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная система, социально-правовая помощь, социальная адаптация, социальная среда.

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES IN THE SOCIAL ADAPTATION OF PERSONS WHO HAVE SERVED CRIMINAL SENTENCES

Sadykov A.Zh.

master in Law

Kostanay academy of the MIA of the Republic Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. In this scientific article describes that controls activities of law enforcement agencies in the adaptation of persons who served a criminal sentence of imprisonment to the conditions of life at large, the current rules should be amended and supplemented taking into account the current socio-economic situation of the country and requirements of international standards, and the need for a comprehensive study of best international practices for the effective organization of activities in this field. The problem of adaptation of persons released from serving a sentence to the social environment is one of the main problems of the fight against crime, which takes place at the intersection of criminology and the law of the execution of criminal sentences and law enforcement services. From a criminological point of view, it is considered one of the main areas of prevention of recidivism.

The goal is to reduce recidivism at the present time is most acute. Therefore, the need to develop a general theory of social adaptation is most clearly felt. We are talking about an integrated study of the structure of social adaptation of the released from punishment, the mechanism of their interaction with the social environment, new methods and forms of combating anti-social activities exempted from punishment, the salient features of the process of social adaptation of certain categories of persons.

The behavior of an individual after serving a sentence depends not only and not so much on the results of punitive and educational influence, but on the influence of factors of post-penitentiary adaptation on him. Some of them can help to consolidate the achieved results of educational influence, while others, on the contrary, provoke the commission of new crimes. It is obvious that the domestic system of post-penitentiary guardianship requires serious legislative, administrative and financial support. It is impossible to fully solve the problem of social adaptation of persons released from prison only through the efforts of law enforcement agencies — this should be in the interest of society and the state as a whole. And the experience of foreign countries is extremely valuable in the construction and regulation of Kazakhstan's system of post-penitentiary guardianship.

Keywords: penal enforcement system, social and legal assistance, social adaptation, social environment.

Кіріспе

Сотталғандарды түзету және әлеуметтік ортаға қайта бейімдеу өрісіндегі халықаралық тәжірибені зерттеуді, асылы әр түрлі мемлекеттердегі криминогендік жағдайдың дамуының себептерінен бастаған дұрыс деп санаймыз, себебі ол әрбір елде белгілі бір айырмашылықтарға ие және де осы аталған жағдай, өз кезегінде сотталғандарды бейімдеудің әдістері мен мазмұнын айқындаудың негізі болып табылады.

Осыған байланысты, бостандыққа шыққан адамдардың аталған санаттарына нақты көмек көрсету мақсатында олардың әлеуметтік мәселелерін шешудің жаңа нысандарын қарастырған дұрыс. Осы тұрғыдан алғанда, шет елдерде жүзеге асырылып, өзінің тиімділігін нақты дәлелдеген тәжірибелерді біздің еліміздің жағдайларына икемдеп, үлгі ретінде пайдаланған әбден дұрыс болар еді деп ойлаймыз.

Негізгі бөлім (әдістеме, нәтижелер)

1991 жылы Кеңес Одағының ыдырауы нәтижесінде әлемнің саяси картасында пайда болған жаңа мемлекеттерде түбегейлі өзгерістер орын алды. Ол өзгерістер тек экономиканы ғана қамтымай, сонымен қатар саясат, қоғамдық құрылыс, қоғамдық сана өрісін де терең қамтыған болатын. Тоқсаныншы жылдардың басынан етек алған экономикалық құлдырау, соның салдарынан туындаған жаппай жұмыссыздық, халықтың басым көпшілігінің тұрмыс деңгейінің күрт төмендеуі сол жылдардағы қылмыстылықтың өршуіне алып келген негізгі факторлар болып табылатын.

Сотталғандардың мәселелерімен айналысатын бірқатар халықаралық ұйымдардың, мәселен, түрме зерттеулерінің халықаралық орталығының жариялаған мәліметтеріне жүгінсек, әлемдегі мемлекеттердің әрбір жүз мың тұрғынына шаққандағы түрмедегі адамдар саны ТМД мемлекеттерінде төмендегідей көрсеткішке ие. Әзірбайжанда әрбір 100 мың тұрғынға шаққанда - 198, Арменияда - 92, Тәжікстанда - 159, Грузияда - 165, Қазақстанда - 386, Эстонияда - 389, Қырғызстанда - 390, Украинада - 417, Түрікменстан мен Өзбекстанда - 489 адамнан келеді екен. Аталған көрсеткіш бойынша алда Беларусь және Ресей Федерациясы, оларда тиісінше 532 адамды құрап отыр. Салыстыру үшін алыс шетелдерді мысал ретінде алатын болсақ, түрме индексі Польшада - 209, Голландияда - 123, Италияда - 98, Жа-

понияда - 58, Қытайда - 118, Индияда - 29 адамнан келеді.

1989 жылы құрылып, Нидерландыда тіркелеген PRI [Penal Reform International] (халықаралық түрме реформасы) үкіметтік емес ұйымының атқарушы директоры Пол Инглиш мырзаның пайымдауынша, ТМД елдерінің қылмыстық-атқару жүйесінде жалпы алғандағы құқық қорғау қызметінде көптеген оң өзгерістер орын алған.

2016 жылғы мәліметтерге қарағанда Ресей Федерациясының түзеу мекемелері мен түрмедегілеріндегі адам саны 1 млн. 150 мың адамнан 850 мың адамға дейін азайған. 2017 жылдың 1 желтоқсанына қарай қылмыстық-атқару жүйесінің мекемелерінде 888,2 мың адам ұсталған, олардың 719,6 мыңы түзеу колонияларында, тергеу абақтылары мен түрмелерде 157,7 адам, кәмелетке толмағандарға арналған тәрбиелеу колонияларында 10,7 мың адам болған. Ресей бойынша қылмыстық-атқару жүйесінің өндірістік әлеуетіне 602 кәсіпорын кіреді (қазіргі уақытта олардың қатарындағы 549 кәсіпорын таратылып олардың негізінде еңбекке бейімдеу орталықтары, өндірістік шеберханалар ұйымдастырылуда). Бостандыққа шыққан тұлғаларды әлеуметтік ортаға бейімдеудегі құқық қорғау органдарының қызметіне қатысты озық тәжірибелер көптеген елдерде баршылық.

Мәселен, Польшада түзелу жолына қасарысып түскісі келмейтін тұлғаларға сақтандыру шараларын алу үшін құрылған әлеуметтік бейімдеу орталықтарының іс-тәжірибесі белгілі бір қызығушылықты туындатады.

Польшаның Қылмыстық-атқару кодексіне сәйкес жазадан босатылғандарды бостандықтағы өмір жағдайларына бейімдеу және олардың тарапынан жаңадан қылмыстар жасалуының алдын алу мақсаттарында Польшада бас бостандығынан айыру орны болып табылмайтын, әлеуметтік бейімдеу орталықтары ұйымдастырылған. Бұл орталықтарға соттың шешімі бойынша бұрын қасақаналық қылмыстары үшін екіден кем емес сотталған, бір жылдан кем емес мерзімінде бас бостандығынан айыру жазасын өтеген, жазасын өтегеннен кейін бес жылдың ішінде бір тектес қылмысты қайталап жасаған және жазаны өтеу тәртібін кәнігі және жүйелі түрде бұзатын тұлғалар жіберіледі. Сонымен бірге онда олар қоғамдық тәртіпті бұзып, оларға белгіленген шектеулерді сақтамайтын болса жіберілуі мүмкін. Әлеуметтік бейімдеу орталықтарында болудың ең жоғарғы мерзімі бес жылдан аспайды.

Шектеулі бостандық жағдайында жазасын өтеп шыққандарға қосымша тәрбиелік ықпал ету, бостандықтағы өмір жағдайларына бейімделуінің дәрежесін тексеру және қоғамды орын алуы мүмкін құқық бұзушылықтардан қорғау әлеуметтік бейімдеу орталықтарының тікелей міндеті болып табылады. Жазасын өтеп шыққан тұлғаларға көмек көрсетуді ұйымдастырудың міндеттілігі Польшаның Қылмыстық-атқару кодексінің нормаларымен жергілікті билік органдарына (воеводалар) және қоғамдық ұйымдарға жүктелген [1, б. 67].

Қылмыстық жазасын өтеп шыққан тұлғаларды әлеуметтік ортаға бейімдеу процесін реттеуге арналған заңдар бірқатар шетелдерде қабылданған. Мысалы, Жапонияда бас бостандығынан айыру орындарынан босатылғандардың еңбек және тұрмыстық мәселелерін шешу 1950 жылғы «Постпенитенциарлық қамқорлық туралы» Заңмен реттеледі. Оған сәйкес бейімделуге көмек көрсету міндеттілігі үкіметке, атап айтқанда құрамында сыннан өту қызметі бөлімі бар әділет министрлігіне жүктеледі. Сыннан өту қызметі бөлімінің бастығы бостандыққа шыққан адамға көмек көрсетуді аталған тұлғаларға тапсыра алады: 1) бөлімінің штаттағы қызметкеріне; 2) қоғамдық ұйымның өкіліне; 3) тиісті рұқсаты бар жеке тұлғаға. Көмек көрсету бостандыққа шыққан адам ол туралы өтініш жасаған кезде көрсетіледі. Заңда жұмысқа орналасу, емделу, бос ұйымдастыру, материалдық көмек көрсету және басқа түріндегі көмек көрсетудің мүмкіндігі қарастырылған. Қайта бейімдеу бағытындағы көмек бас бостандығынан айыру орнынан босатылған күннен бастап алты ай бойына көрсетіледі [2, б. 71].

Чехия және Словакияда бас бостандығынан айыру орындарынан босатылғандарға көмек көрсету «Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны атқару туралы» Заңмен реттеледі, онда көмектің нақ осындай түрі «сотталғандарды түзетуді аяқтау бойынша шаралар» ретінде қарастырылған.

Берілген заңдарда түзеу-тәрбиелеу мекемелерінің, жергілікті билік органдарының және шаруашылық ұйымдардың міндеттері барынша айқын белгіленген. Ол бойынша сотталғандарды түзетуді аяқтау үшін қажетті жағдайларды (жұмыспен және уақытша тұрын үймен қамтамасыз ету, тәрбиелеу мақсатындағы шаралары жүргізу) қоғамдық ұйымдармен бірлесе отырып қалыптастыру (мемлекеттік басқару нысанындағы) міндеті егер еңбек қызметін атқару «азаматтық кіршіксіздікті» талап етпейтін болса жұмысқа қабылдау барысында бостандыққа шыққан адамдар мен басқа тұлғалар арасында айырма жасауға құқықсыз болуымен айқындалады. Аудандық ұлттық комитетінің ұсынысы бойынша шаруашылық ұйымы бос орын болған жағдайда жұмысқа бостандыққа шыққан адамды қабылдауға, сондай-ақ қоғамдық ұйымдармен бірлесе отырып оған қамқорлық жасауға міндетті [3, б. 96].

Бас бостандығынан айыру орындарынан бостандыққа шыққан тұлғаларды бостандықтағы өмір жағдайларына бейімдеу мәселелері көптеген шетелдік мемлекеттерде әр түрлі нысандарда жүзеге

асырылып шешілетіндігін жоғарыда көрсетілген мысалдардан-ақ байқауға болады. Сонымен бірге әр түрлі «алыс» және «жақын» шетелдердегі аталған мәселені шешудегі жинақталған іс-тәжірибелер зерттеу жұмыстарында, заң әдебиеттерінде біршама толық қарастырылған сол себепті оларды толықтай қайталап жатудың қажеті бола қоймас деп ойлаймыз.

Сондай-ақ біздің елімізде қылмыстық жазасын өтеп шыққандардың арнайы санаттары үшін әлеуметтік бейімдеу орталықтарын ашу туралы ұсыныстар да жаңалық емес, зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында ұйымдастырылуы мен қызмет атқаруының қағидасы жағынан барынша ұқсас келетін мекемелердің шетелдерде көп уақыттардан бері біршама табысты түрде жұмыс жасап келе жатқандығын біз анық аңғардық. Атап айтар болсақ, Англияда және басқа да бірқатар елдерде сотталғандарды мерзімінен бұрын-шартты босатуға дайындау кезінде ашық түріндегі түзеу мекемелері барынша кеңнен пайдаланылады. Оларда сотталған адамдарға түзеу мекемесінің аумағынан шығуға рұқсат етіледі. Сотталған адамның болашақтағы бостандық өмір жағдайларына дағдылануының мақсатын көздейтін өзге де режимдік жұмсартулар қолданылады. Осыған ұқсас «ашық» бөлімдер Германияның, Чехия мен Словакияның түзеу мекемелерінде қызмет жасайды.

Қазіргі таңда Америка Құрама Штаттарында 2,5 млн. адам темір торға қамалған. Елдің әрбір 100 мың тұрғынан шаққанда түрмедегілердің санының 686 адамнан келуі бұл мемлекетті аталған көрсеткіш бойынша әлемдегі ең алдыңғы орынға шығарып отыр. Құқық бұзушылық үшін жазаны қаталдандыру өз кезегінде қылмыстық жазасын өтеп шыққан адамдардың аса көп контингентінің елдегі криминогендік жағдайды айтарлықтай шамада ушықтыруының мәселесін пайда қылып отыр.

АҚШ-та жаза мерзімінің белгілі бір бөлігін өтеген (үштен бірінен кем емес) және мерзімінен бұрын-шартты түрде бостандыққа шығу құқығына ие болғандар бостандықтағы өмір жағдайларына дайындалуы үшін қоғамдық түзету орталықтарына жіберіледі. Сотталған адамдар орталық түрін толықтай бостандыққа шыққанға дейін дұрыс өмір жағдайларын қалыптастыру мақсатында өздеріне жұмыс іздестіреді, туыстары және таныстарымен байланыс орнатады. Бастапқы кезеңде олар әлі жұмысқа орналаспаған кезде олар орталықтан күніне екі рет тамақтандырылады. Жұмысқа орналасқан сотталғандар өздерін-өзі асырауға көшіріледі. Сотталғандар әдетте қоғамдық түзету орталықтарынан тыс жерде жұмыс жасайды орталықтың қызметкерлері жұмыс күнінің бойында олардың жүріс-тұрыстарын мезгіл-мезгіл тексеріп тұрады. Сотталған адамдар орталықтың әкімшілігінің рұқсатымен өздерінің туыстары мен таныстарына барып тұруға құқылы.

Сонымен бірге аталған орталықтарда мадақтаулар мен тәртіптік шаралар жүйесі бар. Жағымды жүріс-тұрыстары үшін сотталған адамның жалпы жатын бөлмеден екі орындық бөлмеге ауысуға мүмкіндігі қарастырылған. Жазаны өтеудің бекітілген тәртібін бұзушылар үшін үш рет ескертуден кейін бас бостандығынан айыру орындарына қайтару туралы мәселе қарастырылады. Сотталғандарды әлеуметтік ортаға қайта бейімдеу мәселесінде америкалықтардың қызықты тәжірибелерінің бар екендігі рас. Сондықтан оларға арнайы тоқталудың артықтығы болмас деп санаймыз.

Сотталған адамды әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан қайта бейімдеу жалпы алғанда, ол тұлғаның әлеумет арасында қалыпты тіршілік кешу қабілетін қайтадан қалпына келтіру болып табылатындығы анық. Алайда көптеген қылмыстық жазасын өтеп шыққан адамдар үшін қалыпты жағдайда өмір сүру мәселесі бірталай қиындықтарды да пайда қылатыны белгілі. Сондықтан америкалықтар жаңа өмір тәжірибесін алып, жаңа қасиеттерді игеруді, әлеуметтік ортада өмір сүрудің бұрын болмаған тәлімдерін дамытуды қарастыратын «абилитация» терминін қолданады.

Осы тұрғыдан алғанда абилитация адамның жеке басын, қарым қатынас жүйесін сапалық жағынан өзгертіп, құндылықтық құрылымдарын тәртіпке келтіреді, әлеуметтік ынтымақтастықты, эмпатияны (қарсы тараптың эмоционалдық жай-күйін түсіне білу, оларды өзінің жүріс-тұрысында ескеру) дамытады.

АҚШ-тың Нэшвил қаласындағы түзеу мекемесінің директорының орынбасары Боб Кеннингтон сотталғандарды абилитациялаудың «Өмір жолы» атты авторлық бағдарламасын ұсынған. Ол өзі бұрынғы өмірінде жеті жылдық өтілі бар героиндық нашақор болған. Он жылға жуық АҚШ-тың түзеу мекемелерінде ұсталған. Аталған мекемелердің бірінде ол осыған ұқсас бағдарламалардың қатысушысы болып, кейіннен кеңесшілер курсынан өткен. 1986 жылы маскүнемдік пен нашақорлықпен ауыратын сотталғандар арасында түзеу жұмыстарын жүргізу өрісіндегі жетістіктері үшін оның соттылығы алынған.

«Өмір жолы» бағдарламасы АҚШ-та 1993 жылы басталып қазіргі уақытта 16 түзеу мекемесінің жұмыс тәжірибесіне енгізілген. Сотталғандарды түзету жұмыстарында тың тәсілдерді қолдану АҚШ үшін өте өзекті болып табылады себебі соңғы он жылда сотталғандардың жалпы саны екі есеге өскен. Статистикалық мәліметтерге қарағанда маскүнемдік пен нашақорлыққа салыну қылмыс қарқындылығында негізгі рөл атқарады (сотталғандардың 82%-ы сондай адамдар). Америка Құрама

Штаттарында қылмыс рецидиві 65% құраған болса, «Өмір жолы» бағдарламасын жүзеге асыру нәтижесінде қылмыстың қайталануы екі есеге (34% -ға дейін) азайып, сотталғандарды бейімдеудің ең тиімді бағдарламасы ретінде танылған.

Жалпы алғанда сотталғандарды әлеуметтік ортаға бейімдеудің көптеген үлгілері алыс-жақын шет елдерде жұмыс жасап, жүзеге асырылуда олардың кейбіреулеріне арнайы тоқталған дұрыс та болар.

Швецияда бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған тұлғалар үшін қайта бейімдеу орталықтары құрылған. Оларда бұрын сотталған адамдар белгілі бір шамадағы болмашы ақы үшін өздерінің еңбек және тұрмыстық мәселелерін шешкенге дейін тұрғын үй, тамақ ала алады. Бұл мемлекетте қоғамнан оқшауланған адамдарды бейімдеу мәселесі негізінен алғанда, оларды әртүрлі кәсіптік дайындықтан өткізуге, жалпы білім алуды жалғастыруға негізделген. Бір жылдан артық мерзімге сотталғандар бостандыққа шығардың алдында алдын ала бейімделу мерзімінен өту үшін ұлттық түрмелерден жергілікті түрмелерге ауыстырылады [4, б. 52].

Баспасөз беттерінде соңғы уақыттарда жарияланған мәліметтерге қарағанда, қазіргі таңда Швецияның түзету жүйесіне 140 зауыттық және 25 агроөнімдік және ормандық бірлестіктер біріктірілген оларда әр түрлі өнімдер шығарылып, ағаш дайындау мен орман жұмыстары ұйымдастырылып жүзеге асырылады. Қайта бейімдеу бағдарламаларында сотталған адамдардың тұрақты түрде 2-3 тәулікке түрмеден шығу және бостандыққа шығардың алдында қысқа мерзімді демалысқа шығу мүмкіндіктері қарастырылған. Жалпы айтқанда сотталған адамдарға бостандыққа шығардың алдында қоғамға тығыз кірігуге дайындалуға уақыт беріледі.

Қорытынды

Жоғарыда көрсетілген шетелдік тәжірибелерді үлгі ете отырып, соларға ұқсас қайта бейімдеу орталықтары Санкт-Петербург, Бұқара, Самара, Ярославль және тағы басқа қалаларда ашылып, өздерінің тиімділіктерін іс жүзінде дәлелдей білген. Сондай-ақ Ресейдің Кемерово облысында бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған жасы егде тартқан қылмыскерлерге арналған арнайы интернаттың жұмыс тәжірибесі де белгілі қызығушылықты туғызуы тиіс деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Стручков Н.А., Шупилов В.П. Исполнение уголовного наказания в капиталистических странах. – М.: Академия МВД СССР, 1979. – 87 с.
- 2 Пенитенциарные системы зарубежных стран. – Киев: Ред. издат. отдел МВД Украины, 1993. – 104 б.
- 3 Шмаров В.И. Исправительно-трудовое право. – М.: Наука, 1966. – 268 б.
- 4 Яковлев А.М. Об эффективности исполнения наказания // Сов.гос-во и право. – 1964. – № 1. – 120 с.

REFERENCES

- 1 Struchkov N.A., Shupilov V. P. Execution of criminal punishment in capitalist countries. - M.: Academy of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1979. - 87 p.
- 2 Penitentiary systems of foreign countries. – Kyiv: Ed. Izdat. Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, 1993. - 104 p.
- 3 Shmarov V.I. Correctional and labor law. - M.: Nauka, 1966. - 268 p.
- 4 Yakovlev A.M. On the effectiveness of the execution of punishment.state and law. – 1964. – №1. – 120 p.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Аскар Жармабаевич Садыков - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ІІО-да әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру кафедрасының оқытушысы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: askar.sadykov.87@inbox.ru

Садыков Аскар Жармабаевич - магистр юридических наук, преподаватель кафедры организации социальной работы в ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: askar.sadykov.87@inbox.ru

Askar Zh. Sadykov - master in Law, lecturer of the Department of social work organization in the department of internal affairs of Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev. Kostanay, 11 Abay avenue. E-mail: askar.sadykov.87@inbox.ru

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ САРАЛАУДА АСА ҚАТЫГЕЗДІК БЕЛГІЛЕРІН АНЫҚТАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ЖАЗАНЫ ТАҒАЙЫНДАУДАҒЫ АЛАР ОРНЫ

Т.Ж. Қаратаев

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Момышұлы атындағы оқу орталығы (Шымкент қ.)

Аннотация. Ғылыми мақалада қылмыстық-құқықтық маңызы бар психологиялық құбылыстар ретінде қатыгездік пен аса қатыгездіктің мазмұны мен белгілері сараланады. Аса қатыгездік белгілері қылмыстық заңнамаларға сай қылмыстық жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жайлар ретінде бағаланады. Жұмыста аса қатыгездік белгілеріне жатқызылатын іс-әрекеттер және оның жасалу тәсілдері мен жолдары қаралады.

Аса қатыгездікпен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың орын алу себептері және оған әсер ететін негізгі факторлар анықталынады. Автор сот және тергеу тәжірибесін зерделей келе күдікті мен айыпталушылардың мінезінде қатыгездік белгілерінің пайда болу ерекшеліктерін айқындаудың маңызды екендігін дәлелдей отырып, жазасын өтеу барысында сотталушылардың осы ерекшеліктеріне тікелей назар аудару керек екендігіне тоқталады.

Автор аса қатыгездік белгілерінің жеке адамға қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтардан бөлек өзге де қылмыстық құқық бұзушылықтардың түрлерін жасау барысында да кездесетіндігін көрсетеді. Бұзақылық үшін аса қатыгездік белгісі қаралған. Бұзақылық қоғамдық тәртіпке және қауіпсіздікке қарсы жасалынған құқық бұзушылықтарға жатқызылады. Жануарларға қатыгездік жасаудың жануарларға олардың өлуіне немесе мертігуіне әкеп соққан іс-әрекеттер, егер бұл іс-әрекет бұзақылық ниетпен немесе садистік әдістерді қолдана отырып жас балалардың көз алдында жасалған жағдайда қатыгездік болып есептелінетіндігі айқындалады.

Мақалада Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты және қылмыстық істер бойынша жергілікті соттарда қаралған қылмыстық істерге шолу жасалынған.

Сондықтан, әрбір жасалынған қылмыстық әрекет және әрекетсіздіктерді саралау барысында аса қатыгездік белгілерін айқындауда оған елеулі түрде мән беру керек.

Түйін сөздер: Қылмыстық кодекс, қылмыстық жауаптылық, қылмыстық жаза, қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау, қылмыстық құқық бұзушылықтар, аса қатыгездік белгісі, қылмыстық іс-әрекет және әрекетсіздік, сот тәжірибесі, жазаны тағайындау.

СУЩНОСТЬ ВЫЯВЛЕНИЯ ПРИЗНАКОВ ОСОБОЙ ЖЕСТОКОСТИ В КВАЛИФИКАЦИИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ И ЕЕ РОЛЬ ПРИ НАЗНАЧЕНИИ НАКАЗАНИЯ

Каратаев Т.Ж.

кандидат юридических наук

Учебный центр МВД Республики Казахстан им. Б. Момышұлы (г. Шымкент)

Аннотация. В научной статье квалифицируются содержание и признаки жестокости и крайней жестокости как психологических явлений, имеющих уголовно-правовое значение. Признаки особой жестокости квалифицируются как обстоятельства, отягчающие уголовную ответственность и наказание в соответствии с уголовным законодательством. В работе рассматриваются действия, относящиеся к признакам особой жестокости, способы и способы ее совершения.

Устанавливаются причины совершения уголовных правонарушений, совершенных с особой жестокостью, и основные факторы, влияющие на них. Автор, изучая судебную и следственную практику, доказывает важность выявления особенностей проявления признаков жестокости в характере подозреваемых и обвиняемых, подчеркивает, что в процессе отбывания наказания следует обращать непосредственное внимание на эти особенности подсудимых.

Автор указывает на то, что признаки особой жестокости встречаются и при совершении иных видов уголовных правонарушений, помимо уголовных правонарушений против личности. За хулиганство предусмотрен признак особой жестокости. Хулиганство относится к правонарушениям, совершенным против общественного порядка и безопасности. Определяется, что жестокое обращение с животными считается жестоким в случае, если это деяние совершено в присутствии малолетних детей из хулиганских побуждений или с применением садистских методов.

В статье представлен обзор уголовных дел, рассмотренных Верховным Судом Республики Казахстан и местными судами по уголовным делам.

Поэтому при квалификации каждого совершенного преступного действия и бездействия следует уделять ему существенное значение в выявлении признаков особой жестокости.

Ключевые слова: Уголовный кодекс, уголовная ответственность, уголовное наказание, квалификация уголовных правонарушений, уголовные правонарушения, признаки особой жестокости, преступные действия и бездействие, судебная практика, назначение наказания.

**THE ESSENCE OF IDENTIFYING SIGNS OF SPECIAL CRUELTY IN THE QUALIFICATION
OF CRIMINAL OFFENSES AND ITS ROLE IN SENTENCING**

Karataev T.Zh.

PhD in Law

Training Center of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Momysuly (Shymkent)

Annotation. This scientific article qualifies the content and signs of cruelty and extreme cruelty as psychological phenomena that have criminal legal significance. Signs of special cruelty are qualified as circumstances that aggravate criminal responsibility and punishment in accordance with criminal law. The article deals with actions related to the signs of special cruelty, methods and methods of its commission. The reasons for the commission of criminal offenses committed with special cruelty, and the main factors affecting them, are established. The author, studying judicial and investigative practice, proves the importance of identifying the features of the manifestation of signs of cruelty in the character of suspects and accused, emphasizes that in the process of serving a sentence, one should pay direct attention to these features of the defendants.

The author points out that signs of special cruelty are also found in the commission of other types of criminal offenses, in addition to criminal offenses against the person. For hooliganism, a sign of special cruelty is provided. Hooliganism refers to offenses committed against public order and security. It is determined that cruelty to animals is considered cruel if this act is committed in the presence of young children from hooligan motives or with the use of sadistic methods.

The article presents an overview of criminal cases considered by the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan and local criminal courts.

Therefore, when qualifying each criminal act and omission committed, it should be given significant importance in identifying signs of special cruelty.

Keywords: Criminal code, criminal liability, criminal punishment, qualification of criminal offenses, criminal offenses, signs of special cruelty, criminal actions and inaction, judicial practice, sentencing.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» [1, б. 1] - деп айқын көрсеткен.

Сондықтан, адамдардың құқықтары мен бостандықтары, өмірі мен денсаулығы қолданыстағы барлық заңдармен қорғалады. Егер олардың құқықтарына қатысты қандай да бір заңға қайшы іс-әрекеттер жасалынса онда аталған адамдар жауаптылыққа тартылады. Жауаптылық бірнеше түрлерге бөлінеді (қылмыстық, әкімшілік, азаматтық және тәртіптік). Соның бірі қылмыстық жауаптылық, оның өзіне тән ерекшеліктері бар.

Кез-келген тұлғаға қатысты жасалынған құқық бұзушылықтардың ең ауыр түрі қылмыстық іс-әрекеттер арқылы жасалынады. Себебі, ол адамның өмірі мен денсаулығына елеулі түрде зиян келтіреді.

Қылмыстық жауаптылық қылмыстық жазалау қатерімен тиым салынған қоғамға қауіпті кінәлі түрде істелген іс-әрекет және әрекетсіздік жасалынғанда ғана белгіленеді. Тұлғалар қылмыстық жауаптылыққа, өздерінің істеген іс-әрекеттері үшін қолданыстағы қылмыстық заңнамаларда қарастырылған нақты қылмыстық құрамның белгілері болған жағдайларда тартылады. Мысалы, қарақшылық, ұрлық, ұрып-соғу, денсаулыққа қасақана орташа зиян келтіру, бұзақылық және т.б. Оның өзінде қылмыстық жауаптылық адамдарға нақты қылмыс құрамын түзейтін қылмыстық құқылық нормаларды кінәлі түрде ғана бұзғанда белгіленеді.

Яғни, қылмыстық жауаптылық бұл қылмыстық құқылық норманы бұзудың нәтижесі, қоғамға қауіпті іс-әрекеттің көрінісі. Қылмыстық құқық бұзушылықтар орын алмаса қылмыстық жауаптылық та болмайды. Қолданыстағы қылмыстық заңнамалардың шеңберінде жазалау қатерімен тиым салынған қоғамға қауіпті іс-әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылық тек жасалынған қылмыстық құқық бұзушылықтармен келтірілген зиянның көлеміне, қылмыстың жасалу тәсіліне, кінәнің нысанына, қылмыскердің тұлғасының ерекшеліктерін ескере отырып ғана жүргізіледі.

Негізгі бөлім

Барлық қылмыстық құқық бұзушылықтар іс-әрекеттер мен әрекетсіздік арқылы, қасақана немесе абайсызда жасалынады. Қылмыстық құқық бұзушылықтар әр түрлі жолдармен және әдіс-тәсілдермен жүзеге асырылды.

Қылмыстық құқық бұзушылардың жасалу белгілерінің бірі - аса қатыгездікпен, садизммен, сондай-ақ жәбірленушіні қинаумен орындалады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 54-бабына сай аталған іс-әрекеттер қылмыстық жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жайлар ретінде бағаланады [1, б. 36].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіне сүйенсек, аса қатыгездікпен жасалынатын іс-

әрекеттерге келесідей құқық бұзушылықтарды жатқызуға болады: Адам өлтіру (ҚР ҚК-нің 99-бабы); Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру (ҚР ҚК-нің 106-бабы); Денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіру (ҚР ҚК-нің 107-бабы); Зорлау (ҚР ҚК-нің 120-бабы); Сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері (ҚР ҚК-нің 121-бабы). Аталған құқық бұзушылықтардың барлығы «жеке адамдарға қарсы жасалынған» қылмыстық құқық бұзушылықтардың қатарына жатады. Яғни, адам өлтіру, басқа адамды құқыққа қарсы қасақана қазаға ұшырату; денсаулыққа қасақана ауыр және орташа зиян келтіру; жәбірленушіге немесе басқа адамдарға күш қолданып немесе оны қолдану қатерін төндіріп не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып жыныстық қатынас жасау; күш қолданып немесе оны қолдану қатерін төндіріп не жәбірленушінің дәрменсіз күйін пайдаланып еркек пен еркектің жыныстық қатынасы, әйел мен әйелдің жыныстық қатынасы, жәбірленушіге немесе басқа адамдарға жасалған сексуалдық сипаттағы өзге де әрекеттер үшін Кодексте аса қатыгездік белгілері қаралған.

Сонымен қатар, бұзақылық (ҚР ҚК-нің 293-бабы) үшін аса қатыгездік белгісі қаралған. Бұзақылық қоғамдық тәртіпке және қауіпсіздікке қарсы жасалынған құқық бұзушылықтарға жатқызыла ды. Яғни қоғамдық тәртіпті қоғамды құрметтемеу анық көрінетін, азаматтарға күш қолданумен не оны қолдану қатерін төндірумен, сол сияқты бөтеннің мүлкін жоюмен немесе бүлдірумен не барынша арсыздықпен ерекшеленетін әдепсіз әрекеттер жасаумен ұштасқан аса қатыгездікпен бұзу арқылы жүзеге асырылады.

Жануарларға қатыгездік жасау (ҚР ҚК-нің 316-бабы) жануарларға олардың өлуіне немесе мертігуіне әкеп соққан іс-әрекеттер, егер бұл іс-әрекет бұзақылық ниетпен немесе садистік әдістерді қолдана отырып жас балалардың көз алдында жасалса қатыгездік болып есептелінеді.

Қолданыстағы нормативтік актілерге, сот тәжірибесі мен әдебиеттерге саралау жасасак, «аса қатыгездік» белгісіне қатысты біркелкі ұғым жоқ.

Мысалы, «аса қажеттілік» ұғымын талдауға қатысты отандық түсіндірме сөздік кітаптарға саралау жасағанда, «аса қатыгездік» ұғымына нақты түсіндірме берілмегендігін білуге болады. Ал, «қатыгездік» ұғымын алсақ ол «қаталдық, аяусыз, мейірімсіздік» деген мағыналарды береді. «Аса» деген сөздің мағынасы «айрықша, өзгеге ұқсамайтын, жекелей, өзгеше» деген ұғымдарды қамтиды.

Осыдан шығатын болсақ, аса қатыгездікпен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар айрықша өшпенділікпен, мейірімсіздікпен жүзеге асырылады.

Қылмыстық құқықтық әдебиеттерінде «аса қатыгездік» пен «қатыгездік» ұғымы бірдей деп есептелінеді, сондықтан ерекшеліктер көрсетілмеген.

Аса қатыгездікпен, садизммен, қорлаумен, сондай-ақ жәбірленушіні қинай отырып қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасау, көбінесе жеке адамдарға, олардың өміріне, денсаулығына, бостандығына қарсы жасалады. Адам өлтіру, зорлау, қарақшылық, бұзақылық кейбір жағдайларда аса қатыгездікпен жасалынады, сонымен қатар өзге де аса ауыр қылмыстық құқық бұзушылықтарда бұл белгілер көрініс беруі мүмкін. Оған балаларының көзінше анасын азаптауды, сабау немесе жәбірленушіні жанын қинап өлтіру, ерекше қаталдықпен мүлікті қорқытып талап ету сияқты іс-әрекеттерді жатқызамыз. Яғни, қылмыскерлер осы көрсетілген тәсілдер арқылы жәбірленушіні қинап, оны азаптап, жанын, тәнін ауыртып, оған аса ауыр материалдық және моральдық ауырлықты келтіру арқылы қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасайды. Жәбірленушіні қинап, қорлық көрсету дегеніміз кінәлінің жәбірленушіге қарсы шектен шыққан арсыздықпен қылмыс істеуі, оның ар-намысын, адамгершілігін аяққа басу арқылы моральдық немесе материалдық зардап келтіруін айтамыз. Аталған белгілерді жауаптылықты ауырлататын мән-жайларға жатқызу үшін, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының, соттың кінәлінің ерекше қаталдықпен немесе жәбірленушіге қорлық көрсетіп қылмыстық құқық бұзушылық істеу тәсілін қолдануды сезгенін сот тәжірибесінде анықтау аса қажет [3, б. 112].

«Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 1 Нормативтік қаулысының 10 тармағына сүйенсек [4, б. 76], «Қаза келтіру тәсіліне қатысты мән-жайларды бағалаған кезде қылмыскердің жәбірленушіге қатысты аса қатыгездік жасағанда тән немесе жан күйзелісі қасіретін келтіретін әрекеттерді қасақана жасайтындығын ескеру керек. Яғни, аса қатыгездік белгілері келесідей жағдайларда көрініс береді: қылмыскер адам өлтірудің алдында немесе оны орындау кезеңінде жәбірленушіні азаптау, қинау немесе оны қорлау әрекеттерін жасайды; кінәлі кісі өлтіру кезеңінде жәбірленушіге ерекше күйзелістер мен қасіреттер (жәбірленушіні өлер алдында ұрып-соғу немесе оған аса ауыр жарақаттар келтіру; оны ұзақ уақыт бойы моральдық тұрғыдан азаптау, аса қиналыс тудыратын улы заттарды пайдалану; жәбірленушіні тірідей өртеу; аязда жылы киімсіз қалдыру; адамды астан, судан айыру және т.б.) келтіретін тәсілдерді жүзеге асырады».

Аталған іс-әрекеттер зорлық жасаумен де сәйкес келеді. Зорлық дегеніміз – бір адамның екінші бір адамға оның жеке басына тиіспеушілік құқығын бұзатын тән және психикалық тұрғыдан жаса-

латын іс-әрекеті. Зорлық тән және жан азабын шектірген зорлық болып екіге бөлінеді. Тән азабын шектірген зорлық – адамның ағзасына тікелей әсер ету арқылы ұрып-соғу, денесіне, денсаулығына зиян келтіру, түрлі тәсілдермен азаптап қинау арқылы жасалынады. Тән азабын шектірген зорлықтың салдарынан жәбірленушінің денсаулығына аса ауыр зиян келтіріледі. Жан азабын шектірген зорлық – жәбірленушінің қарсылық көрсетуіне, өз құқықтары мен мүдделерін қорғауына деген ерік-жігерін жасыту мақсатында қорқыту, өлтіремін деп қоқан-лоққы жасау жолымен адамның психикасына әсер ету арқылы іске асырылады. Жан азабын шектірген зорлық жүйке ауруына немесе жан ауруына ұшыратуы мүмкін. Зорлық мән-жайына: қылмыстың айрықша қатыгездікпен немесе жәбірленушіні қорлап азаптаумен жасалуын; қылмыстың жасалу тәсіліне: кісі өлтіру, әуе кемесін айдап әкетуді; қылмыс құрамын айқындаушы белгіге: зорлау кезін жатқызуға болады. Аталған белгілер жауаптылықты ауырлатуы мүмкін. Зорлықпен жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамдық қауіпті сипатқа ие болады.

«Зорлау және өзге де нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану әрекеттерімен байланысты қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 4 Нормативтік қаулысының 10 тармағына сай [5, б. 67], «Жәбірленушілерді қорлау және мазақтау, оларды зорлау немесе өзге нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану әрекеттері барысында азаптау, сондай-ақ оларды қинап, ауру және қасірет шектіру мақсатында қасақана дене жарақаттарын келтіруді аса қатыгездік деп түсіну керек. Осы саралау белгісі бойынша жәбірленушілерді қинауды және зардап келтіруді тілеген немесе саналы түрде жәбірленушілерге немесе басқа адамдарға дене немесе моральдық қиналуды және күйзелісті келтірген кінәлілер жауапқа тартылуға жатады. Басқа адамдарға қатысты аса қатыгездікпен жасалған деп мысалы, анасын балаларының алдында зорлау, күйеуінің алдында әйеліне нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану және тағыда басқа әрекеттерді жасау танылуы мүмкін».

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 110-бабына сай «Қинау - азаптауды қолдану арқылы» жасалынады.

Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» 2009 жылғы 4 желтоқсандағы Заңында [6, б. 39] «Отбасы-тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаларға қатысты дене зардабын және психикалық зардап келтіретін немесе келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі» деп айқындалған. Зорлық-зомбылық, егер: жұбайлар; бұрынғы жұбайлар; бірге тұратын немесе тұрған адамдар; жақын туыстар; ортақ балалары бар адамдар арасында отбасылық-тұрмыстық қатынастар аясында жасалса «тұрмыстық» ретінде сараланады.

Осы нормативтік-құқықтық актілерді тұрмыстық зорлық-зомбылықтың 4 түрі көзделген:

1. Күш көрсету – дене күшін қолданып, денені ауыртып денсаулыққа қасақана зиян келтіру.
2. Психологиялық тұрғыдан – адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау немесе құқық бұзушылықтарды немесе өмірге немесе денсаулыққа қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту.
3. Сексуалдық – адамның жыныстық тиіспеушілігіне немесе жыныстық еркіндігіне қауіп төндіретін құқыққа қарсы қасақана іс-әрекет, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттер.
4. Экономикалық – адамды заңда көзделген құқығы бар тұрғын үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру.

Қорытынды

Жоғарыда көрсетілгендерді саралай келе келесідей қорытындыға келеміз: , аса қатыгездік - жәбірленушіге аса тән немесе жан күйзелісі мен қасіретін келтіретін қасақана жасалатын іс-әрекеттер мен әрекетсіздік. Аса қатігездік белгілеріне: адам өлтіру алдында немесе оны орындау процесінде жәбірленушіні азаптау, қинау немесе оны қорлауы; кісі өлтіру барысында жәбірленушіге ерекше күйзелістер мен қасіреттер әкелуі жатқызылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған // <http://adilet.zan.kz> (жүгіну күні: 03.02.2021).
- 2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі кодексі // <http://adilet.zan.kz> (жүгіну күні: 03.02.2021).
- 3 Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. - 768 б.
- 4 Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 1 Нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz>

zan.kz (жүгіну күні: 03.02.2021).

5 Зорлау және өзге де нәпсіқұмарлық сипаттағы күш қолдану әрекеттерімен байланысты қылмыстарды саралаудың кейбір мәселелері туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 4 Нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz> (жүгіну күні: 01.02.2021).

6 Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы: Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы Заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P04000018S_/history (жүгіну күні: 04.08.2020).

REFERENCES

1 Constitution of the Republic of Kazakhstan: adopted on August 30, 1995 // <http://adilet.zan.kz> (date of application: 03.02.2021).

2 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 // <http://adilet.zan.kz> (date of application: 03.02.2021).

3 Agybayev A. N. explanation of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. General and special parts. - Almaty: Zheti Zhargy, 2015. - 768 p.

4 On the qualification of certain criminal offenses against the life and health of a person: normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated May 11, 2007 N 1 // <http://adilet.zan.kz> (date of application: 03.02.2021).

5 On certain issues of qualification of crimes related to rape and other acts of violence of a sexual nature: normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated May 11, 2007 No. 4 // <http://adilet.zan.kz> (date of application: 01.02.2021).

6 On the Prevention of domestic violence: law of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2009 // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P04000018S_/history (application date: 04.08.2020).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Тұрдалы Жақсылықұлы Қаратаев - заң ғылымдарының кандидаты, полиция подполковнигі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Момышұлы атындағы оқу орталығы. Шымкент қ., Адырбеков к., 139А. E-mail: karataev_80@mail.ru

Каратаев Турдалы Жаксылыкович - кандидат юридических наук, подполковник полиции, Учебный центр МВД Республики Казахстан им. Б. Момышулы. г. Шымкент, ул. Адырбекова 139А. E-mail: karataev_80@mail.ru

Turdaly Zh. Karataev – PhD in Law, Police Lieutenant Colonel, Training Center of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Momyshuly. Shymkent, 139A Adyrbekov street. E-mail: karataev_80@mail.ru

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ И ОПЕРИРОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИЕЙ В СОВРЕМЕННОМ УГОЛОВНОМ И АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

С.Н. Бачурин

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
Казахско-Русский международный университет, Казахстан, г. Актобе

Аннотация. В научной статье рассматриваются отдельные вопросы законодательной регламентации и оперирования юридической терминологией в современном уголовном и административном процессе Республики Казахстан. Анализу подвергается дефиниция «ночное время», которая присутствует как в УПК Республики Казахстан, так и в КРКоАП, причем в последнем законодательном акте ее содержание как минимум законодательно вызывает споры. Анализу и критике подвергаются и законодательные решения, связанные с регулированием дефиниции «ночное время», констатирующие их логическую незавершенность. Поднимается теоретическая проблема законодательной регламентации заимствованных из зарубежного законодательства юридических терминов, обличенных в действующее законодательство Республики Казахстан под новыми названиями, порождая ситуацию слабого их понимания и усвоения, поскольку искажается их первоначальный смысл. Описывается ситуация, при которой затрудняется изучение юридической терминологии, вызываемой ее неконтролируемой законодательной рецепцией из зарубежного законодательства. Предлагаются отдельные авторские решения при оперировании терминологией и законодательной ее регламентации.

Ключевые слова: термин, дефиниция, регламентация, уголовный процесс, административный процесс, «ночное время», «ассоциированный свидетель», «свидетель, имеющий право на защиту», «административное и уголовное правонарушение, рецепция, плагиат, закон, совершенствование, права и законные интересы граждан.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖӘНЕ ӘКІМШІЛІК ПРОЦЕСІНДЕ ЗАҢНАМАЛЫҚ РЕГЛАМЕНТТЕУДІҢ ЖӘНЕ ЗАҢ ТЕРМИНОЛОГИЯСЫМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ЖЕКЕЛЕГЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

С.Н. Бачурин

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент)
Қазақ-Орыс халықаралық университеті, Қазақстан, Ақтөбе қ.

Аңдатпа. Осы ғылыми мақалада заңнамалық регламенттеудің және Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы қылмыстық және әкімшілік процесінде заң терминологиясын пайдаланудың жекелеген мәселелері қарастырылады. «Түнгі уақыт» дефинициясы талдауға алынады, ол Қазақстан Республикасының ҚІЖК-де де, ҚР ӘҚБК-де де бар, оның үстіне соңғы заңнамалық актіде оның мазмұны, кем дегенде, заңнамалық түрде дау туғызады. «Түнгі уақыт» дефинициясын реттеуге байланысты заңнамалық шешімдер де талданады және сынға алынады, бұл олардың логикалық аяқталмауын көрсетеді. Шетелдік заңнамадан алынған, Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына жаңа атаулармен жіктелген заң терминдерін заңнамалық реттеудің теориялық проблемасы көтеріліп, олардың бастапқы мағынасы бұрмаланғандықтан, оларды түсіну мен игерудің әлсіз жағдайын туғызады. Шетелдік заңнамадан бақыланбайтын заңнамалық қабылдау нәтижесінде туындаған құқықтық терминологияны зерттеу қиын болатын жағдай сипатталады. Терминологияны қолдану және оны заңнамалық реттеу кезінде жеке авторлық шешімдер ұсынылады.

Түйін сөздер: термин, анықтама, реттеу, қылмыстық процесс, әкімшілік процесс, «түнгі уақыт», «қауымдастырылған куә», «қорғауға құқығы бар куә», «әкімшілік және қылмыстық құқық бұзушылық, қабылдау, плагиат, заң, жетілдіру, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделері.

CERTAIN ISSUES OF LEGISLATIVE REGULATION AND OPERATION OF LEGAL TERMINOLOGY IN THE MODERN CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE PROCESS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Bachurin S.N.

PhD in Law, Associate Professor (docent)
Kazakh-Russian international university, Kazakhstan, Aktobe

Annotation. This scientific article deals with certain issues of legislative regulation and operation of legal terminology in the modern criminal and administrative process of the Republic of Kazakhstan. The definition of “night time” is analyzed, which is present both in the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan and in the KRRCoAP, and in the last legislative act its content is at least legally controversial. Legislative decisions related to the regulation of the definition of “night time” are also analyzed and criticized, stating their logical incompleteness. The theoretical problem of legal regulation of legal terms borrowed from foreign legislation, exposed in the current legislation of the Republic of Kazakhstan under new names, is raised, giving rise to a situation of weak understanding

and assimilation, since their original meaning is distorted. The article describes a situation in which it is difficult to study legal terminology caused by its uncontrolled legislative reception from foreign legislation. Separate author's solutions are offered when operating with terminology and its legislative regulation.

Keywords: term, definition, regulation, criminal process, administrative process, "night time", "associated witness", "witness entitled to defense", "administrative and criminal offense, reception, plagiarism, law, improvement, rights and legitimate interests of citizens.

Введение

01 сентября 2020 года Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев выступил с Посланием народу Казахстан «Казахстан в новой реальности: время действий», в котором прозвучали конкретные указания по дальнейшему развитию уголовно-процессуального законодательства, на основе существующих недостатков и критики Главы государства о несостоятельности существующей модели правоохранительной деятельности, с точки зрения эффективной реализации прав и законных интересов человека и гражданина. Не обошел стороной Президент и вопросы юридической терминологии, поручив выработать новые понятия «административного» и «уголовного» правонарушений. «Обществу и юридической общественности станет понятной логика установления наказания за правонарушения» [1].

Действительно, как для юристов, так и для основной массы населения страны, чрезвычайно важно, какой смысл вкладывается в каждую дефиницию и термин, поскольку от этого зависит и исход окончательного процессуального решения, принимаемого государственными органами, а также и соблюдение прав и законных интересов человека и гражданина.

Несомненно, поэтому автор настоящей статьи затронул вопросы законодательной регламентации и оперирования отдельной юридической терминологией, применительно к уголовному и административному процессу Республики Казахстан.

Основная часть

На сегодняшний день имеет место неоднозначное понимание и использование такой вроде бы изученной дефиниции, как «ночное время».

Например, в пункте 51 статьи 7 УПК Республики Казахстан оговаривается, что «ночное время» - промежуток с двадцати двух до шести часов по местному времени.

В то же время, в соответствии с Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях, начиная с момента его обновления, данная дефиниция (именно дефиниция, поскольку ей дается законодательное определение в УПК РК – прим. С.Б.), а точнее ее содержание, менялось трижды.

Рассмотрим ее содержание в диспозициях статьи 437 КРКобАП подробнее.

Статья 437. Нарушение тишины

(В редакции Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05 июля 2014 года № 235-V) [2].

1. Нарушение тишины в ночное время (с 23 до 6 часов утра), в том числе проведение в жилых помещениях и вне их сопровождаемых шумом работ, не связанных с неотложной необходимостью, препятствующее нормальному отдыху и спокойствию физических лиц, - влечет штраф на физических лиц в размере пяти, на субъектов малого предпринимательства или некоммерческие организации - в размере десяти, на субъектов среднего предпринимательства - в размере пятнадцати, на субъектов крупного предпринимательства - в размере пятидесяти месячных расчетных показателей.

Статья 437. Нарушение тишины

(В редакции Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях» от 30 декабря 2019 года № 300-VI) [3].

1. Нарушение тишины в ночное время (с 23 до 6 часов утра), в том числе проведение в жилых помещениях и вне их сопровождаемых шумом работ, не связанных с неотложной необходимостью, препятствующее нормальному отдыху и спокойствию физических лиц, - влечет штраф на физических лиц в размере пяти, на субъектов малого предпринимательства или некоммерческие организации - в размере двадцати, на субъектов среднего предпринимательства - в размере тридцати, на субъектов крупного предпринимательства - в размере ста месячных расчетных показателей.

Статья 437. Нарушение тишины

(В редакции Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения» от 07 июля 2020 года № 361-VI) [4].

1. Нарушение тишины с 22 до 9 часов утра, в том числе проведение в жилище и вне его работ, сопровождаемых шумом, не связанных с неотложной необходимостью, препятствующее нормальному

отдыху и спокойствию физических лиц, а равно нарушение тишины развлекательными заведениями, расположенными в жилых зданиях и на территориях жилой застройки, с 22 до 9 часов утра в будние, с 23 до 10 часов утра в выходные и праздничные дни - влечет штраф на физических лиц в размере пяти, на субъектов малого предпринимательства или некоммерческие организации - в размере двадцати, на субъектов среднего предпринимательства - в размере тридцати, на субъектов крупного предпринимательства - в размере ста месячных расчетных показателей.

Как мы видим, в первых двух случаях законодатель лишь изменял ответственность за нарушение тишины в ночное время в сторону ее усиления, и лишь в последнем принял весьма оригинальное, возможно в целом и логичное и правильное, решение, указав в диспозиции статьи 437 КРКоАП нарушение тишины в определенный период времени, исключив вообще дефиницию «ночное время».

Тем самым, исключил имевшие место ранее расхождения с действующим УПК Республики Казахстан по вопросу понимания и содержания временного промежутка времени при употреблении дефиниции «ночное время».

Насколько законодатель поступил системно в данном случае, остается сомневаться и догадываться, так как, решив локальную проблему в статье 437 КРКоАП, не исключается ситуация, которая вызовет определенные вопросы логического присутствия этой дефиниции в других статьях.

Например, статья 132 КРКоАП «Допущение нахождения несовершеннолетних в развлекательных заведениях в ночное время» как в самом названии статьи, так и в диспозиции ее части первой, законодатель четко все-таки делает акцент на присутствие данной дефиниции «ночное время», указывая промежуток времени с 22 до 6 часов утра, что в принципе, почти аналогично промежутку времени по УПК Республики Казахстан.

С одной стороны, отлично, что данная дефиниция унифицирована по времени как в КРКоАП и УПК, и больше разночтений при ее толковании не возникнет. В данном случае можно сказать, что законодатель унифицировал содержание рассматриваемой дефиниции в законодательстве в целом.

В идеале, конечно, логично было и предположить, что в КРКоАП должно быть отражено содержание дефиниции «ночное время» не формально – по содержанию текста отдельных статей, а как это сделано в УПК, поскольку законодатель в данном случае применяет аналогию, но при этом юристы по-прежнему оценивают эти нормы интуитивно, что не всегда оправдано.

Ну и наконец, самое сомнительное решение законодателя состоит в том, что произведя совершенствование этих норм, непозволительно допускает, на мой взгляд, редкостную и непозволительную оплошность.

Для чего законодатель в Кодексе Республики Казахстан об административных правонарушениях акцентирует в диспозиции статей время «с 22 до 6, 9 и 10 часов утра»? Читатель, возможно, сразу и не поймет, о чем хотел сказать автор настоящей научной статьи. Поясню.

Дело в том, что в тексте диспозиций статей излишне указывать слово «утра», поскольку и так понятно, какую часть суток определяет промежуток времени «до 6, 9 и 10 часов».

С 22 до 06 часов - это ночное время, с 06 до 9, 10 – это утро. Если, конечно, ориентироваться на дефиницию «ночное время» в УПК Республики Казахстан, поскольку содержание рассматриваемой дефиниции в КРКоБАП не раскрывается.

Чтобы до конца быть логичным и последовательным в своих действиях, законодатель должен был взять за основу дефиницию «ночное время», существовавшую и существующую в уголовном процессе, лишь адаптировав ее к административному законодательству.

Пункт 51) статьи 7 УПК Республики Казахстан. «Ночное время» - промежуток времени с двадцати двух до шести часов по местному времени. Поскольку не делая акцент на дефиницию «ночное время», законодатель хотя бы с точки зрения законодательной техники поступил более рационально – в конструкции всех статей вполне можно либо исключить вообще употребление дефиниции «ночное время», оставив лишь часовой промежуток времени, либо, взяв за основу ее понимание в уголовном процессе, отразил бы рационально в диспозиции статей за нарушение тишины и других наказуемых деяниях, как в ночное время, так и утренние часы, как это и выглядит сейчас, в действующей редакции статей КРКоАП, но «додумываемой» как юристами, так и простыми гражданами.

Наконец, автор хотел бы и поднять такую важную, на мой взгляд, теоретическую проблему использования юридической терминологии в уголовном процессе, как заимствованные термины из зарубежного законодательства. (подчеркнуто мной - С.Б.). При изучении уголовно-процессуального права часто возникают вопросы у студентов, откуда появились ранее не имевшие место в законодательстве термины.

В учебниках по уголовно-процессуальному праву Республики Казахстан об этих терминах практически вообще не упоминается. Что они означают? Какое содержание в них вложил казахстанский

законодатель? Какое содержание первично используемых дефиниций?

Я сразу вынужден констатировать, что студенты столкнутся при изучении этих терминов со следующей проблемой – отсутствия в словарях, в том числе и юридических, первичного понимания и содержания отдельных дефиниций.

Такая ситуация вызвана тем, что введенные или предполагаемые к введению в уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан дефиниции «родом» из-за границы, а их первоначальное название трансформировано законодателями Республики Казахстан с помощью хаотичного и неразумного приспособления к национальному законодательству. Тем самым повышая «значимость» действий законодателя по введенным изменениям.

Чтобы было понятнее, я приведу читателям два следующих примера, рассмотрение которых создаст понимание наличия проблемы по изучению отдельных терминов, которые ввел в действующее уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан законодатель в последние годы.

В начале 2010 года законодатель Республики Казахстан муссировал вопрос об объединении процессуальных полномочий следователя и оперативного сотрудника, на фоне разрабатываемого нового УПК Республики Казахстан, беря за основу практику США. На примере США, законодатель предполагал появление новой процессуальной фигуры «следственный офицер». Между тем, в США такой процессуальной фигурой является детектив.

В данном случае, законодатель Республики Казахстан, видимо преследовал цель исключить прямую очевидную законодательную рецепцию названия американской дефиниции, придав ему «национальный колорит». Причем, по моему мнению, данные решения законодателя лично у автора вызывает минимум непонимание, а максимум – неспособность государства просто признать очередной факт рецепции зарубежного законодательства, маскируя появление заимствованных юридических терминов и дефиниций в законодательстве Республики Казахстан, абсолютно идентичным по содержанию, но «новым» по названию.

В последующем, по аналогичной схеме и принципу законодатель Республики Казахстан законодательно реализовал свои «оригинальные» подходы по вживлению юридической терминологии, заимствованной из зарубежного законодательства – в национальное.

Так, в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан появилась новый термин «Свидетель, имеющий право на защиту». Что самое интересное, этот термин в Республике Казахстан введен исходя из опыта Франции, заимствован именно оттуда [5]. Как Вы думаете, если Вы обратитесь к действующему законодательству Франции, найдете ли в нем такой термин? Ответу Вам, что бы не теряли время – его в законодательстве Франции Вы не найдете, поскольку его там нет.

Во Франции употребляется термин «ассоциированный свидетель». Возникает вопрос, зачем законодатель Республики Казахстан интерпретировать по новому юридический термин, который заимствован из зарубежного законодательства? Чтобы препарировать его в национальное, дав ему новую интерпретацию? Если нет, то действия лишены логики, даже минимальной.

На данный вопрос следует дать следующий ответ. Осуществляя рецепцию юридической терминологии из зарубежного законодательства в национальное, не следует искусственно порождать ситуацию по возникновению новой терминологии, поскольку не меняя ее содержание, а лишь название можно вообще ставить вопрос о «законодательном плагиате», явно отрицательно влияющий на авторитет Республики Казахстан.

Право Республики Казахстан во многом и так заимствовано из законодательства зарубежных стран, а научные труды ученых в области права Казахстана в большинстве случаев и не представляют интерес для мирового научного сообщества. Эта ситуация характерна не только для Казахстана.

Например, в той же Литве аналог «ассоциированного свидетеля» назван «специальным свидетелем» [6]. А для начинающего юриста в целом, возникают лишь дополнительные затруднения в оперировании юридической терминологией, поскольку в истории Республики Казахстан в разные периоды ее развития, которой просто не существовало.

Аналогичные примеры можно приводить многочисленное количество раз, а последние из них, например, по введению практики американских шерифов в Казахстане не раз становились объектом бурного обсуждения не только юристами, но и населением нашей страны. Об этом читатель может сам изучить дополнительно, благо этого материала в свободном доступе предостаточно.

Заключение

Следовательно, в уголовном процессе (и других отраслях права Республики Казахстан - прим. С.Б.) проблема употребления терминологии, ее заимствования, унификации стоит особенно остро, последствия ее неправильного понимания и применения могут быть намного опаснее, чем в других отраслях права, поскольку могут влечь и влекут сейчас негативные последствия, вплоть до ущемле-

ния законных интересов, в отдельных случаях – приводят к нарушению прав человека и гражданина.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Казахстан в новой реальности: время действий: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 01 сентября 2020 года // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasymzhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения: 14.05.2021).
- 2 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: кодекс Республики Казахстан от 05 июля 2014 года № 235-V // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399&doc_id2=38558667# (дата обращения: 14.05.2021).
- 3 О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2019 года № 300-VI // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399&doc_id2=38558667#activate_ (дата обращения: 14.05.2021).
- 4 О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам здравоохранения: Закон Республики Казахстан от 07 июля 2020 года № 361-VI // (дата обращения: 14.05.2021).
- 5 Новый УПК РК содержит нормы защиты бизнеса // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31676499 (дата обращения: 14.05.2021).
- 6 Орманова Ш.Ш. Правоохранительная реформа – важная часть общегосударственной политики Казахстана по установлению верховенства права // <http://astanazan.kz/?p=532> (дата обращения: 14.05.2021).

REFERENCES

- 1 The message of the head of state Kassym-Zhomart Tokayev to the people of Kazakhstan dated 01 September 2020 “Kazakhstan in a new reality: the time of action” // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (date accessed: 14.05.2021).
- 2 Code of the Republic of Kazakhstan on administrative offenses on July 05, 2014, № 235-V // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399&doc_id2=38558667# (accessed: 14.05.2021).
- 3 Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and Additions to the Code of the Republic of Kazakhstan on Administrative Offenses” dated December 30, 2019 No. 300-VI // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399&doc_id2=38558667#activate_ (accessed: 14.05.2021).
- 4 Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and Additions to certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on Health Issues” dated July 07, 2020 No. 361-VI // (accessed: 14.05.2021).
- 5 The new Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan contains business protection standards // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31676499 (accessed: 14.05.2021).;
- 6 Ormanova Sh. Sh. Law enforcement reform – an important part of the national policy of Kazakhstan to establish the rule of law // <http://astanazan.kz/?p=532> (accessed: 14.05.2021).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Сергей Николаевич Бачурин - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақ-Орыс халықаралық университеті «Құқық» кафедрасының профессоры (Ақтөбе қ.). Қазақстан, Қарағанды қ., Нұркен Әбдіров даңғылы, 25-үй, 19-п. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Бачурин Сергей Николаевич - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), профессор кафедры «Право» Казахско-Русского международного университета (г. Ақтөбе). Казахстан, г. Караганда, пр. Нуркена Абдирова, д. 25, кв. 19. E-mail: bachurin_s@mail.ru.

Sergey Bachurin – PhD in Law, Associate Professor, Professor of the Department of law of the Kazakh-Russian international university (Aktobe). Kazakhstan, Karaganda, Nurken Abdirov Ave., 25-19. E-mail: bachurin_s@mail.ru

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖЕР ЗАҢНАМАСЫН ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Е.И. Исибаева

тарих ғылымдарының кандидаты

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Қазақстан

З.З. Нұрыш

құқық магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты

Аңдатпа. Мақалада қазіргі Қазақстандағы жер заңнамасын дамытудың негізгі тенденциялары мен перспективалары туралы баяндалған. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер құқықтық қатынастардың объектісі ретінде тиісінше пайдаланылмаған кезде сарқылатын және олардың құнарлылығын қалпына келтіруге үлкен шығындарды талап ететін бірегей табиғи ресурс болып табылады. Сондықтан ауылшаруашылық жерлерін дұрыс пайдалануды құқықтық қамтамасыз ету мұндай жерлерге қатысты жеке және қоғамдық мүдделердің болуын ескеруге, олардың тепе-теңдігін қамтамасыз етуге арналған. Жер заңнамасының жекелеген нормаларын қолдануға мораторий жағдайындағы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің құқықтық ережелері де қарастырылған.

Мақалада ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді пайдалануды реттейтін қолданыстағы заңнаманы талдау мәселелері, қазіргі кезеңде жер заңнамасының даму ерекшеліктерін және бұл ретте нарықтық қатынастар жағдайында ауыл шаруашылығы жерлерін пайдалануды реттеуде мол тәжірибесі бар елдердің тәжірибесін пайдалану мүмкіндіктері анықталған, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді тиісінше пайдалануды қамтамасыз ету тәсілдерінің бірі жер заңнамасында көзделген жер учаскесін тиісінше пайдаланбауына байланысты ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерден мәжбүрлеп алып қою мүмкіндігі көрсетілген. Қазіргі кезде Республикада жүргізіліп жатқан реформалардың ішінде жетекші орындардың бірі, сөзсіз, жер реформасы, яғни жер қатынастарын қайта құру болып табылады. Нарықтық экономикаға көшуге байланысты жер ресурстарын тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін жаңа жер жүйесін құрудың объективті қажеттілігі туындады. Сондықтан да Жер реформасы біздің еліміздің экономикасындағы жалпы саясатының құрамдас бөлігі болып табылады.

Түйін сөздер: жер, жер ресурстары, жер учаскесі, заңнама, меншік, ауыл шаруашылығы.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

Исибаева Е.И.

кандидат исторических наук

Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, Казахстан

Нұрыш З.З.

магистр права

Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева

Аннотация. В статье рассматриваются основные тенденции и перспективы развития земельного законодательства в современном Казахстане. Земли сельскохозяйственного назначения являются уникальным природным ресурсом, истощаемым при ненадлежащем использовании в качестве объекта правоотношений и требующим больших затрат на восстановление их плодородия. Поэтому правовое обеспечение правильного использования земель сельскохозяйственного назначения призвано учитывать наличие частных и общественных интересов в отношении таких земель, обеспечивать их сбалансированность. Также предусмотрены правовые положения земель сельскохозяйственного назначения в условиях моратория на применение отдельных норм земельного законодательства.

В статье освещены вопросы анализа действующего законодательства, регулирующего использование земель сельскохозяйственного назначения, выявлены особенности развития земельного законодательства на современном этапе и возможности использования при этом опыта стран, имеющих большой опыт регулирования использования сельскохозяйственных земель в условиях рыночных отношений, показана возможность принудительного изъятия земель сельскохозяйственного назначения в связи с ненадлежащим использованием земельного участка, одним из способов обеспечения надлежащего использования земель сельскохозяйственного назначения, предусмотренных земельным законодательством. В настоящее время среди проводимых в республике реформ одно из ведущих мест, несомненно, занимает земельная реформа, то есть перестройка земельных отношений. В связи с переходом к рыночной экономике возникла объективная необходимость создания новой земельной системы, обеспечивающей эффективное использование земельных ресурсов. Поэтому земельная реформа является составной частью общей политики в экономике нашей страны.

Ключевые слова: земля, земельные ресурсы, земельный участок, законодательство, собственность, сельское хозяйство.

MAIN TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF LAND LEGISLATION IN MODERN KAZAKHSTAN

Isibaeva E.I.

PhD of History

Aktobe regional University named after K. Zhubanov, Kazakhstan

Nurysh Z.Z.

master in Law

Aktobe law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev

Annotation. The article describes the main trends and prospects for the development of land legislation in modern Kazakhstan. Agricultural land as an object of legal relations is a unique natural resource that is depleted when not properly used and requires high costs to restore their fertility. Therefore, legal support for the proper use of agricultural land is designed to take into account the existence of private and public interests in relation to such land, to ensure their balance. The legal provisions of agricultural land under the moratorium on the application of certain norms of land legislation are also provided.

The article identifies the issues of analysis of the current legislation regulating the use of agricultural land, features of the development of land legislation at the present stage and the possibilities of using the experience of countries that have extensive experience in regulating the use of agricultural land in the context of market relations, one of the ways to ensure the proper use of agricultural land is the possibility of forced withdrawal from agricultural land due to improper use of the land plot provided for by the land legislation. Among the reforms currently being carried out in the Republic, one of the leading places is undoubtedly land reform, that is, the reconstruction of land relations. Due to the transition to a market economy, there was an objective need to create a new land system that would ensure the effective use of land resources. Therefore, land reform is an integral part of the overall policy of our country's economy.

Keywords: land, land resources, land plot, legislation, property, agriculture.

Kіріспе

Қазақстан Республикасында мемлекеттік тәуелсіздік алған сәттен бастап мемлекеттіліктің іргелі негіздері қаланды, қоғамдық дамуды реттеуге және бағыттауға қабілетті бірыңғай мемлекеттік билік қалыптасты. Мемлекет халықтың қоғамдық және мемлекеттік өмірінің барлық саласындағы жасампаздық қызметінің аса маңызды құралы болып табылады [1, б. 61]. Табиғи ресурстарға деген қоғам қажеттілігін қанағаттандырудың жаңа талаптарына сәйкес бүгінде жерді қорғауға, жер заңнамасын дамыту және оның перспективалары жерді пайдалануға пайдалануға және жерді қалпына келтіруге қатысты құқықтық мәселелер жеткілікті дәрежеде зерттелмеген. Қоғамдық ғылымдар саласында, отандық әдебиеттерде жер ресурстарын қорғау және пайдалану мәселесінің құқықтық аспектілері Б.Ж. Абдраимов, А.Т. Ащевлов, Д.Л. Байдельдинов, С.Б. Байсалов, А.Е. Бектурганов, А.Е. Еренов, Л.К. Еркинбаева, Ж.Х. Косанов, С.Т. Культелеев, Н.Б. Мухитдинов, М.С. Сахипов, А.С. Стамкулов, К.А. Шайбеков, А.Х. Хаджиев, С.М. Дүсіпов сынды т.б., ал Түркия Республикасында Ф. Ерен, У. Башпынар, Е. Пекжанытез, О. Аталай сынды ғалымдар тарапынан қолға алынған. Сондай-ақ, табиғи ресурстарды пайдаланудың кейбір құқықтық мәселелерін зерттеуге М.Н. Айдаболов, А.П. Асылбеков, Г.Б. Ахмеджанова, А.А. Мукашева, К.Х. Рахимбердин, С.Ж. Сулейменова, Сүхейла Сузан Алыжа, А.М. Гүнеш, А. Парлар, М. Хатибоғлу, Ш. Ерташ т.б. жас зерттеушілер де өз үлестерін қосқан. Бұл мәселеге М.М. Бринчук, Б.В. Ерофеев, И.И. Краснов, В.Н. Яковлев секілді ТМД елдерінің ғалымдары да өз назарын аударған. Жоғарыда аталған зерттеулерде жер саласындағы қазіргі заманғы құқықтық қатынастардың мәні мен мазмұнының жалпы теориялық аспектілері; жер заңнамасын дамыту заңдылықтары мен тенденциялары; ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді пайдалану құқығының ерекшеліктері; жер ресурстарын ұтымды пайдалануды және қорғауды ынталандыру, жер құқығын бұзушылық әрекеттерге барғандарды ескерту және заңдық жауапкершілікке тарту шараларын тиімді қолдану механизмдері және т.б. қарастырылған. Сонымен қатар, жерді құқықтық қорғау мен пайдалануға қатысты кәсіптеген мәселелер әлі де болса жігіт ұғынылмай әрі іс жүзінде қолданылмай, практикалық шешімін таппай отыр. Сол себептен әлі де болса жігіт ұғынылмай әрі және құнды екені теориялық әрі практикалық тұрғыдан айқын байқалады.

Қазақстан Республикасының жер қорын пайдаланудың мемлекеттік саясатының негіздерімен жер қорын санаттарға бөлу принципін елімізде жүргізіліп жатқан реформалардың ішінде жетекші орындардың бірі, сөзсіз, жер реформасы, яғни жер қатынастарын қайта құру болып табылады. Нарықтық экономикаға көшуге байланысты жер ресурстарын тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін жаңа жер жүйесін құрудың объективті қажеттілігі туындады. Жер реформасы біздің еліміздің экономикасындағы мемлекет иелігінен алу және жекешелендіру бойынша Қазақстан Республикасы мемлекетінің жалпы саясатының құрамдас бөлігі болды. Бүгінгі таңда жаңа жер жүйесі жерді пайдаланудың қазіргі заманғы жүйесін құрумен, жерге меншік құқығын заңнамалық бекітумен және осы құқықтарды нақты қамтамасыз етумен, жер нарығын дамытумен сипатталады. Қазақстан Республикасында шамамен 3 млн. жер учаскелерінің меншік иелері мен жер пайдаланушылар бар. 2,9 млн. азаматтың, оның ішінде 190,0 мың фермер қожалықтарына меншік құқығы мен жер пайдалану құқығына актілер әзірленіп, берілді. Аталған проблеманы жер қорын мемлекеттік басқаруды айқындайтын негіз қалаушы құжатта бөлу жер учаскелерін тиісінше пайдаланбауына байланысты оларды алып қою тәртібін қамтамасыз ететін құқықтық тетікке өзгерістер енгізу қажеттігін, сондай-ақ мемлекеттің ауыл шаруашылығы

мақсатындағы жерлерді тиісінше пайдалануды қамтамасыз ету мәселесіне аса назар аударуын куәландырады. Бүгінгі таңда жаңа жер жүйесі жерді пайдаланудың қазіргі заманғы жүйесін құрумен, жерге меншік құқығын заңнамалық бекітумен және осы құқықтарды нақты қамтамасыз етумен, жер нарығын дамытумен сипатталады. Мамандар жаңа жер құрылысы жер кадастрын, жерге орналастыруды, жер мониторингін, жерді пайдалануды мемлекеттік бақылауды және жер ресурстарын басқарудың басқа элементтерін жүргізу арқылы қамтамасыз етілетінін және жүзеге асырылатындығын жақсы түсінеді.

Негізгі бөлім

Қазақстан Республикасының жер қорын пайдаланудың мемлекеттік саясатының негіздерімен жер қорын санаттарға бөлу принципін жер заңнамасынан алып тастау және оны аумақтық жоспарлаумен алмастыру ұсынылды. Жер учаскелерінің құқықтық режимін анықтау тәртібін жетілдіру, соның ішінде: аумақтық жоспарлау құжаттарына сәйкес рұқсат етілген пайдалану түрлері негізінде жер учаскелерінің құқықтық режимін айқындау, оның ішінде жер учаскелерін рұқсат етілген пайдалану түрлерінің сыныптауышын құру; аумақтық аймақтарға бөлуді жүзеге асыру кезінде жер учаскелерін рұқсат етілген пайдалану түрлерін өз бетінше және негізсіз өзгертуден қорғауды қамтамасыз ету, оның ішінде аса құнды жерлерді сақтауды қамтамасыз ету; жер учаскелерін рұқсат етілген пайдаланудың негізгі және қосалқы түрлері арасында рұқсат етілген арақатынасты белгілеу; аумақтық жоспарлау құжаттары болмаған кезде жер учаскелерін рұқсат етілген пайдалану түрлерін айқындау тәртібін белгілеу [2, б. 74].

Ауылшаруашылық жерлерінің басымдылығы, онда тауарлы ауыл шаруашылық өнімдерін өндіру сол арқылы халық әл-аухатын арттыруды көздейді. Сондықтан, ауыл шаруашылық мақсаттағы жерді басқа мақсаттарға пайдалануға шек қойылады. Мүмкіншілігі болса, ондай жерлер мемлекеттік және қоғамдық мақсаттарға алынбайды. Егер алынатын болса, ауыл шаруашылық өндірісінің орнын толтыру шаралары белгіленген. Жер қорында жер алдымен ауыл шаруашылық мақсаттарға беріледі. Айта кету керек, жер нарығы жерді ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету үшін де енгізілді, өйткені жерді ұтымды және экономикалық пайдамен пайдалана алмайтын жер пайдаланушылар оны осындай пайдалануды ұйымдастыруға үлкен мүмкіндіктері бар адамдарға пайдаға беруге мүмкіндік алды.

Алайда, тиісті құқықтық тетіктерді әзірлеу мәселелерінде ХХ ғасырдың 90-жылдарының ортасы мен екінші жартысы нәтижесіз болды. Кейінірек тиісті нормативтік құқықтық актілер қабылданды.

Тиімсіз пайдаланылатын және жалпы пайдаланылмайтын ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің үлкен массивінің пайда болуы осы жерлердің пайдаланылуы мен айналымын құқықтық реттеу тетігінің жетілмегендігінің заңды нәтижесі болды. Заңнамалық актілердің көрсетілген мәселелерді шешу бөлігіндегі уақтылы және сәйкессіздігімен қатар ғылыми әзірлемелердің, оның ішінде аграрлық - жер қатынастарын құқықтық реттеудің алуан түрлі құралдарына бай тиісті шетелдік тәжірибенің кешенді зерттеулерінің жеткіліксіздігі де әсер етеді.

Ауыл шаруашылығының жер пайдалануындағы жоғарыда аталған жағымсыз құбылыстардың жолын кесу және оларды болдырмау, жер құқық бұзушылықтарына жол беретін адамдарға жауапкершілік шараларын қолдану үшін: ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді тиісінше (тиісінше емес) пайдаланудың нақты ұғымын; нормативтік құқықтық актілерде объективті көрсеткіштер негізінде тиісті дәрежеде пайдаланбау фактісінің бар-жоғын бағалауға мүмкіндік беретін нақты, ғылыми негізделген критерийлерді бекітуді көздейтін құқықтық құралдар жүйесі қажет; осындай фактілерді анықтаудың пәрменді және егжей-тегжейлі регламенттелген рәсімі, сондай-ақ осы санаттағы жерді тиісінше пайдаланбау фактісі анықталған жағдайда дәйекті және мөлшерлес санкциялар кешені [3, б. 17].

Жерді тиісінше пайдаланбауға жол бермеу талаптары мен тиісті санкциялар заңнамада 90-шы жылдардан бастап қамтылғанына қарамастан, аталған жүйе әлі де қалыптасуда. Осылайша, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді тиісінше пайдаланбау өлшемшарттары мен белгілері осыдан бірнеше жыл бұрын әзірленіп, бекітілген болатын, оның үстіне олардың практикада қолданылмауы анықталды, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді тиісінше пайдаланбау фактілерін анықтау және тіркеу рәсімінің регламенттелуі жоқ, қойылған жердің құқықтық мәртебесін айқындау кезінде құқық қолданудың белгілі бір қиындықтары жер заңнамасында бекітілген жер учаскесін ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді тиісінше пайдаланбауына байланысты алып қою тетігін тудырады.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді тиісінше пайдаланбаудың экономикалық себептерінің арасында екі негізгі – ауыл шаруашылығы рентабельділігінің төмендігі және қажетті бюджеттік қаржыландырудың жоқтығын атап өту қажет. Экономикалық шындық-бұл ауылшаруашылық өнімдері бағасының диспаритеті, ауылшаруашылық өндірушісі үшін қол жетімді нарықтың болмауы, материалдық-техникалық базаны сатып алуға қаражаттың жеткіліксіздігі, инвестициялық ресурстардың қол жетімсіздігі ауылшаруашылық қызметінің экономикалық тиімсіздігіне әкеледі. Осыған орай, өндірістік қызметтің негізі ретінде топырақ құнарлылығын қалпына келтіру және сақтау жөніндегі қымбат жұмыстарды өндіруге қажетті мемлекеттік субсидиялаудың болмауы Ауыл шаруашылығын нарықтық қатынастардың қатаң жағдайларында қызметтің тартымсыз түріне айналдырады.

Ауылшаруашылық жерлерін дұрыс пайдаланбаудың әлеуметтік аспектісі де осы мәселені шешуге ұсыныстар жасау кезінде өте маңызды. Осыған байланысты жиі айтылатын әлеуметтік проблемалардың арасында инфрақұрылымның болмауы және ауыл халқының әл-ауқаты мен өмір сүру жағдайларының төмен

деңгейі бар. Алайда, әлеуетті ауыл шаруашылығы өндірушілерінде осы салада қажетті білімнің және жерді пайдаланудың практикалық тәжірибесінің, сондай-ақ ең маңыздысы ауыл шаруашылығы қызметіне деген ынтаның, уәждеменің жоқтығын ерекше атап өткіміз келеді.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді тиісінше пайдаланбау осы санаттағы жерлерді құқықтық реттеу проблемаларымен де байланысты [4, б. 76].

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді тиісінше пайдалануды қамтамасыз ететін қолданыстағы құқықтық тетік:

жер қоры санаттарының бірі ретінде ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді бөлуді қамтиды;

нақты учаскенің ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерге тиесілігі;

ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді пайдаланудың жалпы мақсаттарын, аталған жерлерге құқықтар субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін белгілеу;

ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерден жер учаскесін тиісінше пайдаланбау өлшемшарттары мен белгілерін әзірлеу;

ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерге жер қадағалау;

ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді тиісінше пайдаланбау – экономикалық санкциялар және жер учаскесін алып қою фактілері анықталған жағдайда заңды жауапкершілік шараларын қолдану.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді тиісінше пайдалану мәселелерін реттейтін қолданыстағы заңнамалық базаны құқық қолдану проблемалары және оны жетілдіру жөніндегі ұсыныстар мынадай тарауларда егжей-тегжейлі қаралатын болады. Бұл жерде ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді құқықтық реттеудің тиімділігі оның бір-бірімен тақырыптық байланысты болса да, жүйесіз, бытыраңқы түрге ие әр түрлі құқықтық актілерде қамтылуына байланысты төмендегенін атап өткім келеді. Мысалы, құқық қолданудың белгілі бір проблемалары Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде, ҚР Жер кодексінде қамтылған ауылшаруашылық жерлерін дұрыс пайдаланбағаны үшін жауапкершілікті реттейтін құқықтық нормалар арасында құрылымдық байланыстың болмауына әкеледі. Халықтың жерге деген құқықтық мүддесін қорғауды негізге алған аграрлы елімізде тұрақты жер пайдалану құқығына мен берудің маңызы ерекше. Мақсат біреу, ол - жерді жаппай жеке меншікке сату ұсыныстарына тосқауыл қоя алатын тұрақты жер пайдалану құқығының кең өрістеуіне жол ашу. Жерді тұрақты пайдалану жерге деген халықтық меншіктенудің тиімді категориялы түсінігін тудырады. Белгілі бір шамада мемлекеттік меншіктің иелену, пайдалану және билік ету құқығының түсінігімен астасып жатады. Сол себепті меншік құқығы деңгейлес тенденцияда бұл өкілеттіктердің жиынтығы болып қана емес, қайта өзіндік иелену, пайдалану және билік ету құдықтарының түсінігімен қамтылатын көптүрлі субъективті құдықтардың бірлігі ретінде анық көрініс табады.

Жердің осындай өзара мемлекеттік меншігін сақтап қалу методологиясымен байланыстырылатын, жерді жеке меншікке сату, яғни азаматтық айналымға салу процесіне біршама қарсы тұратын алдын ала болжанған, қажеттілікті қанағаттандыру мүмкіндігіне ие қасиеттерінің жиынтығынан құралған тұрақты жер пайдаланудың тиімділігін анықтап керсету бүгінгі күннің басты сұранысы. Сонымен қазіргі жерді пайдаланудың өзекті мәселесі нарық жағдайында жерді пайдаланудың тиімділігін арттыру механизмін, осы процестің нарықтық дербес салалық құрылымдарын, даму заңдылықтары мен оның ұтымды құбылыстарын жан жақты зерттеу болып отыр [5, б. 65]. Қорытындылай айтқанда, жер құқық қатынастарында тұрақты жер пайдалану құқығының процедурасын жетілдірудің бүгінгі күндегі маңызының артуы, әрі оның жер құқығындағы заң әдебиеттерінде дәл қазіргі күнге дейін зерттелу нысанынан дербес оқшауланып қалуы осы тақырып жөнінде сөз қозғауға түрткі болып отыр.

Біздің ойымызша, Жер кодексінде жерді тұрақты пайдалану құқығының тек мемлекеттік жер пайдаланушыларға берілу нормасы халықтың жерге тұрақты ие болу құқықтарын шектейтін, әрі жоятын әдістеме ретінде олардың жер пайдалану қатынасындағы мүддесін қанағаттандырмай, құқықтарына қысым көрсетіп отыр [6].

Бұл елімізде жердің иесі халық дейтін лозунгінің ақиқаттығына шүбә келтіретін бірден бір заңның кемшілік тұсы. Мұны жер реформасының науқаншылдықпен өткен әкімшілік әдісіне балауға болады. Себебі, ауыл шаруашылық мақсатындағы жерлерге жеке меншік құқығының берілу нормасы бүгінгі таңда барлық шаруа халықты қамти алады деп айтуға толық негіз де жоқ. Осы олқылыққа жетелейтін негіздерді жер заңдарынан түбегейлі жою арқылы, тағдыры жермен тікелей байланысты қарапайым халықтың тең құдықты жерге деген қажетті сұранысын өтей отырып қана, аграрлы мемлекетіміздің жер құқық қатынастарын дамытуға болады деп есептейміз. Ал еліміздің ауыл шаруашылық мақсатындағы жерлерінің табиғи жағдайын толық зерттемей, оны шексіз жеке меншікке сату жөніндегі ұсыныстардың, айта берді оның заңды бекітілуінің өзі көңілді де, көзді де алдайтын, әрі алаңдайтын жағдайы оның тиімсіздігіне бойлай еңбеуімізде болып отырған жайы бар. Жерге деген қоғамдық меншікті сақтап қалудағы ұлттық дәстүрлі ерекшеліктерімізді ескеру, әрі оны жер меншігін танығанда құқықтық зерделеу көпшілік халықтық көзқарастағы басты талап екені анық.

Жер кодексінде жерді тұрақты пайдалану құқығының тек мемлекеттік жер пайдаланушыларға берілу нормасы халықтың жерге тұрақты ие болу құқықтарын шектейтін, әрі жоятын әдістеме ретінде олардың жер пайдалану қатынасындағы мүддесін қанағаттандырмай, құқықтарына қысым көрсетіп отыр.

Қорытынды

Бұл елімізде жердің иесі халық дейтін лозунгінің ақиқаттығына шүбә келтіретін бірден бір заңның кемшілік тұсы. Мұны жер реформасының науқаншылдықпен өткен әкімшілік әдісіне балауға болады. Себебі, ауыл

шаруашылық мақсатындағы жерлерге жеке меншік құқығының берілу нормасы бүгінгі таңда барлық шаруа халықты қамти алады деп айтуға толық негіз де жоқ. Осы олқылыққа жетелейтін негіздерді жер заңдарынан түбегейлі жою арқылы, тағдыры жермен тікелей байланысты қарапайым халықтың тең құндықты жерге деген қажетті сұранысын өтей отырып қана, аграрлы мемлекетіміздің жер құқық қатынастарын дамытуға болады деп есептейміз. Сондықтан мемлекеттік емес жер пайдаланушылардың жерді тұрақты пайдалану құқығына жол ашатын нормаларды тиісті заңда қайта қарау керек. Жер меншіктің басқа да объектілеріне қарағанда ерекше реттеуді талап етеді. Ол ауыл шаруашылық жерін мақсатты пайдалануды, ынталандыруды, жерді өнімді пайдалануда жер иесінің, арендатордың, жалдамалы жұмысшының мүддесін қанағаттандыруды, пайдаланылған учаскелер үшін материалдық жауапкершілікті, топырақ құнарлылығын арттыру мен экология талаптарын сақтауды қамтамасыз етуі тиіс.

Бұл үшін жер учаскелерінің ұдайы өндірісі мен тиімді пайдаланылуына қатаң бақылау жасау қажет. Ауыл шаруашылық жерлерін пайдалану мен оларды сақтауды ең алдымен мемлекеттік мәселе ретінде қарастыру қажет, яғни ең бірінші кезекте мемлекет оны дұрыс пайдалану мен сақтауға мүдделі болуы тиіс. Жер ресурстарының тиімді пайдаланылуы жердің барлық категориясы жөнінде ақпарат жүйесін құрмайынша мүмкін емес.

Біздің ойымызша, қолданыстағы заңнаманы жетілдірудің перспективалы бағыттары дәл осы проблемалардың құқықтық өрісі аясында шешу болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Сатбаева Қ., Сидорова Н.В. Қазақстанның тәуелсіздігі мен мемлекеттілігінің қалыптасуындағы конституциялық реформалар рөлі // «Ғылым». – 2020. - №1. – Б. 61-63.

2 Боголюбов С.А. Земельное право: учебник для бакалавров. 5-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство «Юрайт», 2013.

3 Киселев С. Земельный вопрос // Юрист. - 2007. - №3. - С. 14-17.

4 Певницкий С. Приобретение права на земельные участки при инвестиционно-строительной деятельности // Хоз. и право. - 2007. - №11. - С. 76-84.

5 Сыроедов Н.А. Возникновение прав на землю // Гос. и право. - 2004. - №10. - С. 65-72.

6 Земельный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 года № 442 (с изм. и доп. по сост. на 03.07.2014 г.).

REFERENCES

1 Satbaeva K., Sidorova N. Kazakstannin tauelsizdigi men memleketiliginin qalptasuyndagy konstitutsiylik reformalar roli // «Gylım». – 2020. - №1. – P. 61-63.

2 Bogolyubov S.A. Jer kuckyg:uchebnik dlja bakalavrov. 5-e izd., pererab. i dop. [Land rights: Textbook for bachelors. 5th ed., reprint].– Moscow: «Yurayt» Publishing House, 2013 [in Russian].

3 Kiselev S. Zemelny vopros [Land issue] // Yurist. - 2007. - No.3. - P. 14-17 [in Russian].

4 Pevnitsky S. Priobretenie prava na zemel'nye uchastki pri investitsionno-stroitel'noj dejatel'nosti [Acquisition of the right to land plots in investment and construction activities and right] // Gos. i pravo. - 2007. - No. 11. - P. 76-84 [in Russian].

5 Syroedov N. A. Vozniknovenie prav na zemlju [The Emergence of land rights] // Gos. i pravo [State and law].– 2004. - No. 10-p. 65-72[in Russian].

6 Zemel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 20 ijunja 2003 goda № 442 [Land Code of the Republic of Kazakhstan: Code of the Republic of Kazakhstan dated June 20, 2003 No. 442]. (according to comp. as of 03.07.2014). [in Russian].

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Елизавета Иманғалиқызы Исибаева - тарих ғылымдарының кандидаты, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті құқықтану кафедрасының доценті. Қазақстан, Ақтөбе қ., Ө. Молдағұлова даңғ., 34. E-mail: isibaevaliza@mail.ru

Зина Зинелқызы Нұрыш - құқық магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі. Ақтөбе қ., Курсант тас жолы, 1. E-mail. nurush.zina@mail.ru

Исибаева Елизавета Иманғалиқызы - кандидат исторических наук, доцент кафедры юриспруденции Актюбинского регионального университета им. К. Жубанова. Казахстан, г. Актобе, пр. А.Молдагуловой, 34. E-mail: isibaevaliza@mail.ru

Нұрыш Зина Зинелқызы - магистр права, старший преподаватель, кафедры общеюридических дисциплин Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М. Букенбаева, подполковник полиции. г. Актобе, Курсантское шоссе, 1. E-mail. nurush.zina@mail.ru

Elizaveta I. Isibaeva - PhD of History, Associate Professor of the Department of jurisprudence of the Aktobe regional University named after K. Zhubanov. Kazakhstan, Aktobe, 34 A. Moldagulova Ave. E-mail: isibaeva liza@mail.ru

Zina Z. Nurysh - master in Law, senior lecturer of the Department of PSP of the Aktobe law institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bubenbayev, police lieutenant colonel. Aktobe, Cadet highway, 1. E-mail: nurush.zina@mail.ru

ҚАЗАҚСТАНДА ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ЖӘНЕ СПОРТ САЛАСЫНЫҢ НОРМАТИВТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТІЛУІ

Т.З. Аймағанбетов

заң ғылымдарының кандидаты, доцент
«Bolashaq» Академиясы, Қазақстан, Қарағанды қ.

Аңдатпа. Бұл ғылыми мақалада Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спорт саласындағы нормативтік құқықтық қамтамасыз ету мәселелері қарастырылады. Жұмыстың мақсаты - дене шынықтыру мен спортқа қатысты мәселелерді қозғайтын және нормаларды қамтитын негізгі заңдарды, заңға тәуелді актілерді зерттеу. Бұл ғылыми жұмысты жазудың өзектілігі бірнеше жұмыстың осы саладағы нормативтік-құқықтық реттеуге арналғандығымен және аз зерттелгендігімен анықталады. Реттеудің негізгі қағидаттары, сондай-ақ оның проблемалары анықталады және қолданыстағы нормативтік қамтамасыз етуді жетілдіру жолдары ұсынылады.

Дене шынықтыру және спорт - бұл әлеуметтік институттар, тиісінше, оларды құқықтық реттеу туралы мәселе де шешілуі тиіс. Дене шынықтыру және спорт халықтың дене дамуының тиімді құралы ғана емес, сонымен қатар азаматтардың денсаулығын сақтау мен нығайтудың маңызды факторы болып табылады.

Қазіргі уақытта спорт қоғамның мәдени құндылықтары жүйесінде барған сайын маңызды бола түсуде және азаматтардың денсаулығын арттырудың және олардың қазіргі әлемде әлеуметтік бейімделуінің маңызды факторына айналуға, дене шынықтыру және спорт саласындағы қатынастарды нақты және мүмкіндігінше толық құқықтық реттеу қажет.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спорт жүйесінің жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін жеткілікті тиімді құқықтық база құрылды. Дегенмен, спортта, қоғамдық қатынастардың басқа салаларындағы сияқты, нормативтік құқықтық актілердің сапасын айқындайтын құқықтық теория мен практика деңгейін ұдайы жетілдіріп, арттырып отыру керек.

Дене шынықтыру және спорт саласы көптеген заңдармен, сондай-ақ әртүрлі заңға тәуелді актілермен, халықаралық шарттармен реттеледі. Осыған қарамастан, осы салада заңнамада бірқатар проблемалар бар. Осыған байланысты туындаған проблемаларды шешуге көмектесетін спорт саласындағы кодификацияланған нормативтік құқықтық актіні - Спорт кодексін әзірлеу және қабылдау ұсынылады.

Түйін сөздер: дене шынықтыру, спорт, нормативтік қамтамасыз ету, спорт құқығы, спорт заңнамасы, спорт құқығының мәселелері, спорт қызметі, спорт заңнамасын жетілдіру, спорт заңнамасындағы олқылықтар.

НОРМАТИВНОЕ ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В КАЗАХСТАНЕ

Аймағанбетов Т.З.

кандидат юридических наук, доцент
Академия «Bolashaq», Казахстан, г. Караганда

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются вопросы нормативного правового обеспечения в сфере физической культуры и спорта в Республике Казахстан. Целью данной работы является изучение основных законов, подзаконных актов, затрагивающие вопросы и содержание в себе нормы, касающиеся физической культуры и спорта. Актуальность написания данной научной работы обуславливается тем, что нормативно-правовому регулированию в данной сфере посвящено мало трудов, и она является малоизученной. Выявляются основные принципы регулирования, а также его проблемы и предлагаются пути совершенствования действующего нормативного обеспечения.

Отмечается, что физическая культура и спорт — это социальные институты, соответственно, должен быть как-то решен вопрос и об их правовом регулировании. Физическая культура и спорт являются не только эффективным средством физического развития населения, но и важным фактором сохранения и укрепления здоровья граждан.

В настоящее время спорт приобретает всё большее значение в системе культурных ценностей общества и становится важным фактором повышения здоровья граждан и их социальной адаптации в современном мире, необходимо четкое и как можно более полное правовое регулирование отношений в сфере физической культуры и спорта.

В Республики Казахстан на сегодняшний день создана достаточно эффективная правовая база, позволяющая функционировать системе физической культуры и спорта. Тем не менее, в спорте, как и в других отраслях общественных отношений, следует постоянно совершенствовать и повышать уровень правовой теории и практики, которые определяют качество нормативных правовых актов.

Сфера физкультуры и спорта регулируется большим количеством законов, а также различными подзаконными актами, международными договорами. Несмотря на это в данной сфере есть ряд проблем в законодательстве. В связи с этим предлагается разработать и принять кодифицированный нормативно-правовой акт в области спорта, который поможет решить возникшие проблемы — Спортивный кодекс.

Ключевые слова: физическая культура, спорт, нормативное обеспечение, спортивное право, спортивное

законодательство, проблемы спортивного права, спортивная деятельность, совершенствование спортивного законодательства, пробелы в спортивном законодательстве.

REGULATORY LEGAL SUPPORT IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN KAZAKHSTAN

Aimaganbetov T.Z.
PhD in Law, Associate Professor
«Bolashaq» Academy, Kazakhstan, Karaganda

Annotation. This scientific article deals with the issues of normative legal support in the field of physical culture and sports in the Republic of Kazakhstan. The purpose of this work is to study the main laws and regulations that affect issues and contain norms related to physical culture and sports. The relevance of writing this scientific work is due to the fact that few works are devoted to legal regulation in this area and it is poorly studied. The main principles of regulation, as well as its problems, are identified and ways to improve the current regulatory support are proposed.

It is noted that physical culture and sports are social institutions, so the issue of their legal regulation should be resolved somehow. Physical culture and sports are not only an effective means of physical development of the population, but also an important factor in preserving and strengthening the health of citizens.

Currently, sport is becoming more and more important in the system of cultural values of society and is becoming an important factor in improving the health of citizens and their social adaptation in the modern world. It is necessary to have a clear and as complete as possible legal regulation of relations in the field of physical culture and sports.

To date, the Republic of Kazakhstan has created a fairly effective legal framework that allows the system of physical culture and sports to function. Nevertheless, in sports, as in other branches of public relations, it is necessary to constantly improve and improve the level of legal theory and practice that determine the quality of regulatory legal acts.

The sphere of physical education and sports is regulated by a large number of laws, as well as various by-laws and international treaties. Despite this, there are a number of problems in this area in the legislation. In this regard, it is proposed to develop and adopt a codified legal act in the field of sports, which will help solve the problems that have arisen – the Sports code.

Keyword: physical culture, sports, regulatory support, sports law, sports legislation, problems of sports law, sports activities, improvement of sports legislation, gaps in sports legislation.

Кіріспе

Дене шынықтыру және спорт деп аталатын әлеуметтік қатынастардың қалыптасуының негізгі жағдайы денсаулық деп аталатын табиғи, соматикалық құқық болып табылады. Бұл әр адамның негізгі құқықтары дәрежесінде орын алатын денсаулық және оның жағдайы. Денсаулық жағдайын қамтамасыз ету үшін дене шынықтыру және спорт сабақтары жүзеге асырылады. Қазіргі адам өміріндегі спорт пен дене шынықтырудың маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес. Олар адамдарға өздері үшін жаңа нәрсе жасауға, қандай да бір шындарға жетуге, басқа адамдардың жадында қалуға және салауатты өмір салтын ұстануға мүмкіндік беретін маңызды әлеуметтік институттар болып табылады. Дене шынықтыру және спорт – бұл әлеуметтік институттар, тиісінше, оларды құқықтық реттеу туралы мәселе де шешілуі абзал.

Негізгі бөлім

Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті – Ұлт Көшбасшысы Елбасының “Қазақстан-2050” Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты” Жолдауында (2012 ж.) дене шынықтыру мен спорт мемлекеттің ерекше қамқорлығына айналуы тиіс екендігі, салауатты өмір салты ұлт денсаулығының кілті болып табылатыны атап өтілді [1]. Мемлекеттің алдына бәсекеге қабілетті ұлтты қалыптастыру жөніндегі міндет қойылып отыр, ол халықты жалпы мәдениеттің ажырамас бөлігі ретінде салауатты өмір салтын ұстануға ынталандыратын барлық деңгейлерде қажетті жағдайларды жасауды талап етеді.

Дене шынықтыру және спорт халықтың дене дамуының тиімді құралы ғана емес, сонымен қатар азаматтардың денсаулығын сақтау мен нығайтудың маңызды факторы болып табылады.

Қазақстан халқына Жолдауында Президент Қасым-Жомарт Тоқаев ұлт денсаулығын нығайту, халықтың барлық жас топтары арасында бұқаралық спортты дамыту мәселелеріне ерекше назар аударды [2].

Қазіргі уақытта спорт қоғамның мәдени құндылықтары жүйесінде барған сайын үлкен маңызға ие болып, азаматтардың денсаулығын арттырудың және олардың қазіргі әлемде әлеуметтік бейімделуінің маңызды факторына айналуына байланысты дене шынықтыру және спорт саласындағы қатынастарды нақты және мүмкіндігінше толық құқықтық реттеу қажет. Әлеуметтік қатынастардың бұл ерекше түрі реттеудің тәуелсіз нысаны болып табылады.

Қазақстан Республикасының құқығында осы әлеуметтік институттарды қазіргі қоғам өмірінде реттеу мен табудың негізгі мәселелері көрсетілгені сөзсіз. Сондықтан, осы ғылыми мақалада аталған

мәселені құқықтық реттеуге жауап беретін негізгі нормативтік актілерді көрсеткіміз келеді.

Талдауды заңнаманың жоғары сатысынан бастаған жөн. Қазақстан Республикасындағы ең жоғары нормативтік-құқықтық акт, басты құжат Қазақстан Республикасының Конституциясы болып табылады.

Қазақстан Республикасы өзін құқықтық және әлеуметтік мемлекет деп жариялай отырып (ҚР Конституциясының 1-бабы) [3], адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын жоғары құндылық деп таниды және әрбір адамның лайықты өмірі мен еркін дамуын қамтамасыз ететін жағдайлар жасауға бағытталған әлеуметтік саясатты жүргізу міндеттемесін өзіне алады. Осыған сүйене отырып, қоғамдық өмірдің барлық салаларында, соның ішінде дене шынықтыру және спорт саласындағы адам құқықтары танылуы, сақталуы және кепілдендірілуі керек. Егер біз лайықты өмір ұғымын қарастыратын болсақ, онда оның құрамдас бөліктерінің бірі әркімнің денсаулығын сақтау құқығы болып табылады, оны дене шынықтыру және спорт арқылы да қамтамасыз етуге болады. ҚР Конституциясының 29-бабына сәйкес әркімнің денсаулық сақтауға және медициналық көмекке құқығы бар [3].

Дене шынықтыру және спорт саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін, бұқаралық дене шынықтыру, әуесқойлық және кәсіби спорт қызметін қамтамасыз ету мен дамытудың құқықтық, ұйымдастырушылық, экономикалық және әлеуметтік негіздерін айқындайтын 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V “Дене шынықтыру және спорт туралы” Заң ұлттық деңгейдегі базалық нормативтік акт болып табылады. Заң қабылданған сәттен бастап және осы уақытқа дейін оған өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы бір қатар заңдармен түзетулер енгізілді. Халықаралық спорттағы өзгерістер және қоғам мен мемлекеттегі заңнамалық нормаларды уақтылы жетілдіруді талап ететін трансформациялар бірнеше рет түзетулер енгізуге ықпал етті.

Конституцияның 8-бабында Қазақстан Республикасы халықаралық құқықтың принциптері мен нормаларын құрметтейді, мемлекеттер арасында ынтымақтастық және тату көршілік қатынастар саясатын жүргізеді деген ереже белгіленген [3]. Сондықтан, ҚР Конституциясын дене шынықтыру мен спортты құқықтық реттеу көзі ретінде талдауды бастамас бұрын халықаралық заңнамаға жүгінген жөн.

Дене шынықтыру және спорт мәселелерін реттейтін халықаралық-құқықтық сипаттағы негізгі акт 1978 жылғы Халықаралық Дене тәрбиесі және спорт хартиясы болып табылады, Ол дене тәрбиесі мен спорт әр адамның жай ғана құқығы ғана емес, бұл әр адамның негізгі құқығы және әркімнің жеке басының дамуы үшін қажетті дене тәрбиесі мен спортқа қол жеткізуге негізгі құқығы бар деген ережені бекітеді. Дене тәрбиесі және спорт арқылы өз қабілеттерін дамыту құқығына білім беру жүйесі шеңберінде де, қоғамдық өмірдің басқа да аспектілерінде де кепілдік берілуге тиіс. [4, б. 186-190] Басқа халықаралық актілерге 1992 жылғы Еуропаның спорттық хартиясы да кіреді. [5, б. 256].

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы дене шынықтыру және спорт саласында ТМД шеңберіндегі ынтымақтастықты қолдайды. Осылайша, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының Парламентаралық Ассамблеясы дене шынықтыру және спорт саласында үлкен нормативтік-құқықтық база құрды. Балалар мен жасөспірімдер спорты туралы; Студенттік спорт туралы; Құрама команда спортшысының мәртебесі туралы; Кәсіптік спорт туралы; Паралимпиадалық спорт туралы; Дене шынықтыру және спорт туралы; Спорттық даярлық туралы; Ірі спорт түрлерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету туралы бірқатар Модельдік заңдар қабылданды. ТМД желісі бойынша осы саладағы ынтымақтастық ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің дене шынықтыру және спорт саласындағы ынтымақтастық туралы Келісім шеңберінде жүзеге асырылады. ТМД Үкімет Басшылары Кеңесінің шешімімен 2014 жылғы 30 мамырда Минск қаласында ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің ұлттық спорт түрлерін қолдау мен дамытудың 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған бағдарламасы бекітілді.

Бұқаралық спортты дамытуға; жоғары жетістіктер спортын дамытуға; саланың кадрлық әлеуетін даярлау жүйесін жетілдіруге бағытталған Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі Тұжырымдамасы (Концепциясы) спорт пен саламатты өмір салтын таңдайтын салауатты ұлтты қалыптастыру жөніндегі жалпы мақсатқа негізделетін дене шынықтыру мен спорт саласын дамытудың басымдықтарын айқындайтын стратегиялық құжат болып табылады. Тұжырымдаманың мақсаты - бұқаралық спортты және жоғары жетістіктер спортын қарқынды дамытудың біріктіруші бастауы және басты қозғаушы күші ретінде ұлттың спорттық әлеуетін жұмылдыруға арналған дене шынықтыру және спорт саласындағы мемлекеттік саясаттың тиімді моделін қалыптастыру. Тағы бір маңызды құжат Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығымен қабылданған Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары болып табылады, онда салауатты өмір салтын ұстанатын, дұрыс тамақтанатын, спортпен айналысатын адамдардың санын арттыруға баса назар аударылады [6, б. 5-6].

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында дене шынықтыру және спорт жүйелерінің жұмыс

істеуіне мүмкіндік беретін жеткілікті тиімді құқықтық база құрылды. Дегенмен, спортта, қоғамдық қатынастардың басқа салаларындағыдай, нормативтік құқықтық актілердің сапасын және тұтастай алғанда мемлекеттік және коммерциялық (жеке) сектордағы заңды құжаттармен жұмыс деңгейін айқындайтын құқықтық теория мен практика деңгейін тұрақты жетілдіру және арттыру қажет.

Дене шынықтыру және спорт саласындағы мәселелер көптеген заңдармен, сондай-ақ әртүрлі заңға тәуелді актілермен, халықаралық шарттармен реттеледі және тұтастай алғанда қазіргі уақытта қоғамдағы жағдайға сәйкес келеді. Дегенмен, қазіргі уақытта заңнамада бірқатар проблемалар бар. Дене шынықтыру және спорт саласындағы көптеген нормативтік-құқықтық актілер оларды қолдануда шатасуды тудырады, ал кейбір заңдар бір-бірін қайталайды, ал басқалары ескірген және тиімсіз. Осыған байланысты аталған проблемаларды шешуге арналған спорт саласындағы кодификацияланған нормативтік-құқықтық актіні — Спорт кодексін әзірлеу және қабылдау ұсынылады.

Дене шынықтыру және спорт туралы заңнамаға және ғылыми әдебиет көздеріне жүргізілген талдау нәтижесінде құқықтық реттеудің бірқатар проблемалары мен олқылықтары анықталды. Олардың арасында, біздің ойымызша, құқықтық реттеудің проблемалары мен олқылықтарын атауға болады, оларды келесі топтарға бөлуге болады: дене шынықтыру және спорт туралы заңнаманы жүйелеу мәселелері; конституциялық-құқықтық мәселелер; дене шынықтыру және спорт саласындағы қызметті жүзеге асыратын ұйымдарды дене шынықтыру және спорт саласында қосымша қызметтер көрсететін ұйымдармен шектеу мәселелері; дене шынықтыру және спорт ұйымдарының нормативтік құқықтық портфельдерін құқықтық сараптау мәселелері; дене шынықтыру-спорт ұйымдарының қызметі үшін мемлекеттік бақылау (қадағалау) проблемалары; дене шынықтыру және спорт туралы заңнамадағы заңдық ашықтық проблемалары; спорттағы сыбайлас жемқорлықтың алдын алу проблемалары.

Мысалы, дене шынықтыру және спорт туралы заңнаманы жүйелеу мәселелерін алайық. Мысалы, дене шынықтыру және спорт туралы заңнаманы жүйелеу мәселелерін алайық. Дене шынықтыру мен спорттың қолданыстағы нормативтік құқықтық базасы, бір жағынан, отандық дене шынықтыру мен спортты дамытудың қазіргі заманғы қажеттіліктеріне толық сәйкес келмейтін сияқты. Екінші жағынан, қазіргі заманғы спорт қозғалысының ұйымдастырушылық құрылымының күрделілігі, қоғамдық қатынастардың дене шынықтыру және спорт саласындағы әртүрлі әлеуметтік реттеуші органдардың өзара әрекеттесуі дене шынықтыру және спорт саласындағы заңнаманы жетілдіру мәселесін де өзекті етеді [7]. Қазақстан Республикасындағы дене шынықтыру және спорт саласындағы қызметтің құқықтық, ұйымдастырушылық, экономикалық және әлеуметтік негіздері өзіндік салалық белгілері бар құқықтың түрлі көздерінде шашыраңқы орналасқан. Алғаш рет құқықтық реттеудің әртүрлі салаларын жүйелеуге және дене шынықтыру және спорт туралы заңнаманың негізгі принциптерін анықтауға әрекет 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V “Дене шынықтыру және спорт туралы” Заңымен жасалды.

Бұрын айтылғандай, Қазақстанда дене шынықтыру мен спорттың қазіргі заманғы жүйесін жаңғыртудың, бұқаралық және үлкен спортты дамытудың негізі нормалар жүйесін, яғни қоғамдық қатынастардың осы саласын реттейтін заңнамалық базаны жетілдіру болып табылады. Егер қазіргі заманғы спорт даму мен өркендеуге ұмытылған болса, ол жалпы құқықтық жүйеден тыс өмір сүре алмайды, сондықтан бүкіл әлемде толық бір сала - спорт құқығы қалыптасқан болатын.

Спорттық құқықтың мағынасын түсінуге екі жағынан да жүгінуге болатын сияқты. Тар мағынада, спорттық құқық - бұл спортшыларды даярлау, олардың және басқа адамдардың спорттық жарыстарды ұйымдастыруға және өткізуге қатысуы кезінде туындайтын құқықтық қатынастарды реттейтін барлық құқық нормалары. Кең мағынада, спорт құқығы құқық пен заңнаманың әртүрлі салаларындағы (азаматтық, экономикалық, еңбек, жер, әкімшілік, салық, кеден) ұқсас құқықтық қатынастарды реттейтін, бірақ спортқа қатысты барлық құқықтық нормаларды қамтиды.

Спорттық қатынастар құқықтың түрлі салаларының нормаларымен делдал болады. Кәсіби спорт саласындағы ұйымдардың құқықтық мәртебесі мен тиісті қызметін айқындайтын азаматтық құқық нормаларымен қатар, спортшының құқықтық мәртебесін бекітетін еңбек құқығы нормалары, спорт саласындағы мемлекеттік басқаруға қатысты әкімшілік, салық құқығы нормалары қолданылады. Кейбір ғалымдар тіпті спорт құқығының мемлекет пен азаматтық қоғам қалыптастыратын әмбебап және жалпыға бірдей міндетті нормалардың ерекше интеграцияланған саласы ретінде пайда болуы туралы айта бастады. Бір қызығы, батыс заң ғылымында “спорт құқығы” ұғымы бұрыннан бар (ағылшын. “sports law”, француз. “droit du sport”, нем. “sportrecht”). Бұл ұғым спорттық ортада құқық нормаларын қолдануды және спорттық қозғалыс пен спорттық іс-әрекетке қатысушылар (көрсеткіштер, спортшылар, жаттықтырушылар, спорттық ұйымдар және т. б.) арасындағы қатынастарды құқықтық реттеуді қамтиды.) [8; 1].

Спорт құқығы - құқық жүйесінің ең жаңа кешенді салаларының бірі. Оны зерттеу адам өмірінің ең қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі – дене шынықтыру мен спортта заңгерлерді даярлау

мақсатында қазіргі заманғы құқықтық білім беруде енгізілуі керек. Сондықтан Қазақстан Республикасында серпінді дамып келе жатқан спорт үшін, әлемнің ең мықты спорт елдерінің қатарына кіру үшін, спортпен кәсіби түрде айналысатын адамдардың санын арттыру үшін заң шығарушылар дене шынықтыру және спорт саласындағы қолданыстағы құқықтық нормаларды (Спорт кодексі жасау мүмкіндігімен) түбегейлі қайта қарауы, спортшылар үшін әлеуметтік кепілдіктерді қайта қарауы, спорт мәртебесін арттыруы, адамның салауатты өмір салтын басымдылыққа алуы қажет.

Қорытынды

Қазақстан Республикасындағы бірыңғай кодификацияланған “Спорт кодексі” актісі барлық аталған қағидаттарды толық көлемде біріктіре алар еді. Спорт кодексі спорттағы жоғарыда аталған олқылықтар мен проблемаларды шешуге және тиісінше оларды құқықтық реттеуді көздеуге айтарлықтай көмектеседі: яғни, дене шынықтыру және спорт саласындағы қызметті жүзеге асыратын ұйымдардың дене шынықтыру және спорт саласында қосымша қызметтер көрсететін ұйымдармен аражігін ажырату; спорт саласындағы сыбайлас жемқорлық; спорт саласындағы еңбек қатынастарын реттеу; спорт саласындағы салық салу; спорттық травматологияның құқықтық негіздері; спорттық дауларды қарау мен шешуді құқықтық реттеу және спорт заңгерлерінің спортшылардың қызметіне қатысуы және т. б. Әрине бұл мәселелер заңнамалық тұрғыдан реттелген, бірақ мұның мағынасы “Спорт кодексі” жаңа бірыңғай кодификацияланған актісінде осы мәселелерді біріктіріп, спорт саласындағы қолданыстағы заңнамалық актілердегі ықтимал қайшылықтарды жою болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 «Қазақстан 2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты: ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасының Қазақстан халқына Жолдауы (2012 ж.) // <https://www.akorda.kz/>
- 2 Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі: Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 02 қыркүйек 2019 жыл. <https://www.akorda.kz>
- 3 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған // <http://adilet.zan.kz/>
- 4 Халықаралық дене тәрбиесі және спорт хартиясы: 21.11.1978 ж. Париж қаласында ЮНЕСКО Бас конференциясының 20-шы сессиясында қабылданды // ЮНЕСКО-ның халықаралық нормативтік актілері. – М.: 1993. – Б. 186-190.
- 5 Андреев С. А. Сборник международных нормативных актов / С. А. Андреев. – М.: Стар, 2011. – 356 с.
- 6 Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне дене шынықтыру және спорт мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасы Заңының жобасына ақпараттық-талдамалық шолу. - Нұр-Сұлтан, 2019. - Б. 5-6.
- 7 Дене шынықтыру және спорт туралы: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 03 шілдедегі №228-V Заңы // <http://adilet.zan.kz/>
- 8 McLauren R.A. New Order: Athletes Rights and Court of Arbitration at the Olympic games. Olempica: The International Journal of Olympic Studies. Vol.VII, 1998.P.1.

REFERENCES

- 1 Address of the first president of the Republic of Kazakhstan – Elbasy «Strategy «Kazakhstan - 2050»: a new political course of the established state» (2012) // <https://www.akorda.kz/>
- 2 Address of the head of state Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan «Constructive public dialogue – the basis for stability and prosperity of Kazakhstan». September 02, 2019 // <https://www.akorda.kz>
- 3 Constitution of the Republic of Kazakhstan. August 30, 1995 // <http://adilet.zan.kz/>
- 4 International Charter of Physical Culture and sports: adopted on 21.11.1978 at the 20th session of the UNESCO General Conference in Paris // International regulations of UNESCO. Moscow, 1993. - P. 186-190.
- 5 Andreev S. A. Sbornik international regulatory acts / S.A. Andreev. - Moscow: Star publ., 2011. - 356 p.
- 6 Information and analytical review of the draft law of the Republic of Kazakhstan «On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on Physical Culture and sports». - Nur-Sultan, October 2019. - P. 5-6.
- 7 on Physical Culture and sports: Law of the Republic of Kazakhstan dated July 03, 2014 No. 228-V // <http://adilet.zan.kz/>
- 8 McLauren R.A. New Order: Athletes Rights and Court of Arbitration at the Olympic games. Olempica: The International Journal of Olympic Studies. Vol.VII, 1998. P.1.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Талғат Зекенұлы Аймағанбетов - заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қарағанды «Bolashaq» Академиясы заң пәндері кафедрасының доценті. Қазақстан, Қарағанды қ., Абай к., 7. E-mail: aitalzek@mail.ru.

Аймағанбетов Талғат Зекенұлы - кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры юридических дисциплин Академии «Bolashaq». Казахстан, г. Караганда, ул. Абая, 7. E-mail: aitalzek@mail.ru.

Talgat Z.Aimaganbetov – PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of legal disciplines of the Bolashaq Academy. Kazakhstan, Karaganda, Abai street, 7. E-mail: aitalzek@mail.ru

ЕҢБЕКШІ-МИГРАНТТАР ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫМЕН РЕТТЕЛУІ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Қ. Сатбаева

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Н.В. Сидорова

заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан

Аңдатпа. 1991 жылы желтоқсанда КСРО халықаралық құқықтың субъектісі ретінде өзінің геосаяси өмірін тоқтатты. Осы жағдайдың нәтижесінде көші-қон үдерістерінде көші-қон ағындарының құқықтық жағдайы және көші-қон субъектілерінің мәртебесі өзгерді. Көші-қон мемлекетаралық сипатқа ие болды. Осыған байланысты реттеу әдістері халықаралық құқықтың жалпымен танылған қағидаттары мен нормаларына, екіжақты және көпжақты мемлекетаралық келісімдерге негізделі бастады.

Қазіргі уақытта Қазақстан тәуелсіз мемлекет ретінде алыс және жақын шетел мемлекеттерімен халықаралық қатынастардың барлық дерлік саласында, оның ішінде, халықаралық еңбек қатынастары саласында, көптеген халықаралық келісімдердің қатысушысы болып табылады. Осыған байланысты бүгінгі күні еңбекші-мигранттардың құқықтық мәртебесін халықаралық еңбек құқығымен ұштастырып зерттеу өзекті мәселелердің біріне айналып отыр.

Еліміздегі көші-қон саясаты, оның ішінде еңбек көші-қоны, еңбекші-мигранттар мәселелері жеткілікті деңгейде реттеліп отырғанымен, кейінгі кездегі халықаралық қатынастардағы күнбе-күнгі өзгерістер аталмыш мәселелердің одан әрі жетілдірілуін ұйғарады. Мақалада анықталған еңбекші-мигранттар құқықтық мәртебесінің халықаралық еңбек құқығымен реттелуінің проблемалары да жан-жақты зерделеуді қажет ететін мәселелердің бірі болып табылады. Осыған байланысты авторлармен еңбек көші-қонын халықаралық-құқықтық реттеу, еңбекші-мигранттардың еңбек ерекшеліктеріне қатысты мәселелер қарастырылады.

Зерттеудің әдіснамалық негізі танымның жалпы ғылыми әдістері, сондай-ақ салыстырмалы құқықтық талдау әдістері және авторларға құқықтық гипотезаларды анықтауға мүмкіндік берген құқықтық нормаларды түсіндіру, оларды қолданыстағы құқық қолдану тәжірибесімен салыстыру, еңбекші-мигранттар құқықтық мәртебесінің халықаралық еңбек құқығымен реттелуі бойынша отандық заңнаманы және халықаралық-құқықтық нормаларды жетілдіруге бағытталған қорытындылар мен ұсыныстарды тұжырымдаудың арнайы әдістері болды.

Мақалада еңбекші-мигранттардың мәртебесін әмбебап және аймақтық реттеудің заманауи халықаралық құқықтық негіздері анықталады, еңбек көші-қонының жекелеген түрлерін реттеудің ғылыми тәсілдері көрсетіледі және осы саладағы мемлекетаралық ынтымақтастық нысандарына талдау жасалады. Авторлармен еңбек көші-қонын басқарудың қолданыстағы халықаралық құқықтық тетіктерінің ерекше компоненттері зерттеледі.

Түйін сөздер: халықаралық еңбек құқығы, көші-қон, еңбек көші-қоны, еңбекші-мигрант, Еуропалық Кеңес, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы, Халықаралық еңбек ұйымы.

ПРОБЛЕМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРАВОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ ТРУДЯЩИХСЯ-МИГРАНТОВ МЕЖДУНАРОДНЫМ ТРУДОВЫМ ПРАВОМ

Сатбаева К.

кандидат юридических наук, доцент

Сидорова Н.В.

кандидат юридических наук, доцент

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Казахстан

Аннотация. СССР как субъект международного права прекратил свое существование в декабре 1991 года. Данное обстоятельство повлияло на миграционные процессы, изменило правовой статус мигрантов. Миграция стала межгосударственным явлением, а следовательно и основные методы ее регулирования стали основываться на общепризнанных нормах и принципах международного права, закрепленных в многосторонних и двусторонних соглашениях.

Сегодня Казахстан является участником большого количества международных соглашений со странами ближнего и дальнего зарубежья, предмет которых охватывает все сферы международных отношений, включая регулирование международных трудовых отношений. Интеграция государств способствует упрощению миграционных процессов, в том числе реализацию свободы передвижения рабочей силы. В связи с этим одним из актуальных вопросов в настоящее время является изучение правового статуса трудящихся-мигрантов в сочетании с международным трудовым правом. Выявленные в статье проблемы регулирования правового статуса трудящихся-мигрантов международным трудовым законодательством также являются одной из проблем, требующих детального изучения.

Несмотря на то, что миграционная политика страны, в том числе трудовая миграция и правовой статус мигрантов достаточно регламентированы, сегодняшние реалии частых новаций международных норм обуславливают

отдельные проблемы их имплементации, что требует исследования данных аспектов.

Методической основой исследования послужили общенаучные методы познания, а также методы сравнительно-правового анализа и специальные методы толкования правовых норм, которые позволили авторам, обозначить правовые гипотезы, сопоставить их с имеющейся правоприменительной практикой, сформулировать обобщающие выводы и предложения, направленных на совершенствование внутреннего законодательства и международного права по регулированию правового статуса трудящихся-мигрантов.

В публикации определены современные международно-правовые основы универсальной и региональной регламентации статуса трудящихся-мигрантов, показаны научные подходы к регулированию отдельных видов трудовой миграции и проанализированы формы межгосударственного сотрудничества в указанной сфере. Авторами изучены специальные компоненты действующих международно-правовых механизмов управления трудовой миграцией.

Ключевые слова: международное трудовое право, миграция, трудовая миграция, трудящиеся-мигранты, Совет Европы, Содружество Независимых Государств, Международная организация труда.

PROBLEMS OF REGULATING THE LEGAL STATUS OF MIGRANT WORKERS BY INTERNATIONAL LABOR LAW

Satbaeva K.

PhD in Law, Associate Professor

Sidorova N. V.

PhD in Law, Associate Professor

Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Kazakhstan

Annotation. The USSR as a subject of international law ceased to exist in December 1991. This circumstance influenced the migration processes, changed the legal status of migrants. Migration has become an interstate phenomenon, and therefore the main methods of its regulation began to be based on generally recognized norms and principles of international law, enshrined in multilateral and bilateral agreements.

Today Kazakhstan is a party to a large number of international agreements with countries of near and far abroad, the subject of which covers all areas of international relations, including the regulation of international labor relations. The integration of states contributes to the simplification of migration processes, including the realization of freedom of movement of labor. In this regard, one of the pressing issues at the present time is the study of the legal status of migrant workers in combination with international labor law. The problems of regulating the legal status of migrant workers identified in the article by international labor legislation are also one of the problems that require detailed study.

Despite the fact that the country's migration policy, including labor migration and the legal status of migrants, is quite regulated, the current realities of frequent innovations in international norms determine certain problems of their implementation, which requires a study of these aspects.

The methodological basis of the study was general scientific methods of cognition, as well as methods of comparative legal analysis and special methods of interpreting legal norms, which allowed the authors to identify legal hypotheses, compare them with the existing law enforcement practice, formulate generalizing conclusions and proposals aimed at improving domestic legislation and international rights to regulate the legal status of migrant workers.

The publication defines the modern international legal framework for universal and regional regulation of the status of migrant workers, shows scientific approaches to regulating certain types of labor migration, and analyzes the forms of interstate cooperation in this area. The authors studied the special components of the existing international legal mechanisms for managing labor migration.

Keywords: international labor law, migration, labor migration, migrant workers, Council of Europe, Commonwealth of Independent States, International Labor Organization.

Кіріспе

Қазіргі уақыттағы қазақстандық экономиканың жаһандануы, интернационалдануы және халықаралық еңбек көші-қонының кең таралуы жағдайында еңбек құқығының халықаралық мәселелері ерекше өзектілік пен маңыздылыққа ие болып отыр. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан Республикасында қолданылатын құқық Республиканың халықаралық шарттары мен Республиканың басқа да міндеттемелерінің нормалары болып табылатындығы анықталған (4-б. 1-т.) [1]. Осыған байланысты бүгінгі күні еңбек көші-қонының халықаралық құқықтық реттелуі, бірінші кезекте, халықаралық еңбек қатынастары саласындағы адамның жалпы құқықтық мәртебесіне қатысты нормаларды зерттеу қажеттілігі туындап отыр.

Еңбекші-мигранттар құқықтық мәртебесін зерттеу келесі ресей ғалымдарымен жүзеге асырылды: Л.П. Ануфриева, В.М. Шумилов, Р. М. Валеев, Г. И. Курдюков, Г.М. Мелков, В.П. Панов, Г.Г. Шинкарецакая, М. В. Андреев, Р. М. Валеев, Г.И. Курдюков, Н.Л. Лютов, П. Е. Морозов, Д.К. Бекашев, Е.Б. Хохлов.

Халықаралық көші-қон мәселесі, оны реттейтін заңнама, өкінішке орай, қазіргі уақытта дүниеден озған, қазақстандық ғалым А. Божжараұлымен жан-жақты зерттелгенін айта кеткен жөн. Дегенмен,

халықаралық еңбек құқығын, оның ішінде, еңбекші-мигранттардың құқықтық мәртебесін кешенді отандық зерттеу әлі де болса мардымсыз деңгейде. Осыған байланысты авторлармен аталмыш мәселені зерттеуге ұмтылыс жасалды.

Негізгі бөлім

Еңбек көші-қонының ұғымы «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі Заңында анықталады. Аталмыш Заңның 1-бабына сәйкес «Еңбек көші-қоны – еңбек қызметін жүзеге асыру үшін жеке тұлғалардың басқа мемлекеттерден Қазақстан Республикасына және Қазақстан Республикасынан, сондай-ақ мемлекет ішінде уақытша қоныс аударуы» [2].

Халықаралық еңбек құқығы – бұл халықаралық құқық субъектілері арасындағы еңбек қатынастары, оның ішінде, жұмыспен қамту, еңбек ету құқығын іске асыру шарттары, әлеуметтік теңдік пен кепілдіктер, жалпы реттеуші нормалар мен нормалар-қағидаттар жиынтығына негізделген халықаралық құқық саласы, яғни еңбек саласындағы қатынастарды реттейтін халықаралық-құқықтық нормалардың жиынтығы [3].

Халықаралық еңбек құқығының пәніне еңбек және олармен тікелей байланысты басқа қатынастар жатады.

Еңбек көші-қонын халықаралық-құқықтық реттеу, ең алдымен, халықаралық еңбек қатынастары саласындағы адамның жалпы құқықтық мәртебесіне қатысты нормаларды қамтиды: Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (10 желтоқсан 1948); Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы конвенция (Рим, 1950 ж. 4 қараша); Тұрғылықты тұратын елінің азаматы болып табылмайтын адамдардың құқықтары туралы декларация (1985); Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт (1966 ж. 16 желтоқсан); сондай-ақ, еңбек саласына қатысты салалардағы мемлекеттер мен халықтар арасындағы ынтымақтастыққа негіз болатын басқа да халықаралық құжаттар: Нәсілдік кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы халықаралық конвенция (1965 ж. 21 желтоқсан); Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы конвенция (1979 ж. 18 желтоқсан); Азаматтығы жоқ адамдардың мәртебесі туралы конвенция (Нью-Йорк, 1954 ж. 28 қыркүйек); Босқындар мәртебесі туралы конвенция (Женева, 1951 ж. 28 шілде) және т.б. Бұл халықаралық келісімдер халықаралық жеке-құқықтық еңбек қатынастарын арнайы реттеу сипатына ие емес, олар шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ адамдардың жалпы еңбек режимін бекітеді.

Еңбекші-мигранттардың еңбек ерекшеліктерін тікелей реттеу көпжақты келісімдер, екіжақты келісімдер, сондай-ақ ХЕҰ конвенциялары арқылы жүзеге асырылады.

Барлық еңбекші-мигранттардың және олардың отбасы мүшелерінің құқықтарын қорғау туралы 1990 жылғы халықаралық конвенция 2003 жылдың 1 шілдесінен бастап күшіне енді. Көші-қон проблемасының дүниежүзілік маңыздылығын ескере отырып, БҰҰ Бас Ассамблеясы 18 желтоқсанды 2001 жылы Халықаралық мигранттар күні деп жариялады.

Конвенция еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің көші-қон үдерісінің барлық кезеңіне қолданылады, оның ішінде, көші-қонға дайындықты, кетуді, транзитті және жалдану бойынша жұмыс мемлекетінде болудың барлық кезеңі мен ақылы қызметін, сондай-ақ, өзі азаматы болып табылатын немесе тұрақты тұратын мемлекетке оралуын қамтиды.

«Еңбекші-мигранттар» – өздері азаматы болып табылмайтын мемлекетте ақылы жұмыспен айналысатын немесе айналысқан адамдар.

Еуропалық Кеңес шеңберінде қабылданған құжаттар: Еуропалық әлеуметтік хартия (Турин, 18 қазан, 1961 ж.); Еңбекші-мигранттардың құқықтық мәртебесі туралы Еуропалық конвенция (Страсбург, 24 қараша 1977); Әлеуметтік қамсыздандыру туралы Еуропалық конвенция (Париж, 14 желтоқсан 1972 ж.).

Еуропалық әлеуметтік хартияның 18-бабы еңбекші-мигранттардың осы Келісімге қатысушы басқа елдердің аумағында табыс әкелетін қызметпен айналысу құқығын белгілейді. Уағдаласушы тараптар міндеттенеді: қолданыстағы заңнаманы либералды рухта қолдану; қолданыстағы формальдылықты оңайлату және шетелдік жұмыскерлерге немесе олардың жұмыс берушілеріне салынатын гербтік және басқа салықтарды азайту немесе жою; жеке немесе ұжымдық түрде шетелдік еңбекшілерді жалдауды реттейтін заңнаманы жеңілдету; және басқа уағдаласушы тараптардың аумағында табыс әкелетін қызметпен айналысу үшін өз азаматтарының өз елінен кету құқығын тану [4].

1972 жылғы Еуропалық әлеуметтік қамсыздандыру конвенциясы шетел азаматтарына, азаматтығы жоқ адамдарға және босқындарға таралады. Оларға ұлттық режим беріледі. Конвенцияны жасаушылар еңбекші-мигранттың трансшекаралық қозғалысына байланысты оның жұмыс уақытының ешқандай бөлігі назардан тыс қалмайды деген қағидатты басшылыққа алды. Сондықтан ол әлеуметтік төлемдерді, оның ішінде мемлекет құзыретінен тыс төлемдерді төлеуді қарастырады. Конвенция сонымен қатар, ана болу бойынша, ауруға, мүгедектікке, кәрілікке, өндірісте жарақат алған кезде, кәсіптік ауруға,

қайтыс болғанда, жұмыссыздық бойынша және отбасылық жәрдемақылар төлеуді қарастырады [5].

Еңбекші-мигранттардың құқықтық мәртебесі туралы 1977 жылғы Еуропалық конвенция келесі мәселелерді реттейді: жұмысқа рұқсат алу, жұмысқа қабылдаған мемлекетте тұру, жұмыс күшін жинау және басқа жерге көшіру, отбасын біріктіру, әлеуметтік қамсыздандыру [6].

ТМД елдері арасында еңбек көші-қоны және еңбекші-мигранттарды әлеуметтік қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісім (Мәскеу, 1994 ж., 15 сәуір); Жұмыскерлердің жарақаттардан, кәсіптік аурудан немесе денсаулығына басқа да зиян келтірулерінен олардың еңбек міндеттерін орындаумен байланысты зиянды өтеу құқығын өзара тану туралы келісім (Мәскеу, 9 қыркүйек 1994 ж.); Еңбекті қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісім (Мәскеу, 9 желтоқсан 1994 ж.); Жұмыскерлермен олар тұрғылықты жерінен тыс жерде болған кезде болған жазатайым оқиғаларды тергеу тәртібі туралы келісім (Мәскеу, 9 желтоқсан 1994 ж.); Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы азаматтардың зейнетақымен қамсыздандыру саласындағы құқықтарының кепілдіктері туралы келісім (Мәскеу, 13 наурыз 1992 ж.) жасалды.

1995 жылы ТМД-ға мүше мемлекеттердің үкіметаралық ассамблеясы ұсынымдық сипаттағы «ТМД елдеріндегі еңбек ресурстарының көші-қоны» аймақтық конвенциясын қабылдады. Бұл құжаттың мақсаттары: ТМД шеңберіндегі еңбек көші-қон үдерісін реттеу; қай аумақта орналасқандығына қарамастан, жұмыскер-мигранттардың құқықтарын қамтамасыз ету; ТМД елдерінде ұлттық заңнаманың, осы саладағы мемлекетаралық келісімдердің дамуына ықпал ету.

ТМД елдері арасында еңбек көші-қоны және еңбекші-мигранттарды әлеуметтік қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісім (Мәскеу, 1994 ж., 15 сәуір) тараптардың мемлекеттерінің бірінің аумағында тұрақты тұратын және өзінің еңбек қызметін жұмыспен қамту тарапының заңнамасына сәйкес тараптардың басқа мемлекетінің аумағындағы меншіктің барлық түріндегі кәсіпорындарда, мекемелерде, ұйымдарда жүзеге асыратын жұмыскерлер мен олардың отбасы мүшелерін еңбек қызметі және әлеуметтік қорғау саласындағы тараптардың өзара іс-қимылының негізгі бағыттарын реттейді. Босқындар мен қоныс аударушыларға; білім алу үшін арнайы келген адамдарға, қысқа мерзімге кеткен еркін кәсіппен айналысатын тұлғалар мен артистерге келісім тарамайды.

ТМД елдері азаматтарының еңбек құқықтары мен міндеттерін реттеудегі еңбек міндеттерін орындауға байланысты жарақат алу немесе кәсіптік ауру немесе денсаулыққа өзге де зиян келтіру нәтижесінде алған зиянды өтеу мәселелері маңызды орынды алады. Келісімдерде келесі тәртіп қарастырылған: еңбек үстінде мертiгy немесе денсаулыққа келтірілген басқа да зақымдануға, сондай-ақ жәбірленушінің өліміне байланысты зиянның орнын толтыру мертiккен кезде жұмыскерге заңнамасы таралатын тараппен жүзеге асырылады; Кәсіптік ауруға байланысты немесе кәсіптік аурудың салдарынан жәбірленушінің қайтыс болуына байланысты зиянның орнын толтыру кәсіптік ауруды тудырған еңбек қызметінің кезінде жұмыскерге заңнамасы таралатын тараппен жүзеге асырылады. . Бұл ереже көрсетілген ауру алғаш рет екінші тараптың аумағында анықталған болса да қолданылады.

Ауыр жағдайлар барысында кәсіптік аурумен жұмыскерге келтірілген зиянды өтеудің тағы бір нұсқасы – ол екі елде де кәсіптік ауруды тудыруы мүмкін жағдайларда жұмыс істеген болса. Бұл жағдайда зиянды өтеу аумағында осы кәсіптік ауруды тудырған жұмыс соңғы рет орындалған тараппен жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы ТМД шеңберінде еңбек көші-қонына қатысты бірқатар көпжақты келісімдердің қатысушысы болып табылады. Олардың арасында 1994 жылғы Еңбек көші-қоны және еңбекші-мигранттарды әлеуметтік қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісімді, Орта (жалпы) білім беру, бастауыш кәсіптік және орта кәсіптік (арнайы) білім беру туралы құжаттарды өзара тану және баламалылығы туралы 2004 жылғы келісімді ерекше атап өтуге болады. Сондай-ақ, Қазақстан Әзірбайжан, Беларусь, Қырғызстан, Моңғолия, Тәжікстан, Өзбекстанмен еңбек көші-қоны мәселелері бойынша екіжақты және үшжақты келісімдерге қол қойды. 2010 жылғы 19 қарашада Еңбекші-мигранттардың және олардың отбасы мүшелерінің құқықтық мәртебесі туралы келісім әрекет ете бастады.

2019 жылдың 20 желтоқсанында Санкт-Петербургте Жоғары Еуразиялық экономикалық одақтың отырысы өтті, онда ЕАЭО мүше мемлекеттердің басшылары Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттердің еңбекшілерін зейнетақымен қамсыздандыру туралы келісімге қол қойды, ол 09.11.2020 ж. № 354-ФЗ Федералдық заңмен ратификацияланды [7].

Келісіммен ол таралатын зейнетақының түрлері анықталады. Осы уақытқа дейін ЕАЭО елдерінің зейнетақы жүйелеріндегі айырмашылықтарға байланысты бірқатар елдерде (мысалы, Қазақстан мен Қырғызстанда) еңбек мигранттарының зейнетақы құқықтары қалыптасқан жоқ, ал осындай тәжірибесі бар елдерде (Ресейде, Беларусьда) еңбекшілер өз елдеріне оралғанда оларды жүзеге асыра алмады. Аталмыш Келісімге сәйкес көрсетілген шектеулер жойылады.

«Еңбекші-мигранттар мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтық мәртебесі туралы келісімді

ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 9 ақпандағы № 107 Қаулысында «еңбекші-мигрант» ұғымы анықталған. Осыған сәйкес еңбекші мигрант – бұл тараптардың бірінің мемлекетінің азаматы болып табылатын, өзі азаматы болып табылмайтын және тұрақты тұрмайтын басқа тарап мемлекетінің аумағында заңды негізде жүрген және заңды негізде еңбек қызметін жүзеге асыратын адам (үш жақты келісім – Қазақстан, Ресей Федерациясы, Беларусь Республикасы).

Еңбек көші-қоны туралы, еңбекші-мигранттардың құқықтары туралы ережелер Халықаралық еңбек ұйымының (бұдан әрі ХЕҰ) № 97, 118, 143 конвенцияларында, сондай-ақ ХЕҰ-ның № 86 және 151 ұсыныстарында қамтылған.

Еңбекші-мигранттар туралы ХЕҰ-ның No97 Конвенциясы (1949 ж. Қайта қаралған) (Женева, 1949 ж. 1 шілде) мемлекеттерді міндеттейді:

- тұрақты тұру құқығы бар отбасы мүшелері мен жұмыскер-мигранттың өзін, егер мұндай жұмыскер ауруы немесе жарақатына байланысты жұмысын жалғастыра алмаса, қабылдаушы елден шығарып жіберуден аулақ болу. Мемлекет, дегенмен, бұл ереже мигранттарға тек егер олар тұрақты тұруға рұқсат берілген күннен бастап қабылдаушы елде бес жылдан астам жұмыс істеген жағдайда ғана қолданылатындығын алдын ала қарастыруға құқылы;

- жұмыскер-мигранттарға мемлекеттік жұмыспен қамту қызметі арқылы ақысыз көмек көрсету. Жұмысқа тарту, кетуді рәсімдеу және жұмыс орнын анықтау бойынша әкімшілік шығындарды мигранттар көтермеуі керек;

- жұмыс істейтін елде оларды күтіп тұрған жалпы өмір мен жұмыс жағдайлары туралы кетуге дейін жазбаша түрде жұмыскерлерге хабарлауды қамтамасыз ету;

- жұмысшы-мигрантқа еңбек келісім-шартының көшірмесін ол кетер алдында немесе жұмысқа орналасқан елге келу кезінде ұсынуға мүмкіндік беру;

- эмиграция мен иммиграция мәселелері бойынша жалған насихатқа қарсы шаралар қабылдау.

Қазақстан ХЕҰ-на 1993 жылдан бастап мүше болып келеді және Халықаралық Еңбек Ұйымының 16 конвенциясын, оның ішінде осы ұйымның барлық 8 іргелі және 4 басымдықты конвенцияларын ратификациялады. ХЕҰ-ның жоғарыда аталған конвенцияларымен қатар, Қазақстан адам құқықтарына қатысты және еңбекші-мигранттардың құқықтарын қорғау тұрғысынан маңызды бірқатар халықаралық конвенцияларды ратификациялады.

Атап айтқанда, Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт, Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы конвенция және оның факультативті хаттамасы, Бала құқықтары туралы конвенция және оған қосымша екі хаттама.

Қорытынды

Бүгінгі күні көші-қон үдерістері мемлекеттер арасындағы саяси, экономикалық, мәдени және басқа қатынастарға әсер ететін ажырамас фактор болып табылады. Көші-қонды халықаралық-құқықтық реттеу қайнар көздерінің түрі әр-алуан. Осы қайнар көздермен реттелетін қатынастар көлемі де ауқымды. Дегенмен, халықаралық қатынастарда, оның ішінде ЕАЭО шеңберінде, көші-қон, еңбек көші-қоны, еңбекші-мигранттар мәселелерін зерттеудің келешегі үлкен. Әлі де болса егжей-тегжейлі зерттелмеген мәселелер баршылық.

Мақалада анықталған мәселелерге қорытынды жасай отырып, еңбек көші-қоны саласында ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің жалпы еңбек нарығына кіруге қойылған шектеулердің едәуір бөлігі алынып тасталғанымен, одаққа мүше мемлекеттер азаматтарының еркін жүріп-тұруын қамтамасыз ету, атап айтқанда, олардың 90 күнге дейін тіркеусіз болуы, көші-қон картасын жою, шекаралық бақылауды жою мәселелері әлі де ашық қалып отырғанын айту қажет. Сондай-ақ, Одаққа мүше мемлекеттер еңбекшілерінің өз құқықтары туралы хабардар болмауы да олардың еркін жүріп-тұруына кедергі болып қала бермек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған (23.11.2020 жылғы жағдай бойынша) // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (өтінім берілген күн 20.11.2020 ж.).

2 Халықтың көші-қоны туралы: Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі Заңы (23.11.2020 жылғы жағдай бойынша) // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_ (өтінім берілген күн 20.11.2020 ж.).

3 Лушникова М.В. Международное трудовое право и международное право социального обеспечения: введение в курс: учебное пособие / М.В. Лушникова, А.М. Лушников; Яросл. гос. ун-т им. П.Г. Демидова. – Ярославль: ЯрГУ, 2010. – 248 с.

4. Европейская социальная хартия ETS № 035 (Турин, 18 октября 1961 г.) // <http://base.garant.ru/4089711/> (өтінім берілген күн 20.11.2020 ж.).

5 Европейская конвенция о социальном обеспечении ETS № 078 (Париж, 14 декабря 1972 г.) // <http://base.garant.ru/4089727/> (өтінім берілген күн 20.11.2020 ж.).

6 Европейская Конвенция о правовом статусе трудящихся-мигрантов (24 ноября 1977 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1011108 (өтінім берілген күн 20.11.2020 ж.).

7 Соглашение о пенсионном обеспечении трудящихся // <http://www.eurasian commission.org/ru/nae/news/Pages/20-12-2019-4.aspx> (өтінім берілген күн 20.11.2020 ж.).

REFERENCES

1 Kazakhstan Respublikasynyn Konstiucijasy (23.11.2020 zhylgy zhagdaj bojynsha) // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_.htm (otinin berilgen kun 20.11.2020 zh.).

2 Halyktyн koshi-kony turaly: Kazakhstan Respublikasynyn 2011 zhylgy 22 shildedegi Zany (23.11.2020 zhylgy zhagdaj bojynsha) // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_.htm (otinin berilgen kun 20.11.2020 zh.).

3 Lushnikova M.V. Mezhdunarodnoe trudovoe pravo i mezhdunarodnoe pravo social'nogo obespecheniya: vvedenie v kurs: uchebnoe posobie / M.V. Lushnikova, A.M. Lushnikov; Jarosl. gos. un-t im. P.G. Demidova. – Jaroslavl': JarGU, 2010. – 248 s.

4 Evropejskaja social'naja hartija ETS № 035 (Turin, 18 oktjabrja 1961 g.) // <http://base.garant.ru/4089711/> (otinin berilgen kun 20.11.2020 zh.).

5 Evropejskaja konvencija o social'nom obespechenii ETS № 078 (Parizh, 14 dekabrja 1972 g.) // <http://base.garant.ru/4089727/> (otinin berilgen kun 20.11.2020 zh.).

6 Evropejskaja Konvencija o pravovom statute trudjashhihsja-migrantov (24 nojabrja 1977 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1011108 (otinin berilgen kun 20.11.2020 zh.).

7 Soglasenie o pensionnom obespechenii trudjashhihsja // <http://www.eurasian commission.org/ru/nae/news/Pages/20-12-2019-4.aspx> (otinin berilgen kun 20.11.2020 zh.).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Құралай Сатбаева – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының доценті. Қазақстан, Қарағанды қ., Академическая көш, 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Наталья Владимировна Сидорова – заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің экономикалық қатынастарды құқықтық реттеу кафедрасының доценті. Қазақстан, Қарағанды қ., Академическая көш, 9. E-mail: nsidorova75@mail.ru.

Сатбаева Құралай – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры правового регулирования экономических отношений Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Сидорова Наталья Владимировна – кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры правового регулирования экономических отношений, Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза. Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: nsidorova75@mail.ru.

Kuralay Satbaeva – PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of legal regulation of economic relations of the Karaganda economic University Kazpotrebsoyuz. Kazakhstan, Karaganda, st. Academic, 9. E-mail: abylai1996@mail.ru.

Natalya V. Sidorova – PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of legal regulation of economic relations of the Karaganda economic University Kazpotrebsoyuz. Kazakhstan, Karaganda, st. Academic, 9. E-mail: nsidorova75@mail.ru.

КӘСІПТІК ОҚЫТУ ЖӘНЕ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ БІЛІКТІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН ДАЯРЛАУ

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ И ПОДГОТОВКА КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СОТРУДНИКОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

УДК 343

DOI: 10.47450/2306-451X-2021-69-2-73-81

К ВОПРОСУ О ПЕРСПЕКТИВАХ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ДЛЯ ОВД

Н.А. Биекенов

доктор юридических наук, доцент
начальник Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Н.А. Тулкинбаев

кандидат педагогических наук, доцент

С.С. Бримжанова

магистр естественных наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В научной статье рассматривается вопрос, связанный с восполнением потребности уголовно-исполнительной системы в специалистах.

Кадровая работа в учреждениях и органах Республики Казахстан ориентирована на поэтапное реформирование уголовно-исполнительной системы, в том числе на решение проблем совершенствования ее кадрового обеспечения, что является неременным условием и важнейшим резервом повышения эффективности служебной деятельности как УИС в целом, так и ее отдельных служб и подразделений. Основной целью кадровой работы по-прежнему остается формирование высокопрофессионального кадрового состава учреждений и органов, способного эффективно решать задачи, которые поставлены перед уголовно-исполнительной системой. Системно изучив проблему потребности уголовно-исполнительной системы в кадрах, Костанайская академия инициирует введение новой системы подготовки специалистов по программе прикладного бакалавриата «Правоохранительная деятельность». Иницилируемое предложение позволит: комплектовать уголовно-исполнительную систему офицерским составом из числа лиц, прошедших армейскую службу; осуществить обучение и трудоустройство молодежи из социально уязвимых слоев и села; сформировать оперативный резерв личного состава, привлекаемого к охране общественного порядка; стимулировать солдат к безупречной службе, результат которой будет основанием для направления на обучение; усилит патриотическое воспитание молодых сотрудников. Таким образом, искомый диплом будет являться «ведомственным», поскольку не востребован в других сферах. При этом он дает сотруднику возможность первоначально служить до майора на определенных должностях, после доучиться до степени бакалавра в Академии, что по сути «привязывает» его к УИС до 20 лет и решает проблему массового оттока кадров. Для реализации предложенного механизма подготовки требуется провести ряд мероприятий как организационного, так и правового характера.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная система, служба probation, Национальная гвардия, учреждение УИС, дуальное обучение, правоохранительная деятельность

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНА МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУДЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ

Н.А. Биекенов

заң ғылымдарының докторы, доцент
Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының бастығы

Н.А. Тулкинбаев

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

С.С. Бримжанова

жаратылыс ғылымдарының магистрі,

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Ғылыми мақалада қылмыстық-атқару жүйесінің мамандарға деген қажеттіліктерін толықтыруға қатысты мәселелер қарастырылған. Қазақстан Республикасының мекемелері мен органдарындағы кадр жұмысы

кылмыстық-атқару жүйесін кезең-кезеңімен реформалауға, оның ішінде оны кадрмен қамтамасыз етуді жетілдіру проблемаларын шешуге бағдарланған, бұл тұтастай алғанда ҚАЖ-дың, сондай-ақ оның жекелеген қызметтері мен бөлімшелерінің қызметтік іс-әрекетінің тиімділігін арттырудың міндетті шарты және аса маңызды резерві болып табылады. Кадр жұмысының негізгі мақсаты қылмыстық-атқару жүйесінің алдына қойылған міндеттерді тиімді шешуге қабілетті мекемелер мен органдардың жоғары кәсіби кадр құрамын қалыптастыру болып қала береді. Аталған мәселені жүйелі түрде зерттей отырып, Қостанай академиясы «Құқық қорғау қызметі» мамандығының қолданбалы бакалавриат бағдарламасына Ұлттық Ұлан әскерилерін шығаруға дайындық жүйесін енгізуді бастайды. Жасалып отырған ұсыныс: қылмыстық-атқару жүйесінде әскери қызметтен өткен адамдар қатарынан офицерлер құрамымен жасақтауға; әлеуметтік осал топтар мен ауыл жастарын оқытуды және жұмысқа орналастыруды жүзеге асыруға; қоғамдық тәртіпті сақтауға тартылатын жеке құрамның жедел резервін қалыптастыруға; нәтижесі оқуға жіберу үшін негіз болатын сарбаздарды мінсіз қызметке ынталандыруға; жас қызметкерлердің патриоттық тәрбиесін күшейтуге мүмкіндік береді. Осылайша, қажетті диплом «ведомстволық» болады, өйткені ол басқа салаларда талап етілмейді. Сонымен бірге, ол қызметкерге бастапқыда белгілі бір лауазымдарда майорға дейін қызмет етуге, содан кейін академияда бакалавр дәрежесін алуға мүмкіндік береді, бұл оны 20 жылға дейін ҚАЖ-ға «байланыстырады» және кадрлардың жаппай кету мәселесін шешеді. Ұсынылған дайындық тетігін іске асыру үшін ұйымдастырушылық және құқықтық сипаттағы бірқатар іс-шаралар қажет.

Түйін сөздер: қылмыстық-атқару жүйесі, пробация қызметі, қолданбалы бакалавриат, Ұлттық Ұлан, қылмыстық-атқару жүйесі мекемесі, дуалды оқыту, құқық қорғау қызметі.

TO THE QUESTION ABOUT THE PROSPECTS OF TRAINING SPECIALISTS FOR IAB

Biekenov N.A.

Doctor of Law, Associate Professor

Head of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Tulkinbayev N. A.

PhD of Pedagogy, Associate Professor

Brimzhanova S.S.

master in Natural Science

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. The scientific article deals with the issue of filling the need of the penitentiary system for specialists. Personnel work in institutions and bodies of the Republic of Kazakhstan is focused on the gradual reform of the penitentiary system, including the solution of problems of improving its staffing, which is an indispensable condition and the most important reserve for improving the efficiency of the performance of both the criminal Justice System as a whole and its individual services and divisions. The main goal of personnel work is still the formation of a highly professional staff of institutions and bodies that can effectively solve the tasks assigned to the penal system. Having systematically studied the problem of the need of the penitentiary system in personnel, the Kostanay Academy initiates the introduction of a new system of training specialists in the program of the applied bachelor's degree «Law Enforcement». The initiated proposal will allow: to complete the penal enforcement system with officers from among those who have passed the army service; to carry out training and employment of young people from socially vulnerable groups and rural areas; to form an operational reserve of personnel involved in the protection of public order; encourage soldiers to perform excellent service, the result of which will be the basis for sending them to training; strengthen the patriotic education of young employees. Thus, the desired diploma will be «departmental», since it is not in demand in other areas. At the same time, it gives the employee the opportunity to initially serve up to a major in certain positions, after finishing his bachelor's degree at the Academy, which in fact «binds» him to the UIS for up to 20 years and solves the problem of mass outflow of personnel. To implement the proposed training mechanism, a number of measures, both organizational and legal, are required.

Keywords: the penal system, the probation Service, the National Guard, the institution of the criminal Justice System, dual training, law enforcement.

Введение

Уголовно-исполнительная система (далее - УИС) представляет собой комплекс органов и учреждений, деятельность которых направлена на достижение целей наказания, в пределах правовых предписаний и конкретной сферы функционирования, которая обладает для этого соответствующими материальными, финансовыми и кадровыми ресурсами [1, с. 14]. Как известно, в указанных органах и учреждениях работают люди, служащие, иначе именуемые как персонал учреждений и органов, исполняющих наказание, под которым подразумевают всех лиц, работающих в сфере исполнения наказаний и иных мер уголовно-правового воздействия. В данном случае имеются в виду лица, работающие в Комитете уголовно-исполнительной системы (далее – Комитет УИС), являющемся ведомством Министерства внутренних дел Республики Казахстан, в территориальных подразделениях Комитета УИС (департаментах и учреждениях уголовно-исполнительной системы, а также сотрудники службы пробации) [2].

Сотрудники УИС исполняют свои обязанности и пользуются правами в пределах их компетенции, определяемой законодательными и иными нормативными правовыми актами РК, а также органами либо учреждениями уголовно-исполнительной системы. Основными положениями, определяющими правовое положение сотрудников УИС как граждан Казахстана, считаются нормы, закрепленные в Конституции Республики Казахстан и иных нормативно-правовых актах. Согласно статье 7 Закона Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» на сотрудников УИС, входящих в единую систему органов внутренних, возложены государственно-управленческие функции по обеспечению профилактики правонарушений, охраны общественного порядка, борьбы с преступностью и исполнения уголовных наказаний и иных мер уголовно-правового воздействия, а также административных взысканий [3]. В типовых должностных инструкциях сотрудников УИС МВД РК закреплены права, обязанности и ответственность сотрудников, выполняющих свои обязанности и пользующихся правами в пределах своей компетенции, определяемой замещаемой должностью [4], что можно рассматривать как организационный элемент механизма реализации правового положения сотрудников УИС. Сущность правового положения сотрудников УИС обусловлена социальным значением их деятельности, а его содержание определяется как основанная на комплексе правовых норм, специфике и условиях исполнения наказания регламентация прав и обязанностей, требований к личным и профессиональным качествам, выполняемой служебной деятельности, а также видов, оснований и пределов ответственности, мер социальной защиты и гарантий [5, с. 14]. Между тем, добиться позитивных результатов в реализации функций деятельности УИС невозможно «без совершенной системы кадрового обеспечения, воспитания сотрудников, повышения престижа их профессиональной деятельности и правового статуса» [6, с. 3]. Сотрудник УИС наделен правами и обязанностями, закрепленными в правовых нормах различных отраслей законодательства, и, соответственно, располагает несколькими видами отраслевых статусов: конституционно-правовым, гражданско-правовым, административно-правовым и другими [7, с. 14].

Кадровая работа в учреждениях и органах Республики Казахстан ориентирована на поэтапное реформирование уголовно-исполнительной системы, в том числе на решение проблем совершенствования ее кадрового обеспечения, что является неперенным условием и важнейшим резервом повышения эффективности служебной деятельности как УИС в целом, так и ее отдельных служб и подразделений. Основной целью кадровой работы по-прежнему остается формирование высоко профессионального кадрового состава учреждений и органов, способного эффективно решать задачи, которые поставлены перед уголовно-исполнительной системой.

Методы и результаты

На 1 января 2021 года характеристика персонала УИС выглядит следующим образом:

Общая штатная численность	-	14420, из них
- средний и старший начальствующий состав	-	5960
- рядовой и младший начсостав	-	2979
- вольнонаемные, АГС	-	3272,25
- хозяйственная обслуга	-	2248,75 (осужденные)

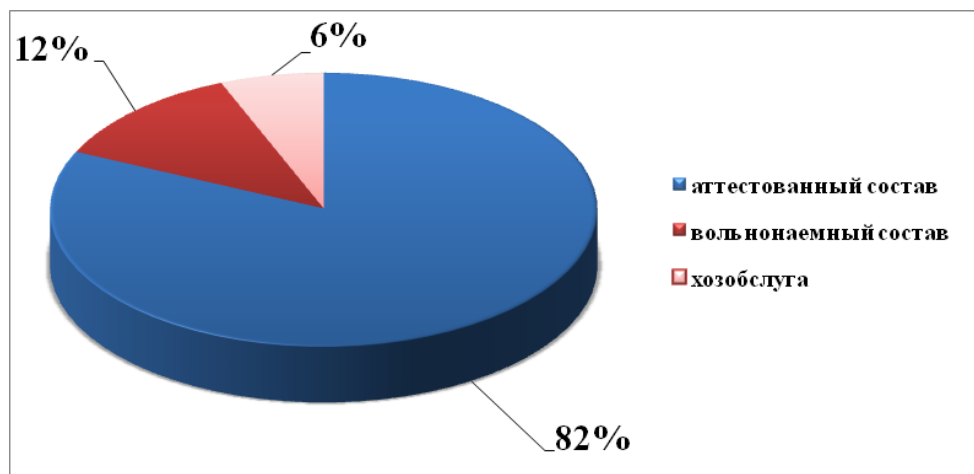

Рис. 1. Численность подразделений и персонала УИС

В разрезе служб и подразделений распределение штатной численности выглядит следующим образом:

- Комитет УИС - 140 (*аттестованных* - 110, АГС - 30);
- Служба пробации - 1 418;
- учреждения УИС - 12 104, из них СИЗО - 3489,5;
- учебный центр (г. Павлодар) - 93.

Таким образом, восполнение потребности УИС в специалистах имеет свою специфику, в части отбора и подготовки. *Первая* служба, где сосредоточено 84% личного состава – учреждения УИС, именно они испытывают значительный *недостаток* в кадрах, требующих специальной подготовки. *Вторая* – пробация, сотрудников которой в силу особенностей целесообразно набирать из числа выпускников гражданских ВУЗов или из сотрудников исправительных учреждений, имеющих высшее образование в целях профилактики проблем профессионального выгорания. При рациональном подходе комплектования проблем с замещением вакансий служб пробации не возникнет, поскольку их основное количество сосредоточено в городах и районных центрах.

Аттестованный состав на 67% состоит из офицеров и 33% рядовых и сержантов. При этом для выполнения функциональных обязанностей офицера младшего и среднего звена, работающего в учреждении УИС, *не требуется* высшего образования. Отмеченное подтверждается исторической практикой комплектования УИС и тюремных систем зарубежных стран. Большая часть офицеров представлена на уровне среднего профессионального образования.

В гендерном плане каждый четвертый аттестованный сотрудник - женщина (*мужчин* - 6003, *женщин* - 2189). Наблюдается динамика роста числа женщин сотрудников, отчасти связанного с ростом осужденных женщин. Вместе с тем, увеличение их удельного веса представляет определенный риск в части обеспечения безопасности персонала, полного и качественного выполнения ими функциональных обязанностей.

На 28 января т.г. *некомплект* аттестованного состава составляет 747 ед., из них 259 (26%) вакансий *медицинских* работников. При этом нехватка врачей носит устойчивый характер на протяжении последних 20 лет.

Аналогичная проблема существует по укомплектованию инспекторов-теологов, которая усугубляется в связи с ростом числа осужденных за экстремизм.

Основная причина – отток кадров. Льготные условия исчисления выслуги лет (год за полтора) позволяют сотрудникам УИС оформлять пенсию в возрасте до 40 лет.

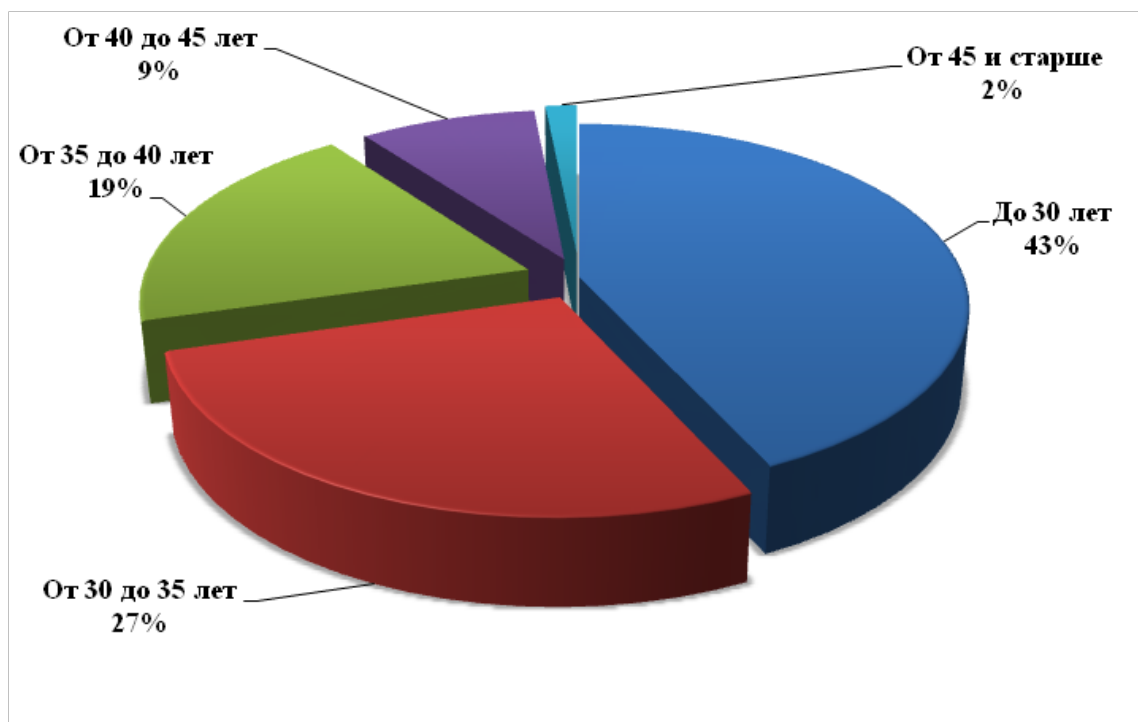

Рис. 2. Возрастная характеристика аттестованного состава

Возраст	Количество
До 30 лет	3530
От 30 до 35 лет	2255
От 35 до 40 лет	1588
От 40 до 45 лет	707
От 45 и старше	127

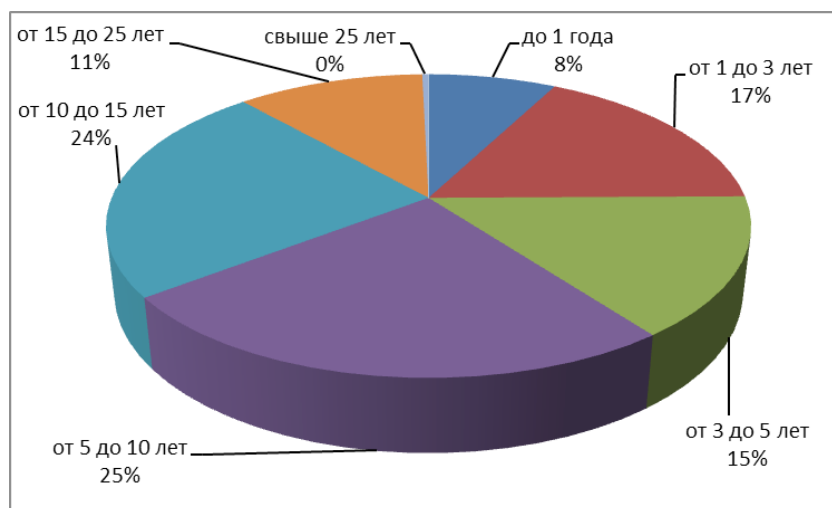

Рис. 3. По стажу службы в УИС

Стаж	Количество
до 1 года	630
от 1 до 3 лет	1408
от 3 до 5 лет	1221
от 5 до 10 лет	2046
от 10 до 15 лет	1950
от 15 до 25 лет	921
свыше 25 лет	31

Анализ оттока кадров за 18 лет выявил закономерность в среднем 4-летнего циклического пика увольнений сотрудников.

Максимальные значения наблюдаются в 2004, 2008, 2012, 2018 годах.

Рис. 4. Некомплект аттестованного состава

Отмеченное примерно коррелируется с уровнем некомплекта, где минимальное значение - 415, максимальное - 1194.

Годы	Некомплект аттестованного состава
2002	415
2003	428
2004	735
2005	636
2006	649
2007	805
2008	941
2009	433
2010	546
2011	623
2012	1375
2013	839
2014	606
2015	649
2016	1043
2017	1149
2018	1194
2019	578
2020	747

Отток кадров в 2012 году обусловлен результатами внеочередной аттестации, в 2016 – изменениями в пенсионном законодательстве, в части перевода всех сотрудников на государственные выплаты, слухи о грядущем снижении процентных ставок уровня пенсионных начислений.

Стабилизация ситуации с некомплектом в 2010 и 2014 годах обусловлена улучшением социальной защиты сотрудников (*в 2010 г. – увеличение заработной платы, в 2014 г. – увеличение размера доплаты за специальные звания*).

Несмотря на это, высокий уровень психологического прессинга вследствие не всегда обоснованной критики сотрудников УИС со стороны вышестоящих органов и СМИ, слабая социальная защищенность и бытовая неустроенность не способствуют задержке и закреплению на службе квалифицированных кадров.

Сопоставление матриц количества сотрудников по выслуге лет и возрасту позволяет прогнозировать максимальный их отток в 2022, 2026 и 2030 годах.

При этом среднесрочный прогноз по некомплекту составит в среднем не более 800 человек, из них 500 офицеров, 300 рядовых и сержантов.

В ближайшие два года вышеуказанный некомплект будет восполняться за счет доучиваемых 165 курсантов Костанайской академии, которые должны отслужить 5 лет.

Вместе с тем, психологические и социологические замеры свидетельствуют о *среднем* уровне их мотивации служить в УИС и приоритетном желании перевестись на другую службу либо уволиться после отработки. Так, из числа 417 выпускников 2015-2019 годов уволилось 92 (22%), перевелось в другие службы 144 (35%). Отмеченное является результатом комплектования Академии выпускниками средней школы, вытеснившими кандидатов из числа сотрудников ОВД и лиц, уволенных в запас Вооруженных Сил, неохваченных профориентацией и не преодолевающих пороговый уровень комплексного тестирования.

В силу отсутствия жизненного опыта выпускники школ зачастую не до конца осознают всех последствий, связанных с выбранной ими профессией и не выдерживают трудностей, сопряженных со службой в УИС. В большей части их мотивирует возможность бесплатно получить высшее юридическое образование.

Наряду с этим, немаловажным фактором, влияющим на рост некомплекта в органах УИС, являются

показатели демографических изменений, имевших место в 90-х годах XX века.

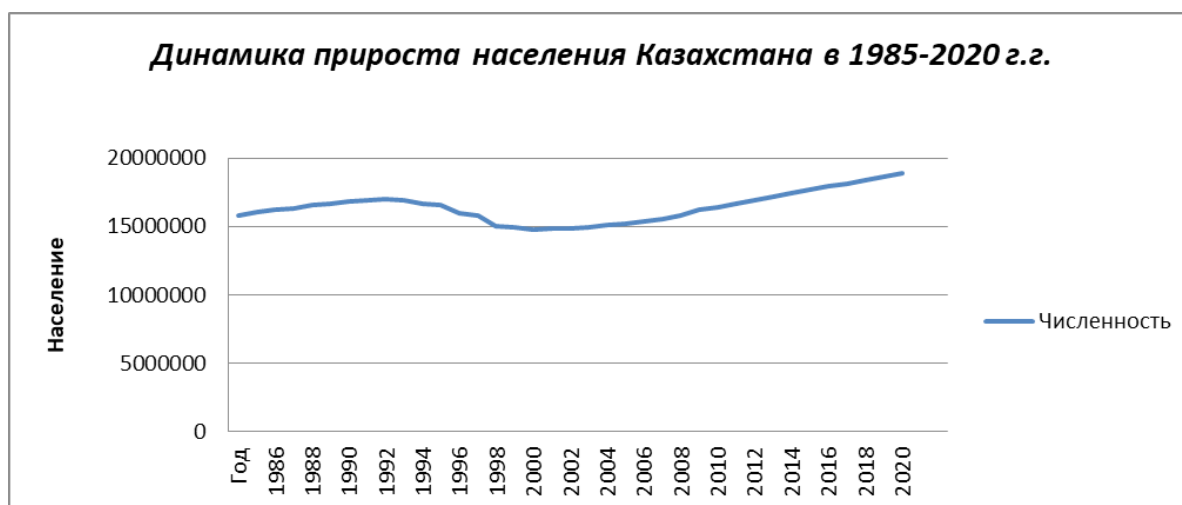

Рис. 5. Динамика прироста населения Казахстана в 1985-2020 гг.

Отрицательные показатели в приросте населения Казахстана в период 1991-2001 годов свидетельствуют о снижении числа кандидатов, поступающих на службу в ОВД. При сопоставлении диаграмм некомплекта и прироста населения заметно, что рост некомплекта наблюдается с 2011 года, периода достижения 20-летнего возраста лицами, родившимися в 1991 году.

Соответственно набор кандидатов на программу бакалавриата в случае его организации станет тяжелой задачей для кадровых служб. Так, в последние 8 лет количество лиц, окончивших общую среднюю школу (11 класс), уменьшилось с 173 тысяч до 117,2 тысяч, что объективно будет сказываться на комплектовании УИС, а также органов внутренних дел в целом до 2030 года.

Таким образом, возвращение к подготовке бакалавров по действовавшей схеме практически невозможно, неэффективно и затратно.

Рекрутинг выпускников гражданских ВУЗов не имеет перспективы, поскольку Правительством проводится курс по их сокращению, что, соответственно, приведет к сокращению количества студентов страны.

При этом следует отметить, что студенты ведущих ВУЗов, с которыми МВД заключило меморандумы о сотрудничестве в сфере подготовки кадров, не проявляют интерес к службе в УИС. Опрос 4-х заездов слушателей Академии свидетельствует о низком уровне мотивированности их к работе в полиции и УИС.

Вышеуказанные факторы в совокупности с недостаточной социально-психологической готовностью значительной части кандидатов к службе свидетельствуют о том, что УИС пополняется не самыми лучшими выпускниками гражданских ВУЗов, которые не выдержали конкуренции на рынке труда.

Отмеченное требует принятия неотложных мер на национальном уровне, путем привлечения к службе демобилизованных солдат, предпочтительно Национальной гвардии (далее - НГ), поскольку они имеют необходимый опыт по охране общественного порядка, учреждений УИС и конвоированию.

Предложенное корреспондируется с поручением Главы государства, данным на третьем заседании Национального совета общественного доверия, о том, что служба в армии должна приносить определенные профессиональные навыки для дальнейшего трудоустройства.

Системно изучив рассматриваемую проблему, Костанайская академия более года иницирует введение системы подготовки демобилизуемых солдат НГ по программе прикладного бакалавриата по специальности «Правоохранительная деятельность» (аналог *средне-специального образования*).

Оптимальной представляется следующая схема:

- теоретическое обучение – 12 месяцев;
- дуальное обучение, совмещенное со стажировкой – 5 месяцев;
- заключительное теоретическое обучение и итоговая аттестация – 2 месяца.
- выпуск с присвоением первоначального специального звания.

В случае положительной характеристики и карьерных перспектив через 2-3 года службы сотрудника целесообразно направить на обучение на сокращенную программу бакалавриата по специальности «Правоохранительная деятельность» со сроком 2 года.

Следующим этапом (*после 10 лет*) службы возможно продолжение обучения по программе профильной магистратуры со сроком обучения 1 год.

Заключение

Таким образом, искомый диплом будет являться «ведомственным», поскольку не востребован в других сферах. При этом он дает сотруднику возможность первоначально служить до майора на определенных должностях, после доучиться до степени бакалавра в Академии, что по сути «привязывает» его к УИС до 20 лет и решает проблему массового оттока кадров.

Иницилируемое предложение позволит:

- комплектовать УИС младшим офицерским составом из числа лиц, прошедших армейскую закалку, частично решить проблему профессионального выгорания путем выстраивания системы поэтапного выдвижения сотрудников;

- осуществить обучение и трудоустройство молодежи *из социально уязвимых слоев и села*. Так, ежегодно по окончании срока службы из НГ увольняется 13 тысяч солдат (*по 6500 в весенний и осенний призывы*);

- сформировать оперативный резерв личного состава, привлекаемого к охране общественного порядка. Отмеченное актуально в период сезонного увольнения солдат в Алматы, Костанай и Актобе;

- стимулировать солдат к безупречной службе, результат которой будет основанием для направления на обучение. В имиджевом плане проект возможно оформить как программу (грант) Министра внутренних дел;

- усилить патриотическое воспитание молодых сотрудников. Отдав долг Родине, молодой человек должен получить возможность доступа к высшему образованию. Аналогична практика ФРГ, Израиля, США, Франции и т.д.

Для реализации предложенного механизма подготовки требуется провести ряд мероприятий как организационного, так и правового характера:

- во-первых*, инициировать изменения и дополнения в приказ Министра образования и науки от 22 января 2016 года № 65 в части введения квалификации «прикладной бакалавр правоохранительной деятельности» со сроком обучения 1 год 10 месяцев на базе общего среднего, технического и профессионального образования;

- во-вторых*, проработать с Министерством образования и науки вопрос получения ВСУЗами МВД лицензии на предоставление послесреднего образования по специальности «Правоохранительная деятельность»;

- в-третьих*, внести в Правительство предложение об утверждении государственного образовательного заказа на подготовку специалистов с послесредним образованием;

- в-четвертых*, внести изменения в приказы Министра внутренних дел, регламентирующие требования к организации учебной деятельности, правила приема на обучение по прикладному бакалавриату.

Предложенное предполагает расходы, связанные со стипендией и питанием. В целях экономии возможно использование нового комплекта армейского форменного обмундирования, выдаваемого при демобилизации солдат.

Настоящая инициатива требует скорейшего рассмотрения ввиду приближающейся весенней демобилизации военнослужащих, необходимости проведения профориентационной работы, определения и формирования контингента обучаемых на новый учебный год.

Наряду с этим, целесообразна организация в Академии взвода (*до 30 человек*) обеспечения для лиц, увольняемых осенью или не прошедших по конкурсу, с целью подготовки к поступлению (*аналог подготовительных курсов*).

Костанайская академия готова к апробации проекта, набрав в 2021 году до 150 человек.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Болтабеков В. Что важнее фасад или фундамент? // Юридическая газета 2012. - 4 мая.

2 Об утверждении положений о ведомствах и территориальных органах Министерства внутренних дел Республики Казахстан: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 1 октября 2014 года № 662 (с изм. и доп. по сост. на 22.01.2020) // <http://adilet.zan.kz>.

3 Об органах внутренних дел Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V ЗРК (с изм. и доп. по сост. на 27.12.2019 № 292-VI) // <http://adilet.zan.kz>.

4 Об утверждении типовых должностных инструкций 114 сотрудников уголовно-исполнительной системы Министерства внутренних дел Республики Казахстан: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 8 мая 2015 г. № 438.

5 Пертли В.А. Правовое положение сотрудников учреждений, исполняющих наказание в виде лишения свободы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.А. Пертли. — М., 2005. - 27 с.

6 Зверев А.В. Гарантии реализации правового статуса сотрудников уголовно-исполнительной системы Рос-

сийской Федерации: практ. рек. — Рязань: Академия ФСИН России, 2012. — Кн. 61. — 18 с.

7 Каляшин А.В. Административно-правовой статус сотрудника уголовно-исполнительной системы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.В. Каляшин. — М., 2008. — 25 с.

REFERENCES

1 Boltabekov V. Chto vazhnee fasad ili fundament? // Juridicheskaja gazeta 2012. - 4 maya.

2 Ob utverzhdenii polozhenij o vedomstvah i territorial'nyh organah Ministerstva vnutrennih del Respubliki Kazakhstan: prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazakhstan ot 1 oktjabrja 2014 goda № 662 (s izm. i dop. po sost. na 22.01.2020) // <http://adilet.zan.kz>.

3 Ob organah vnutrennih del Respubliki Kazakhstan: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 23 aprelja 2014 goda № 199-V ZRK (s izm. i dop. po sost. na 27.12.2019 № 292-VI) // <http://adilet.zan.kz>.

4 Ob utverzhdenii tipovyh dolzhnostnyh instrukcij 114 sotrudnikov ugolovno-ispolnitel'noj sistemy Ministerstva vnutrennih del Respubliki Kazakhstan: prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazakhstan ot 8 maja 2015 g. № 438.

5 Pertli V.A. Pravovoe polozhenie sotrudnikov uchrezhdenij, ispolnjajushhih nakazanie v vide lishenija svobody: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk / V.A. Pertli. — M., 2005. - 27 s.

6 Zverev A.V. Garantii realizacii pravovogo statusa sotrudnikov ugolovno-ispolnitel'noj sistemy Rossijskoj Federacii: prakt. rek. — Rjazan': Akademija FSIN Rossii, 2012. — Кн. 61. — 18 s.

7 Kaljashin A.V. Administrativno-pravovoj status sotrudnika ugolovno-ispolnitel'noj sistemy: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk / A.V. Kaljashin. — M., 2008. - 25 s.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Нурлан Амангелдинович Биекенов - заң ғылымдарының докторы, доцент, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының бастығы, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: nbiekenov@mail.ru

Нурлан Аккалашович Тулкинбаев - педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ІО-да әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру кафедрасының бастығы, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru

Сауле Сериковна Бримжанова - жаратылыс ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ІО-да әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру кафедрасының оқытушысы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: Kameshova_88@mail.ru

Биекенов Нурлан Амангелдинович - доктор юридических наук, доцент, начальник Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, полковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: nbiekenov@mail.ru.

Тулкинбаев Нурлан Аккалашович - кандидат педагогических наук, доцент, начальник кафедры организации социальной работы в ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, полковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru.

Бримжанова Сауле Сериковна - магистр естественных наук, преподаватель кафедры организации социальной работы в ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: Kameshova_88@mail.ru.

Nurlan A. Biekenov - Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev. Kostanay, Abay Avenue, 11. -mail: nbiekenov@mail.ru.

Nurlan A. Tulkinbayev - PhD of Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of social work organization in the department of internal affairs of Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev. Kostanay, Abay Avenue, 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru.

Saule S. Brimzhanova - master in Natural Sciences, lecturer of the Department of social work organization in the department of internal affairs of Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev. Kostanay, Abay Avenue, 11. E-mail: Kameshova_88@mail.ru.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГОТОВНОСТИ СЛУШАТЕЛЕЙ ПЕРВОНАЧАЛЬНОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ К ПРАКТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ОВД

Н.П. Ким

доктор педагогических наук, профессор, академик АПН Казахстана
Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

О.Е. Сапарин

кандидат психологических наук, доцент, г. Москва, Россия

Аннотация. В настоящее время все мировое сообщество переживает реалии кардинальных перемен и реформирования во многих структурах органов власти и сферах общественной жизни. Из-за нестабильной обстановки в условиях пандемии в обществе растёт преступность, актуализируются социально опасные тенденции. Сегодняшняя ситуация, с которой сталкивается весь мир, в том числе и казахстанское общество, вызывает необходимость совершенствования первоначальной профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел. В представленной статье рассматриваются личностно-профессиональные качества сотрудников, так как эти качества являются основой для развития психологических умений и навыков, необходимых в профессиональной деятельности полицейского. Данная взаимосвязь объективна, и её учёт в профессиональной подготовке полицейского обладает существенным потенциалом. Рассмотрены и уточнены понятия «профессиональная готовность», «профессионально-психологическая подготовленность», «психологическая устойчивость», «первоначальная профессиональная подготовка в вузах МВД» и др. Выявлены факторы, способствующие эффективному усвоению знаний психологии и развитию профессионально-психологических умений. Определены уровни владения навыками психолого-педагогической работы сотрудников органов внутренних дел (далее - ОВД) с населением. Представлена структура профессионально-психологической подготовленности, включающая профессионально-психологические умения, профессионально развитые психологические качества, профессионально-психологическую устойчивость. Результаты теоретического анализа и выводы могут применяться в деятельности преподавателей, осуществляющих обучение слушателей первоначальной профессиональной подготовки (далее - ППП) в вузах МВД.

Ключевые слова: профессиональная готовность, профессионально-психологическая подготовленность, психологическая устойчивость, первоначальная профессиональная подготовка в вузах МВД.

БАСТАПҚЫ КӘСІБИ ДАЯРЛЫҚ ТЫҢДАУШЫЛАРЫНЫҢ ПО-ДАҒЫ ТӘЖІРИБЕЛІК ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Н.П. Ким

педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан ПҒА академигі
Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

О.Е. Сапарин

психология ғылымдарының кандидаты, доцент
Ресей, Мәскеу қ.

Аңдатпа. Қазіргі уақытта бүкіл әлемдік қоғамдастық билік органдарының көптеген құрылымдары мен қоғамдық өмір салаларында түбегейлі өзгерістер мен реформалардың шындығын бастан кешуде. Пандемия жағдайындағы тұрақсыз жағдайға байланысты қоғамда қылмыс артып, әлеуметтік қауіпті тенденциялар өзекті болып отыр. Бүкіл әлем, оның ішінде қазақстандық қоғам тап болып отырған бүгінгі жағдай ішкі істер органдары қызметкерлерінің бастапқы кәсіби даярлығын жетілдіру қажеттілігін туындатады. Ұсынылған мақалада қызметкерлердің жеке және кәсіби қасиеттері қарастырылады, өйткені бұл қасиеттер полицейдің кәсіби қызметінде қажетті психологиялық іскерліктер мен дағдыларды дамытуға негіз болып табылады. Бұл өзара байланыс объективті және оны полицейдің кәсіби дайындығында ескеру айтарлықтай әлеуетке ие. «Кәсіби даярлық» «кәсіби-психологиялық дайындық», «психологиялық тұрақтылық», «ІІМ жоғары оқу орындарындағы алғашқы кәсіби дайындық» және т.б. ұғымдар қарастырылып, нақтыланды. Психология білімін тиімді игеруге және кәсіби-психологиялық дағдыларды дамытуға ықпал ететін факторлар анықталды. Ішкі істер органдары (бұдан әрі - ІІО) қызметкерлерінің халықпен психологиялық-педагогикалық жұмыс істеу дағдыларын меңгеру деңгейлері айқындалды. Кәсіби-психологиялық дайындық құрылымы, оның ішінде кәсіби-психологиялық дағдылар, кәсіби дамыған психологиялық қасиеттер, кәсіби-психологиялық орнықтылық ұсынылды. Теориялық талдау нәтижелері мен тұжырымдар ІІМ жоғары оқу орындарында бастапқы кәсіптік даярлық (бұдан әрі - БКД) тыңдаушыларын оқытуды жүзеге асыратын оқытушылардың қызметінде қолданылуы мүмкін.

Түйін сөздер: кәсіптік даярлық, кәсіптік-психологиялық даярлық, психологиялық орнықтылық, ІІМ жоғары оқу орындарындағы бастапқы кәсіптік даярлық.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE READINESS OF STUDENTS OF INITIAL VOCATIONAL TRAINING FOR PRACTICAL ACTIVITIES IN THE INTERNAL AFFAIRS AGENCIES

Kim N.P.

Doctor of Pedagogy, Professor, academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Saparin O. Ye.

PhD of Psychology, Associate Professor, Moscow, Russia

Annotation. Currently, the entire world community is experiencing the realities of cardinal changes and reforms in many structures of government agencies and spheres of public life. Due to the unstable situation in the context of a pandemic in society crime is growing, socially dangerous tendencies are becoming actual. The current situation faced by the whole world, including Kazakhstani society, makes it necessary to improve the initial professional training of employees of the internal affairs agencies. The presented article examines the personal and professional qualities of employees, since these qualities are the basis for the development of psychological skills and abilities required in the professional activity of a police officer. This relationship is objective, and taking it into account in the professional training of a police officer has significant potential. The concepts of “professional readiness”, “professional psychological readiness”, “psychological stability”, “initial vocational training in the higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs” and others are considered and clarified. The factors contributing to the effective assimilation of psychological knowledge and the development of professional psychological skills are identified. The levels of proficiency in the skills of psychological and pedagogical work of employees of internal affairs agencies with the population have been determined. The structure of professional and psychological preparedness is presented, including professional psychological skills, professionally developed psychological qualities, professional psychological stability. The results of theoretical analysis and conclusions can be applied in the lecturers’ activities, who train students of initial vocational training in the universities of the Ministry of Internal Affairs.

Keywords: professional readiness, professional and psychological preparedness, psychological stability, initial professional training in the universities of the Ministry of Internal Affairs.

Введение

Происходящие в современном обществе процессы предъявляют к сотрудникам правоохранительных органов, к уровню их профессиональной подготовленности всё более высокие требования. «Приоритетной задачей являются содержательные и качественные изменения — формирование нового облика казахстанского полицейского и в целом системы МВД, открытой и готовой оперативно реагировать на нужды людей», - заявил Министр внутренних дел Республики Казахстан Ерлан Тургумбаев на расширенном заседании коллегии Министерства. По его словам, основное требование к блюстителям порядка — эффективная работа, а ключевой критерий эффективности — доверие населения [1].

В настоящее время взаимодействие сотрудников правоохранительных органов с гражданами становится всё более активным и многогранным. Это обусловлено, во-первых, ограничительными мерами в период пандемии, во-вторых, общемировой тенденцией цифровизации общества.

В связи с этим повышается значимость психолого-педагогических аспектов подготовки будущих и действующих сотрудников правоохранительных органов, так как значительно усложняется и расширяется круг нестандартных вопросов, решаемых полицейскими. Одновременно требует уточнения и конкретизации содержание их профессиональных полномочий в период пандемии, в особенности такого их аспекта, который связан со степенью и формами законного психологического воздействия на граждан, а также психологического противодействия преступному элементу, энергичного и проактивного.

В настоящее время значительно возросла психологическая ответственность людей данной профессии за принимаемые решения и действия. Работа сотрудников правоохранительных органов рассматривается сегодня как всё более сложная и даже чрезвычайная, требующая обязательного развития у них профессионально-психологической готовности к профессиональным, юридически обоснованным действиям.

Исследование личностно-профессиональных качеств сотрудников органов внутренних дел в отечественной и зарубежной психолого-педагогической науке связано с изучением условий и факторов их деятельности, влияющих на формирование и развитие данных качеств. Проблема профессиональной подготовки в образовательных учреждениях МВД рассматривалась в трудах многих исследователей. Однако в имеющихся исследованиях пока ещё недостаточно исследованы вопросы первоначальной профессиональной подготовки сотрудников для системы МВД. Поэтому в настоящее время актуальна проблема осмысления организации первоначальной профессиональной подготовки в вузах МВД, в том числе и посредством анализа процесса развития психологических качеств сотрудников правоохранительных органов. В этой связи возникает задача рассмотрения психолого-педагогических

аспектов профессиональной готовности слушателей курсов первоначальной подготовки к практической деятельности в ОВД.

Обзор литературы

Особенностям профессиональной деятельности органов внутренних дел и, в частности, требованиям, предъявляемым к личности и профессионализму полицейских, а также взаимосвязи личностного развития и профессионального становления сотрудников правоохранительных органов посвящено большое количество исследований и разработок (Буданов А.В. [2], Дулов А.В. [3], Кикоть В.Я. [4], Кожевников В.В. [5], Минжанов Н.Е. [6], Сапарин О.Е. [7], Столяренко А.М. [8] и другие).

Результаты исследований, посвящённых разнообразным направлениям профессиональной, служебной, этической и правовой подготовки слушателей и курсантов образовательных учреждений МВД, нашли своё отражение в работах Верещак А.В. [9], Ворониной Т.Н. [10], Караваева А.Ф. [11], Рабазанова С.И. [12], Рыбакова В.Н. [13].

Вопросы процесса первоначальной подготовки в образовательных учреждениях МВД и особенности первоначальной подготовки в процессе развития и формирования личности рассматривались в трудах Андрианова А.С. [14], Богатырева К.В. [15], Васильева В.Л. [16], Кучерявенко И.А. [17], Николаева В.В. [18], Нациевского О.Д. [19].

Учитывая актуальность развития психологических умений у сотрудников ОВД, ученые-юристы исследуют развитие личностно-профессиональных качеств сотрудников органов внутренних дел именно в процессе первоначальной подготовки. Так, Андрианов А.С. рассматривает развитие личностно-профессиональных качеств сотрудников ОВД в процессе первоначальной подготовки в вузах МВД [14]. На значимость психологической подготовленности сотрудников ОВД обращал внимание Столяренко А.М. «...Нельзя представлять юридические дела так, словно они состоят лишь в процедурно и технически правильном толковании законов и применении норм, совершении юридически значимых действий (вызов свидетеля, проведение допроса, предъявление обвинения и др.), составлении юридических документов, оформлении доказательств, проведении экспертиз, заключений и др., - утверждает Столяренко А.М. - Юридические дела, имея в своей основе жизненные случаи, органически включают в себя человека, человеческие поступки и отношения. В них невозможно разобраться и принять верные решения, не учитывая человеческой психологии» [8].

Проблема интенсификации первоначальной профессиональной подготовки сотрудников для правоохранительных органов стала предметом специального исследования В.В. Николаева, в котором теоретически обоснована организационно-педагогическая модель первоначального профессионального образования сотрудников в учебном центре МВД России [18]. Проблему мотивационной готовности курсантов к работе в ОВД исследовал Кучерявенко И.А. По его мнению, «в ходе профессионального становления сотрудников правоохранительных органов в процессе первоначальной подготовки в образовательных учреждениях МВД наблюдается наличие интереса к профессиональной деятельности, стабильность эмоциональных реакций и психической напряжённости, повышенная восприимчивость и обучаемость, накопление знаний и умений» [17]. Именно в этот период своего профессионального становления сотрудники полиции с особой заострённостью реагируют на ситуацию новизны обучения. Мы согласны с мнением о том, что «при правильном психолого-педагогическом сопровождении данного процесса происходит повышение интереса к учению, рост профессиональной удовлетворённости и сенситивности, уменьшение тревожности» [17]. Таким образом, анализ научных работ исследователей, а также собственный опыт работы в Академии МВД РК позволяет сделать вывод о том, что важной составляющей успешности профессиональной деятельности полицейского выступают его личностно-профессиональные качества, от формирования и развития которых напрямую зависят имидж и результативность деятельности всей правоохранительной структуры.

Основная часть (методология, результаты)

Среди философских и общенаучных методов исследования наиболее значимым является системный подход (Блауберг И.В., Королев Ф.Ю.), который позволил на основе принципов системно-структурного и системно-функционального анализов выделить компоненты профессионально-психологической подготовленности сотрудников ОВД. Личностно-деятельностный подход является методологической основой, так как любые психологические процессы невозможно понять без учета субъективных индивидуально-психологических особенностей личности, без знания объективных социальных, социально-психологических и других условий, в которых развивается психологическая готовность к практической деятельности (Леонтьев А.Н., Гальперин П.Я., Суходольский Г.В.). Также наше исследование базируется на диспозиционной концепции, согласно которой социальное поведение личности зависит от состояния ее готовности к определенному способу действий. Эта готовность связывается с социальными условиями, формирующими определенные потребности субъекта. Диспозиции лич-

ности имеют иерархическую системную организацию и характеризуют как общую направленность личности, так и направленность в определенных ситуациях (Ядов В.А.).

Для решения поставленной задачи использовались следующие методы исследования:

- аналитические (анализ психолого-педагогической литературы по теме; анализ нормативных документов, регламентирующих организацию деятельности образовательных учреждений в системе МВД; анализ учебных программ курсов первоначальной профессиональной подготовки в вузе МВД);
- диагностические (анкетирование слушателей Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева, экспертные оценки, анализ и обобщение эмпирических данных).

В целях уточнения ключевых понятий представим анализ понятий «профессиональная готовность» и «профессионально-психологическая подготовленность сотрудника ОВД». Анализ и обобщение научных трудов позволили сделать вывод о том, что под профессиональной готовностью понимается система профессионально-значимых и психологических качеств личности, необходимых для самостоятельного выполнения профессиональных обязанностей, в частности несения службы в различных подразделениях.

Рассматривая профессиональную готовность к профессиональной деятельности курсантов вузов МВД, Кучерявенко И.А. считает важным учитывать психологическую готовность к овладению профессией и готовность к выполнению профессиональных функций и отмечает, что в формировании профессиональной готовности ключевым моментом выступает мотивационная готовность к познанию профессиональной деятельности [17].

На основе теоретических выводов о профессиональной ориентации и содержания когнитивного компонента, а также анализа результатов опроса слушателей ППП можно сделать вывод о достаточном уровне мотивационной готовности слушателей к работе в ОВД. Так, результаты опроса слушателей (рядовой и младший начальствующий состав - РИМНС) показали, что 94 % из числа опрошенных *целью обучения на ППП считают «подготовку к работе в ОВД»*. Слушатели (средний начальствующий состав - СНС) на вопрос *«Изучаете ли Вы психологические аспекты в ОВД самостоятельно для успешной практической деятельности?»* 69 % ответили «да» и 31% - «нет».

В ранее опубликованных трудах на основе анализа научных исследований известных ученых – юристов Столярченко А.М., Дулова А.В. мы представили содержательную характеристику профессионально-психологической подготовленности сотрудников тремя основными компонентами:

- профессионально-психологические умения (интеллектуальные или психологические);
- профессионально развитые психологические качества;
- профессионально-психологическая устойчивость [3, с. 8].

В целях более детального анализа рассмотрим каждый компонент в отдельности.

К числу *психологических* умений относятся умения, реализация которых имеет в основном психологическое содержание и требует от личности концентрации внимания, прежде всего, на основе психологии личности (а не на правовых нормах, не на физической стороне деятельности и т.п.). Важнейшие психологические умения представлены умениями юриста учитывать и активно создавать психологические условия, благоприятные для эффективного решения стоящей юридической задачи.

Применение диагностических методов исследований, в частности, анкетирования, позволило нам определить уровень знаний содержательного компонента психологических умений у слушателей курсов первоначальной профессиональной подготовки РИМНС. На вопрос *«Насколько Вы осведомлены о необходимости овладения профессионально-психологическими умениями?»* 86 % из числа опрошенных ответили: *«имеют общее представление, 14% - не имеют конкретных знаний о содержании психологических умений»*. *Нуждаются в консультациях по методам общения, управления конфликтами - 98 %*. Надо принять во внимание, что данный срез проведен до начала преподавания учебной дисциплины «Психологическая подготовка». Таким образом, мы можем предположить, что на начальном этапе обучения у большей части слушателей не сформированы психологические умения.

Аналитико-психологические умения обеспечивают повышенную приспособленность личности к самым различным условиям службы (неожиданным, неблагоприятным, дискомфортным и т.д.). «Это приспособляемость, - полагает А.В. Дулов, - содержит в себе умение абстрагироваться от определенной группы раздражителей, умение подавлять в себе отрицательные эмоции, которые возбуждаются условиями, сложившимися при осуществлении того или иного действия» [3].

Применение *техничко-психологических умений* означает целенаправленное использование тех средств и возможностей, которые имеют психологическую природу. Данные умения включают в себя средства речевого и неречевого воздействия, а также средства ролевого поведения. Верещак А.В., исследуя готовность курсантов вуза МВД к профессиональному общению, представляет готовность к общению как интегральное личностное образование, в структуру которого входит система

ценностных, когнитивных, эмоционально-волевых и операционно-поведенческих качеств, а также субъективное состояние личности, осознающей себя способной и подготовленной к осуществлению общения в профессиональной деятельности. Сущность готовности курсанта к профессиональному общению непосредственно связана со спецификой деятельности сотрудника ОВД. Она представляет собой совокупность коммуникативных качеств и владение способами общения и поведения [9].

Центр по подготовке специалистов - психологов и проведению социологических исследований Костанайской академии МВД РК имени Ширакбека Кабылбаева в сентябре 2020 года провел социально-психологическое исследование на тему «Образ полицейского в представлениях граждан г. Костаная». Приведем сравнительные данные опроса слушателей ППП и гражданских лиц.

На вопрос «Как Вы проявляете себя в общении с гражданами?» большая часть сотрудников полиции (64,2%) считает, что в общении с гражданами они проявляют себя *вежливо и корректно*. При этом 49,4% граждан из числа опрошенных указывают на *негативное впечатление от общения с сотрудниками полиции*. В свою очередь, полицейские, участвовавшие в опросе, подтвердили наличие проблемы общения. На вопрос: «С какими обязанностями сотрудники полиции не справляются?» большая часть полицейских ответила: «общение с населением».

Таким образом, по результатам исследования Центра по подготовке специалистов - психологов и проведению социологических исследований можно предположить, что сами сотрудники чувствуют наличие препятствий, которые не позволяют наладить более тесный эмоциональный контакт с гражданами.

Нами совместно с кафедрой ПППиУОВД и ФПК и ПК Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева в феврале 2021 года было проведено анкетирование слушателей ППП (РиМНС) на основе самооценки. На вопрос «Оцените свой уровень владения навыками психолого-педагогической работы с населением (2 – высокий, 1 – средний, 0 – низкий)» мы получили следующие ответы:

а) «работаю с населением на основе знаний психологии и педагогики»: 87% оценивают себя на среднем уровне, 13% - низком;

б) «работаю с гражданами методом проб и ошибок»: 95% - на среднем уровне, 5% - низком;

в) «могу найти контакт с любой категорией граждан»: на высоком - 26%, 62% - на среднем, 12% - низком;

г) «работаю в коллективе на основе психолого-педагогических знаний урегулирования межличностных, групповых конфликтов»: 68% - на среднем, 32% - на низком (февраль 2021 г.).

Анализ ответов на данный вопрос вызывает затруднение. Не представляется возможным на основе ответов слушателей объективно оценить уровень владения навыками психолого-педагогической работы с населением, так как, на наш взгляд и с учетом мнения экспертов-преподавателей, слушателями представлены ответы с завышенной самооценкой. Также затруднительной является интерпретация ниже следующих ответов. Слушатели ППП (СНС) на вопрос «Считаете ли Вы свой уровень профессионально-психологической подготовленности достаточным для практической деятельности?» ответили: «Да, считаю достаточным» - 54%; «Скорее да, чем нет» - 45%; «Нет, не считаю» - 11%. Вместе с тем, на последующий вопрос в анкете «Какие знания и психологические умения Вы используете в работе?» 94% из числа опрошенных затрудняются с ответом.

Таким образом, данная статистика указывает на необходимость усвоения содержания *тактико-психологических умений*, под которыми понимается совокупность сформированных и применяемых психологических приемов:

- составления психологических портретов лиц и групп - социально-психологическое портретирование;
- психологического анализа информации о преступлениях и иных происшествиях, поступающих в распоряжение отдельного сотрудника или правоохранительного органа;
- профессионального наблюдения за объектами, представляющими интерес для органов правоохраны;
- психологического наблюдения за лицами и группами лиц;
- установления, поддержания и прекращения психологического контакта с гражданами;
- профилактики ненужных (деструктивных) психологических конфликтов с гражданами и управления конфликтами, возникновение которых предотвратить не удалось [8].

К числу *профессионально-психологических качеств*, ученые-юристы относят такие познавательные психические функции личности сотрудника, как восприятие, внимание, психологическая наблюдательность, память, представления, воображение, мышление.

Наиболее важным из названных качеств выступает профессиональное мышление. Оно позволяет проводить анализ имеющейся оперативной информации, выдвигать версии, строить гипотезы, формировать индуктивные и дедуктивные умозаключения, осуществлять синтез информации в виде

принимаемых решений по каждому факту нарушения законности. Объективность, беспристрастность, критичность мышления - важнейшие его особенности [20].

Приведем результаты анкетирования по данному аспекту. На вопрос *«Известно ли Вам такое понятие, как «профессионально-психологические качества сотрудников ОВД»?* Слушатели (СНС) ответили 5% - *«хорошо известно»*, 69% - *«известно»*, 26% - *«не известно»*. Однако, далее, на предложение *назвать и дать характеристику профессионально- психологическим качествам*, лишь 14% называют такие качества, как *уравновешенность, устойчивость, выносливость и др.*, остальные 86 % *затрудняются с ответом*.

Таким образом, можно предположить, что большая часть из числа опрошенных не ориентируется в определении понятия *«профессионально-психологические качества сотрудников ОВД»*

Следующим компонентом является *профессионально-психологическая устойчивость* сотрудника, которая представляет собой чрезвычайно ценное свойство личности не поддаваться неблагоприятным психологическим обстоятельствам решаемых профессиональных задач, не снижать под их влиянием качество выполнения оперативно-служебной деятельности.

Психологическая устойчивость - это одно из тех средств, которые, как отмечал Дулов А.В., «необходимы в связи с возможным конфликтным содержанием многих общений. Должен вырабатываться определенный стереотип действий, поведения в конфликтных, а особенно в остроконфликтных ситуациях. Это поможет снижать эмоциональную остроту восприятия ситуаций, обеспечит продолжение общения, достижения цели» [3]. Психологическая устойчивость тесно связана с эмоциональными, мотивационными и интеллектуальными, а также с биологическими, природными (генетическими) детерминантами поведения человека. В своем исследовании Сапарин О.Е. представил составляющие профессионально-психологической устойчивости:

- способность личности адекватно (взвешенно, разумно, рационально) реагировать на неблагоприятные внешние по отношению к ней факторы. Данная способность реализуется при преодолении трудностей, возникающих в связи с воздействием на сотрудника внешних неблагоприятных факторов, характерных для оперативно-служебной деятельности по линии избранной службы или подразделения;

- способность поддерживать оптимальное для выполнения поставленной служебной задачи трудовое напряжение психики. Данная способность проявляется при преодолении трудностей, не специфичных для данного вида служебной деятельности, неизбежно возникающих при осуществлении любых трудовых операций, решении служебно-боевых задач;

- способность личности преодолевать психические состояния, не оптимальные для выполняемой оперативно-служебной деятельности, без снижения ее эффективности и без неудач в достижении более широких профессиональных интересов. Данная способность реализуется при преодолении трудностей, появившихся вследствие наличия у сотрудника неоптимальных психических состояний, возникших, в свою очередь, как вследствие неадекватного (избыточного или пониженного) трудового напряжения [7].

Проблема формирования профессионально-психологической устойчивости, на наш взгляд, требует отдельного дальнейшего изучения и анализа на основе теоретических и эмпирических методов исследования.

В заключении представим результаты опроса слушателей ППП, подтверждающие заинтересованность самих слушателей в получении психолого-педагогических знаний.

На вопрос *«Укажите факторы, которые способствовали бы усвоению знаний и развитию психологических умений (отметьте одну или несколько позиций)»* слушатели (СНС) называют следующие факторы: *«стремление изменить себя к лучшему, работа над собой»* - 51 %, *«возможность в рамках профессиональной деятельности заниматься самоподготовкой»*, *саморазвитием, а также повышать свою профессиональную квалификацию»* - 23%, *«наличие опытного наставника»* - 14%, *«достаточное количество занятий по психологической подготовке и квалифицированная психолого-педагогическая подготовка преподавателей вуза МВД»* - 12%.

Заключение (выводы и дальнейшие перспективы исследования).

На основе вышеизложенного теоретического материала и анализа результатов опроса можно сделать вывод о том, что одним из важнейших, сложноорганизованных свойств личности сотрудника правоохранительных органов является его психологическая подготовленность. Данная личностная особенность есть совокупность полученных в ходе профессионального обучения и самостоятельной практической деятельности психологических качеств личности, благодаря которым последняя соответствует по своему содержанию и потенциалу требованиям профессии и конкретным функциональным обязанностям работника.

Значимость психологической подготовленности слушателей ППП объясняется своеобразием выпол-

няемой полицейскими профессиональной деятельности. В настоящее время выделение комплексной учебной дисциплины «Психологическая подготовка» в вузе МВД диктуется необходимостью подготовки нового поколения специалистов для ОВД. Овладение основными психологическими умениями и методами является одной из перспективных сторон профессионального совершенствования.

Профессионально-психологическая устойчивость в совокупности с другими компонентами психологической подготовленности обеспечивает своего рода психологическую защиту имеющихся у сотрудника ОВД профессиональных знаний, умений и навыков. В этом состоит основное функциональное назначение психолого-педагогической подготовленности слушателей ППП, которую им необходимо формировать в вузе МВД для дальнейшей профессиональной деятельности. В перспективе, в условиях ускоренного обучения основной задачей для совершенствования ППП в вузе МВД является разработка и организация интегративных курсов, которые бы учитывали реальную связь правовых, психологических и специальных знаний будущих и действующих сотрудников ОВД. Немаловажным также представляется полноценное материально-техническое оснащение этих курсов, их надлежащее дидактическое обеспечение и соответствующая педагогическая подготовка преподавателей и наставников.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Выступление Министра внутренних дел Республики Казахстан Ерлан Тургумбаева на расширенном заседании коллегии Министерства // Polisia.kz – Информационный медиа-портал. - 23 января 2021 г.
- 2 Буданов А.В. Педагогика профессиональной безопасности сотрудников ОВД. - М.: Академия МВД России, 1997. – 133 с.
- 3 Дулов А.В. Основные направления совершенствования учебно-воспитательного процесса в образовательных учебных заведениях МВД России // Психопедагогика в правоохранительных органах. - 1999. - №3(11-12). - С. 68-78.
- 4 Кикоть В.Я. Информационно-аналитическое обеспечение образовательного процесса в вузах МВД России. - СПб.: СПбВВК ВВ МВД России, 1996. – 45 с.
- 5 Кожевников В.В. Профессиональная правовая культура в правоприменительном процессе органов внутренних дел. - Омск: Высшая школа МВД России, 1994.
- 6 Минжанов Н.Е. Профессионально-психологическая подготовка сотрудников правоохранительных органов к действиям в особых условиях (педагогический аспект): монография. - Караганда: КВШ КНБ РК, 1998.
- 7 Сапарин О.Е., Ким Н.П. Психология профессионализма сотрудников правоохранительных органов. - Кустанай, 1996. - 65 с.
- 8 Столяренко А.М. Психологическая подготовка юриста в условиях перестройки образования и демократизации общества // Вопросы психологии. – 1989. - № 4.
- 9 Верещак А.В. Формирование готовности к профессиональному общению у курсантов вуза МВД // <https://search.rsl.ru/ru/record/01003494207>
- 10 Воронина Т.Н., Лукьянов А.С. Педагогические условия формирования профессионально важных качеств у курсантов вузов МВД России // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 6.
- 11 Караваев А.Ф. Психолого-педагогические условия обеспечения подготовки курсантов // Вестник Томского государственного университета. – 2006. - №292. - С. 211-217.
- 12 Рабазанов С.И. К вопросу о профессиональной готовности курсантов и слушателей вузов МВД России // <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnaya-gotovnost-kursantov-vuzov-mvd-rossii-k-edinoborstvu-s-pravonarushitelnyami>
- 13 Рыбаков В.Н. Особенности развития социально-нравственной направленности курсантов вуза МВД // Вестник Барнаульского юридического института. – 2010. - №18. - С. 174-176.
- 14 Андрианов А.С Развитие личностно-профессиональных качеств сотрудников органов внутренних дел в процессе первоначальной подготовки в вузах МВД РФ / А.С. Андрианов. - Барнаул, 2020. - 206 с.
- 15 Богатырев К.В. Организационно-правовое обеспечение специальной первоначальной подготовки кадров Российской Федерации и зарубежной полиции. - М., 2004. - С. 50
- 16 Васильев В.Л. Юридическая психология. 4-изд., доп. – СПб.: Питер, 2002. – 630 с.
- 17 Кучерявенко И.А. Проблема мотивационной готовности курсантов учебных заведений МВД к профессиональной деятельности / И.А. Кучерявенко, С.В. Шкилев, Е.И. Зиборова // Молодой ученый. — 2015. — № 24 (104). — С. 1086-1088 // <https://moluch.ru/archive/104/24611/> (дата обращения: 26.01.2021).
- 18 Николаев В.В. Интенсификация первоначальной профессиональной подготовки сотрудников ОВД в учебных центрах МВД России // https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_002976562/
- 19 Нациевский О.Д. От эксперимента к инновационной модели подготовки кадров текст интервью // Аккредитация в образовании. - 2008. - №23. - С. 20-21.

REFERENCES

- 1 Vystuplenie Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan Erlan Turgumbaeva na rasshirennom zasedanii kollegii Ministerstva // Polisia.kz – Informacionnyj media-portal. - 23 janvarja 2021 g.
- 2 Budanov A.V. Pedagogika professional'noj bezopasnosti sotrudnikov OVD. - M.: Akademija MVD Rossii, 1997.

– 133 s.

3 Dulov A.V. Osnovnye napravlenija sovershenstvovanija uchebno-vospitatel'nogo processa v obrazovatel'nyh uchebnyh zavedenijah MVD Rossii // Psihopedagogika v pravoohranitel'nyh organah. - 1999. - №3(11-12). - S. 68-78.

4 Kikot' V.Ja. Informacionno-analiticheskoe obespechenie obrazovatel'nogo processa v vuzah MVD Rossii. - SPb.: SPbVVK VV MVD Rossii, 1996. - 45 s.

5 Kozhevnikov V.V. Professional'naja pravovaja kul'tura v pravoprimeritel'nom processe organov vnutrennih del. - Omsk: Vysshaja shkola MVD Rossii, 1994.

6 Minzhanov N.E. Professional'no-psihologicheskaja podgotovka sotrudnikov pravoohranitel'nyh organov k dejstvijam v osobyh uslovijah (pedagogicheskij aspekt): monografija. - Karaganda: KVSh KNB RK, 1998.

7 Saparin O.E., Kim N.P. Psihologija professionalizma sotrudnikov pravoohranitel'nyh organov. - Kustanaj, 1996. - 65 s.

8 Stoljarenko A.M. Psihologicheskaja podgotovka jurista v uslovijah perestrojki obrazovanija i demokratizacii obshhestva // Voprosy psihologii. - 1989. - № 4.

9 Vereshhak A.V. Formirovanie gotovnosti k professional'nomu obshheniju u kursantov vuza MVD // <https://search.rsl.ru/ru/record/01003494207>.

10 Voronina T.N., Luk'janov A.S. Pedagogicheskie uslovija formirovanija professional'no vazhnyh kachestv u kursantov vuzov MVD ROSSII // Sovremennye problemy nauki i obrazovanija. - 2016. - № 6.

11 Karavaev A.F. Psihologo-pedagogicheskie uslovija obespechenija podgotovki kursantov // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. - 2006. - №292. - S. 211-217.

12 Rabazanov S.I. K voprosu o professional'noj gotovnosti kursantov i slushatelej vuzov MVD Rossii // <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnaya-gotovnost-kursantov-vuzov-mvd-rossii-k-edinoborstvu-s-pravonarushitelyami>

13 Rybakov V.N. Osobennosti razvitiya social'no-nravstvennoj napravlenosti kursantov vuza MVD // Vestnik Barnaul'skogo juridicheskogo instituta. - 2010. - №18. - S. 174-176.

14 Andrianov A.S. Razvitie lichnostno-professional'nyh kachestv sotrudnikov organov vnutrennih del v processe pervonachal'noj podgotovki v vuzah MVD RF / A.S. Andrianov. - Barnaul, 2020. - 206 s.

15 Bogatyrev K.V. Organizacionno-pravovoe obespechenie special'noj pervonachal'noj podgotovki kadrov Rossijskoj Federacii i zarubezhnoj policii. - M., 2004. - S. 50

16 Vasil'ev V.L. Juridicheskaja psihologija. 4-izd., dop. - SPb.: Piter, 2002. - 630 s.

17 Kucheryavenko I.A. Problema motivacionnoj gotovnosti kursantov uchebnyh zavedenij MVD k professional'noj dejatel'nosti / I.A. Kucheryavenko, S.V. Shkilev, E.I. Ziborova // Molodoj uchenyj. - 2015. - № 24 (104). - S. 1086-1088 // <https://moluch.ru/archive/104/24611/> (data obrashhenija: 26.01.2021).

18 Nikolaev V.V. Intensifikacija pervonachal'noj professional'noj podgotovki sotrudnikov OVD v uchebnyh centrakh MVD Rossii // https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_002976562/

19 Nacievskij O.D. Ot jeksperimenta k innovacionnoj modeli podgotovki kadrov tekst interv'ju // Akkreditacija v obrazovanii. - 2008. - №23. - S. 20-21.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Наталья Павловна Ким - педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан ПФА академигі, Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы кәсіби-психологиялық даярлық және ПО басқару кафедрасының профессоры. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: n-kim@yandex.ru

Олег Евгеньевич Сапарин - психология ғылымдарының кандидаты, доцент. Мәскеу қ., Ресей. E-mail: oleg58s@yandex.ru.

Ким Наталья Павловна - доктор педагогических наук, профессор, академик АПН Казахстана, профессор кафедры профессиональной психологической подготовки и управления ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: n-kim@yandex.ru

Сапарин Олег Евгеньевич - кандидат психологических наук, доцент, г. Москва, Россия. E-mail: oleg58s@yandex.ru

Natal'ja P. Kim - Doctor of Pedagogy, Professor, academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, Professor of the Department of Professional Psychological Training and Management of IAB of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev. Kostanay, Abay Avenue, 11. E-mail: n-kim@yandex.ru

Oleg. Ye. Saparin - PhD of Psychology, Associate Professor, Moscow, Russia. E-mail: oleg58s@yandex.ru

ИМИТАЦИОННОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ СИТУАЦИЙ КАК ОДИН ИЗ ПРОГРЕССИВНЫХ МЕТОДОВ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАНЯТИЙ ПО ТАКТИКО-СПЕЦИАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ

М.Д. Абилямжинов

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье раскрываются актуальные проблемы совершенствования преподавания тактико-специальной подготовки со слушателями первоначальной профессиональной подготовки. Рассматриваются основные принципы обучения и воспитания слушателей на курсах первоначальной профессиональной подготовки. С учетом подготовки кадров в рамках Дорожной карты по модернизации органов внутренних дел Республики Казахстан на 2019-2021 годы внедрены типовые стандарты обучения слушателей, ориентированные на практическую направленность выполнения задач по охране общественного порядка. В статье рассматривается применение одного из основных методов обучения в тактико-специальной подготовке, отвечающих требованиям и параметрам мобильности сотрудников ОВД (полиции). Данные требования продиктованы условиями развития нашего современного общества, и профилактика правонарушений является тактической основой по работе с гражданами. На основе метода моделирования ситуаций определены основные задачи профессиональной деятельности сотрудников ОВД (полиции). Особое внимание уделено морально-деловым и профессионально-психологическим характеристикам личности тактичного и мобильного сотрудника ОВД (полиции). Сделан вывод о том, что наличие тактических тренировок по решению ситуационных задач и необходимость решения нестандартных задач по обезвреживанию правонарушителей обеспечат выполнение требований профессионализма в условиях реального времени.

В статье обозначена необходимость внедрения на занятиях методов решения тактических задач, сопряженных с риском и опасностью для жизни и здоровья сотрудников ОВД (полиции) в экстремальных ситуациях.

Ключевые слова: огневая подготовка, тактико-специальная подготовка, учебно-педагогический процесс, табельное оружие, стрелковая тренировка.

ЖАҒДАЙЛАРДЫ ИМИТАЦИЯЛЫҚ МОДЕЛЬДЕУ АРНАЙЫ ТАКТИКАЛЫҚ ДАЯРЛЫҚ САБАҚТАРЫН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ПРОГРЕССИВТІ ӘДІСТЕРІНІҢ БІРІ РЕТІНДЕ

М.Д. Абилямжинов

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада алғашқы кәсіби даярлық тыңдаушыларын арнайы тактикалық даярлыққа оқытуды жетілдірудің өзекті мәселелері, алғашқы кәсіби даярлық курстарында тыңдаушыларды оқыту мен тәрбиелеудің негізгі принциптері қарастырылады. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі 2019-2021 жылдарға арналған Жол картасы шеңберінде кадрларды даярлауды ескере отырып, тыңдаушыларды қоғамдық тәртіпті сақтау жөніндегі міндеттерді орындаудың практикалық бағытына бағдарланған оқытудың үлгілік стандарттары енгізілді. Мақалада ІІО (полиция) қызметкерлерінің ұтқырлық талаптарына және параметрлеріне жауап беретін арнайы тактикалық даярлыққа оқытудың негізгі әдістерінің бірін қолдану қамтылған. Бұл талаптар біздің қазіргі қоғамымыздың даму жағдайынан туындап отыр және құқық бұзушылықтың алдын алу азаматтармен жұмыс жасаудың тактикалық негізі болып табылады. Жағдайларды модельдеу әдісінің негізінде ІІО (полиция) қызметкерлерінің кәсіби қызметінің негізгі міндеттері айқындалды. ІІО (полиция) сыпайы және ұтқыр қызметкерінің жеке басының моральдық-іскерлік және кәсіби-психологиялық сипаттамаларына ерекше назар аударылды. Сонымен қатар, жағдаяттық тапсырмаларды шешу бойынша тактикалық жаттығулардың болуы және құқық бұзушыларды зиянсыз ету бойынша стандартты емес міндеттерді шешу қажеттілігі туралы қорытынды жасалды. Яғни нақты уақыт жағдайында кәсібилік талаптарының орындалуын қамтамасыз етеді.

Осылайша, бұл мақалада төтенше жағдайларда ІІО (полиция) қызметкерлерінің өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін тактикалық міндеттерді шешу әдістерін сабаққа енгізу қажеттілігі көрсетілген.

Түйін сөздер: атыс дайындығы, арнайы-тактикалық даярлық, оқу-педагогикалық процесі, табельдік қару, ату жаттығулары.

SIMULATED MODELING OF THE SITUATIONS AS ONE OF THE PROGRESSIVE METHODS OF IMPROVING TACTICAL AND SPECIAL TRAINING CLASSES

Abilmazhinov M.D.

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev

Annotation. The presented article reveals the actual problems of improving the teaching of tactical and special training with students of initial professional training. The article deals with the basic principles of teaching and educating students in the courses of initial professional training. Taking into account the training of personnel within

the framework of the Roadmap for the Modernization of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan for 2019-2021, standard standards for training students focused on the practical orientation of performing tasks for the protection of public order have been introduced. The article covers the application of one of the main methods of training in tactical and special training that meet the requirements and parameters of the mobility of police officers (police). These requirements are dictated by the conditions of development of our modern society, and the prevention of offenses is the tactical basis for working with citizens. On the basis of the situation modeling method, the main tasks of the professional activity of the police officers are determined. Special attention is paid to the moral-business and professional-psychological characteristics of the personality of a tactful and mobile police officer. At the same time, it was concluded that the presence of tactical training to solve situational problems and the need to solve non-standard tasks to neutralize offenders. That is, it will ensure that the requirements of professionalism are met in real time.

Thus, this article highlights the need to introduce in the classroom methods for solving tactical tasks that involve risk and danger to the life and health of police officers in extreme situations.

Keywords: fire training, tactical and special training, educational and pedagogical process, service weapon, shooting training.

Введение

Тактико-специальная подготовка является предметом изучения теории и практики подготовки сотрудников органов внутренних дел и осуществления оперативно-служебных действий силами органов внутренних дел в условиях экстремальной обстановки. Цель изучения данной дисциплины заключается в получении теоретических знаний, формировании умений и навыков, позволяющих им решать задачи органов внутренних дел при изменении оперативной обстановки.

Практико-ориентированный аспект тактико-специальной подготовки охватывает изучение деятельности руководителей и подразделений, личного состава органов внутренних дел по подготовке и непосредственному выполнению оперативно-служебных задач в экстремальных ситуациях. Он включает: оценку обстановки; принятие решения и доведения задач до подчиненных; построения алгоритма действий приближенных к реальной действительности; обеспечение личной безопасности сотрудников ОВД в ходе выполнения задач по охране общественного порядка; организацию взаимодействия подразделения силовых структур и непосредственное управление совместными оперативными группами.

Важной составляющей процесса обучения при усвоении основных понятий и действий сотрудников ОВД (полиции) является закрепление полученных теоретических знаний и решение практических задач и условий оперативной обстановки. Без умений применить имеющиеся знания к конкретным жизненным ситуациям, слушатель не сможет в дальнейшем грамотно и оперативно ориентироваться в своей служебной деятельности. Даже обширные теоретические знания могут оказаться недостаточным интеллектуальным запасом для будущего сотрудника ОВД в решении оперативно-служебных задач.

Значительные изменения в деятельности органов внутренних и профессиональной подготовки слушателей в образовательных организациях МВД Республики Казахстан не могли не отразиться на предметах совершенствования учебного процесса.

Учебный процесс - это система организационных и дидактических мероприятий, направленных на реализацию содержания образования в организациях образования МВД Республики Казахстан [1].

Основная часть

Совершенствование учебного процесса по тактико-специальной подготовке в образовательных организациях МВД Республики Казахстан строятся на решении единых и взаимосвязанных проблем:

- совершенствование содержания и политики обучения;
- совершенствование практической методики обучения;
- развитие и воспитание высоких морально-деловых качеств у слушателей.

Практика служебного использования подразделениями ОВД в различных областях Республики Казахстан показывает наличие существенных практических проблем в индивидуальной и личной подготовке сотрудников к решению оперативно-служебных задач. Патрульная служба и обеспечение охраны общественного порядка подтвердила, что общепринятые и традиционные формы и методы обучения, которые используются при проведении занятий, оказываются неактуальными и неполноценными.

В процессе несения службы и поэтапного обучения слушателей крайне медленно вносятся коррективы и передача практического опыта, накопленного после изучения специальных дисциплин и разных областей знаний. Не в полном объеме учитывается решение педагогических задач и технологий, относящихся к функциям дидактических средств обучения.

Средства обучения предназначены для формирования знаний, умений, управления познавательной деятельностью слушателей. С помощью средств обучения (рисунка, картины, схемы, модели) в сознании слушателей запоминаются образы этих явлений и объектов, что связано с абстрактным

мышлением. Применение средств обучения способствует повышению качества обучения, воздействует на эмоции слушателей, служит стимулом деятельности, источником уверенности. Роль средств обучения состоит в интенсификации труда преподавателей, позволяющей повысить темп изучения учебного материала [2, с. 759, 760].

Однако для усвоения знаний в процессе обучения по тактико-специальной подготовке не всегда направлено на развитие у слушателей познавательных способностей, их эмоциональную сферу, чувства и волю, и вместе с тем поддержания мотивов к познанию и применению их на практике, что нужно для подготовки будущего специалиста как профессионального и компетентного сотрудника ОВД.

Для совершенствования преподавания тактико-специальной подготовки используются: средства объяснения нового материала; средства повторения и закрепления ранее пройденного материала и средства контроля знаний.

Полученные знания не всегда оцениваются положительно, прибегая к выполнению практических или ситуационных задач, которые необходимо решать сотрудникам ОВД при изменении штатной обстановки. Важно знать, что действенные средства в виде изложения с демонстрацией тактических действий, объяснений с показом тактических, ситуационных решений и выполнение практических примеров преподавателем или руководителем занятий вызовет необходимость внедрения практической или профессиональной направленности обучения, что возможно с использованием тактической имитации на занятии экстремальной обстановки или кризисной ситуации для реализации принципа наглядности и проекции применения оптимальных алгоритмов принятия решений в конкретной экстренной ситуации при наличии базовых вариантов выполнения оперативно-служебных задач.

Для совершенствования обучения необходимо использование тренировочных и тактических полигонов применительно к решению задач для привития и развития морально-боевых качеств сотрудников ОВД и их психологической и эмоциональной устойчивости к применению специальных средств и оружия.

В учебный процесс следует активнее внедрять принципы интерактивного обучения [3, с. 14].

Учебные занятия в ведомственных учебных заведениях МВД Республики Казахстан проводятся в виде лекций, консультаций, семинаров, практических занятий, самостоятельной работы, оперативно-тактических учений.

Учения - форма практического обучения, способствующего проверке, уточнению и закреплению теоретических знаний и привитию обучающимся навыков в выполнении оперативно-служебных задач. Учения проводятся по специально разработанному плану (сценарию), в котором определяются тема, учебные цели, участники, район (место) и время проведения, даются краткие организационно-методические указания. При проведении учений с привлечением практических работников план согласовывается с руководством практических ОВД [1].

В реальной действительности повышение побудительной активации мышления и профессионального поведения будущего сотрудника ОВД выражается в форме предметного содержания оперативной деятельности как квалифицированного специалиста. В настоящее время необходимо руководствоваться нормами обучения слушателей профессиональным действиям в экстремальных и опасных условиях служебной деятельности.

В сущности использования на занятиях по тактико-специальной подготовке планомерно применять имитационное моделирование ситуаций для формирования познавательной мотивации и представления о службе в органах внутренних дел.

Имитационное моделирование (ситуационное моделирование) - метод, позволяющий строить модели, описывающие процессы так, как они проходили бы в действительности. Такую модель можно «проиграть» во времени как для одного испытания, так и заданного их множества. При этом результаты будут определяться случайным характером процессов. По этим данным можно получить достаточно устойчивую статистику.

В сравнении с моделями из общей тактики военнослужащих ведения специальных операций на основе планирования и захвата зданий, помещений и занятия огневых позиций, опыта локальных войн и вооруженных конфликтов, важнейшими условиями успешного достижения целей современных операций являются своевременное отслеживание и отображение в режиме реального времени обстановки в зонах конфликтов, прогнозирование ее развития, проработка различных вариантов действий войск сторон, в том числе с использованием методов математического моделирования.

Так, в «Военной Энциклопедии» математическая модель трактуется как описание какого-либо явления (объекта) с помощью математической символики. В «Военном энциклопедическом словаре» математическое моделирование в военном деле сформулировано как метод военно-теоретического или военно-технического исследования объекта (явления, системы, процесса) путем создания и из-

учения его аналога (модели) с целью получения информации о реальной системе [3, с.12].

В процессе обучения будет проходить сложная система отношений, требующая организацию и проведение педагогических этапов.

Исходным рубежом освоения имитационной модели является разработка сценария, правил и боевого замысла ведения ролевого взаимодействия в совместной деятельности участников в решении оперативно-служебных задач. В созданной оперативной обстановке - «легенда» на основе сложившейся обстановки с учетом требований норм и методических рекомендаций.

Имитационное моделирование ситуаций предполагает требования к правилам, систему инструкций к участникам и подачу тактических заданий.

При проработке оперативной информации или «легенды», с целью ее использования при проведении занятий создать сложившуюся опасную обстановку для слушателей, принять и развить умения и навыки в условиях, приближенных к боевой обстановке.

«Вводные» или «легенды» и тактические решения разрабатываются с учетом тематического плана занятий и отработки практических вопросов. Характер введения «вводной» обязан быть незнакомым, чтобы у слушателей создавалась серьезная и тактическая обстановка с возложением персональной ответственности за выполнение в соответствии с инструкцией поведения и действий.

Слушатели в период проведения занятия отрабатывают умения оценить обстановку, определить замысел своих действий или группы, решение ситуационных задач и вопросы взаимодействия участников. Для выполнения определенных и заданных умений дается ограничительное время или срок достижения учебной цели.

Слушателям для быстрого восприятия реальной обстановки и профессионального представления решения ситуационных задач необходимо прибегать к использованию графической модели действий, тактических макетов, компьютерных слайдов и учебных видеофильмов.

Важным элементом при отработке моделей или ситуационных заданий в ходе практических занятий по тактико-специальной подготовке является применение правовых основ действий сотрудников ОВД в экстренных случаях. Использование современных алгоритмов навыков выполнения определенной задачи, в основу которого входит исполнение индивидуальных и групповых действий слушателей по графической схеме или тактическим рисункам установленного порядка решений (действий) на определенной местности.

По нашему мнению, учитывая значительное количество теоретических аспектов, подлежащих практическому закреплению, в замысел данного метода входит усвоение знаний, формирование умений и навыков рассматривается как процесс достижения правильных действий с высокими параметрами организованности и эффективности.

Поэтому процесс обучения метода исходит не как получение знаний, а как овладение аудиовизуальными способностями и применения специальных средств и оружия. Для организации решения ситуационных задач необходимо создание модели в виде тактической схемы регламентированного порядка действий.

Она должна содержать условные обозначения своих сил, ориентиры и дальнейшие направления тактических действий группы. На этой основе каждый слушатель обязан качественно и без помощи преподавателя выполнять ранее незнакомое ему передвижение в выполнении заданий.

Главными условиями положительного применения тактической схемы установленного порядка действий являются информированность, потребность составить ориентированно-указательную часть действий в помещении или на местности, которая обеспечивает полное изучение слушателями правил и приемов выполнения новых действий и восприятие оперативной обстановки.

Это означает, что слушатель выстраивает свои первичные действия, должен пройти этап усвоенного умственного действия, держать в умственном плане до тех пор, пока действия не будут выполнены правильно и отработаны им до автоматизма.

Однако построение экстремальных условий и определенной обстановки лишь в значительной степени интуитивно обеспечивает решение различных вариантов ситуационных задач.

Имеется практическая необходимость в совершенствовании преподавания тактико-специальной подготовки, углубленном применении других дидактических и методических средств и приемов, которые всесторонне восполнят недостаточно пройденные темы теоретической подготовки. Каждый преподаватель в процессе обучения строит взаимодействие со слушателями на занятиях и использует различные методические приемы, совокупность которых образует метод обучения.

Заключение

В сложившейся ситуации умелые тактические действия сотрудников полиции по предупреждению и пресечению правонарушений, доставлению и задержанию правонарушителей, применению физи-

ческой силы, специальных средств и оружия, а также обеспечению личной безопасности являются залогом успешного выполнения ими своих функциональных обязанностей по охране общественного порядка и обеспечению общественной безопасности.

При этом выработка соответствующих навыков обеспечивается путем внедрения имитационного моделирования ситуаций и обучения решению ситуационных задач на местности. В свою очередь, применение преподавателями такого метода обучения воссоздает и насыщает занятия по тактико-специальной подготовке элементами внезапности, высокой скорости и темпа, изменения обстановки, сложности отрабатываемых задач и построения схемы ориентировочных основ тактических действий слушателей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Об утверждении Правил организации и осуществления учебного процесса, учебно-методической и научно-методической деятельности в военных, специальных учебных заведениях Министерства внутренних дел Республики Казахстан: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 22 января 2016 года № 52.
- 2 Ивченко Е.Н. Роль и место средств обучения в учебном процессе / Е.Н. Ивченко // Молодой ученый. - 2015. - № 7 (87). - С. 759, 760.
- 3 Назаров А.Ю. Частная методика преподавания тактико-специальной подготовки: учебно-методическое пособие. - Уфа: УЮИ МВД России, 2011.
- 4 Выпасняк В.И., Калиновский Д.Б., Тиханычев О.В. Моделирование вооруженного противоборства: перспективы развития / В.И. Выпасняк, Д.Б. Калиновский, О.В. Тиханычев // Военная мысль. - 2009. - № 7. - С. 12-20.

REFERENCES

- 1 Ob utverzhdenii Pravil organizacii i osushhestvleniya uchebnogo processa, uchebno-metodicheskoy i nauchno-metodicheskoy dejatel'nosti v voennyh, special'nyh uchebnyh zavedenijah Ministerstva vnutrennih del Respubliki Kazahstan: prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan ot 22 janvarja 2016 goda № 52.
- 2 Ivchenko E.N. Rol' i mesto sredstv obuchenija v uchebnom processe / E.N. Ivchenko // Molodoj uchenyj. - 2015. - № 7 (87). - S. 759, 760.
- 3 Nazarov A. Ju. Chastnaja metodika prepodavanija taktiko-special'noj podgotovki: uchebno-metodicheskoe posobie. - Ufa: UJuI MVD Rossii, 2011.
- 4 Vypasnjak V.I., Kalinovskij D.B., Tihanychev O.V. Modelirovanie vooruzhennogo protivoborstva: perspektivy razvitija / V. I. Vypasnjak, D. B. Kalinovskij, O. V. Tihanychev // Voennaja mysl'. - 2009. - № 7. - S. 12-20.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Марат Даулетович Абилямжинов - Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының арнайы тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры. Қостанай, Абай даңғ. 11. E-mail: Vitsp64@mail.ru.

Абилямжинов Марат Даулетович - старший преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Ш. Кабылбаева, майор полиции. г. Костанай, пр. Абая 11. E-mail: Vitsp64@mail.ru.

Marat D. Abilmazhinov - senior lecturer of the tactical and special training of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev, police major. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: Vitsp64@mail.ru.

**ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ ІЛІМНІҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ****АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНОГО
ЗНАНИЯ**

УДК 304.2:316.43

DOI: 10.47450/2306-451X-2021-69-2-95-98

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОДЕРЖАНИЯ КОРРУПЦИИ**А.С. Ахметов**доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент)
Павлодарский педагогический университет, Казахстан

Аннотация. Данная статья направлена на исследование природы и содержание коррупции как негативного социального явления. В ходе написания представленной научной работы автор определил основные важные черты и фундаментальные принципы коррупции, которые раскрывают ее сущность и характерные особенности этого социального явления. Отдельное внимание автор уделяет проведению анализа имеющихся научных подходов ученых и практиков в сфере определения феномена данного явления. Научная работа во многом опирается на существующие научные исследования как отечественных так и зарубежных авторов по вопросам исследования содержания и природы коррупционных явлений. В данной статье автор привел некоторые меры по профилактике коррупционных преступлений, а также представил рекомендации, которые влияют на увеличение эффективности мер в сфере противодействия коррупционным проявлениям в обществе. По мнению автора, коррупция - это сугубо антиправовое поведение индивида в его повседневной деятельности, которое негативно влияет на действующие нормы права и правила поведения в социуме, основанное на уже сформированном коррупционном правосознании индивида. Коррупционное правосознание складывается из-за низкого уровня качества жизни населения, т.е. оно можно сказать зеркально отражает уровень экономического развития государства и успешность реализации правовых реформ. В заключение автор делает вывод, что качественный результат в сфере борьбы с коррупцией возможен только лишь при совместной деятельности, как со стороны государства и общества, так и со стороны совокупности институтов гражданского общества и каждого индивида.

Ключевые слова: коррупция, право, государство, общество, система, юрист, антикоррупционная политика, образование, гражданское общество.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ МАЗМҰНЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**А.С. Ахметов**философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор (доцент)
Павлодар педагогикалық университеті, Қазақстан

Аңдатпа. Ұсынылған мақала сыбайлас жемқорлықтың табиғаты мен мәнін теріс құбылыс ретінде зерттеуге арналған. Мақаланы жазу барысында автор сыбайлас жемқорлықтың негізгі сипатты белгілері мен негізгі принциптерін атап көрсетті, олар паракорлықтың мазмұны мен осы құбылыстың ерекшеліктерін ашып көрсетеді. Автор сыбайлас жемқорлық құбылысының ерекшеліктерін зерттеу саласындағы ғалымдардың қолданыстағы ғылыми көзқарастарын талдауға ерекше назар аударады. Ұсынылған ғылыми жұмыс сыбайлас жемқорлықты зерттеу мәселелері бойынша отандық және шетелдік авторлардың ғылыми зерттеулері негізінде жазылған. Мақалада автор сыбайлас жемқорлықтың алдын-алу шараларын ұсынады, сонымен қатар қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрудың тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстар жасайды. Автордың пікірінше, сыбайлас жемқорлық дегеніміз - бұл жеке адамның құқықтық санасының қалыптасқан сыбайлас жемқорлыққа негізделген қоғамда қалыптасқан құқық нормалары мен мінез-құлық ережелеріне теріс сілтеме жасайтын жеке тұлғаның заңға қарсы әрекеті. Сыбайлас жемқорлыққа қатысты құқықтық сана халықтың өмір сүру деңгейінің төмендігіне байланысты қалыптасады, яғни ол елдің экономикалық даму деңгейін, құқықтық реформалардың сәттілігін көрсетеді. Негізгі нәтижелердің практикалық маңыздылығы - оларды сыбайлас жемқорлық құбылысын әрі қарай зерттеу кезінде де, мемлекет және құқық теориясының арнайы курстарын әзірлеу кезінде де, әртүрлі мемлекеттік бағдарламаларды әзірлеу кезінде де қолдануға болатындығында. Автор сыбайлас жемқорлықты жою процесі мемлекеттің, қоғам және әртүрлі азаматтық қоғам институттарының, өз іс-әрекеттері үшін жауап беретін, мемлекетіміздің сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатына белсенді әрекет ететін әрбір азаматтың бірлесіп әрекет етуі арқылы мүмкін деген қорытындыға келеді.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, құқық, мемлекет, қоғам, жүйе, заңгер, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат, білім, азаматтық қоғам.

Akhmetov A.S.

Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor
Pavlodar Pedagogical University, Kazakhstan

Annotation. This article is aimed at studying the nature and content of corruption as a negative social phenomenon. In the course of writing the presented scientific work, the author identified the main important features and fundamental principles of corruption, which reveal its essence and the characteristic features of this social phenomenon. The author pays special attention to the analysis of the available scientific approaches of scientists and practitioners in the field of determining the phenomenon of this phenomenon. Scientific work is largely based on existing scientific research, both domestic and foreign authors on the study of the content and nature of corruption phenomena. In this article, the author cited some measures for the prevention of corruption crimes, and also presented recommendations that affect the increase in the effectiveness of measures in the field of combating corruption in society. According to the author, corruption is a purely anti-legal behavior of an individual in his activities, which negatively affects the current norms of law and rules of behavior in society, based on the already formed corrupt legal consciousness of the individual. Corruption consciousness is formed due to the low quality of life of the population, i.e. it can be said to mirror the level of economic development of the state and the success of the implementation of legal reforms. In conclusion, the author concludes that a high-quality result in the fight against corruption is possible only through joint activities, both on the part of the state and society, and on the part of the totality of civil society institutions.

Keywords: corruption, law, state, society, system, lawyer, anti-corruption policy, education, civil society.

Введение

При исследовании такого социального явления, как коррупция, в реалиях современного мира важно отметить значение этого явления и его степень влияния на общество. Безусловно, коррупция – это одна из нерешенных проблем нашего государства, приобретающая все более масштабный характер и подрывающая имидж нашей страны на мировом пространстве. Поэтому нам предстоит большая работа в этом направлении с прямым участием не только уполномоченных органов, но и каждого гражданина в его повседневной и профессиональной деятельности.

Коррупция как социальное негативное явление обладает по своей сущности социально-экономической и социально-психологической природой. В этом ракурсе коррупционные деяния людей представляют собой основной негативный показатель функционирования и эффективности всей общественной системы в государстве, т.е. показатель того, что в стране недостаточно развита организационно-управленческая структура, доказывает ее несостоятельность [1, с. 93].

Коррупция в своем проявлении выступает одной из главных преград в социально-экономическом и политическом развитии страны. Она негативно воздействует на систему государственного управления, а также на саму стабильность жизнедеятельности государства и общества в целом. Социальное явление коррупция обладает фундаментальным характером, т.к. пронизывает все сферы общественных отношений, т.е. она проникла практически во все сферы человеческой деятельности, в этом и обозначается ее фундаментальность. В современном обществе коррупция стала более непредсказуемой и изворотливой, потому что коррупционеры изыскивают все более изощренные пути обхода законодательства, а также новые возможности ухода от ответственности за свои коррупционные деяния. Все это в совокупности довольно сильно затрудняет совершенствование системы нормативной базы и в целом развитие законодательства в данной области [2, с.37].

На сегодняшний день государством проводится большая работа в данном направлении. Например, в 2014 году была разработана и утверждена Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015-2025 годы, основной целью которой выступает повышение качества и эффективности проводимой антикоррупционной политики государства, а также вовлечение в этот процесс большей части общества посредством создания модели «нулевой» терпимости со стороны общества к любым коррупционным проявлениям и в целом снижение в Казахстане уровня коррупции до минимального значения [3].

Основная часть

Методологической базой научного исследования социального явления коррупции выступает совокупность различных методов исследования: общелогические методы – анализ, синтез, дедукция, индукция, обобщение, правовое моделирование; методы теоретического познания (гносеологические): аксиоматический метод, метод формализации.

Если обратиться к данным международной неправительственной организации «Transparency International», то можно отметить, что в 2019 году эта организация опубликовала своё главное ежегодное исследование – Индекс восприятия коррупции. По итогам представленного отчета Республика

Казахстан получила 34 балла из 100 возможных и заняла 113-е место среди 180 стран мира. При этом наблюдается рост на три балла и 11 позиций по сравнению с прошлым годом. Исходя из этого, можно говорить о положительной динамике борьбы с коррупцией и определенном повышении качества и эффективности действующих механизмов и подходов со уполномоченных органов, а также роста антикоррупционной культуры среди населения [4].

Статья 1 Закона Республики Казахстан «О противодействии коррупции» дает следующее определение данному понятию «...коррупция – незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ» [5].

«...Коррупция как социальное явление является сложным процессом, который обусловлен имеющимися отношениями в обществе, развивающимися в соответствии с законами психологии, т.е. коррупция - это объективное отражение психологических процессов, которые происходят в обществе» [6, с. 148].

При изучении научных работ ученых-юристов, раскрывающих феномен коррупции как социального явления, можно согласиться с большинством авторов о типологии коррупции в виде двух ее форм: «низовая» и «вершинная». При этом первая форма коррупции содержит в себе «повседневную», т.е. бытовую коррупцию во всех ее проявлениях.

Примером «низовой» коррупции выступает, например, дача взятки за обеспечение места в детском саду, либо вымогательство взятки при регистрации автотранспортного средства и т.п. Представленная форма коррупции имеет большое распространение на среднем и низшем уровне и во многом связана с деятельностью должностных лиц младшего звена.

«Вершинная» форма коррупции представляет наибольшую опасность и реально угрожает национальной безопасности всего государства и общества в целом, т.к. ее субъектами выступают сами государственные служащие, находящиеся на высоких должностях. Если говорить о примерах такой формы коррупции, то можно привести пример подобной формы коррупции в сфере избирательного права в форме фальсификации результатов выборов. Эта форма коррупции содержит в себе деятельность политических служащих, государственных чиновников высшего и среднего уровня и выражена с принятием ими решений, которые обладают высокой степенью значимости (например, система государственных закупок, разработка и принятие законодательных норм). В данном представлении «вершинную» коррупцию «высокого уровня» можно интерпретировать в качестве этатистской, т.е. при которой должностные лица используют власть сугубо для собственной выгоды, т.е. из корыстных побуждений, но при этом являются лицом государства и выступают от его имени.

Если говорить о коррупции «розничной» (мелкой, бытовой), то она обладает менее значительными финансово-экономическими потоками, но ей характерны те же черты, что и другим формам коррупции, т.е. она носит всепроникающий характер. Здесь в качестве субъектов коррупции выступают индивидуальные предприниматели, а также обычные граждане, которые, например, предлагают должностному лицу мзду на получение необходимого разрешения по осуществлению какой-то экономической деятельности.

Формой «вершинной» коррупции также может выступать факт устройства на работу и получение выгодных должностей всех уровней в структуры для родственников, т.е. где есть высокий уровень дохода и системы бонусов. Очень часто можно увидеть, что родственники должностного лица прикрывают собственный бизнес и большое количество собственности, которая по факту принадлежит самим государственным служащим. В любом обществе система коррупции может проявляться либо эпизодически, либо обладает системным характером. В данной ситуации можно говорить о единичной либо систематической коррупционной модели поведения индивидов. Если коррупция выражается в определенном обществе только отдельными редкими фактами, то ее можно легко обнаружить и искоренить путем развития антикоррупционной культуры в обществе и прозрачности деятельности всех органов государственной власти.

Заключение

Таким образом, можно утверждать, что коррупцию нельзя сводить только к системе совершенных (совершаемых) правонарушений данной направленности, а следует представлять как некую широкую сферу собственно противоправных, т.е. делинквентных, так и иных антисоциальных проявлений (или девиаций). Коррупция – это многосложное системное общественное явление, безусловно, негативного

характера, в базе которого содержится взаимовыгодная сделка-паритет, совершаемая под общим влиянием социально-экономических, политических, психологических и формально-правовых факторов.

В заключение можно сделать вывод, что архиважно формировать в обществе высокий уровень правовой культуры и развивать антикоррупционное правосознание. В условиях формирования нулевой терпимости к коррупционным проявлениям особенно эффективна деятельность различных институтов гражданского общества, работа которых направлена на пропаганду антикоррупционного общественного мнения посредством проведения различных мероприятий: «круглый стол», открытые лекции, семинары, общественные дискуссии, блог-платформы и т.д.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Спирин М.Ю. Понятие и истоки коррупции как социального делинкветного явления [Текст] / М.Ю. Спирин // Юридический вестник Самарского университета. - 2020. - №6(1). - С. 93-97.
- 2 Давудова И.Г. Правовые основы противодействия коррупции [Текст] / И.Г. Давудова // Научный журнал «Образование. Наука. Научные кадры». - 2020. - №3. - С. 36-38.
- 3 Об Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015-2025 годы: Указ Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года № 986.
- 4 Фатьянова У. Казахстан поднялся в рейтинге стран по уровню восприятия коррупции / У. Фатьянова // <https://informburo.kz/stati/kazakhstan-podnyalsya-v-reytinge-stran-po-urovnyu-vospriyatiya-korrupcii-kak-my-etogo-dobilis.html>.
- 5 О противодействии коррупции: Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V.
- 6 Бердалиева А.С. О некоторых аспектах обусловленности коррупции в Республике Казахстан [Текст] / А.С. Бердалиева // Международный научный журнал «Гылым-Наука». - 2019. - №2. - С. 146-152.

REFERENCES

- 1 Spirin M.Ju. Ponjatije i istoki korrupcii kak social'nogo delinkvetnogo javlenija [Tekst] / M.Ju. Spirin // Juridicheskij vestnik Samarskogo universiteta. - 2020. - №6(1). - S. 93-97.
- 2 Davudova I.G. Pravovye osnovy protivodejstvija korrupcii [Tekst] / I.G. Davudova // Nauchnyj zhurnal «Obrazovanie. Nauka. Nauchnye kadry». - 2020. - №3. - S. 36-38.
- 3 Ob Antikorrupcionnoj strategii Respubliki Kazahstan na 2015-2025 gody: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 26 dekabrja 2014 goda № 986.
- 4 Fat'janova U. Kazahstan podnjalsja v rejtinge stran po urovnju vosprijatija korrupcii / U. Fat'janova // <https://informburo.kz/stati/kazakhstan-podnyalsya-v-reytinge-stran-po-urovnyu-vospriyatiya-korrupcii-kak-my-etogo-dobilis.html>. - Zagl. s jekrana.
- 5 O protivodejstvii korrupcii: Zakon Respubliki Kazahstan ot 18 nojabrja 2015 goda № 410-V.
- 6 Berdalieva A.S. O nekotoryh aspektah obuslovlennosti korrupcii v Respublike Kazahstan [Tekst] / A.S. Berdalieva // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Gylym - Nauka». - 2019. - №2. - S. 146-152.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Арман Серикович Ахметов - философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор (доцент), Жоғары өнер және спорт мектебінің профессоры. Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті. Қазақстан, Павлодар қ., академик Чокін көш., 162/3-49. E-mail: arman.ahmetov@mail.ru.

Ахметов Арман Серикович - доктор философии (PhD), ассоциированный профессор (доцент), профессор высшей школы искусства и спорта. Павлодарский государственный педагогический университет. Казахстан, г. Павлодар, ул. Академика Чокина, 162/3-49. E-mail: arman.ahmetov@mail.ru.

Arman S. Akhmetov - Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Professor of Higher school of art and sports, Pavlodar Pedagogical State University. Kazakhstan, Pavlodar, Academic Chokyn str. 162/3-49. E-mail: arman.ahmetov@mail.ru.

ШЕТЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

УДК 342

DOI: 10.47450/2306-451X-2021-69-2-99-103

ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСФУНКЦИЙ ГОСУДАРСТВА

К.А. Орлов

кандидат юридических наук, доцент
Уральский юридический институт МВД России, г. Екатеринбург

Аннотация. Наряду со сформировавшейся в теоретико-правовой науке категорией функции государства, под которыми понимаются основные направления его деятельности, выражающие сущность и социальное назначение, цели и задачи государства по управлению обществом в присущих ему формах и присущими ему методами, в современных условиях появляются попытки введения и полярной, противоположной категории – дисфункции государства. Оно не является уникальным явлением для современной науки, поскольку дисфункции государства уже длительный период времени становятся предметом изучения представителями различных наук, таких как экономика, социология, политология, история. Особое значение содержание дисфункций государства приобретает в научных исследованиях представителей юридических наук – теории государства и права, истории государства и права, конституционного права, административного права, правовой теории государства. В самом общем виде, под дисфункциями государства понимается частичное искажение или полное отсутствие реализации основных направлений деятельности государства по осуществлению властного управления обществом.

Условия стремительного развития современных государств демонстрируют практику принятия управленческих решений, которые не всегда вызывают желаемый эффект, а влекут противоположные последствия либо вызывают иные негативные процессы.

В статье содержится общетеоретическая характеристика категории дисфункции государства как негативно-го явления в рамках властного управления обществом. На основе диалектического метода познания выявлены причины, обуславливающие появление дисфункций государства, что может быть положительно оценено представителями не только теоретических наук, но и служащими государственных органов. Кроме того, сформулированная в работе классификация различных видов дисфункций государства по разным критериям позволит расширить знания о данной категории государствоведения.

Ключевые слова: функции государства, дисфункции государства, негативные проявления функций государства, причины возникновения дисфункций государства, виды дисфункций государства.

МЕМЛЕКЕТТІК ДИСФУНКЦИЯЛАРДЫҢ ЖАЛПЫ ТЕОРИЯЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

К.А. Орлов

заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Ресей ІІМ Урал заң институты, Екатеринбург қ.

Аңдатпа. Қоғамның мәні мен әлеуметтік мақсатын, мақсаттары мен міндеттерін өзіне тән формаларда және өзіне тән әдістермен жүзеге асыратын мемлекет қызметінің негізгі бағыттары түсінілетін теориялық және құқықтық ғылымда қалыптасқан мемлекет функциясының категориясымен қатар, қазіргі жағдайда полярлы, карама-қарсы категория - мемлекеттің дисфункциясын енгізу әрекеттері пайда болады.

Бұл қазіргі ғылым үшін ерекше құбылыс емес, өйткені мемлекеттің дисфункциясы ұзақ уақыт бойы экономика, әлеуметтану, саясаттану, тарих сияқты түрлі ғылымдардың өкілдерінің зерттеу тақырыбына айналды.

Мемлекеттік дисфункциялардың мазмұны мемлекет және құқық теориясы, мемлекет және құқық тарихы, конституциялық құқық, әкімшілік құқық, мемлекеттің құқықтық теориясы сияқты заң ғылымдары өкілдерінің ғылыми зерттеулерінде ерекше маңызға ие болды.

Жалпы алғанда, мемлекеттің дисфункциясы дегеніміз - қоғамды басқаруды жүзеге асырудағы негізгі бағыттарын іске асыруды ішінара бұрмалау немесе толық іске асырмау.

Қазіргі мемлекеттердің қарқынды даму жағдайлары әрдайым қажетті нәтиже бермейтін, керісінше, карама-

карсы салдарға әкелетін немесе басқа да жағымсыз процестерді тудыратын басқарушылық шешімдер қабылдау тәжірибесін көрсетеді.

Мақалада мемлекеттік дисфункция категориясының қоғамды басқару шеңберіндегі теріс құбылыс ретінде жалпы теориялық сипаттамасы берілген. Танымның диалектикалық әдісі негізінде мемлекеттің дисфункцияларының пайда болу себептері анықталды, оны өз кезегінде тек теориялық ғылымдардың өкілдері ғана емес, сонымен қатар мемлекеттік органдардың қызметкерлері де оң бағалауы мүмкін.

Сонымен қатар, мақаладағы әр түрлі критерийлер бойынша жасалған түрлі мемлекеттік дисфункциялардың жіктелуі мемлекеттану ғылымының осы санаты туралы білімді кеңейтуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: мемлекеттік функциялар, мемлекеттік дисфункциялар, мемлекет функцияларының теріс көріністері, мемлекеттік дисфункциялардың себептері, мемлекеттік дисфункциялардың түрлері.

GENERAL THEORETICAL CHARACTERISTICS OF STATE DYSFUNCTIONS

Orlov K.A.

PhD in Law, Associate Professor

Ural Law Institute of the MIA of Russia, Yekaterinburg

Annotation. Along with the category of state functions that has been formed in theoretical and legal science, which are understood as the main directions of its activity, expressing the essence and social purpose, goals and objectives of the state for managing society in its inherent forms and methods, in modern conditions there are attempts to introduce a polar, opposite category – the dysfunction of the state. It is not a unique phenomenon for modern science, since the dysfunctions of the state have long been the subject of study by representatives of various sciences, such as economics, sociology, political science, and history. The content of state dysfunctions is of particular importance in the scientific research of representatives of the legal sciences – the theory of state and law, the history of state and law, constitutional law, administrative law, and the legal theory of the state. In the most general form, the dysfunctions of the state are understood as partial distortion or complete absence of the implementation of the main directions of the state's activities for the implementation of the power management of society.

The conditions of rapid development of modern states demonstrate the practice of making managerial decisions that do not always cause the desired effect, but entail opposite consequences or cause other negative processes.

The article contains a general theoretical characteristic of the category of state dysfunction as a negative phenomenon in the framework of the power management of society. On the basis of the dialectical method of cognition, the reasons for the appearance of state dysfunctions are identified, which can be positively assessed by representatives of not only theoretical sciences, but also by employees of state bodies. In addition, the classification of various types of state dysfunctions formulated in the work according to different criteria will expand knowledge about this category of state studies.

Keywords: state functions, state dysfunctions, negative manifestations of state functions, causes of state dysfunctions, types of state dysfunctions.

Введение

Функции государства относятся к одной из ключевых категорий отечественной теории государства, поскольку они раскрывают его политическую природу, характеризуют сущность, а также являются инструментом реализации государственной власти.

В юридической науке не так много споров по поводу определения понятий «функций государства». Анализ научной литературы по данной проблеме свидетельствует о том, что в целом в юриспруденции сформировался единый подход к признанию функций государства «главными направлениями» [1, с. 9], «основными направлениями» [2, с. 98], «основными формами» [3, с. 256], «частями», «видами» [4, с. 72-73] его деятельности. В самом общем виде – это та деятельность, которую государство выполняет для осуществления организации общественных отношений.

Одним из наиболее распространенных и полных определений является определение, сформулированное представителями уральской школы права – *это основные направления его деятельности, выражающие сущность и социальное назначение, цели и задачи государства по управлению обществом в присущих ему формах и присущими ему методами* [5, с. 289].

В свою очередь дисфункции государства обозначают некорректное осуществление определенной деятельности (тех или иных функций) либо нарушение функционирования органа государства или всего механизма государства в целом.

Основная часть

Современная действительность доказывает, что дисфункции могут иметь не только теоретическое представление в виде определенных концепций, но и иметь вполне реальное выражение в деструктивных проявлениях, затрагивающих разные стороны жизни общества. Так, например, либеральная политика некоторых европейских стран стимулирует достаточно большой приток мигрантов из иных государств, навязчиво претендующих на получение пособий, льгот и иных социальных выплат для

своего существования.

В области социологии понятие дисфункции отражает «социальную активность, оказывающую отрицательное содействие поддержанию или эффективности функционирования социальной системы» [6, с. 289]. Коррелирует с указанной трактовкой и следующая характеристика – «социальная деятельность или институт имеет дисфункции тогда, когда некоторые из ее или его последствий препятствуют другой деятельности или другому институту. Любая деятельность может обладать дисфункцией по отношению к одной деятельности и эвфункцией (полезной функцией) по отношению к другой, или же она может иметь как дисфункции, так и эвфункции по отношению к одному и тому же виду деятельности» [7, с. 124-125].

В контексте заявленных трактовок интересно и мнение В.А. Бачинина, который отмечает, что «дисфункция – понятие, означающее способность системы порождать в процессе своего существования следствия и эффекты, противоположные ее прямому функциональному предназначению».

Анализ существующих разработок в области государственного управления позволяет выделить следующие формулировки дисфункций управленческой деятельности государства:

бюрократические нарушения принципов рационализма, вмешательство субъектов управления за пределами своих функций и компетенций (М. Вебер);

конфликты между административным императивом бюрократов, и профессионализмом специалистов (Т. Парсонс);

разрастание (самовоспроизводство) чиновничьего аппарата за пределами объективных потребностей организации (Сирил Н. Паркинсон);

подмену первоначальной цели организации второстепенными «инструментальными» ценностями (Мертон);

бюрократический кризис, чреватый как избыточным и вредным вмешательством государства в экономику, так и непоколебимой верой во всемогущество рынка (М. Крозье);

утрату способности гибко реагировать на новые вызовы, цели и задачи, условия развития (американские концепции организационного развития) [8, с. 427].

Обобщенный анализ представленных позиций позволяет заключить следующее определение дисфункций государства – это частичное искажение или полное отсутствие реализации основных направлений деятельности государства по осуществлению властного управления обществом.

Наличие дисфункций весьма существенно сказывается на деятельности любого государства, поскольку искажение сущности его прямого предназначения негативно влияет не только на его место и роль в обществе, но и на сами общественные отношения.

В данном контексте весьма значимо выявление причин, вызывающих появление дисфункций, а также условий, способствующих их становлению и развитию.

Во-первых, это отсутствие системы единой идеологической установки на природу и сущность государства, его роли и предназначения в обществе. Для легитимного восприятия властвующего субъекта необходима единая концепция, которая должна формировать адекватное восприятие со стороны общества. При этом теоретическая модель данной концепции, заявляемая государством, должна быть стабильной, последовательной и не иметь двойных стандартов при реализации на практике.

Во-вторых, это непродуманная и непоследовательная рецепция зарубежного опыта управленческих реформ. Характерные для демократических цивилизованных государств такие принципы, как политическая и экономическая конкуренция, клиентоориентированность, приоритетность частной собственности, технократичность, последовательность финансового менеджмента, развитость гражданского общества, политической демократии – не могут одновременно и оперативно быть реализованы в условиях реальной действительности многих государств, имеющих сильные исторические традиции (так, для российского государства достаточно сильны следующие: архаичность, самодержавность (монархичность), патернализм, централизация государственной власти, общинность).

В-третьих, формирующийся диссонанс между заложенными в основном акте государства (например, Конституция РФ) основополагающих ключевых положений и конкретных решений, принимаемых в практической деятельности. Имеющиеся проявления – двойные стандарты в реализации политики, усиление и централизация власти, монополизм государственных структур и крупного бизнеса, проблематика в реализации социальной политики государства, личное вмешательство главы государства (ручное управление) в деятельность органов власти различного уровня – способны не только исказить заложенные фундаментальные ценности демократизма, они существенно меняют правосознание и правовые установки большинства граждан в обществе.

В-четвертых, формирующиеся противоречия в органах публичной власти, обусловленные интересами различных финансовых и политических групп, ведомств, министерств, служб, могут оказывать

диссонирующее воздействие на выработку единых, консолидированных решений. Деформации субординационных (вертикальных) и координационных (горизонтальных) внутривидовых связей, рассогласование деятельности ветвей и уровней государственной власти, политическая борьба, складывающаяся между различными игроками, могут оказать негативное воздействие не только на оппонентов, но и на более широкую общественную аудиторию.

В-пятых, злоупотребления властью, выраженные в виде аппаратного разбухания, бюрократизации, коррупционности, отождествления государственного интереса с общественным, политизация права могут оказывать серьезное негативное воздействие на статус должностных лиц органов власти и на осуществляемую ими управленческую деятельность. Указанные проявления непосредственно касаются всех ключевых сфер функционирования государства, служат индикатором социально-экономического и политического климата в государстве, являются показателем инвестиционной привлекательности.

В-шестых, реформирование структурных компонентов механизма публичной власти, выраженное в неадекватности структуры государственных органов задачам и функциям социально-организационной практики

Отсутствие стабильности в аппарате государства может приводить к негативным проявлениям как внутри самой структуры власти, так и со стороны общества, не успевающим отслеживать и адаптироваться ко всем «совершенствованиям» органов власти, сопутствующим политике того или иного лидера.

Указанные факторы являются основными причинами, порождающими деформацию или полное отсутствие реализации основных направлений деятельности субъектов публичного управления. Дисфункции государства вносят деструктивные явления в организационные процессы, снижают эффективность и качество управления.

Имеющиеся на практике проявления дисфункций государства, позволяют выделить их виды.

Дисфункциональность государства может проявляться в разных пространственных границах и иметь локальный, региональный и общегосударственный характер.

Принимаемые решения со стороны органов власти распространяются на определенные территориальные пределы, в связи с чем могут затрагивать всё пространство государства или же его частей.

Так, например, осуществленное со стороны центральной власти решение о поддержке представителей строительного бизнеса посредством льготного кредитования на приобретение недвижимости вызвало в отдельных регионах ажиотажный спрос на приобретение квартир в строящихся домах, и спровоцировало рост на недвижимость вторичного сегмента, что существенно оказало влияние на покупательскую способность российских граждан.

В зависимости от временных пределов дисфункции государства могут быть как продолжительными, так и краткосрочными. При этом важно понимать, что последствия негативных проявлений функций государства также будут иметь разный временной период, и как следствие требовать различных мер по их нейтрализации. Особенно ярко и болезненно это касается непродуманных экономических решений, негативные последствия которых в дальнейшем преодолеваются годами.

Следующим критерием, который позволяет дифференцировать дисфункции государства, может быть масштаб охвата органов власти. В связи с этим, дисфункциональность может затрагивать деятельность какого-то одного органа власти (законодательной, судебной) либо охватывать все органы публичной власти (государственной, муниципальной).

Выделяемая в теории права классификация функций государства на правовые и неправовые, в рассматриваемом контексте также имеет определенный интерес. Это связано с тем, что данные функции могут приобрести аномальный характер и трансформироваться в дисфункции. А именно, дисфункциональность может присуща таким функциям как правозащитная, правоохранительная, правосудная, законотворческая, административная и правообеспечительная.

Среди неправовых функций, которые могут подвергнуться деформациям, можно выделить организационную, идеологическую, экономическую, экологическую и политическую.

Заключение

Представленный анализ видов дисфункций государства носит условный характер, но подчеркивает их вполне реальное и ощутимое воздействие на многие стороны жизни общества. При этом важно отметить взаимообусловленность и взаимосвязь протекающих процессов в обществе, способствующих негативному влиянию дисфункций государства на иные «здоровые» и «функционирующие» процессы управления.

Существование и проявление дисфункций государства обусловлено природой самого государства, как организации власти, а возникающие искажения детерминированы рассмотренными выше причинами и проявляются в представленных видах. Плановая, последовательная и ответственная работа

по их устранению позволит если не устранить, то хотя бы снизить проявления дисфункциональности органов власти, снизить их значимость и не допустить негативного влияния на нормальное развитие общественных отношений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Байрамов Ф.Д., Аббасов Ф.Н. К вопросу о понятии «функции государства» // История государства и права. - 2013. - № 5. - С. 8-11.
- 2 Морозова Л.А. Функции Российского государства на современном этапе // Государство и право. - 1993. - № 6. - С. 98.
- 3 Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства. - М., 2012. - С. 560.
- 4 Комаров С.А. Общая теория государства и права: курс лекций. - М., 1996. - С. 314.
5. Теория государства и права / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. - С. 457.
- 6 Джери Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь. В 2 т. Т.1. А–О. М.: Вече, 1999. С. 185.
- 7 Социологический словарь: пер. с англ. / Н. Аберкромби, С. Хилл, Б.С. Тернер. - М.: Экономика, 2004. - С. 124-125.
- 8 Городецкий А.Е. Государственное управление и экономическая безопасность. О дисфункциях государственного управления // Аудит и финансовый анализ. - 2016. - № 6. - С. 426-436.

REFERENCES

- 1 Bajramov F.D., Abbasov F.N. K voprosu o ponjatii «funkcii gosudarstva» // Istorija gosudarstva i prava. - 2013. - № 5. - S. 8-11.
- 2 Morozova L.A. Funkcii Rossijskogo gosudarstva na sovremennom jetape // Gosudarstvo i pravo. - 1993. - № 6. - S. 98.
- 3 Nersesjanc V.S. Obshhaja teorija prava i gosudarstva. - M., 2012. - S. 560.
- 4 Komarov S.A. Obshhaja teorija gosudarstva i prava: kurs lekcij. - M., 1996. - S. 314.
5. Teorija gosudarstva i prava / pod red. V.M. Korel'skogo i V.D. Perevalova. – M.: NORMA-INFRA-M, 1998. - S. 457.
- 6 Dzheri D., Dzheri Dzh. Bol'shoj tolkovyj sociologicheskij slovar'. V 2 t. T.1. A–O. M.: Vechе, 1999. S. 185.
- 7 Sociologicheskij slovar': per. s angl. / N. Aberkrombi, S. Hill, B.S. Turner. - M.: Jekonomika, 2004. - S. 124-125.
- 8 Gorodeckij A.E. Gosudarstvennoe upravlenie i jekonomicheskaja bezopasnost'. O disfunkcijah gosudarstvennogo upravlenija // Audit i finansovyj analiz. - 2016. - № 6. - S. 426-436.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Кирилл Александрович Орлов - заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Ресей ІІМ Урал заң институты. Ресей Федерациясы, Екатеринбург қ., Шаумян к., 107-25. E-mail: orlov.82@mail.ru

Орлов Кирилл Александрович - кандидат юридических наук, доцент, Уральский юридический институт МВД России. Российская Федерация, г. Екатеринбург, ул. Шаумяна, 107-25. E-mail: orlov.82@mail.ru

Kirill A. Orlov - PhD in Law, Associate Professor, Ural Law Institute of the MIA of Russia. Russian Federation, Yekaterinburg, 107-25 Shahumyan Street. E-mail: orlov.82@mail.ru

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ**Трибуна молодого ученого**

ӨОЖ 343.241.2

DOI: 10.47450/2306-451X-2021-69-2-104-110

**БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ ТҮРІНДЕГІ ЖАЗАНЫ ТАҒАЙЫНДАУ
БАРЫСЫНДА ЕСКЕРІЛЕТІН МӘН-ЖАЙЛАР****Т.Қ. Акимжанов**

заң ғылымдарының докторы, профессор

Г.Ж. Османовақұқық ғылымдарының магистрі, докторант
«Тұран» Университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа. Соңғы жылдары елімізде бірқатар жаңа заңдардың, соның ішінде кодификацияланған заңдардың қабылдануы Қазақстан Республикасының ұлттық құқықтық жүйесінің жағдайы мен құрылымын талдауға негіз болып табылады. Қазақстан Республикасындағы қарастырылып отырған аспектіде жағдайды талдау, қылмыстық құқықты одан әрі жетілдірудің маңызды екендігін көрсетіп отыр.

Қылмыстық жаза тағайындау барысында ескерілетін мән-жайларды жан-жақты қарастыру орынды, өйткені, ол бір ғана мәселемен шектелмейді. Осы тұрғыда бас бостандығынан айыру жазасы бойынша Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінің баптарында көзделген қылмыстардағы бас бостандығынан айыру жазасын жеңілдететін және ауырлататын мән-жайларды қарастыра отырып, жазаның неғұрлым тиімді тұстарын анықтау маңызды болып отыр. Қылмыстық заңнамаға енгізілген соңғы өзгерістер осы бағытта айтарлықтай жұмыстар жүргізіліп жатқандығын көрсетіп отыр. Мақалада қылмыстық заңнаманы ізгілендіру тенденциясын басшылыққа ала отырып, бас бостандығынан айыру жазасын тағайындау барысында жеңілдететін және ауырлататын мән-жайларды ескеру мәселесі бүгінгі күні тәжірибелік мәнге ие болып отырғандығы туралы баяндалады. Авторлармен ұсынылып отырған, бас бостандығынан айыру жазасын тағайындауда, қылмыстарды жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар туралы сұрақты шешу, қылмыс бойынша жасалған іс-әрекетті бағалауға әсер ететін бірқатар жағдайларға байланысты екендігі қарастырылады. Сонымен қатар бұл мәселенің басқа да кейбір мемлекеттердің қылмыстық заңнамасында қарастырылуы жөнінде тоқталып өткен. Қылмыстық жазаның дұрыс тағайындалуы, оған қойылған мақсаттарға жетуде өте маңызды екендігін айта келе, бірқатар авторлардың ой-пікірлерін, заңнамаларды талдай отырып, бас бостандығынан айыру жазасын қылмыскерді түзетуді көздейтін жағдайда ғана тағайындау жөнінде, бас бостандығынан айыру жазасын қолданудың өзіне кейбір шектеулер қою қажеттігі туралы жекелеген пікірлер мен ұсыныстар келтірілген.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық, қылмыс, жаза, жазаланушылық, бас бостандығынан айыру, қылмысты ауырлататын және жеңілдететін мән-жайлар.

ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, УЧИТЫВАЕМЫЕ ПРИ НАЗНАЧЕНИИ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

Акимжанов Т.Қ.

доктор юридических наук, профессор

Османова Г.Ж.

магистр юридических наук, докторант

Университет «Тұран», Казахстан, г. Алматы

Аннотация. Принятие в последние годы в стране ряда новых законов, в том числе кодифицированных, является основанием для анализа состояния и структуры национальной правовой системы Республики Казахстан. Анализ ситуации в рассматриваемом аспекте в Республике Казахстан свидетельствует о важности дальнейшего совершенствования уголовного права.

Целесообразно всестороннее рассмотрение обстоятельств, учитываемых при назначении уголовного наказания, поскольку оно не ограничивается одним вопросом. В данном контексте важное значение имеет определение наиболее эффективных сторон наказания, учитывая смягчающие и отягчающие обстоятельства преступлений, за совершение которых статьями Особенной части Уголовного кодекса предусмотрено наказание в виде лишения свободы. Последние изменения в уголовном законодательстве показывают, что в этом направлении ведется значительная работа. В статье говорится о том, что, руководствуясь тенденцией гуманизации уголовного законодательства, вопрос учета

смягчающих и отягчающих обстоятельств, при назначении наказания в виде лишения свободы на сегодняшний день приобретает практическое значение. Рассмотрено, что предлагаемое авторами решение вопроса учета смягчающих и отягчающих обстоятельств при назначении наказания в виде лишения свободы зависит от ряда обстоятельств, влияющих на оценку содеянного преступления. Также было отмечено, что данный вопрос рассматривается также в уголовном законодательстве некоторых других государств. Отмечая важность правильного назначения уголовного наказания для достижения поставленных целей, анализируя мнения ряда авторов и законодательство, приводятся отдельные мнения и предложения о назначении наказания в виде лишения свободы только в том случае, если оно предусматривает возможность исправления преступника, о необходимости некоторых ограничений на само применение наказания в виде лишения свободы.

Ключевые слова: уголовное право, преступление, наказание, наказуемость, лишение свободы, отягчающие и смягчающие обстоятельства.

CIRCUMSTANCES TO BE TAKEN INTO ACCOUNT WHEN IMPOSING A PUNISHMENT IN THE FORM DEPRIVATION OF LIBERTY

Akimzhanov T.K.

Doctor of Law, Professor

Osmanova G.Zh.

master in Law, doctoral student

University «Turan», Kazakhstan, Almaty

Annotation. The adoption of a number of new laws in the country in recent years, including codified laws, is the basis for the analysis of the state and structure of the national legal system of the Republic of Kazakhstan. Analysis of the situation in the Republic of Kazakhstan shows the importance of further improvement of criminal law.

It is appropriate to consider in detail the circumstances that are taken into account in the imposition of criminal penalties, as it is not limited to one issue. In this context, it is important to determine the most effective aspects of punishment, taking into account the mitigating and aggravating circumstances of the offenses provided for in the articles of the special section of the Criminal Code on deprivation of liberty. Recent changes in the criminal legislation show that significant work is being done in this direction. The article states that guided by the humanizing tendency of the criminal legislation, the issue of taking into account mitigating and aggravating circumstances in the imposition of imprisonment is of practical importance today. It is considered that the solution of the question of mitigating and aggravating circumstances in the imposition of imprisonment, proposed by the authors, depends on a number of factors that affect the assessment of the crime. It was also noted that this issue is considered in the criminal law of some other countries. Discussing the correct imposition of criminal punishment, and noting that the correct imposition of criminal punishment is very important in achieving its goals, and analyzing the opinions of some authors, and the legislation, some opinions, and suggestions are given about the imposition of imprisonment only in the case of correction of the offender, and the need to impose some restrictions on the use of imprisonment.

Key words: criminal law, crime, punishment, punishability, imprisonment, aggravating and mitigating circumstances.

Кіріспе

Қылмыстық жазаның түрі ретінде бас бостандығынан айыру жаза түрлерінің ішінде өлім жазасынан кейінгі қатаң жазалардың бірі болып табылатындықтан, оны тағайындау барысында жазаның басқа түрлері жаза мақсатының жүзеге асырылуына мүмкіндік болмаған кезде ғана, соңғы шара ретінде өте тыңғылықты түрде қарай отырып тағайындалу қажет. Елімізде бас бостандығынан айыру жазасы жиі қолданыс табуда. Деректерге сүйенсек, 2021 жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша, елімізде бас бостандығынан айыру орындарында 31632 сотталушы жазасын өтеуде [1]. Бас бостандығынан айыру, егер басқа жаза түрлері арқылы жаза мақсатына толық көлемде жетуге мүмкін болмаған кезде, айрықша жағдайда ғана қолданылу керек. Бұл жаза тағайындау мәселелеріне көбірек көңіл бөлу қажеттігін айқындайды.

Сондықтан да зерттеліп отырған қылмыстық жазаның сипаттамасы мен тағайындалуы мәселесі теориялық тұрғыдан да, тәжірибелік тұрғыдан да маңызды мәнге ие және өзекті болып отыр.

Әдебиеттерге шолу

Соңғы жылдары қылмыстық құқықтағы жаза мәселелеріне арналған отандық Т.Қ. Акимжанов, Е.О. Алауханов, А.Н. Ағыбаев, И.Ш. Борчашвили, З.О. Ашитов, Е.И. Каиржанов, И.И. Рогов, Г.Р. Рустемова, М.И. Бажанов, Б.К. Шнарбаев және басқа да ғалымдардың еңбектерінен кездестіруге болады.

Негізгі бөлім (әдіснама, нәтижелер)

Бізге белгілі болып отырғандай, қылмыстық құқықта қылмыс және жаза санаттары басты орын алады және қоғам дамуының барлық кезеңдерінде әлеуметтік, моральдық, құқықтық және философиялық тұрғыдан елеулі түрде күрделі, маңызды проблемалардың бірі болды. Қылмыс пен жазаның өзара байланысы мен тәуелділігіне қарамастан, олардың арасында бірқатар айырмашылықтар бар.

Мысалы, жазаланушылық қылмыстың қажетті салдары және жаза қылмыс санаттарының негізінде жатыр (ҚР ҚК-нің 11-бабы), ал қылмыс болса жазаның сол не басқа да түрін тағайындау үшін бірден бір негізі болып табылады (ҚР ҚК-нің 4-бабы).

«Мемлекеттің міндеті бір жағынан жасаған қылмысы үшін жазадан құтылмаушылықты қамтамасыз ететін болса, екінші жағынан сол жазаны мемлекет үшін де сотталушы үшін де әділетті, тиімді, әлеуметтік салдарын мейлінше азайту», - болып табылады [2, б. 294-295]. Қылмысқа қарсы күрес үдерісі үнемі жаңартылып, жетілдіріліп, өзгеріп отыруы керек. Ол заңды да!

Қылмыстың алдын алу негізіне, оның қаталдығы емес, жазадан құтыла алмаушылық принципі қамтылуы тиіс [3, б. 301].

Ал, біздің ел үшін «Қазақстан Республикасында өлім жазасына мораторий енгізу туралы» Жарлығы өлім жазасына мораторий енгізілуіне байланысты бұл ереже тым өзекті болып көрінді. Осы Жарлықта соттармен тағайындалған өлім жазасы үкімдерінің орындалуы тоқтатылып, өлім жазасына балама болып табылатын өмір бойына бас бостандығынан айыру жазасы 2004 жылдың 1 қаңтарынан бастап енгізілді [4].

Судьяларға жаза тағайындау кезінде өте күрделі және жауапты міндеттер қойылады, өйткені «заңды, негізделген, әділ және тәрбиелік мәнге ие тиімді үкім шығару процесі судьялардың терең талдау қызметін қажет етеді. Олар сол адамның әлеуметтік маңызы бар психикалық кемшіліктерінің, тағайындалатын жаза шараларының нақты түзету мүмкіндіктерімен арақатынасын айқындай білу керек» [5, б. 306].

Басқаша айтқанда, біз әділ жазаны тағайындаудың шарттарының бірі ретінде, сотталушының жеке басына егжей-тегжейлі сараптама жасау туралы айтып отырмыз.

В.К. Дуюнов: «Заң шығарушымен ұсынылған мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары ретінде жаза анықтамасы нақты емес», - деген пікірде, оған негіз де жоқ емес. Оның пікірінше, мәжбүрлеу сондай-ақ қылмыстық жазаның негізгі емес, қосымша бір белгісі болып келеді. Одан басқа, «жазаланушылық» және «жаза» түсініктері көлемі мен мазмұны жағынан бір-біріне жақын болса да, оларды синонимдер ретінде анықтауға болмайды.

Автордың пікірінше, жазаланушылық жазаның көрініс табатын нысандарының бірі және сәйкесінше, жасалған іс-әрекет үшін кінәлі адамның жауапкершілігін жүзеге асыру нысаны ретінде санайды. «Жазаланушылық» - бұл қылмыстық жазаның ішкі мәні, соңғы мақсаты - әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сотталған адамды түзеу және жаңа қылмыстардың алдын алу мақсатында қылмыскерге жазалау (кек алу) ықпалының нысаны болу» [6, б.66].

Сонымен, кез келген жаза жасалған істің «қайтарымы» болып келеді, өйткені ол қылмыс жасаған адамның құқықтары мен бостандығының шектеуімен байланысты болады, белгілі моралдық және физикалық азап шегулерді келтіреді (немесе келтіруі мүмкін) және оның белгілі бір пайдасынан айырады. Сондай-ақ жазаның осындай қасиеттеріне көңіл аудару керек, өйткені сотталушыға, негізсіз немесе әділетсіз азап шекпеу үшін, сонымен қатар тәртібін, мүмкіндігінше оның өзін өзгертіп түзу жолға түсуі үшін оңтайлы пайдалану үшін ескерілуі керек.

Сондықтан, жазаның түрін таңдаған кезде қылмыстық жазалаудың ауырлық дәрежесіне, қылмыскердің жеке басын ескере отырып, үкім шығару кезінде де жеңілдетілдететін және ауырлататын мән-жайларды ескере отырып шығарған жөн.

Қазақстан Республикасында қылмыстық жазалардың қолданылу тиімділігін анықтау үшін көптеген аспектілерді ескеру қажет.

2014 жылы қабылданған, қазіргі заң күші бар ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігінің баптары санкцияларында ізгілендіру тұрғысынан белгілі бір өзгерістер болды, оқшауланумен байланысты емес жазалардың түрлерін қолдану көбейді (айыппұлдар 140-қа; түзеу жұмыстары 26-ға; қоғамдық жұмыстарға қатысу 76-ға, түзеу 302-ге).

Сонымен бірге, ҚР ҚК Ерекше бөлігіндегі баптарының санкцияларында бас бостандығынан айыру сынды оқшауланумен байланысты жазаларды қолдану 86 және қамау 150 жағдайға көбейді.

ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігінің санкциясының 30% бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның баламалы түрлері қарастырылуы, соттармен бас бостандығынан айыру жазасын тағайындау кезінде баламалы жаза түрін қолдану қиындық туғызады.

Бізбен, ҚР қолданыстағы қылмыстық заңнамасының Ерекше бөлігіне талдау жүргізілді. Қылмыстық теріс қылықтар саны - 116, қылмыстар - 590 (онша ауыр емес қылмыстар - 138; ауырлығы орташа қылмыстар - 205; ауыр қылмыстар - 181; аса ауыр қылмыстар - 66) анықталды.

Бұл арақатынас бас бостандығынан айыру сияқты жаза түрін азайту және адамды қоғамнан оқшауланумен байланысты емес жаза түрлерін ұлғайту жолымен өзгертілуі тиіс, оның үстіне бұл Қазақстан Республикасының 2010-2020 жылдар кезеңіне арналған құқықтық саясат тұжырымдамасынан туындап отырғандығын атап өткен жөн [7].

Жазаның мазмұны мен түрлері туралы қолданыстағы қылмыстық заңнамаға түзетулер енгізу кезінде түзеу мекемелеріне жіберілетін адамдардың санын барынша азайту мүмкіндігі сынды аспектіге де назар аударған жөн. Бұл тұста, азаматтардың қылмыстық сот төрелігіне қатысуын азайту туралы айтылып отыр. Түзеу мекемесінде болған кезінде, әртүрлі факторлардың әсерінен сотталушының жеке басының күрделі деформациясы орын алатыны жасырын емес.

Қылмыстық заңдарда белгіленген жазалардың барлық түрлерінің спектрін таңдау кезінде қылмыскердің жеке басына қылмыстық немқұрайды қарау жағдайын, жасаған әрекетінің қоғамға қауіптілігін ескеру қажет.

Қылмыстық құқықта жауапкершілік пен жазаны жеңілдететін мән-жайлар деп, қылмыстық құқық бұзушылықтың және оны жасаған адамның қоғамдық қауіптілігін азайтатын, демек, оның жауапкершілік дәрежесін төмендететін, сондай-ақ жазаға әсер ететін, кінәлінің жеке басына және ол жасаған қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысты әртүрлі факторлар түсініледі.

Бұл жағдайлардың болуы, ең алдымен, қылмыстық істі өндіріске алудан бас тарту, сотқа дейінгі іс жүргізуді тоқтату туралы мәселені шешуге әсер етуі мүмкін. Сондықтан аталған мән-жайлар қылмыстық жауаптылықты жеңілдететін мән-жайлар деп аталады.

Бұдан келіп шығатыны, қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін мән-жайларды сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары, прокурор және сот қылмыстық жаза тағайындау кезінде ғана емес, сондай-ақ адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту немесе босату туралы мәселені шешу кезінде қылмыстық процестің неғұрлым ерте сатыларында да қолданады.

Сондықтан, қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін мән-жайлар болған кезде сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары көрсетілген мән-жайларға сілтеме жасай отырып, тіркелген қылмыстық құқық бұзушылық бойынша тергеп-тексеруді тоқтата алады.

Егер қылмыстық іс сотқа жіберілсе, жеңілдететін мән-жайларды есепке алу сотқа: а) баламалы санкция кезінде жазаның неғұрлым қатаң түрін белгілеу; б) қылмыстық құқық бұзушылық сараланған ҚР ҚК бабының санкциясымен белгіленген ең төменгі деңгейге тең немесе оған жақын мөлшердегі жазаны айқындау; в) ҚР ҚК 55-бабына сәйкес сол қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделгеннен неғұрлым жеңіл жаза қолдану; г) қылмыстық жауаптылықтан босатудың бір түрін, шартты түрде соттауды, жазаны өтеуді кейінге қалдыруды қолдануға құқық береді.

ҚР ҚК-нің 53-бабының 1-бөлігінде қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін мән-жайлар тізімі айқындалып, берілген. Заңмен белгіленген жеңілдететін мән-жайлардың тізбесі түпкілікті емес екендігін тікелей көрсетеді [8].

ҚР ҚК-нің 53-бабының 3-бөлігіне сәйкес қылмыстың белгісі ретінде Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінің нормаларында көзделген жеңілдететін мән-жайлар ретінде назарға алуға тыйым салынады. Мысалы, ҚР ҚК-нің 102-бабы бойынша адамға жаза тағайындау кезінде (қажетті қорғану шегінен шығу кезінде жасалған адам өлтіру) сот қылмыстық кодекстің 53-бабы 1-бөлігінің 9-тармағына жеңілдететін мән-жай ретінде сілтеме жасай алмайды, өйткені қажетті қорғану шегінен шығу ҚР ҚК-нің 102-бабында көзделген қылмыс құрамының қажетті белгісі болып табылады. Осы белгіні ескере отырып, ҚР ҚК-нің 102-бабының санкциясы салыстырмалы түрде жеңіл жазаны қарастырады. Сондықтан жаза тағайындау кезінде бұл жағдайда қолдануға тыйым салынады.

Келесі жағдайда ҚР ҚК-нің 53-бабын қолдану кезінде проблемалар бар. Бұл жағдайлардың барлығының жиынтығын немесе олардың кем дегенде біреуін пайдалану қажет пе деген заңды сұрақ туындап отыр.

Шетелдік заңнаманы қорыту, ішкі заңнама үшін дәстүрлі болып табылмайтын жағдайларды ескеруге мүмкіндік береді. Қытай Халық Республикасының Қылмыстық кодексінің 78-бабы бойынша кінәні және жауапкершілікті жеңілдете отырып: бас бостандығынан айыру орындарында немесе одан тыс жерлерде дайындалып жатқан, тексеру кезінде расталатын ауыр қылмыс туралы хабарлама; инновациялар немесе техникалық жақсартулар ойлап табу; қарапайым өмірде немесе жұмыста жанқиярлықтың көрінісі; табиғи апаттардан немесе жазатайым оқиғалардан кейінгі батырлықтың көрінісін жатқызады [9].

Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 61-бабы жеңілдететін мән-жайлар ретінде: мұндай мән-жайлардың он түрі ғана көрсетілген. Бірақ олардың тізімі толық емес, өйткені берілген басқа жағдайларды ескеру мүмкіндігі қарастырылған. Сот өз қалауы бойынша нақты іске байланысты жеңілдететін басқа мән-жайларды қарастыра алады [10].

Жауапкершілік пен жазаны ауырлататын жағдайлар кезінде қылмыстың қоғамға қауіптілігін және оны жасаған адамның жауаптылық дәрежесін арттыратын, сонымен қатар жазаға әсер ететін, кінәлінің жеке басы және жасаған қылмысымен байланысты әр түрлі мән-жайларды түсіну қабылданған.

Бұл мән-жайлардың болуы, ең алдымен, қылмыстық істі өндіріске алудан бас тарту туралы, басталған істің сотқа дейінгі іс жүргізуді тоқтату туралы шешімге кері әсер етуі мүмкін. Сондықтан да, бұл мән-жайлар қылмыстық жауаптылықты ауырлататын мән-жайлар деп аталады. Бұдан келіп шығатыны,

қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайларды сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары, прокурор және сот қылмыстық жаза тағайындау кезінде ғана емес, сондай-ақ адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту немесе босату туралы мәселені шешу кезінде қылмыстық процестің неғұрлым ерте сатыларында да қолданады. Сондықтан қылмыстық жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жайлар болған кезде сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары көрсетілген мән-жайларға сілтеме жасай отырып, көбінесе тіркелген қылмыстық құқық бұзушылық бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеруді тоқтата алмайды.

ҚР ҚК-нің 54-бабының 1-бөлігіне сәйкес қылмыстық жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жайлар тізбесі берілген. ҚР ҚК-нің 53-бабындағы тізбеге қарағанда, аталған тізбе түпкілікті болып табылады (ҚР ҚК-нің 54-бабының 3-бөлігі). Бұл дегеніміз, сот жаза тағайындау барысында ҚР ҚК-нің 54-бабының 1-бөлігінде көрсетілмеген мән-жайларды ауырлататын мән-жайлар деп тани алмайды. Бұл еліміздің қылмыстық заңнамасы гуманизмінің тағы бір дәлелі болып табылады.

ҚР ҚК-нің 54-бабының бірінші бөлігінде көзделген жауапкершілік пен жазаны ауырлататын мән-жайлардың кез келгенін (12-бөліктегі көрсетілгенді қоспағанда) оларды белгілеу кезінде сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары адамды қылмыстық жауаптылыққа тарту туралы мәселені шешу кезінде және сот жаза тағайындау кезінде ескеруге тиіс, яғни олар ескерілмеуге, жоғарыда аталған органдар мен соттың назарынан тыс қалмау керек. Мұндай қорытынды ҚК-нің 54-бабының 12-бөлігіндегі мынадай мазмұндағы ескертпеге қатысты туындайды: «Сот қылмыстық құқық бұзушылықтың сипатына қарай бұл мән-жайды ауырлататын мән-жай деп танымауға құқылы».

Өкінішке орай, іс жүзінде сот шешімдерінде айыпталушылардың кінәсін мойындамауы, іс бойынша жағымсыз мінездемелердің болуы, жалдамалы, бұзақылық немесе басқа да негізгі себептер бойынша қылмыс жасау және т.б. жағдайларда ауырлататын мән-жайлар ретінде сілтемелер бар. Бұндай мән-жайлар ауырлататын мән-жайлар тізбесіне енгізілмегендіктен, оларды есепке алу барысында сот, ҚР ҚК-нің 54-бабының 3-бөлігіне қайшы келетін жаза тағайындаған болса, оны заңсыз деп тану қажет.

Алдыңғы жағдайдағыдай, егер ҚР ҚК-нің 54-бабының 1-бөлігінде көрсетілген мән-жай Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігі бабының белгісі ретінде көзделген болса, оған сәйкес кінәлінің іс-әрекеті сараланған болса, ол жаза тағайындау кезінде ауырлататын мән-жай ретінде қайта ескерілмейді (ҚР ҚК-нің 54-бабының 2-бөлігі). Мысалы, адам, аса қатыгездікпен адам өлтіргені үшін сотталды (ҚР ҚК-нің 99-бабы 2-бөлімінің 5-тармағы). Жазаны тағайындау кезінде сот ҚР-нің ҚК 54-бабының 1-бөлігінің 9-тармағын ауырлататын мән-жай ретінде есепке ала алмайды, өйткені аса қатыгездік ҚР ҚК-нің 99-бабының 2-бөлігінің дәрежелік ерекшеліктерінің бірі болып табылады және бұл факт осы қылмыстық заңның санкциясында ескерілген.

Сонымен қатар, Жоғарғы Соттың нормативтік қаулысының 2-тармақшасына сәйкес, соттармен жаза тағайындау кезінде жасалған іс-әрекеттің мән-жайларының (жасау тәсілі, кінәнің түрі, себептер мен мақсаттар, іс-әрекеттің аяқталу кезеңі, туындаған зардаптардың қоғамға қауіптілік дәрежесі және т.б.) жиынтығын ескеру керек [11].

Сот-тергеу тәжірибесінде тек жеңілдететін немесе ауырлататын жағдайлар болады. Алайда, бір мезетте адамның іс-әрекетінде жеңілдететін және ауырлататын жағдайлар болуы мүмкін. Сот барлық мән-жайларды барынша толық ескеруге тиіс, бұл жазаның нақты түрі мен мөлшерін таңдау үшін негіз болып табылады.

Қорытынды

Әрине, қылмысты соның ішінде бас бостандығынан айыру жазасына қатысты шешілетін мән-жайлар қатарына қылмыстарды дұрыс дәрежелеу де аса маңызға ие. Себебі, жаза тағайындау барысында жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілік сипаты ескерілмей қалып отыр. Бұл құқық қолдану тәжірибесін елеулі түрде қиындатып отырғандықтан ең алдымен ҚР ҚК-нің 11 бабының мазмұнын қайта қарауды қажет етіп отыр.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Ерекше бөлігінің жекелеген баптарынан жазаның осы түрін қоғамнан оқшаулаумен байланысты емес жазалардың басқа түрлерімен алмастыра отырып, қоғамға елеулі қауіп төндірмейтін қылмыстық іс-әрекеттер үшін жазаның осы түрін барынша азайту бойынша жұмыс одан әрі жалғасуы керек.

Айта кететін жайт, бас бостандығынан айыру жазасын қолданудың өзіне кейбір шектеулерді ұсынған жөн болар еді. Атап айтқанда, ҚР ҚК-нің 46-бабына бас бостандығынан айыру зейнет жасынан асқан не өзінің өмірлік кезеңінде әр түрлі құқық бұзушылықтарға жол бермеген адамдарға, бірінші және екінші топтағы мүгедек адамдарға және басқа да санаттарға бас бостандығынан айыру жазасын тағайындалмайтын тармақ енгізу орынды деп санаймыз.

Әрине бұл жерде барлық жасалған қылмыстар жөнінде айтуға болмайды. Мұнда адам өлтіру, зорлау, мемлекетке опасыздық, терроризм, яғни қоғамға аса қауіпті қылмыстар қатарын енгізуге болмайды

[12, б.10].

Әрине, барлық құқық бұзушыларды олардың бойындағы тұлғалық ізгілік қасиеттерін оята отырып, ақыл-ойына жүгіну арқылы түзету дұрыс болар еді. Алайда, қоғамға қауіптілік тұрғысынан аса ауыр қылмыс жасаған адамды не қайта қылмыс жасаған адамды бостандықта қалдырудың ешбір мәні жоқ. Өйткені, оның қоғамға, адамға жаңа зиян келтіруі әбден мүмкін. Сондықтан да мұндай адамдар қоғамнан оқшаулануы және басқа да зиян келтіру мүмкіндігі болмау керек.

Демек, бас бостандығынан айыру, қылмыскердің жасаған іс-әрекеті, оны түзету мүддесін көздейтін лайықты жазасын алуды қамтамасыз ететін, сондай-ақ жалпы және арнайы алдын алу міндеттерін шешетін жағдайда ғана тағайындалатын «жаза» болуы қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Бас бостандығынан айыру орындарында ұсталатын адамдар туралы мәліметтер (2021 жылғы 1-қаңтардағы жағдайы бойынша) // <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/documents/>.

2 Акимжанов Т.К. Поиск новых путей противодействия преступности – важное условие построения правового государства // Обеспечение национальной безопасности –приоритетное направление уголовно-правовой, криминологический и уголовно-исполнительной политики: материалы XI Российского Конгресса уголовного права, посв. памяти д-ра юрид. наук, проф. В.С. Комиссарова. 31 мая-1 июня 2018 г. - М.: Юрлитинформ, 2018. – С. 294-295.

3 Уголовное право. Общая часть: учебник / под ред. Л.Д. Гаухмана, С.В.Максимова. - М.: Эксмо, 2005. – С. 301.

4 Қазақстан Республикасында өлім жазасына мораторий енгізу туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2003 жылғы 17 желтоқсандағы N 1251 Жарлығы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>

5 Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. Психология преступления и наказания. - М.: «Пенатес - Пенаты», 2000. – С. 306.

6 Дуюнов В.К. Наказание в уголовном праве России - принуждение или кара? // Государство и право. - 1997. - №11. – С. 66.

7 Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года: Указ Президента РК от 24 августа 2009 года №858 // Казахстанская правда. – 2009. – 28 августа.

8 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>

9 Уголовный Кодекс Китайской Народной Республики: принят на 5-й сессии Всекитайского собрания народных представителей шестого созыва 14 марта 1997 г. // <http://ru.china-embassy.org/rus/zfhz/zgflyd/>

10 Уголовный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон от 13.06.1996 N 63-ФЗ // <http://oukrf.ru/st61>

11 Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы: Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000004S>

12 Акимжанов Т.К. О некоторых инновационных подходах построения уголовной политики в новой концепции правовой политики Республики Казахстан // Ғылым – Наука. – 2020. - №3 (66). – С. 10.

REFERENCES

1 Bas bostandıgınan ayıru orındarında ustalatın adamdar turalı malimetter (2021 zhylgy 1-kantardagy zhagdaıy boıyınsha) // <https://www.gov.kz/memleket/entities/qriim/documents/>.

2 Akimzhanov T.K. Poisk novykh putey protivodeystviya prestupnosti – vazhnoye usloviye postroyeniya pravovogo gosudarstva // Obespecheniye natsional'noy bezopasnosti –prioritetnoye napravleniye ugovovno-pravovoy, kriminologicheskoy i ugovovno-ispolnitel'noy politiki: materialy KHI Rossiyskogo Kongressa ugovovnogogo prava, posv. pamyati d-ra yurid. nauk, prof. V.S. Komissarova. 31 maya-1 iyunya 2018 g. - M.: Yurlitinform, 2018. – S. 294-295.

3 Ugolovnoye pravo. Obshchaya chast': uchebnik / pod red. L.D. Gaukhmana, S.V. Maksimova. - M.: Eksmo, 2005. - S. 301.

4 Kazakhstan Respublikasında olım jazasyna moratorii engizu turalı: Kazakhstan Respublikasy Prezidentinin 2003 zhylgy 17 zheltoksandagy N 1251 Zharlygy // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>

5 Antonyan YU.M., Yenikeev M.I., Eminov V.Ye. Psikhologiya prestupleniya i nakazaniya. - M.: «Penates - Penaty», 2000. - S. 306.

6 Duyunov V.K. Nakazaniye po rossiyskomu ugovovnomu pravu - prinuzhdeniye ili chernoye? // Gosudarstvo i pravo. - 1997. - №11. - S. 66.

7 Kontseptsiya pravovoy politiki Respubliki Kazakhstan na period s 2010 po 2020 gody: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 24 avgusta 2009 goda №858 // Kazakhstanskaya pravda. - 2009. - 28 avgusta.

8 Kazakhstan Respublikasynın Kymystyk kodeksi: Kazakhstan Respublikasynın 2014 zhylgy 3 shildedegi № 226-V KRZ Zany // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>

9 Ugolovnyy Kodeks Kitayskoy Narodnoy Respubliki: prinyat na 5-y sessii Vsekitayskogo sobraniya narodnykh predstaviteley shestogo sozyva 14 marta 1997 g. // <http://ru.china-embassy.org/rus/zfhz/zgflyd/>

10 Ugolovnyy kodeks Rossiyskoy Federatsii: Federalnyi zakon ot 13.06.1996 N 63-FZ // <http://oukrf.ru/st61>

11 Kymystyk zhaza tagaiyındaudın keibir maseleleri turalı: Kazakhstan Respublikasy Zhogargy Sotynyn 2015 zhylgy 25 mausymdagı № 4 normativtik kaulysy // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000004S>

12 Akimzhanov T.K. O nekotorykh innovatsionnykh podkhodakh postroyeniya ugovovnoy politiki v novoy kontseptsii pravovoy politiki Respubliki Kazakhstan // Gylym – Nauka. – 2020. - №3 (66). – S. 10.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Талғат Құрманұлы Акимжанов - заң ғылымдарының докторы, профессор, Заң ғылыми-зерттеу институтының директоры, «Тұран» университетінің заңтану және халықаралық құқық кафедрасының профессоры (Алматы қ.), ҚР ІІМ еңбек сіңірген қызметкері, отставкадағы әділет полковнигі. Қазақстан, Алматы қ., Сатпаев к., 16. E-mail: akimzhanovtk@mail.ru

Гүлайна Жалалыевна Османова - құқық ғылымының магистрі. «Тұран» Университетінің докторанты,. Қазақстан, Алматы қ., Сәтпаев к., 16. E-mail: gulaina.78@mail.ru

Акимжанов Талгат Курманович - доктор юридических наук, профессор, директор НИИ права, профессор кафедры юриспруденции и международного права университета «Турани» (г. Алматы), заслуженный работник МВД РК, полковник юстиции в отставке. Казахстан, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16. E-mail: akimzhanovtk@mail.ru.

Османова Гүлайна Жалалыевна – магистр юридических наук. докторант Университета «Турани». Казахстан, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16. E-mail: gulaina.78@mail.ru

Talgat K. Akimzhanov - Doctor of Law, Professor, Director of the Research Institute of Law, Professor of the Department of Jurisprudence and International Law of the Turan University (Almaty), Honored Worker of the MIA of the RK, retired Colonel of Justice. Kazakhstan, Almaty, 16 Satpaev. E-mail: akimzhanovtk@mail.ru

Gulaina Osmanova - master in Law, doctoral student of the University «Turan». Kazakhstan, Almaty, 16 Satpaev street. E-mail: gulaina.78@mail.ru

ҚАЗАҚСТАННЫҢ НАРЫҚТЫҚ ЭКОНОМИКАСЫ ЖАҒДАЙЫНДА ЖЕР ЗАҢНАМАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

А.Ә. Қуатова

докторант

Каспий қоғамдық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

С.П. Мороз

заң ғылымының докторы, профессор

«Әділет» Жоғары құқық мектебі, Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа. Құқықтары мен міндеттері айтарлықтай ерекшеленетін субъектілердің едәуір тобы қатысатын жер қатынастары көп қырлы және әр түрлі. Бұл ретте қоғамдық қажеттіліктерді қамтамасыз ету үшін басқа да материалдық объектілер арасында жердің ерекше орны жер пайдалану саласындағы әкімшілік-құқықтық реттеуді қажет етеді. Жер учаскелерін иеленуді және пайдалануды жүзеге асыру мүмкіндігінің болуы жер учаскелерін иеленушілер мен пайдаланушылардың құқықтық өкілеттіктерінің көлеміне, жер учаскелерінің экономикалық тартымдылығына, оларды пайдаланғаны үшін төленетін ақының мөлшеріне және кейіннен осы мәселелерді Әкімшілік реттеу қажеттілігіне әсер етеді.

Сонымен бірге, қазіргі уақытта жер қатынастарын құқықтық реттеуге қатысты көптеген мәселелерде, атап айтқанда, заңнамада жер пайдаланудың мазмұнын айқындауға, қолданыстағы заңнамада көзделмеген негіздер бойынша жер пайдалануды белгілеуге және т.б. қатысты біртұтастық жоқ, Қазақстанның Жер кодексі (20-бап) және басқа да нормативтік-құқықтық актілер жерге меншік құқығын, жерді пайдалану құқығын және жерге өзге де заттық құқықтарды бекітіп береді.

Алайда, жерді пайдалану мүмкіндігін бекітетін нормаларды талдау оларды жетілдіру қажеттілігін анықтауға негіз береді: тиісті нормалардың едәуір бөлігі нақтылауды және нақтылауды қажет етеді, кейбір жерлерде олардың арасында сәйкессіздік бар. Бұл, ең алдымен, «жер пайдалану» анықтамасын, жер учаскелеріне құқық түрлерін, оларды иеліктен шығару негіздерін, жер пайдалану кезіндегі субъектілік құрамы мен олардың өкілеттіктерін заңнамалық бекітуге, жер пайдалану тәртібін нақтылауға және т. б. қатысты.

Жер учаскелеріне құқықтарды иеліктен шығаруды заңнамалық айқындаудың белгіленген кемшіліктері оны практикада қолдануды қиындатады, бұл жер иеленушілер мен жер пайдаланушылар құқықтарының бұзылуына әкеп соғады, өйткені көбінесе жер учаскелеріне құқықтарды иеліктен шығару ұғымының мазмұнын, оның негіздері мен тәртібін түсінбестен, кейіннен азаматтық-құқықтық даулардың туындауына және зерттелетін ұғымды дұрыс түсіндіру мен түсіну кезінде негіздері туындамайтын сот талаптарын беруге әкеп соғатын заңдық тұрғыдан дұрыс емес (кейбір жағдайларда заңсыз) әрекеттер жасалады.

Қазіргі кезеңде жер қатынастары өте қарқынды дамуда. Бұл қатынастардың қатысушылары азаматтар да, мемлекеттік органдар да, жергілікті өзін-өзі басқару органдары да болады. Жер қатынастарының күрделенуі, жер учаскелерінің құнын арттыру әртүрлі жер дауларының, сондай-ақ белгілі бір құқық бұзушылықтардың пайда болуына әкеледі. Осыған байланысты жер қатынастары, сондай-ақ тиісті қатынастарға қатысушылар құқықтық қорғауды қажет етеді.

Түйін сөздер: жер заңнамасы, жер пайдаланушылар, Жер кодексі, ауыл шаруашылығы, жер кадастры, жер учаскелері, жер қатынастары, жер қоры, агроөнеркәсіптік кешен.

СТАНОВЛЕНИЕ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Куатова А.А.

докторант

Каспийский общественный университет, Казахстан, г.Алматы

Мороз С.П.

доктор юридических наук, профессор

Высшая школа права «Әділет», Казахстан, г. Алматы

Аннотация. Земельные отношения, в которых принимает участие значительный круг субъектов, права и обязанности которых существенно отличаются, являются многогранными и разнообразными. При этом особое место земли среди других материальных объектов для обеспечения общественных потребностей обуславливает необходимость административно-правового регулирования в сфере землепользования. Наличие возможности осуществлять владение и пользование земельными участками, влияет на объем правомочий владельцев и пользователей земельных участков, экономическую привлекательность земельных участков, размер платы за их использование и впоследствии на необходимость административного регулирования данных вопросов.

Вместе с тем в настоящее время отсутствует единство во многих вопросах относительно правового регулирования земельных отношений, в частности относительно определения содержания землепользования в законодательстве, установления землепользования по основаниям не предусмотренных действующим законо-

дательством, и т.п.

Земельный кодекс Казахстана (ст. 20) и другие нормативно-правовые акты закрепляют право собственности, право пользования землей и иные вещные права на землю. Однако анализ норм, закрепляющих возможность осуществления землепользования, дает основания констатировать необходимость их усовершенствования: значительная часть соответствующих норм требует уточнения и детализации, местами имеет место несогласованность между ними. Это касается, прежде всего, законодательного закрепления определения «землепользования», видов прав на земельные участки, оснований их отчуждения, субъектного состава и их полномочий при землепользовании, уточнения порядка землепользования и т.п.

Обозначенные недостатки законодательного определения отчуждения прав на земельные участки затрудняет применение его на практике, что приводит к нарушению прав землевладельцев и землепользователей, так как зачастую, не понимая содержания понятия отчуждения прав на земельные участки, его оснований и порядка, совершаются юридически неверные (в некоторых случаях неправомерные) действия, которые впоследствии ведут к возникновению гражданско-правовых споров и к подаче судебных исков, оснований для которых не возникло бы при правильном толковании и понимании исследуемого понятия.

В современный период земельные отношения достаточно интенсивно развиваются. Участниками рассматриваемых отношений становятся как граждане, так и органы государственной власти и местного самоуправления. Усложнение земельных отношений, повышение стоимости земельных участков влекут за собой возникновение различного рода земельных споров, а также тех или иных правонарушений. В этой связи земельные правоотношения, а также участники соответствующих отношений нуждаются в правовой охране.

Ключевые слова: земельное законодательство, землепользователи, Земельный кодекс, сельское хозяйство, земельный кадастр, земельные участки, земельные отношения, земельный фонд, агропромышленный комплекс.

ESTABLISHMENT OF LAND LEGISLATION IN THE CONDITIONS OF MARKET ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Kuatova A.A.

doctoral student

Caspian public University, Kazakhstan, Almaty

Moroz S.P.

Doctor of Law, Professor

Higher School of Law «Adilet», Kazakhstan, Almaty

Annotation. Land relations, in which a significant number of subjects participate, whose rights and obligations differ significantly, are multi-faceted and diverse. At the same time, the special place of land among other material objects to meet public needs necessitates administrative and legal regulation in the field of land use. The availability of opportunities to own and use land plots affects the scope of rights of owners and users of land plots, the economic attractiveness of land plots, the amount of payment for their use, and subsequently the need for administrative regulation of these issues. However, currently there is no unity on many issues concerning the legal regulation of land relations, in particular regarding the determination of land use in the legislation, establish land use on the grounds not stipulated by law, etc.

The Land code of Kazakhstan (article 20) and other legal acts establish the right of ownership, the right to use land and other property rights to land. However, an analysis of the rules that establish the possibility of land use makes it possible to state the need for their improvement: a significant part of the relevant rules requires clarification and detail, and sometimes there is inconsistency between them. This applies, above all, legislative consolidation of the definition of “land use”, the types of land rights, grounds of their exclusion, the subject composition and their authority in land use, procedures on land use, etc.

The indicated shortcomings of the legislative definition of alienation of rights to land plots make it difficult to apply it in practice, which leads to violation of the rights of landowners and land users, since often, without understanding the content of the concept of alienation of rights to land plots, its grounds and procedure, legally incorrect (in some cases illegal) actions are performed, which subsequently lead to civil disputes and to filing lawsuits, the grounds for which would not have arisen if the concept under study was correctly interpreted and understood.

In the modern period, land relations are developing quite intensively. Both citizens and state and local government bodies become participants in the relations under consideration. The complication of land relations and the increase in the value of land plots entail the emergence of various types of land disputes, as well as various offenses. In this regard, land legal relations, as well as participants in the relevant relations, need legal protection.

Keyword: land legislation, land users, Land code, agriculture, land cadastre, land plots, land relations, land Fund, agro-industrial complex.

Кіріспе

Құқықтары мен міндеттері айтарлықтай ерекшеленетін субъектілердің едәуір тобы қатысатын жер қатынастары көп қырлы және әр түрлі. Бұл ретте қоғамдық қажеттіліктерді қамтамасыз ету үшін басқа да материалдық объектілер арасында жердің ерекше орны жер пайдалану саласындағы әкімшілік-құқықтық реттеуді қажет етеді. Жер учаскелерін иеленуді және пайдалануды жүзеге асыру мүмкіндігінің болуы жер учаскелерін иеленушілер мен пайдаланушылардың құқықтық өкілеттіктерінің

көлеміне, жер учаскелерінің экономикалық тартымдылығына, оларды пайдаланғаны үшін төленетін ақының мөлшеріне және кейіннен осы мәселелерді Әкімшілік реттеу қажеттілігіне әсер етеді.

Сонымен бірге, қазіргі уақытта жер қатынастарын құқықтық реттеуге қатысты көптеген мәселелерде, атап айтқанда, заңнамада жер пайдаланудың мазмұнын айқындауға, қолданыстағы заңнамада көзделмеген негіздер бойынша жер пайдалануды белгілеуге және т. б. қатысты бірлік жоқ.

Қазақстанның Жер кодексі (20-б.) және басқа да нормативтік-құқықтық актілер жерге меншік құқығын, оны пайдалану құқығын және жерге өзге де заттық құқықтарды баянды етеді. Алайда, жерді пайдалану мүмкіндігін бекітетін нормаларды талдау оларды жетілдіру қажеттілігін анықтауға негіз береді: тиісті нормалардың едәуір бөлігі нақтылауды және нақтылауды қажет етеді, кейбір жерлерде олардың арасында сәйкессіздік бар. Бұл, ең алдымен, «жер пайдалану» анықтамасын, жер учаскелеріне құқық түрлерін, оларды иеліктен шығару негіздерін, жер пайдалану кезіндегі субъектілік құрамы мен олардың өкілеттіктерін заңнамалық бекітуге, жер пайдалану тәртібін нақтылауға және т. б. қатысты.

Жер учаскелеріне құқықтарды иеліктен шығаруды заңнамалық айқындаудың белгіленген кемшіліктері оны практикада қолдануды қиындатады, бұл жер иеленушілер мен жер пайдаланушылар құқықтарының бұзылуына әкеп соғады, өйткені көбінесе жер учаскелеріне құқықтарды иеліктен шығару ұғымының мазмұнын, оның негіздері мен тәртібін түсінбестен, кейіннен азаматтық-құқықтық даулардың туындауына және зерттелетін ұғымды дұрыс түсіндіру мен түсіну кезінде негіздері туындамайтын сот талаптарын беруге әкеп соғатын заңдық тұрғыдан дұрыс емес (кейбір жағдайларда заңсыз) әрекеттер жасалады.

Негізгі бөлім

1999-жылдардың басында жер заңнамасының қалыптасуы нарықтық экономика жағдайында ҚР-да ауыл шаруашылығының дамуының жаңа кезеңінің басталуын белгіледі.

1990 жылы Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Жер кодексінің (бұдан әрі – ҚР ЖК) жаңа редакциясын қабылдады, оның 3-бабында жер республиканың айрықша меншігіне жататыны айқындалған.

1990 жылғы Кодексте жерді пайдаланушылар мен иеленушілердің дербес шаруашылық жүргізу құқығы заңдастырылды және оларға өсірілген ауыл шаруашылығы өніміне және оны сатудан алынған табысқа меншік құқығы бекітілді. Кодексте жерді жалға беру қарастырылған, жергілікті билік органдары жерді пайдалану мәселелерін реттеуде алған өкілеттіктер едәуір кеңейтілген. Кодексте жер үшін төлемдер белгіленді және жер дауларын шешу тетігі бекітілді.

Алайда, 1990 жылғы Жер кодексі нарықтық қатынастарға көшу кезінде жерді пайдалану механизмін өзгертудегі республиканың қажеттілігіне толық сәйкес келмеді.

Жер заңнамасын қалыптастырудағы келесі қадам 1991 жылғы 28 маусымда қабылданған Жер реформасы туралы Заң болды [1].

ҚР ЖК 43-1-бабына сәйкес ауыл шаруашылығы өнімін өндіру, ауыл шаруашылығы ғылыми-зерттеу және оқу қызметін жүзеге асыру, тиісті өндірістік инфрақұрылымды, оның ішінде ауыл шаруашылығы өнімінің көтерме сауда нарықтарының инфрақұрылымын орналастыру үшін берілген немесе осы мақсаттарға арналған жер ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер деп танылады.

Жердің ауыл шаруашылығында пайдалану үшін жарамдылығын тиісті жерге орналастыру құжаттамасын келісетін, сараптаманы жүзеге асыратын және бекітетін органдар мемлекеттік жер кадастры (жердің саны мен сапасын есепке алу) деректерінің негізінде белгілейді [2, б. 451-473].

Сонымен бірге, жер құқығы саласындағы танымал зерттеуші А. С. Тютюнник оны «ауылшаруашылық жерлер» мерзімімен алмастыруды ұсынады, өйткені «жерді ешкім жасай алмайды ... субъективті түрде ауылшаруашылық ретінде «тағайындалады»: олар объективті, табиғаты бойынша». Мұндай тәсіл ғалымдар арасында бірауыздан қолдау таппайды, өйткені ауылшаруашылығына жарамды барлық жерлер дәл осындай қажеттіліктер үшін қолданыла алмайды және қолданыла бермейді.

Сонымен қатар, А.М. Мирошниченко бүгінде Жердің басқа санаттарының құрамына кіретін ауылшаруашылық жерлерінің санаты мен құқықтық режимі туралы мәселені біржақты заңнамалық шешімі жоқ екеніне назар аударады: орман шаруашылығы, су қоры, экологиялық, сауықтыру және рекреациялық мақсаттар (соның ішінде ауылшаруашылық қажеттіліктері үшін уақытша берілетіндері туралы). Оның пікірінше, мұндай жер учаскелері бір уақытта жердің бірнеше санатына жатады деп ойлаған дұрыс болар еді [3, б. 637].

Ауыл шаруашылығында жер екі сапада жұмыс істейтінін ескере отырып, - аумақтық Базис және өндіріс құралдары, ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің құрамына ауылшаруашылығы алқаптары да (егістік, көпжылдық екпелер, табиғи қасиеттеріне, орналасуына және шаруашылық қажеттіліктеріне сәйкес өсімдік шаруашылығындағы негізгі өндіріс құралы болып табылатын жайылымдар да, сондай-ақ аумақтық базис ретінде пайдаланылатын және ауылшаруашылығы өндірісін ұйымдастыру үшін қажетті ауыл шаруашылығы емес алқаптар да (шаруашылық жолдарымен).

ҚР Жер ресурстарын басқарудың мақсаты мемлекет пен қоғамның халықтың өмір сүруінің экономикалық, экологиялық және әлеуметтік жағдайларының жоғары деңгейі;

- кәсіпкерлік, қоғамдық және өзге де қызметті тиімді дамыту;
- қоршаған табиғи ортаның, оның ішінде жер ресурстарының қасиеттерін сақтау және қалпына келтіру;
- жер учаскелері үшін төлемдердің әлеуметтік және экономикалық негізделген жүйесін қалыптастыру сияқты қажеттіліктерін қамтамасыз ету болып табылады.

Өзінің табиғи және экономикалық қасиеттеріне байланысты жер ресурстары елдің экономикалық өсуінің негізгі әлеуетті көзі, ұлттық байлықтың негізі бола отырып, әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси қатынастардың ерекше объектісі болып табылады, бұл жер ресурстарын басқарудың басқа басқару жүйелерінен түбегейлі өзгеше жүйесін қалыптастыру қажеттілігін негіздейді, ҚР-да қалыптасатын Жер ресурстарын басқару жүйесі ел мен қоғамның құқықтық, саяси, ұйымдастырушылық, экономикалық, экологиялық және әлеуметтік жағдайларын ескеруге тиіс [4].

1991 жылғы 28 маусымдағы Жер реформасы туралы Заңның ҚР-да қабылдануының нәтижесі шаруашылық жүргізудің әртүрлі нысандарының тиімді жұмыс істеуі үшін жер қатынастарын ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету, Қайта құру және өндірілген ауыл шаруашылығы өнімдерінің көлемін тұрақты арттыруды қамтамасыз ету болып табылады.

Елімізде арнайы жер қоры құрылды;

- ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын жекешелендіру және мемлекет иелігінен алу кезінде жерлерді қайта бөлу жүзеге асырылды;

- ауылдық елді мекендердің шекаралары анықталды;

- жер учаскелерін пайдалануға құқық беретін құжаттарды қайта ресімдеу басталды.

Осы заңды жүзеге асыру нәтижесінде 1996 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстанда 700 шағын ауыл шаруашылығы кәсіпорны, 286 ауыл шаруашылығы кооперативі, 31055 шаруа қожалығы, 2120 жерде шаруашылық жүргізудің басқа да мемлекеттік емес нысандары құрылды [5, б. 434].

ҚР-дағы экономикалық өзгерістер көбінесе жер қатынастары мен жер ресурстарын басқарудың маңыздылығын анықтады. Бұл жердің дәстүрлі қасиеттерінен басқа (аумақтық негіз, өндіріс құралы, табиғи ресурс және т.б.) мүліктік қатынастар мен жылжымайтын мүлік объектісіне айналғанына байланысты болды [6, б. 322].

Нарықтық экономика жағдайында жер ресурстарын басқаруды құқықтық қамтамасыз ету маңызды басымдықтардың бірі болып табылады. Жер ресурстарын тиімді басқарудың аса маңызды факторы, тетігі жер кадастры болып табылады. Жерді басқару тетігі әрбір жер учаскесін, жер учаскелерінің шекарасын, мөлшерін, орналасқан жерін, құқықтық режимін, кадастрлық нөмірлерін, функционалдық мақсатын және басқа да параметрлерін заңды айқындаусыз және растаусыз жұмыс істей алмайды. Кадастрлық жерге орналастыру материалдары осы мәселелерді сәтті шешуге ықпал етуі керек. Бұл ретте басқару объектісі мемлекеттік актілермен бекітілетін жер учаскелері болып табылады. Бұл жер иелері, пайдаланушылар және мемлекеттік органдар, соның ішінде жер ресурстарының мемлекеттік органдары арасындағы өзара қарым-қатынас процесін заңнамалық түрде басқаруға мүмкіндік береді. Бұл қатынастар мемлекеттің өмір сүру фактісін тану және куәландыру процесінде туындайды [7, б. 434].

Жер қатынастарын одан әрі жетілдіру 2003 жылғы 20 маусымдағы Жер туралы ҚР БҚ-да көрініс тапты. Мемлекеттің азық - түлік қауіпсіздігі және оның ең құнды байлығы-жер ресурстарын ұтымды және экологиялық қауіпсіз пайдалану, аграрлық өндірістің тиімділігін арттыру және кейіннен аграрлық сектордағы нарықтық өзгерістерді дамыту жер нарығының табысты жұмыс істеуіне байланысты екені күмән тудырмайды. Сонымен қатар, жердің маңызды экономикалық ресурс ретіндегі ерекшелігі мемлекет тарапынан осы нарықтың қалыптасуы мен жұмыс істеу процесін қатаң бақылауды, сондай-ақ нарық субъектілері құқықтарының кейбір шектеулерін талап етеді [8, б. 991].

Өтпелі экономикалық жүйеде жер нарығының қалыптасуын мемлекеттік реттеу тек аграрлық дағдарыстан ғана емес, жалпы экономикалық дағдарыстан да шығуды қамтамасыз етеді. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, аграрлық секторда өндірілген өнімнің әрбір пайызы қайта өңдеудің барлық сатыларынан кейін ЖІӨ-де 3-4 есе ұлғайып, барлық сабақтас салалардың дамуын ынталандырады.

Осы объектінің ерекшеліктеріне сүйене отырып, ҚР-да жүргізілген жер ресурстарын басқару жүйесінің құқықтық тетігін қалыптастырудағы мынадай негізгі бағыттарды бөліп көрсетуге болады:

- негізгі табиғи ресурс ретінде жерді құқықтық реттеу (жерді ұтымды пайдалану және қорғау мәселелері);

- жерді меншік құқығының объектісі ретінде құқықтық реттеу (жер учаскелері айналымының

ерекшеліктерін белгілеу);

- азаматтардың өмірі мен қызметінің негізі ретінде жерді құқықтық реттеу (жер қатынастарын мемлекеттік бақылау және мемлекеттік реттеу) [9, б. 400].

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлер нарығы мен оның инфрақұрылымын қалыптастырудың экономикалық тетіктерінің теориялық негізділігінің жеткіліксіздігін атап өткен жөн. Қазіргі кезеңде ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің реттелетін нарығының жұмыс істеуінің ашықтығы мен демократиялылығын қамтамасыз етудің негізгі элементтерінің бірі ретінде ауылдық жерлерде жер нарығының инфрақұрылымы құрылмаған [10, б. 360].

Шет елдердегі жер қатынастарының тарихын талдау ауыл шаруашылығы жерлерінің нарығы аграрлық секторды дамытудың қажетті шарты да, құралы да, ауыл шаруашылығы өндірісінің өнімділігі мен тиімділігін арттыруды қамтамасыз ететін институт болып табылады деген қорытындыға келуге мүмкіндік береді. Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлердің толыққанды жұмыс істейтін нарығын құру елдегі жер реформасының қисынды қорытындысы болуға тиіс. Аграрлық саладағы өркениетті нарықтық қатынастарға өтпелі кезеңде тыйым салмай, әлем елдерінің тәжірибесін ескере отырып, жер заңнамасын қалыптастырған жөн [11, б. 352].

Ауыл шаруашылығын жүргізу үшін айналым қаражатының көп бөлігін елдердің шаруалары (фермерлері) ипотекалық кредит беру есебінен алады, ал ҚР-да ауыл шаруашылығы өндірушілері кредиттік ресурстарды өтімді мүлік (ол болған жағдайда) кепілімен немесе болашақ өнім кепілі арқылы ғана ала алады. Көптеген сарапшылар жерді капиталдандыруға және осылайша үлкен капиталды айналымға енгізуге шұғыл қажеттілік бар деп санайды. Бұл отандық ауыл шаруашылығына кредит беру көлемін банктердің меншікті ресурстары есебінен ғана емес, тартылған шетелдік кредиттер есебінен де ұлғайтуға мүмкіндік береді.

Жер қатынастары жүйесі ресурстарды кім, қайсысы, қанша уақыт және қандай негізде пайдалана алатындығын анықтайды. Яғни, жер қатынастары жер меншігіне, қоғамдық-экономикалық, өндірістік және жалдау қатынастарына, жерге орналастыру мен жер пайдалануға, жер ресурстарын басқаруға және басқа да өзара байланысты мәселелерге қатысты [12, б. 414].

ҚР-дағы агроөнеркәсіптік кешен экономикасының басты міндеті елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қабілетті бәсекеге қабілетті агроөнеркәсіптік өндірісті қалыптастыру болып табылады. Нарықтық экономикалық қатынастардың табиғаты жер қатынастары мен ауылшаруашылық өндірісінің өсуі арасындағы байланысты үнемі түзетуді қажет етеді: бұл байланыстар үнемі циклдік тәуелділікте болады.

ҚР-да жер саясатының қойылған мақсаттарына қол жеткізу үшін:

- ҚР мен муниципалдық құрылымдар мүдделерінің сақталуына кепілдік беретін меншік деңгейлері бойынша жерлерді межелу;

- жер ресурстарын иелену, пайдалану және билік ету мәселелерінде құзыретті реттеу және өкілеттіктердің аражігін ұтымды ажырату;

- жер ресурстарын басқарудың өңірлік жүйесін функционалдық күшейту және құрылымдық қайта құру;

- жерді жоспарлы түгендеу мен есепке алу, сондай-ақ жерді кадастрлық бағалау негізінде өңірдің жер ресурстарын басқарудың құқықтық және ақпараттық негізі ретінде мемлекеттік жер кадастрының бірыңғай автоматтандырылған жүйесін құру;

- бюджет кірістерін арттыруды қамтамасыз ететін нарықтық экономиканың қалыптасуы жағдайында жерді пайдаланудың басым нысаны ретінде жерге жалдау қатынастарын дамыту;

- әр түрлі санаттағы жерлердің экономикалық айналымын дамыту, оларды тиімді жұмыс істейтін жер иелері мен пайдаланушыларға ұтымды қайта бөлуді қамтамасыз ету, сондай-ақ Ұлттық экономика саласына капиталды инвестициялау;

- оңтайлы экономикалық-құқықтық аймақтандыру, аумақтарды пайдалану мен дамытуды жоспарлау, тиімді өндірісті ұйымдастыру негізі ретінде жерге орналастыруды, жер кадастрын және мониторингті жүзеге асыру;

- жерді бақылаудың әдістері мен нысандарын жетілдіру.

ҚР-да ауыл шаруашылығына арналған жерлерді басқару жүйесі өңірлік саясатқа негізделуі тиіс, ол өз кезегінде: өңірлік саясаттың стратегиялық негізі ретінде жер саясатына; өңірлердің орталықпен өзара іс-қимылының негізі ретінде Бюджеттік салық саясатына, сондай-ақ тактикалық шешімдер қабылдаудағы өңірлердің экономикалық дербестігіне; өңірлік саясаттың бағыттарын (әлеуметтік, мәдени, білім беру және т.б.) әзірлеу үшін негіз ретінде басымдықтар саясатына негізделуі тиіс [13, б. 416].

Аймақтық деңгейде мемлекеттік жер саясатының тиімділігі оны қалыптастыру мен іске асырудың келесі негізгі принциптерін сақтау арқылы қамтамасыз етіледі:

- мақсаттылық;
- федералды құқықтық және экономикалық саясатқа интеграциялану;
- жүйелілік;
- дәйектілік;
- ғылыми-экономикалық негізділік;
- практикалық реализм.

Әр түрлі санаттағы және жерлерді басқарудың бірқатар ерекшеліктері бар. ҚР Жер ресурстарын Мемлекеттік басқарудың бірінші ерекшелігі - ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымды пайдалануды ұйымдастыру.

Қорытынды

Өзінің табиғи және экономикалық қасиеттеріне байланысты жер ресурстары елдің экономикалық өсуінің негізгі әлеуетті көзі, ұлттық байлықтың негізі бола отырып, әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси қатынастардың ерекше объектісі болып табылады, бұл жер ресурстарын басқарудың басқа басқару жүйелерінен түбегейлі өзгеше жүйесін қалыптастыру қажеттілігін негіздейді, ҚР-да қалыптасатын Жер ресурстарын басқару жүйесі ел мен қоғамның құқықтық, саяси, ұйымдастырушылық, экономикалық, экологиялық және әлеуметтік жағдайларын ескеруге тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть): кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2018 г.) // Ведомости Верховного Совета Республики Казахстан. – 1994. - № 23-24.
- 2 Объекты гражданских прав // Гражданское право: учебник для вузов (академический курс). Том I / отв. ред. М.К. Сулейменов. - Алматы, 2014. - С. 451-473.
- 3 Ерофеев Б.В. Земельное право России : учебник для вузов / Б.В. Ерофеев ; под науч. ред. Л.Б. Братковской. — 16-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 537 с.
- 4 Аверьянова Н.Н. Земельное право в вопросах и ответах: учебное пособие / Н.Н. Аверьянова. - М.: Проспект, 2015. - 434 с.
- 5 Анисимов А.П. Земельное право России: практикум / А.П. Анисимов, Н.Н. Мельников. - М.: Юрайт, 2018. - 322 с.
- 6 Анисимов А.П. Земельное право России: учебник / А.П. Анисимов, А.Я. Рыженков, С.А. Чаркин. - М.: Юрайт, 2017. - 434 с.
- 7 Анисимов, А.П. Земельное право России: краткий курс лекций / А.П. Анисимов. - М.: Юрайт, 2016. - 991 с.
- 8 Земельное право. - М.: Норма, 2016. - 400 с.
- 9 Земельное право. - М.: Юнити-Дана, 2017. - 360 с.
- 10 Земельное право. - М.: Юнити-Дана, Закон и право, 2016. - 352 с.
- 11 Боголюбов С.А. Земельное право / С.А. Боголюбов. - М.: Высшее образование, 2017. - 414 с.
- 12 Боголюбов С.А. Земельное право / С.А. Боголюбов. - М.: Юрайт, 2016. - 416 с.
- 13 Боголюбов С.А. Земельное право / С.А. Боголюбов. - М.: Юрайт, 2017. - 416 с.

REFERENCES

- 1 Civil code of the Republic of Kazakhstan (General part): code of the Republic of Kazakhstan on December 27, 1994 (with amendments and additions as of 01.01.2018) // Vedomosti of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan. - 1994. - No. 23-24.
- 2 Objects of civil rights // Civil law: textbook for universities (academic course). Volume I / Ed. by M.K. Suleimenov. - Almaty, 2014. - Pp. 451-473.
- 3 Erofeev B.V. Land law of Russia: textbook for universities / B.V. Erofeev; under the scientific ed. of L.B. Bratkovskaya. - 16th ed., reprint. – M.: Yurayt Publishing house, 2019. - 537 p.
- 4 Averyanova N.N. Land law in questions and answers: textbook / N.N. Averyanova. - M.: Prospect, 2015. - 434 p.
- 5 Anisimov A.P. Land law of Russia: practicum / A.P. Anisimov, N.N. Melnikov. – M.: Yurayt, 2018. - 322 p.
- 6 Anisimov A.P. Land law of Russia: textbook / A.P. Anisimov, A.Ya. Ryzhenkov, S.A. Charkin. – M.: Yurayt, 2017. - 434 p.
- 7 Anisimov A.P. Land law of Russia: short course of lectures / A.P. Anisimov. - M.: Yurayt, 2016. - 991 p.
- 8 Land law. - M.: Norm, 2016. - 400 p.
- 9 Land law. – M.: Unity-Dana, 2017. - 360 p.
- 10 Land law. – M.: Unity-Dana, Law and law, 2016. - 352 p.
- 11 Bogolyubov S.A. Land law / S.A. Bogolyubov. - M.: Higher education, 2017. - 414 p.
- 12 Bogolyubov S.A. Land law / S.A. Bogolyubov. – M.: Yurayt, 2016. - 416 p.
- 13 Bogolyubov S.A. Land law / S.A. Bogolyubov. – M.: Yurayt, 2017. - 416 p.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Айгүл Әкімқызы Қуатова - Каспий қоғамдық университетінің докторанты. Қазақстан, Алматы қ., Достық к., 85А. E-mail: arsenkk5@mail.ru

Светлана Павловна Мороз - заң ғылымдарының докторы, профессор, Каспий қоғамдық университетінің «Әділет» Жоғары заң мектебінің деканы. Қазақстан, Алматы қ., Достық к., 85А. E-mail: spmoro@list.ru

Куатова Айгуль Акимовна – докторант Каспийского общественного университета. Казахстан, г. Алматы, ул. Достык, 85А. E-mail: arsenkk5@mail.ru

Мороз Светлана Павловна - доктор юридических наук, профессор, декан Высшей школы права «Адilet» Каспийского общественного университета. Казахстан, г. Алматы, ул. Достык, 85А. E-mail: spmoro@list.ru

Aigul A. Kuatova – doctoral student of the Caspian public university. Kazakhstan, Almaty, Dostyk street, 85A. E-mail: arsenkk5@mail.ru

Svetlana P. Moroz - Doctor of Law, Professor, dean of the Higher School of Law «Adilet» of the Caspian public university. Kazakhstan, Almaty, Dostyk street, 85A. E-mail: spmoro@list.ru

АРЕСТ КАК ОДИН ИЗ НАИБОЛЕЕ ЭФФЕКТИВНЫХ ВИДОВ УГОЛОВНОГО НАКАЗАНИЯ

Т.К. Акимжанов

доктор юридических наук, профессор, Заслуженный работник МВД РК
Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

Н.Д. Тлешалиев

магистр юридических наук
Каспийский общественный университет, Казахстан, г. Алматы

Аннотация. В статье рассмотрены уголовно-правовые характеристики одного из основных видов уголовных наказаний - ареста, предусмотренного п. 4) ст. 40 УК РК и ст. 45 УК РК и состоящего в содержании осужденного в строгой изоляции от общества на весь срок (от десяти до пятидесяти суток) назначенного наказания.

В статье отмечается, что арест, входя в общую систему основных уголовных наказаний как один из ее видов, наряду со штрафом, исправительными работами, привлечением к общественным работам, выдворением за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства, является мерой государственного принуждения, назначаемого по приговору суда в отношении лица, совершившего уголовное правонарушение (уголовный проступок, а также и преступление) в случае замены назначенного штрафа, исправительных работ, общественных работ и выполняет все цели уголовного наказания, закрепленные в ст. 39 УК РК (восстановление социальной справедливости, исправление осужденного и предупреждение новых уголовных правонарушений как осужденным, так и другими лицами).

Авторами дан анализ в историческом и правовом аспекте ареста как вида уголовного наказания и определении его правильного места в системе уголовных наказаний.

Авторами показано в теоретическом плане, что арест по своей строгости и интенсивности воздействия на осужденного не уступает, а порой и имеет преимущества перед лишением свободы, так как менее затратный для бюджета страны, чем лишение свободы, ограничен в сроках, интенсивен, так как предполагает строгую более изоляцию, чем лишение свободы, и т.д.

Авторами на основании проведенного анализа законодательства, работ известных ученых юристов, правоприменительной практики, предпринята попытка сформулировать и обосновать ряд теоретических выводов и предложений по совершенствованию уголовного законодательства РК в части назначения и исполнения такого вида наказания, как арест.

Авторами предложен ряд нововведений в действующее уголовное законодательство Республики Казахстан, а именно: с учетом достаточной суровости ареста как вида уголовного наказания применять его как альтернативу к лишению свободы; расширить применение ареста в отношении и преступлений, так как применение ареста неоправданно сужено, так как назначается только за уголовные проступки; чтобы не было путаницы с административным арестом предложено изменить название административного ареста на административное задержание, а арест использовать только в сфере уголовно-правовых отношений.

Ключевые слова: уголовное наказание, виды уголовных наказаний, система уголовных наказаний, цели уголовного наказания, арест, административный арест.

ҚАМАУҒА АЛУ - ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫҢ ТИІМДІ ТҮРЛЕРІНІҢ БІРІ

Т.Қ. Әкімжанов

заң ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ІІМ еңбек сіңірген қызметкері
«Тұран» университет, Қазақстан, Алматы қ.

Н.Д. Тлешалиев

заң магистрі
Каспий қоғамдық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

Аңдатпа. Мақалада қамауға алу негізгі қылмыстық жазалардың жалпы жүйесіне оның бір түрі ретінде кіре отырып, айыппұлмен, түзеу жұмыстарымен, қоғамдық жұмыстарға тартумен, шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен шығарып жіберумен қатар, тағайындалған айыппұл, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстар ауыстырылған жағдайда, қылмыстық құқық бұзушылық (қылмыстық теріс қылық, сондай-ақ қылмыс) жасаған адамға қатысты сот үкімі бойынша тағайындалатын мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы болып табылады.

Және ҚР ҚК 39-бабында бекітілген қылмыстық жазаның барлық мақсаттарын (әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сотталғанды түзеу және сотталғандарға да, басқа адамдарға да жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу) орындайды.

Авторлар қылмыстық жазаның бір түрі ретінде қамаққа алудың тарихи және құқықтық аспектісіне және оның қылмыстық жаза жүйесіндегі дұрыс орнын анықтауға талдау жасады.

Авторлар теориялық тұрғыдан сотталушыға әсер студия ауырлығы мен қарқындылығы бойынша қамаққа алу

бас бостандығынан айырудан кем емес, кейде одан артықшылығы бар екенін көрсетті, өйткені бас бостандығынан айырудан гөрі ел бюджетінің шығыны аз, мерзімі шектеулі, қарқынды, себебі ол бас бостандығынан айырудан гөрі қатаң оқшаулауды көздейді және т. б.

Авторлар заңнаманы, белгілі заңгер ғалымдардың еңбектерін, құқық қолдану практикасын талдау негізінде қамаққа алу сияқты жазалауды тағайындау және орындау бөлігінде Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын жетілдіру бойынша бірқатар теориялық тұжырымдар мен ұсыныстарды тұжырымдап, негіздеуге тырысты.

Авторлар Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасына бірқатар жаңалықтарды ұсынды, атап айтқанда: қылмыстық жаза түрі ретінде қамаққа алудың жеткілікті қатаңдығын ескере отырып, оны бас бостандығынан айыру жазасына балама ретінде қолдану; қамаққа алуды қылмысқа қатысты қолдануды кеңейту, өйткені қамаққа алуды қолдану негізсіз шектелген, өйткені ол тек қылмыстық теріс қылықтар үшін тағайындалады; әкімшілік қамауға қатысты шатасулар болмас үшін әкімшілік қамауға алудың атауын әкімшілік ұстауға өзгерту және қамаққа алуды тек қылмыстық-құқықтық қатынастар саласында қолдану ұсынылды.

Түйін сөздер: қылмыстық жаза, қылмыстық жаза түрлері, қылмыстық жаза жүйесі, қылмыстық жаза мақсаттары, қамауға алу, әкімшілік қамауға алу.

ARREST IS ONE OF THE MOST EFFECTIVE TYPES OF CRIMINAL PUNISHMENT

Akimzhanov T.K.,

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of the MIA of the Republic of Kazakhstan

Turan University, Kazakhstan, Almaty

Tleshaliev N.D.

master of Law

Caspian Public University, Kazakhstan, Almaty

Annotation. The article discusses the criminal-legal characteristics of one of the main types of criminal punishment as arrest, provided for in paragraph 4) of Art. 40 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and Art. 45 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan and consisting in keeping a convicted person in strict isolation from society for the entire term (from ten to fifty days) of the imposed sentence.

The article notes that arrest, being part of the general system of basic criminal punishments as one of its types, along with a fine, correctional labor, involvement in public works, expulsion from the Republic of Kazakhstan of a foreigner or stateless person, is a measure of state coercion, imposed by a court verdict against a person who has committed a criminal offense (criminal offense, as well as a crime, in the event of replacement of the imposed fine, correctional labor, community service) and fulfills all the purposes of criminal punishment enshrined in Art. 39 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan (restoration of social justice, correction of a convicted person and prevention of new criminal offenses by both convicted persons and other persons).

The authors analyze the historical and legal aspects of arrest as a type of criminal punishment and determine its correct place in the system of criminal punishments.

The authors have shown in theoretical terms that arrest, in terms of its severity and intensity of influence on a convict, is not inferior, and sometimes even has advantages over imprisonment, since it is less costly for the country's budget than imprisonment, is limited in terms of time, intensive, since it involves more isolation than imprisonment, etc.

The authors, on the basis of the analysis of legislation, the works of well-known legal scholars, law enforcement practice, made an attempt to formulate and substantiate a number of theoretical conclusions and proposals for improving the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan in terms of the appointment and execution of this type of punishment as arrest.

The authors have proposed a number of innovations in the current criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, namely: taking into account the sufficient severity of arrest as a type of criminal punishment, apply it as an alternative to imprisonment; to expand the use of arrest in relation to crimes, since the use of arrest is unjustifiably lent, since it is appointed only for criminal offenses; to avoid confusion with administrative arrest, it was proposed to change the name of administrative arrest to administrative detention, and use arrest only in the sphere of criminal law relations.

Key words: criminal punishment, types of criminal punishments, system of criminal punishments, goals of criminal punishment, arrest, administrative arrest.

Введение

Утвердив себя в ст. 1 Конституции Республики Казахстан демократическим, светским, правовым и социальным государством, в котором высшими ценностями являются человек, его жизнь, права и свободы [1, с. 4], государство, используя многообразный арсенал правового механизма по повышению эффективности мер по противодействию преступности, пытается эффективно реализовывать проводимую уголовную политику.

Одним из таких примеров является введение в уголовное законодательство РК 1997 года нового вида наказания как арест, поскольку по мнению ученых, условия отбывания ареста строже, чем при отбывании лишения свободы в исправительных и воспитательных колониях [2, с. 332].

Интерес, как научный, так и практический, представляет причина введения ареста как вида нака-

зания в уголовное законодательство, так как и в административном законодательстве предусмотрен аналогичный вид административного наказания как «административный арест», который согласно ст. 50 КОАП РК устанавливается на срок до тридцати суток, а за нарушение режима чрезвычайного положения – до сорока пяти суток. Административный арест назначается судьей в исключительных случаях в пределах, предусмотренных в статьях Особенной части настоящего Кодекса [3, с. 60].

По мнению казахстанского ученого С.М. Рахметова, арест есть классическая разновидность применяемых в пенитенциарии мер, так называемого «шокирующего» характера. Предназначение этого вида наказания состоит в том, чтобы оказать на определенные категории осужденных столь сильное психологическое воздействие, которое сравнимо с шоком. Сам факт пребывания (даже относительно короткое время) в арестном доме для лиц, не представляющих большой общественной опасности, может вызвать такой мощный стресс, что цели исправления и специальной превенции достигаются в максимально сжатый промежуток времени [4, с. 133].

Вместе с тем правоприменительная практика с момента введения ареста как самостоятельного вида уголовного наказания выявила определенные проблемы. Так, впервые арест как вид наказания был введен в УК РК 1997 года, затем Законом РК от 10 июля 2009 года № 177-IV арест как вид наказания был исключен из ст. 39 УК РК [5, с. 14]. Однако, при разработке нового УК РК 2014 года, арест вновь был включен как вид основного наказания, но только за совершение уголовных проступков в п. 4) ч. 1 ст. 40 УК РК года [6, с. 37], хотя его назначение в УК РК 1997 года, как и в Российской Федерации 1996 года (п. и), ст. 44 и ч. 1 ст. 45 УК РФ) [7, с. 20-21], предусмотрено и за совершение преступлений.

Вместе с тем, наличие аналогичного вида наказания как по смыслу, так и по содержанию как «административный арест» требует внесения дополнений и ясности в толкование ареста как вида уголовного наказания.

Так, арест как вид уголовного наказания и административный арест назначаются за правонарушения, наказание которых не влечет судимости (арест как вид уголовного наказания назначается за уголовные проступки, а административный арест назначается за административные правонарушения). Оба вида наказания предполагают строгую изоляцию и нахождение наказанного в камере. Местом исполнения уголовного и административного ареста наказания являются: административного ареста - специальные приемники и, при их отсутствии, изоляторы временного содержания; ареста как вида уголовного наказания - специальные приемники, а при их отсутствии - изолированные участки следственных изоляторов [8, с. 45].

Причем деятельность учреждений, где исполняется уголовный и административный арест, регламентируются единым Законом РК от 30 марта 1999 года № 353-І «**О порядке и условиях содержания лиц в специальных учреждениях, специальных помещениях, обеспечивающих временную изоляцию от общества**» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.12.2020 г.).

В настоящее время продолжена политика на государственном уровне по дальнейшему совершенствованию и реформированию правоохранительных органов и законодательства в данной сфере, которые направлены на противодействие.

В своем Послании от 1 сентября 2020 года Президент Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаев отметил, что решения, касающиеся применения законодательства, зачастую принимаются без надлежащего анализа и прогнозирования, исходя из удобства правоприменителей. Поэтому предстоит выработать новые понятия «административного» и «уголовного» правонарушений. Обществу и юридической общественности станет понятной логика установления наказания за правонарушения [9].

Следует отметить, что данный вид уголовного наказания нуждается в дополнительном осмыслении, поскольку аналогичный вид наказания как административный арест, назначаемый за совершение административных правонарушений и имеет много общего с арестом в уголовном праве и нуждается в разграничении, о чем говорил Глава государства.

Как показывает правоприменительная практика, именно арест как вид уголовного наказания способен внести существенные коррективы при правильном его применении в правоприменительный процесс.

Обзор литературы

Для казахстанской юридической науки разработка и исследование сущности и уголовно-правовых характеристик такого вида уголовного наказания как арест является сравнительно новым и недостаточно изученным вопросом.

Различные уголовно-правовые, уголовно-исполнительные и криминологические аспекты наказания в виде ареста получили освещение в работах таких авторов, как В.В. Базунов, В.И. Горобцов, В.Н. Орлов, В.Н. Петрашев, А.В. Полинцева, А.А. Толкаченко, А.И. Шилов, В.А. Шумихин,

В.В. Яковлев и других.

Однако, по настоящее время ряд вопросов, регулирующих порядок и условия применения наказания в виде ареста, требуют уголовно-правового и уголовно-исполнительного анализа и переосмысления, что обуславливает необходимость в дополнительном исследовании ареста как вида наказания.

В казахстанской юридической литературе проблемам наказания вообще и отдельному виду наказания как арест, в частности, были посвящены работы следующих ученых: Т.К. Акимжанова, И.Ш. Борчашвили, С.М. Рахметова, И.И. Рогова, Г.Р. Рустемовой, К.Ж. Балтабаева, Б.К. Шнарбаева и др. Следует отметить, что труды указанных исследователей способствовали развитию научных основ понимания уголовных наказаний и отдельных его видов, в том числе и ареста.

Вместе с тем, в трудах ученых, особенно казахстанских авторов, вопросы, связанные с пониманием сущности наказания в виде ареста, его целей, особенностей, применения и исполнения, недостаточно рассматривались. Указанные аспекты отражались лишь фрагментарно или в совокупности проведенных по другим проблемам исследований.

Методы исследования

Методологическую основу проведенного исследования составляют современная доктрина юриспруденции, диалектико-материалистический метод познания, а также частно-научные методы: исторический, логический, сравнительно-правовой, системно-структурный, конкретно-социологический, статистический, исторический, а также методы анализа и синтеза.

В ходе написания статьи авторы опирались на общепринятые фундаментальные положения общей теории права, труды по конституционному, уголовному, уголовно-исполнительному праву, криминологии.

Осуществлен сравнительный анализ административного ареста и ареста как вида уголовного наказания.

Авторским коллективом были изучены статистические отчеты Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан за период с 2015 по 2020 годы.

Результаты исследования

Цель исследования состоит в том, чтобы сформулировать и обосновать совокупность теоретических выводов и рекомендаций по совершенствованию уголовного и уголовно-исполнительного законодательства РК, регламентирующего вопросы назначения и исполнения ареста в Республике Казахстан, трудности в правоприменительной практике и имеющиеся неразрешенные вопросы в реализации уголовного и уголовно-исполнительного законодательства.

Чтобы увидеть роль и место ареста в системе уголовных наказаний УК РК, приведем результаты проведенного нами анализа распределения уголовных наказаний в статьях Особенной части УКК РК,

В ранее действовавшем УК РК 1997 года в предусмотренных санкциях статей Особенной части, арест относился к наиболее распространенным в санкциях статей Особенной части УК РК видов уголовных наказаний и занимал после лишения свободы (559) и штрафа (295) третье место (224).

В УК РК 2014 года, который был введен в действие с 1 января 2015 года, произошло некоторое перераспределение в санкциях статей Особенной части видов наказаний. Так, вновь преобладает такой вид наказания, как лишение свободы (744), далее идет штраф (471), затем исправительные работы (468), ограничение по службе (342), конфискация имущества (264), привлечение к общественным работам (152), арест (150), смертная казнь (12).

Как видим, в УК РК 2014 года законодатель значительно сузил применение ареста, тем более он как основной вид наказания применяется только к лицам, совершившим уголовные проступки. Исключение составили случаи применения ареста в порядке замены уголовных наказаний (штраф, исправительные работы, общественные работы), назначаемых за совершение преступлений.

Интерес представляет и судебная статистика применения ареста в Казахстане с момента вступления в силу нового УК РК, то есть с 1 января 2015 года по 2020 год.

Так, согласно отчетности судов Республики Казахстан форме №10 «О числе лиц, в отношении которых судами вынесены судебные акты», в 2015 году арест судами не назначался, в 2016 году было 216 фактов назначения ареста, в 2017 году - 10 фактов назначения ареста, в 2018 году – 6 фактов назначения ареста, 2019 году - 4 факта назначения ареста, в 2020 году - 4 факта назначения судами ареста.

Согласно положениям ст. 45 УК РК, в качестве самостоятельного наказания арест применяется как в отношении гражданских, так и военнослужащих лиц.

Арест как уголовное наказание состоит в содержании осужденного в условиях строгой изоляции от общества на весь срок назначенного наказания и может устанавливаться на срок от 10-ти до 50-ти суток. При этом срок задержания включается в срок ареста и при замене наказания срок ареста

может быть ниже 10-ти суток (части 1, 2, 5 ст. 45 УК РК).

Учитывая суровость данного вида наказания, в соответствии с ч. 3 ст. 45 УК арест не применяется в отношении несовершеннолетних, беременных женщин, женщин, имеющих малолетних детей, мужчин, воспитывающих в одиночку малолетних детей, женщин в возрасте 58-ми и свыше лет, мужчин в возрасте 63-х и свыше лет, инвалидов 1 и 2 группы.

Согласно ст. 83 УИК РК осужденные отбывают наказание в виде ареста по месту осуждения в специальных приемниках, а также изолированных участках следственных изоляторов. Военнослужащие отбывают наказание в виде ареста на гауптвахте [8, с. 45].

Исполнение наказания в виде ареста осуществляется на основании приговора суда в условиях СИЗО и регламентируется статьями 83-86 УИК РК, а также Правилами организации деятельности и внутреннего распорядка специальных учреждений, осуществляющих исполнение наказания в виде ареста, утвержденными приказом Министра внутренних дел РК от 26 июля 2017 г. № 504.

Суровость ареста заключается в том, что арест состоит в содержании осужденного в условиях строгой изоляции на весь период срока назначенного наказания.

Строгая изоляция от общества заключается в том, что осужденный согласно ч. 1 ст. 85 УК РК помещается в камеру [8, с. 45], при которой он лишается связей и контактов со своим прежним окружением или обществом в целом.

Арест может назначаться судом в качестве основного вида наказания и при отсутствии его в санкции статьи Особенной части УК РК:

- в случае замены штрафа за злостное уклонение от его уплаты из расчета сутки ареста за четыре месячных расчетных показателя с учетом положений ст.ст. 43, 45 УК РК (п.1), ч.6 ст. 41 УК РК);
- в случае возникновения обстоятельств, препятствующих исполнению исправительных работ, неисполненная часть наказания заменяется арестом из расчета сутки ареста за четыре месячных расчетных показателя с учетом положений ст.ст. 43 и 45 УК РК (п.1), ч. 5 ст. 42 УК РК);
- в случае уклонения от общественных работ из расчета сутки ареста за четыре часа общественных работ с учетом положений ст. 45 УК РК (п. 1), ч. 2-1 ст. 43 УК РК) [10, с. 291].

Порядок и условия исполнения наказания в виде ареста установлены в главе 15 УИК РК (ст.ст. 83, 87 УИК РК), которая введена в действие с 1 января 2017 года.

Согласно ч. 1 ст. 83 УИК РК, осужденные отбывают наказание в виде ареста по месту осуждения в специальных приемниках, а также в изолированных участках следственных изоляторов [8, с. 45].

Согласно ч. 1 ст. 85 УИК РК, осужденные к аресту содержатся в условиях строгой изоляции в камерах.

Мужчины и женщины, а также лица, ранее отбывавшие наказание в учреждениях и имеющие судимость, содержатся раздельно. Осужденные, больные разными инфекционными заболеваниями, содержатся раздельно и отдельно от здоровых осужденных.

Изолированно от других осужденных содержатся осужденные – бывшие работники судов, правоохранительных и специальных государственных органов, лица, уполномоченные на осуществление контроля и надзора за поведением осужденных.

В случае направления осужденного на госпитализацию в лечебные учреждения организаций здравоохранения выставляется конвой для обеспечения его охраны.

Внутренний распорядок и порядок содержания осужденных на гауптвахте определяются уполномоченными органами в сферах уголовно-исполнительной деятельности, национальной безопасности, обороны Республики Казахстан (ч. 1 ст. 83 УИК РК).

Чтобы раскрыть более полное содержание и сущность ареста, его цели применения как вида наказания, обратимся к мнению ведущих ученых специалистов в данной сфере.

Так, по мнению В.В. Яковлева, сущностью ареста, как и любого другого наказания, является кара [11, с.74].

Некоторые авторы указывают следующие основные элементы ареста как вида наказания.

Так, А.И. Коробеев отмечает, что ключевыми в понятии ареста являются два признака: строгая изоляция осужденного и краткосрочность этой изоляции [12, с. 803].

Далее А.И. Коробеев пишет, что строгая изоляция означает распространение на осужденных к аресту условий содержания, установленных для осужденных к лишению свободы, отбывающих наказание в тюрьме (по правилам общего режима). Сутью тюремного содержания является постоянное пребывание осужденных в помещениях камерного типа (общих или одиночных). Изолированно и раздельно размещаются: осужденные мужчины, женщины, несовершеннолетние, а также осужденные, ранее отбывающие наказание в исправительных учреждениях и имеющие судимость [12, с. 803-804].

Кроме этого, по мнению А.И. Коробеева, примечательной особенностью ареста является кратко-

временный характер изоляции осужденного от общества [12, с. 804].

Б.В. Здравомыслов также отмечал, что арест по своей сущности является кратковременным лишением свободы [13, с. 355].

Достаточно четко определил сущность ареста известный советский-российский ученый А.Э. Жалинский, по мнению которого специфическое содержание ареста состоит в концентрированном и повышенно жестком воздействии на осужденного, осуществляемом в течение относительно короткого срока [14, с. 405].

Отдельные авторы выделяют сущностные признаки ареста исходя из целей уголовного наказания.

Например, Б.М. Леонтьев полагает, что уголовно-правовая сущность ареста состоит в том, что осужденный к этому наказанию подвергается исправительному воздействию в условиях строгой изоляции от общества с учетом особого порядка и условий его исполнения [15, с. 51].

Несколько иной подход к пониманию сущности ареста имеет место у Р.Р. Галиакбарова, который выделял четыре сущностных элемента ареста: 1) принудительное содержание лица; содержание в предназначенных для этого учреждениях; 3) содержание в условиях строгой изоляции; 4) содержание на срок от одного до шести месяцев [16, с.190].

Для уяснения понимания сущности ареста как вида уголовных наказаний рассмотрим его содержание через призму признаков и целей уголовного наказания.

Поскольку арест является одним из видов уголовных наказаний, предусмотренных в ст. 40 УК РК [6, с. 37], он, являясь одним из его видов наказания как часть общего, целого обладает всеми признаками самого наказания, закрепленными законодательно.

Исходя из общих признаков уголовного наказания, можно сформулировать и признаки одного из рассматриваемых нами видов наказания - ареста.

Первый признак. Арест является основным видом уголовного наказания, назначаемого не только за совершение уголовных проступков (п.4) ч.1 ст.40 УК РК), но и за отдельные преступления в случае замены арестом штрафа (п.1) ч. 6 ст. 41 УК РК), исправительных работ (п. 1) ч. 5 ст. 42 УК РК) и общественных работ (п. 1) ч.2-1 ст.43 УК РК).

Второй признак. Арест как вид уголовного наказания носит принудительный характер и является одним из суровых видов наказаний за уголовные проступки, а также за отдельные преступления в случае замены им исправительных работ, общественных работ).

Третий признак. Арест является наиболее суровым видом наказания в общей системе наказаний, так как предусматривает строгую изоляцию и особые, покамерные условия содержания, установленные для осужденных к лишению свободы, отбывающих наказание в тюрьме (учреждение полной безопасности (п.6) ч.1 ст. 89 УИК РК) [8, с.46].

Четвертый признак. Арест предусматривает определенные законом места отбывания и особый порядок исполнения, отличный от других видов наказаний, связанных с изоляцией осужденного от общества.

Пятый признак. Исполнение наказания в виде ареста предполагает более интенсивное воздействие на осужденного, особенно для военнослужащих, чем, например, лишение свободы или ограничение свободы.

Заключение

С учетом проведенного исследования предлагаем ряд предложений.

1. Учитывая эффективность ареста как вида уголовного наказания, связанную с его короткими сроками и строгой изоляцией, и по сравнению с лишением свободы менее затратным видом наказания, следовало бы расширить применение данного вида наказания путем включения ареста как основного вида наказания и за совершение преступлений небольшой и средней тяжести. Так, ч. 2 ст. 40 УК РК дополнить после ограничения свободы арестом.

2. Предусмотреть в санкциях статей Особенной части арест как альтернативный лишению свободы и другим видам уголовных наказаний.

Можно предложить для включения ареста как альтернативного вида наказания в следующие статьи УК РК: ст. 110 (Истязание); ст. 115 (Угроза); ст. 119 (Оставление в опасности); ст. 124 (Развращение малолетних); ст. 126 (Незаконное лишение свободы); ст. 131 (Оскорбление); ст. 132 (Вовлечение несовершеннолетнего в совершение уголовных правонарушений); ст. 133 (Вовлечение несовершеннолетнего в совершение антиобщественных действий); ст. 134 (Вовлечение несовершеннолетнего в занятие проституцией); ст. 200 (Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения); ст. 267 (Организация незаконного военизированного формирования); ст. 273 (Заведомо ложное сообщение об акте терроризма); ст. 293 (Хулиганство); ст. 417 (Провокация коммерческого подкупа либо взяточничества); ст. 419 (Заведомо ложный донос); ст. 421 (Отказ

свидетеля или потерпевшего от дачи показаний); ст. 426 (Побег из мест лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи) и другие составы.

3. Нуждается в уточнении положение, закрепленное в ч. 2 ст. 79 УК РК, пункт, предусматривающий отсутствие судимости за осуждение лиц, совершивших уголовные проступки (ч. 2 ст. 79 УК РК).

Как нам представляется, данное положение не только нарушает устоявшуюся концепцию во времени, что одним из признаков и правовых последствий назначенного уголовного наказания является судимость, но и способствует размыванию превентивной, карающей роли уголовного права за совершаемые уголовные правонарушения (преступления, уголовные проступки).

4. Во избежание дублирования по смыслу и содержанию ареста как вида уголовного наказания и административного ареста следовало бы заменить название административного ареста, на «административное задержание».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Республики Казахстан: практическое пособие. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2019. - 44 с.
- 2 Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П., Рыхлов О.А. Уголовное право Республики Казахстан. Общая и Особенная части: учебник / под общ. ред. В.П. Ревина. - Алматы: Жеті жарғы, 2010. - 856 с.
- 3 Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях»: практическое пособие. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2019. - 524 с.
- 4 Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. В двух книгах. Кн. 1 (статьи 1-174). - Алматы: Издательство «Норма-К», 2003. - 448 с.
- 5 Уголовный кодекс Республики Казахстан. - Алматы: ЮРИСТ, 2013. - 168 с.
- 6 Уголовный кодекс Республики Казахстан: практическое пособие. - Алматы: «Издательство «Норма-К», 2020. - 260 с.
- 7 Уголовный кодекс Российской Федерации. - М.: Проспект, 2018. - 320 с.
- 8 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: практическое пособие. - Алматы: «Издательство «Норма-К», 2020. - 100 с.
- 9 Казахстан в новой реальности: время действий: Послание Президента Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 года // «Казахстанская правда». - 2020. - 2 сентября.
- 10 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (том 1) / под общ. ред. Генерального Прокурора Республики Казахстан, Государственного советника юстиции 1 класса Дәулбаева А.К. - Алматы: Жеті жарғы, 2015. - 504 с.
- 11 Яковлев В.В. Уголовно-правовая характеристика ареста (теоретический аспект): дис. ... канд. юрид. наук. - СПб., 1999.
- 12 Полный курс уголовного права: В 5 т. / под ред. докт. юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ А.И. Коробеева. Т. I: Преступление и наказание. - СПб.: Издательство Р.Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. - 1133 с.
- 13 Уголовное право Российской Федерации. Общая часть / под ред. проф. Б.В. Здравомыслова. - М., 1999.
- 14 Уголовное право России: учебник для вузов. В 2-х т. Т.1: Общая часть / отв. ред. А.Н. Игнатов, Ю.А. Красиков. - М., 2000.
- 15 Курс уголовного права. Общая часть. Т. 2: Учение о наказании / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. - М., 1999.
- 16 Галиакбаров Р.Р. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: конспекты лекций и иные материалы. - Краснодар, 1999.

REFERENCES

- 1 Konstitucija Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie.- Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2019. - 44 s.
- 2 Bekmagambetov A.B., Revin V.P., Ryhlov O.A. Ugolovnoe pravo Respubliki Kazahstan. Obshhaja i Osobennaja chasti: uchebnyj / pod obshh. red. V.P. Revina. - Almaty: Zheti zhargy, 2010. - 856 s.
- 3 Kodeks Respubliki Kazahstan «Ob administrativnyh pravonarushenijah»: prakticheskoe posobie. - Almaty: TOO «Izdatel'stvo «Norma-K», 2019. - 524 s.
- 4 Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan. V dvuh knigah. Kniga 1 (stat'i 1-174). - Almaty: Izdatel'stvo «Norma-K», 2003. - 448 s.
- 5 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan. - Almaty: JuRIST, 2013. - 168 s.
- 6 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie. - Almaty: «Izdatel'stvo «Norma-K», 2020. - 260 s.
- 7 Ugolovnyj kodeks Rossijskoj Federacii. - M.: Prospekt, 2018. - 320 s.
- 8 Ugolovno-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie. - Almaty: «Izdatel'stvo «Norma-K», 2020. - 100 s.
- 9 Kazakhstan v novej real'nosti: vremja dejstvij: Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan K.-Zh.K. Tokaeva narodu Kazahstana ot 1 sentjabrja 2020 goda // «Kazahstanskaja pravda». - 2020. - 2 sentjabrja.
- 10 Borchashvili I.Sh. Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan. Obshhaja chast' (tom 1) / pod obshh. red. General'nogo Prokurora Respubliki Kazahstan, Gosudarstvennogo sovetnika justicii 1 klassa Daulbaeva A.K. - Almaty: Zheti zhargy, 2015. - 504 s.
- 11 Jakovlev V.V. Ugolovno-pravovaja harakteristika aresta (teoreticheskij aspekt): dis. ... kand. jurid. nauk. - SPb.,

1999.

12 Polnyj kurs ugovnogo prava: V 5 t. / pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zaslužennogo dejatelja nauki RF A.I. Korobeeva. T. I: Prestuplenie i nakazanie. - SPb.: Izdatel'stvo R.Asanova «Juridicheskij centr Press», 2008. – 1133 s.

13 Uголовное право Rossijskoj Federacii. Obshhaja chast' / pod red. prof. B.V. Zdravomyslova. - M., 1999.

14 Uголовное право Rossii: uchebnik dlja vuzov. V 2-h t. T.1: Obshhaja chast' / otv. red. A.N. Ignatov, Ju.A. Krasikov. - M., 2000.

15 Kurs ugovnogo prava. Obshhaja chast'. T.2: Uchenie o nakazanii / pod red. N.F. Kuznecovoj, I.M. Tjzhkovoju. - M., 1999.

16 Galiakbarov R.R. Uголовное право Rossijskoj Federacii. Obshhaja chast': konspekty lekcij i inye materialy. - Krasnodar, 1999.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Талғат Құрманұлы Әкімжанов - заң ғылымдарының докторы, профессор, Заң ғылыми-зерттеу институтының директоры, «Тұран» университетінің заңтану және халықаралық құқық кафедрасының профессоры (Алматы қ.), ҚР ІІМ еңбек сіңірген қызметкері, отставкадағы әділет полковнигі. Қазақстан, Алматы қ., Сатпаев к., 16. E-mail: akimzhanovtk@mail.ru

Нурлан Даулеткулович Тлешалиев - заң ғылымдарының магистрі, Каспий қоғамдық университетінің заң факультеті деканының орынбасары. Қазақстан, Алматы қ., Достық к., 85А. E-mail: ali_2301@mail.ru

Акимжанов Талгат Курманович - доктор юридических наук, профессор, директор НИИ права, профессор кафедры юриспруденции и международного права университета «Туран» (г. Алматы), заслуженный работник МВД РК, полковник юстиции в отставке. Казахстан, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16. E-mail: akimzhanovtk@mail.ru

Тлешалиев Нурлан Даулеткулович - магистр юридических наук, заместитель декана юридического факультета Каспийского общественного университета. Казахстан, г. Алматы, ул. Достык 85А. E-mail: ali_2301@mail.ru

Talgat K. Akimzhanov - Doctor of Law, Professor, Director of the Research Institute of Law, Professor of the Department of Jurisprudence and International Law of the Turan University (Almaty), Honored Worker of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, retired Colonel of Justice. Kazakhstan, Almaty, 16 Satpaev. E-mail: akimzhanovtk@mail.ru

Nurlan D. Tleshaliev - Master in Law, Deputy Dean of the Law Faculty of the Caspian Public University (Almaty). Kazakhstan, Almaty, 85A Dostyk. E-mail: ali_2301@mail.ru.

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ ЖҮЙЕСІНДЕ КАДРЛАРДЫ ІРІКТЕУ МЕН ОРНАЛАСТЫРУДЫҢ КЕЙБІР ӘДІСТЕРІ ТУРАЛЫ

Қ. Қобландин

докторант

Т.А. Косжанов

заң ғылымдарының кандидаты

Д.А. Уақасов

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының жедел-қызметтік іс-әрекетін жетілдіру мәселелері және жұмыс істеу процесі қарастырылады. Мақала авторы құқықтық тәртіпті сақтауға байланысты мемлекеттік маңызы бар мәселелерді шешу көбінесе кадр жұмысының нәтижелілігінің өсуіне, қызметкерлердің объективті нәтижелеріне, олардың кәсіби және жеке қасиеттеріне, сондай-ақ ұтымды кадрлық жұмысқа байланысты екенін айтады. Бұл ретте мемлекеттік нығайту, құқық тәртібін дамыту, қоғамның қауіпсіздігі және қылмыстың алдын алу жоғары білікті кадрларға, олардың дайындығы мен құқықтық қорғаудың белсенді көріну мүмкіндігіне тікелей тәуелді екендігі атап өтіледі. Бұл ретте Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары қызметінің тиімділігін одан әрі күшейту және онда жүргізіліп жатқан реформалардың нәтижелілігін арттыру қажеттілігіне сәйкес қызметкерлердің кәсібилігін арттыру тәсілі ретінде тиімді дайындау, аттестаттау және біліктілігін арттыру мәселелерінің аса өзектілігі зерделенеді. Нәтижесінде, бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарын реформалаудың бірінші кезектегі міндеттерінің бірі ретінде қазіргі жүзеге асырылып жатқан іс-шараларды әлі де заманауи тұрғыдағы кадрлық саясатқа жақындата түсу қажеттілігі нақтыланады. Себебі кадрлардың кәсібилігі мен құзыреттілігін арттыру мақсатында заманауи тиімді кадр резервін қалыптастыру, жеке құрамды тиесілі талаптарға сай аттестаттауды ұйымдастыру, аттестациядан және конкурстық іріктеуден сәтті өткен қызметкерлерді лауазымдарға қойылатын барлық біліктілік талаптарына сәйкес тағайындау мәселелері болашақта тек қана оңтайлы нәтижелер береді. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарын реформалаудың бірінші кезектегі міндеттерінің бірі ретінде қазіргі жүзеге асырылып жатқан іс-шараларды әлі де заманауи тұрғыдағы кадрлық саясатқа жақындата түскен жөн деген қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: Ішкі істер министрлігі, ішкі істер органдары, полиция қызметкерлері, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, қоғамдық тәртіпті қорғау, кәсіби дайындық, аттестация, конкурстық іріктеу, реформа, мемлекеттік қызмет.

О НЕКОТОРЫХ МЕТОДАХ ПОДБОРА И РАССТАНОВКИ КАДРОВ В СИСТЕМЕ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Қобландин Қ.

докторант

Косжанов Т.А.

кандидат юридических наук

Уақасов Д.А.

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования оперативно-служебной деятельности и процесса работы органов внутренних дел Республики Казахстан. Авторы статьи указывают на тесную взаимосвязь между исполнением важных государственных задач по охране общественного порядка и повышением эффективности работы с кадрами, объективной оценкой результатов их деятельности, профессиональных и личных качеств сотрудников, наиболее выигрышным и рациональным распределением их на соответствующие должности. В то же время определяется, что укрепление государственности, формирование общественной безопасности и усиление борьбы с преступностью напрямую зависят именно от указанных высококвалифицированных кадров, их подготовки и способности проявлять активность в защите прав и свобод граждан. В этой части, учитывая необходимость дальнейшего усиления эффективности деятельности органов внутренних дел Республики Казахстан и повышения результативности проводимых реформ, акцентируется внимание на актуальности вопросов эффективной подготовки, аттестации и повышения квалификации сотрудников в целях повышения уровня их профессионализма. Отмечается необходимость дальнейшего совершенствования проводимых мероприятий с учетом современной кадровой политики как одна из первоочередных задач по реформе органов внутренних дел Республики Казахстан. Так как в целях повышения профессионализма и компетенции кадров мероприятия по формированию рационального кадрового резерва, организации в соответствии со всеми требованиями аттестации личного состава, квалифицированному назначению успешно прошедших аттестацию и конкурсный отбор сотрудников на соответствующие должности в будущем дадут только положительные ре-

зультаты. Сформулирован вывод о необходимости дальнейшего приближения проводимых ныне мероприятий к современной кадровой политике в качестве одной из первостепенных задач по реформе органов внутренних дел Республики Казахстан.

Ключевые слова: Министерство внутренних дел, органы внутренних дел, сотрудники полиции, защита прав и свобод граждан, охрана общественного порядка, профессиональная подготовка, аттестация, конкурсный отбор, реформа, государственная служба.

ABOUT SOME METHODS OF SELECTION AND PLACEMENT OF PERSONNEL IN THE SYSTEM OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES

Koblandyn K.
doctoral student
Koszhaynov T.A.
PhD in Law
Uakasov D.A.

PhD in Law, Associate Professor

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The article deals with the issues of improving the operational and service activities and the process of work of the internal Affairs bodies of the Republic of Kazakhstan. The authors indicate the close relationship between the performance of important state tasks on protection of a public order and of the efficiency with the staff, an objective assessment of the results of their activities, professional and personal qualities of staff, the most advantageous and rational distribution of their respective posts. At the same time, it is widely determined that the strengthening of the state, the formation of public security and the strengthening of the fight against crime directly depends on these highly qualified personnel, their training and ability to be active in protecting the rights and freedoms of citizens. In this part, taking into account the need to further strengthen the effectiveness of the internal Affairs bodies of the Republic of Kazakhstan and improve the effectiveness of the ongoing reforms, attention is focused on the relevance of effective training, certification and professional development of employees in order to improve their professionalism. As a result, there is a need to further improve the measures taken taking into account modern personnel policy as one of the primary tasks for the reform of the internal Affairs bodies of the Republic of Kazakhstan. Since in order to improve the professionalism and competence of personnel, measures to form a rational personnel reserve, organizations in accordance with all the requirements of personnel certification, qualified appointment of successfully passed certification and competitive selection of employees for the appropriate positions in the future will give only positive results. A conclusion is set forth about the necessity of the further approaching of the events conducted now to modern skilled politics as one of primary tasks on reform of organs of internal affairs of Republic of Kazakhstan.

Keywords: Ministry of internal Affairs, internal Affairs agencies, police officers, protection of citizens' rights and freedoms, protection of public order, professional training, certification, competitive selection, reform, public service.

Кіріспе

Кадрларды даярлау сапасын арттыру құқық қорғау органдары жүйесін жетілдірудің аса маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Олардың қызметінің сәттілігі көбінесе ішкі істер органдарында кадрларды таңдау және орналастыру әдістеріне байланысты.

Құқық қорғау жүйесіндегі кадрлардың рөлін түсіну және таңдаудың оңтайлы әдістерін әзірлеу көптеген мемлекеттердің кадр саясатының негізін құрайды. Сондай-ақ Қазақстан Республикасы кадр жүйесін жетілдіру, оны нормативтік-құқықтық сүйемелдеу, бүкіләлемдік стандарттарды енгізу және уақыт талаптарына сәйкес кадрлардың сапасын қамтамасыз ету жөнінде елеулі шаралар қабылдап отырады.

Кадрларды іріктеу, іріктеу және орналастыру үшін басшы жауапты болады, ал кадр қызметі осы функцияларды кадрлар іріктелетін бөлімшелердің басшыларымен бірлесіп тікелей жүзеге асырады.

Қызметкерлерге қойылатын талаптарды анықтау қиын міндет, өйткені олар тек білім мен практикалық дағдыларға ғана емес, сонымен қатар белгілі бір қабілеттерге, ойлау ерекшеліктеріне, мінез-құлық ерекшеліктеріне, жоғары жүйке қызметінің түріне де қатысты болуы керек.

Негізгі бөлім

Құқық қорғау органдары жүйесіндегі қызметкерлердің білімі мен дағдыларына қойылатын талаптар олардың лауазымдарының біліктілік анықтамалығында баяндалған. Ал қалған талаптар әрбір деңгейде нақты айқындалып отырады. Басшылар үшін жалпы талаптар:

1. Өз бөлімшесінің қызметі мәселелерінде кәсіби құзыреттілік және кадрлық басқаруға қатысты мәселелердің кең ауқымы бойынша эрудиция.

2. Жоғары ұйымдастырушылық және іскерлік қасиеттер. Ол жағдайға тез назар аударуы керек, жауапты шешімдер қабылдаудан қорықпауы керек, өзіне талап қоя білуі керек, іс-әрекетте жігерлі және жедел болуы керек, перспективаны көріп, негізгі байланыстарды анықтауы керек.

3. Тұлға психологиясы мен әлеуметтік психология негіздерін білу.

4. Жоғары моральдық-этикалық қасиеттердің болуы [1].

Басшылар мен мамандарға қойылатын талаптар лауазымға үміткерде қандай да бір іскерлік қасиеттер мен жеке қасиеттердің болу маңыздылығының дәрежесін көрсете отырып нақтылануы мүмкін.

Осындай талаптар ретінде мыналарды қарастыруға болады:

1. Кәсіби алғышарттар және білім беру:

- жоғары білімінің болуы;
- білім берудің басқа түрлері;
- шет тілдерін білу;
- қандай да бір саладағы жұмыс өтілі;
- компьютерді меңгеру.

2. Жеке алғышарттар:

- логикалық-аналитикалық қабілеттер;
- мәселені жан-жақты зерттеу қабілеті;
- ұйымдастырушылық қабілеті;
- бастамашылық таныта білу;
- шешім қабылдау қабілеті;
- келіссөздер жүргізе білу;
- жұмысты шектеулі уақытта сапалы орындай білу.
- Риторика және жазу дағдылары:
- іскерлігі, жұмысына қызығушылық ынталандыру;
- қарым-қатынас стилі және т. б. [2, б. 47].

Талаптардың тізімі ашық, басшылықтың лауазымына және оның ішкі істер органдарындағы рөліне көзқарастарына байланысты толықтырылуы немесе өзгертілуі мүмкін.

Кадрларды іріктеу мынадай әдістермен жүзеге асырылады:

- ішкі істер органдары ішіндегі лауазымға, оның ішінде кадр резервінен кандидаттарды іздеу;
- ішкі істер органдары қызметкерлерінің көмегімен іріктеу;
- бұқаралық ақпарат құралдарына хабарландыру беру;
- қызметкерлерді жалдау жөніндегі агенттіктермен шарттар жасасу;
- оқу орындарына шығу;
- өзін-өзі таныстырған кандидаттармен жұмыс;
- жұмыспен қамту қызметтеріне өтініш беру және басқа әдістер.

Қызметкерлерді іріктеу мен орналастырудың ішкі көздерінің бірі кадрлар резерві болып табылады.

Кадрлар резерві - бұл аттестациялық іріктеуден, арнайы басқарушылық дайындықтан өткен және өндірістік қызметте оң нәтижелерге қол жеткізген белгілі бір дәрежедегі басшыларға қойылатын талаптарға сәйкес келетін өз қасиеттері бойынша арнайы құрылған қызметкерлер тобы. Резервтің болуы бос орынның біртіндеп ауыстырылуын және онда жаңа қызметкердің бекітілуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Кадр резервімен жұмыс істеу кезінде екі топ бөлінеді:

- мұрагерлер немесе дублерлер тобы;
- көшбасшылық әлеуеті бар жас қызметкерлер тобы.

Мұрагерлер немесе дублерлер - бұл қазіргі уақытта осы лауазымдарда жұмыс істеуге дайын немесе болашақта дайын болатын ішкі істер органдарында негізгі лауазымдарға орналасуға үміткерлер.

Резервке басшыларды іріктеуді ішкі істер органдарының кадр қызметімен бірлесіп жоғары басшылығы жүзеге асырады. Резервті қалыптастыру көздері:

- білікті мамандар;
- бөлімше басшыларының орынбасарлары;
- басқарудың төменгі деңгейлерінің басшылары.

Қызметкерлерді жалдау мен жұмыс істеудің әр түрлі кезеңдерінде кадрларды іріктеу мен орналастырудың сан қилы әдістерін қолдану ұсынылады.

Жұмысқа орналасу кезінде:

1. Лауазымға кандидат ұсынған жеке құжаттарды зерделеу. Олардың құрамында болуы мүмкін құжаттар:

Жеке түйіндеме. Оның функциясы – үміткерге назар аудару және жұмыс туралы әңгімелесу үшін жұмыс берушімен кездесу мүмкіндігін алу.

Жеке түйіндеме 5 бөлімнен тұруы тиіс:

- жеке мәліметтер (аты-жөні, мекен-жайы, телефоны);

- өтініш беру мақсаты;
- жұмыс тәжірибесі (кері хронологиялық тәртіпте);
- білім;
- қосымша ақпарат.

Жеке түйіндемені жазу принциптері:

- қысқартулар;
- тұжырымдардағы нақтылық;
- белсенділік (жігерлі етістіктерді қолдану);
- ақпараттың селективтілігі.

Еңбек кітапшасы. Онда үміткердің өзі жұмыс істеген барлық лауазымдағы және ұйымдағы жұмыс уақыты көрсетіледі.

Кадрларды есепке алу жөніндегі жеке іс парағы.

ЖОО, техникум, колледжді бітіргені туралы дипломдар.

Соңғы жұмыс орнынан мінездеме.

2. Жұмыс берушінің немесе оның өкілінің лауазымға үміткермен сұхбаты. Әдетте ол алдын ала жасалған сауалнамаларға сәйкес жүзеге асырылады, бірақ онсыз да болуы мүмкін. Үміткермен әңгімелесуге бір жұмыс беруші немесе оның бірнеше өкілі қатыса алады. Әңгімелесу нәтижесінде мамандық бойынша білім, кандидаттың эрудициясы, оның тактикасы, тез тапқырлығы, ойлау логикасы және т. б. анықталуы мүмкін.

3. Бағалау орталықтарының әдісі адамның басқару қабілеттерін анықтауға мүмкіндік береді. Мамандар жұмыс жағдайларын үлгілейді. Пәнге тестілер немесе жаттығулар беріледі және оның жауаптары таңдау мен шешім қабылдаудың дұрыстығын бағалайды.

4. Матрицалық әдіс. Үміткерлердің тегі мен қажетті іскерлік және жеке қасиеттерінің тізімі көрсетілген кесте-матрица әзірленеді.

Сарапшылар әр фамилияға қарсы қандай да бір сапа бойынша баллмен баға қояды. Бағалау сапаның маңыздылық көрсеткішіне мөлшерленеді және әрбір үміткер бойынша интегралдық көрсеткіш айқындалады. Ең жоғары балл жинаған адам лауазымға қабылдануы мүмкін.

5. Тестілеу жоғары жүйке қызметінің ерекшеліктерін анықтау үшін қолданылады: интеллект, ұйымдастырушылық қабілеттер. Қажет болса, тұлғаның психофизиологиялық ерекшеліктерін арнайы жабдықтың көмегімен зерттеуге болады.

Сынақ мерзімі кезеңінде іріктеудің келесі әдістері қолданылады:

- қызмет нәтижелерін белгілей отырып, қызметкердің мінез-құлқы мен қызметін жүйелі бақылау;
- әр түрлі бағалаушылардан алынған бағаланатын адамның бірнеше сипаттамаларын салыстыру арқылы сипаттамаларды жалпылау;
- тексерілетін адам қызметінің нәтижелерін зерделеу;
- эксперимент қажет болған жағдайда, зерттелуші жасанды түрде әр түрлі жағдайлар жасаған кезде және оның мінез-құлқының орындылығы бағаланады.

Жұмыс кезеңінде:

6. Сауалнама қызметкерлердің іскерлік қасиеттерін және жеке қасиеттерін оның басшыларының тобымен, лауазымда тең әріптестер тобымен және орташа бағаларды анықтай отырып, бағынышты қызметкерлер тобымен бағалауға мүмкіндік береді. Деректер қызметкердің лауазымға сәйкестігін және оны жоғарылату мүмкіндігін бағалауға мүмкіндік береді.

7. Қызметкерлердің іскерлік қасиеттерін және атқаратын лауазымына сәйкестігін анықтау мақсатында мерзімді аттестация өткізу.

Қоғамның инновациялық дамуы жағдайында интерактивті формаларды енгізу мамандарды даярлауға, жұмыс процесін демократияландыруға, белгілі бір білімді ұтымды және тиімді игеруді ұйымдастыруға, қызметкерлерді ынталандыруға, мотивациялық компонентті күшейтуге және зерттеу дағдыларын қалыптастыруға құзыретті тәсілді жүзеге асыруға ықпал етеді [3].

Қорытынды

Шынында да, құқық қорғау органдары қызметкерінің кәсібилігі мен құзыреттілігі қағидаты қоғамдағы қызметтік және өзге де қатынастардың көптеген аспектілеріне елеулі әсер ететінін түсіну қажет. Мәлесен, С. Назарбаеваның пікірінше, осы қағидатты көрсету бойынша құқық қорғау органдарының жұмыс қабілеттілігі мен тиімділігі және олардың алдына қойылған міндеттерді шешу қабілеті туралы қоғамдық пікір қалыптасады, бұл қағидат әрбір мемлекеттік қызметшінің лауазымдық міндеттерді орындау бойынша өз қызметінің жауапкершілігін түсінуін және сезінуін көздейді, кәсіпқойлық пен құзыреттіліктің көмегімен адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласындағы мемлекеттік саясатты тиісті деңгейде қамтамасыз етуге қабілетті құқық қорғау органдарының кадрлық

өзегін қалыптастыру жұмыстары жүргізіледі [4].

Бұл қағидат мемлекеттік қызметшінің өз еңбегінің нәтижелеріне көзқарасын қайта қарауға мүмкіндік береді, мұнда қанағаттанушылық көтермелеу шараларының тұтас жүйесімен нығайтылуы тиіс; мемлекеттік қызметшінің кәсібилігі мен құзыреттілігі құқық қорғау органдарының басқарушылық қызметінің құрылымын реформалауға да әсер етеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, ішкі істер органдарында кадрлар сапасын арттыру ұзақ мерзімді, бірыңғай саясатты, идеология мен стратегияны әзірлеуді, басымдықтарды белгілеуді және оларды үдемелі ұстануды талап ететін ұзақ және дәйекті процесс екенін атап өткен жөн. Ол кішкентай құрамдас бөліктерден құралып, кадр процесіне, кәсіпқойлыққа қол жеткізу үшін қолайлы факторларды қалыптастыруға қатысқандардың барлығының ортақ күш-жігерінің арқасында көрініс табады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Маргулис Е.Д. Психологические особенности групповой деятельности по решению задач с помощью ЭВМ. 1981 // <http://www.childpsy.ru/dissertations/id/20279.php>

2 Научно-техническая революция и социальная психология: материалы междугородней конференции / отв. ред. Б.Д. Парыгин. - М.: Наука, 2010. - 159 с.

3 Дильбарханова Ж.Р. Некоторые аспекты совершенствования подготовки кадров для органов внутренних дел // Актуальные проблемы высшей школы и профессионального образования // Сетевое издание «Академическая мысль». - 2017. - № 1. - С. 79-83.

4 Назарбаева С. Профессионализм и компетентность в государственно-служебных отношениях правоохранительных органов Республики Казахстан // <https://articlekz.com/article/20683>

REFERENCES

1 Margulis E.D. Psihologicheskie osobennosti gruppovoy deyatel'nosti po resheniyu zadach s pomoshch'yu EVM. 1981 // <http://www.childpsy.ru/dissertations/id/20279.php>

2 Nauchno-tekhnicheskaya revolyuciya i social'naya psihologiya: materialy mezhdugorodnej konferencii / otv. red. B.D. Parygin. - M.: Nauka, 2010. - 159 b.

3 Dil'barhanova ZH.R. Nekotorye aspekty sovershenstvovaniya podgotovki kadrov dlya organov vnutrennih del // Aktual'nye problemy vysshej shkoly i professional'nogo obrazovaniya // Setevoe izdanie «Akademicheskaya mysl'». - 2017. - № 1. - S. 79-83.

4 Nazarbaeva S. Professionalizm i kompetentnost' v gosudarstvenno sluzhebnyh otnosheniyah pravoohranitel'nyh organov respubliky Kazakhstan // <https://articlekz.com/article/20683>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Қалижан Женисбекович Қобландин - Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты. Қарағанды қ., ш/а Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Тимур Айтқулович Косжанов - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жедел-іздістіру қызметі кафедрасының доценті. Қарағанды қ., ш/а Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Досжан Асулбекович Уакасов – заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ғалым хатшысы. Қарағанды қ., ш/а Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Қобландин Қалижан Женисбекович – докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова. г. Караганда, мкрн. Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Косжанов Тимур Айтқулович - кандидат юридических наук, доцент кафедры оперативно-розыскной деятельности Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Б. Бейсенова, г. Караганда, мкрн. Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Уакасов Досжан Асулбекович – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, ученый секретарь Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. г. Караганда, мкрн. Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Kalizgan Zh. Koblandyn - doctoral student of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B.Beisenov. Karaganda, Stepnoy microdistrict-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru.

Tymur A. Koszhanov – PhD in Law, Associate Professor of the Department of Operational and Investigative Activities of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, Stepnoy microdistrict-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru.

Doszhan A. Uakasov - PhD in Law, Associate Professor, Academic secretary of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, Stepnoy microdistrict-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru.

КАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ КАДР БАСҚАРМАСЫ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫНЫҢ МАЗМҰНЫ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ

С.А. Қусаинов

докторант

Т.А. Косжанов

заң ғылымдарының кандидаты

Д.А. Уакасов

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Ғылыми мақалада Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының кадр басқармасы тұжырымдамасының мазмұны туралы мәселелер қарастырылады. Қызметкерді жұмысқа алған кезден бастап оны жұмыстан шығарғанға дейінгі іс-қимылдардың толық кешенін қамтитын персоналды басқарудың ұйымдастырушылық аспектілеріне айрықша назар бөлінеді. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының жедел-қызметтік іс-әрекетін және жұмыс істеу процесін жетілдіру мәселелерінің негізгі бағыттары көрсетіледі. Мақала авторлары құқықтық тәртіпті сақтауға байланысты мемлекеттік маңызы бар мәселелерді шешу көбінесе кадр жұмысының нәтижелілігінің өсуіне, қызметкерлердің объективті нәтижелеріне, олардың кәсіби және жеке қасиеттеріне, сондай-ақ кадрлық жұмыстың сапалы және ұтымды басқарушылық функцияларына байланысты екенін айтады. Бұл ретте мемлекеттік нығайту, құқық тәртібін дамыту, қоғамның қауіпсіздігі және қылмыстың алдын алу жоғары білікті кадрларға, олардың дайындығы мен құқықтық қорғаудың белсенді көріну мүмкіндігіне тікелей тәуелді екендігі атап өтіледі. Осылайша, Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары қызметінің тиімділігін одан әрі күшейту және онда жүзеге асырылып жатқан реформалардың нәтижелілігін арттыру қажеттілігіне сәйкес қызметкерлердің кәсібилігін арттыру тәсілі ретінде тиімді дайындау және қызметкерлерді тиімді басқару мәселелерінің аса өзектілігі зерделенеді. Нәтижесінде, бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарын реформалаудың бірінші кезектегі міндеттерінің бірі ретінде қазіргі жүзеге асырылып жатқан іс-шараларды әлі де заманауи тұрғыдағы кадрлық саясатқа жақындата түсу қажеттілігі нақтыланады. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдарын реформалаудың бірінші кезектегі міндеттерінің бірі ретінде қазіргі жүзеге асырылып жатқан іс-шараларды әлі де заманауи тұрғыдағы кадрлық саясатқа жақындата түскен жөн деген қорытынды жасалды.

Түйін сөздер: Ішкі істер министрлігі, ішкі істер органдары, полиция қызметкерлері, кадрлық басқару, тұжырымдама, құқықтық реформа, кадрлық құрам, кадрлық ресурстарды басқару, мемлекеттік қызмет.

К ВОПРОСУ О СОДЕРЖАНИИ КОНЦЕПЦИИ КАДРОВОГО УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Кусаинов С.А.

докторант

Косжанов Т.А.

кандидат юридических наук

Уакасов Д.А.

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова

Аннотация. В научной статье рассматриваются вопросы о содержании концепции кадрового управления органов внутренних дел Республики Казахстан. Уделяется особое внимание организационным аспектам управления персоналом, охватывающим весь комплекс действий с момента принятия на работу и до увольнения с нее. Отмечаются основные направления совершенствования оперативно-служебной деятельности и процесса работы органов внутренних дел Республики Казахстан. Авторы статьи указывают на тесную взаимосвязь между исполнением важных государственных задач по охране общественного порядка и повышением эффективности работы с кадрами, объективной оценкой результатов их деятельности, профессиональных и личных качеств сотрудников, наиболее выигрышной и рациональной организацией управленческих функций. В то же время определяется, что укрепление государственности, формирование общественной безопасности и усиление борьбы с преступностью напрямую зависят именно от указанных высококвалифицированных кадров, их подготовки и способности проявлять активность в защите прав и свобод граждан. В этой части, учитывая необходимость дальнейшего усиления эффективности деятельности органов внутренних дел Республики Казахстан и повышение результативности проводимых реформ, акцентируется внимание на актуальности вопросов эффективного управления сотрудниками в целях повышения уровня их профессионализма. В результате, отмечается необходимость дальнейшего совершенствования проводимых мероприятий с учетом современной кадровой политики как одна из первоочередных задач по реформе органов внутренних дел Республики Казахстан. Сформулирован вывод о необходимости дальнейшего приближения проводимых ныне мероприятий к современной кадровой политике в качестве одной из первоочередных задач по реформе органов внутренних дел Республики Казахстан.

Ключевые слова: Министерство внутренних дел, органы внутренних дел, сотрудники полиции, кадровое управление, концепция, правовая реформа, кадровый состав, управление кадровыми ресурсами, государственная служба.

ON THE CONTENT OF THE CONCEPT OF PERSONNEL MANAGEMENT OF INTERNAL AFFAIRS BODIES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Kusainov S.A.

doctoral student

Koszhonov T.A.

PhD in Law

Uakasov D.A.

PhD in Law, Associate Professor

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. This scientific article discusses the content of the concept of personnel management of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan. Special attention is paid to the organizational aspects of personnel management, covering the entire range of actions from the moment of employment to dismissal from it. The main directions of improvement of operational and service activities and the process of work of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan are noted. The authors indicate the close relationship between the performance of important state tasks on protection of a public order and of the efficiency with the staff, an objective assessment of the results of their activities, professional and personal qualities of staff, the most advantageous and rational organization of management functions. At the same time, it is widely determined that the strengthening of the state, the formation of public security and the strengthening of the fight against crime directly depends on these highly qualified personnel, their training and ability to be active in protecting the rights and freedoms of citizens. In this part, taking into account the need to further strengthen the effectiveness of the internal Affairs bodies of the Republic of Kazakhstan and improve the effectiveness of the ongoing reforms, attention is focused on the relevance of effective training, attention is focused on the relevance of issues of effective management of employees in order to improve their professionalism. As a result, there is a need to further improve the measures taken taking into account modern personnel policy as one of the primary tasks for the reform of the internal Affairs bodies of the Republic of Kazakhstan. A conclusion is set forth about the necessity of the further approaching of the events conducted now to modern skilled politics as one of primary tasks on reform of organs of internal affairs of Republic of Kazakhstan.

Keywords: Ministry of internal Affairs, internal affairs agencies, police officers, HR management, concept, legal reform, personnel structure, human resources management, public service.

Кіріспе

«Басқару» ұғымы басқару теориясында, сондай-ақ басқару процестері туралы ғылымда негізгі болып табылады. Осы тұжырымдамамен қатар қолданылатын «менеджмент» термині басқару теориясында синоним сөздер ретінде түсінілетінін айта кеткен жөн. Ғылыми әдебиеттерді зерттеу ғылымда «басқару» ұғымы бірнеше тұрғыдан түсіндіріледі деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Менеджмент білім беру жүйесінің қалыптасуын, тұрақтануын, оңтайлы жұмыс істеуін және міндетті дамуын қамтамасыз етуге бағытталған барлық субъектілердің қызметі ретінде анықталады. Сонымен қатар ол бағдарлаумен ұштасатын процесс ретінде, яғни процесстің қалыпты жұмыс істеуі мен даму бағдарламасын құрумен сипатталады.

Ал басқару бір жүйенің екінші жүйеге, бір адамның екінші адамға немесе анықталған топқа деген әсері ретінде қарастырылады.

Басқару дегеніміз – бір-біріне әсер ететін субъектілердің өзгеруінің органикалық тіркесімі субъектілерінің өзара әрекеттесуі [1, б. 9].

Ал кадрлық басқару ұйымның басшылық құрамының, сондай-ақ персоналды басқару жүйесі бөлімшелерінің басшылары мен мамандарының мақсатты қызметі, ол кадр саясатының тұжырымдамасы мен стратегиясын, персоналды басқару қағидаттары мен әдістерін әзірлеуді қамтиды.

Кадрлық басқарудың негізгі қызметі: персоналды басқару жүйесін қалыптастыру; кадрлық жоспарлау; персонал маркетингін жүргізу; кадрлық әлеуетті және ұйымның персоналға қажеттілігін анықтау; қызметкерлердің жалпы санын есепке алу және нормалау.

Негізгі бөлім

Персоналды басқару қызметкерді қабылдаудан бастап жұмыстан шығаруға дейінгі функциялардың кең ауқымын қамтиды: бұл персоналды жалдау, іріктеу және қабылдау; қабылдау, аттестаттау, іріктеу кезінде персоналды іскерлік бағалау; кәсіптік бағдарлау және еңбекке бейімдеу; персоналдың еңбек қызметін және оны пайдалануды ынталандыру; еңбекті ұйымдастыру және іскерлік қатынастар этикасын сақтау; жанжалдар мен күйзелістерді басқару; персоналдың қауіпсіздігін қамтамасыз ету; кадр жұмысындағы жаңалықтарды басқару; кадрларды оқыту, біліктілігін арттыру және қайта даяр-

лау; ұйымдағы персоналдың мінез-құлқын басқару; әлеуметтік дамуды басқару; персоналды босату. Ұйымның кадрлық басқармасы персоналды басқару жүйесін ақпараттық, техникалық, нормативтік-әдістемелік, құқықтық және іс қағаздарын жүргізуді қамтамасыз етеді. Персоналды басқару жүйесі бөлімшелерінің басшылары мен қызметкерлері басқару басшылары мен мамандарының жұмысының тиімділігін, басқару жүйесі бөлімшелерінің қызметін, персоналды басқаруды жетілдірудің экономикалық және әлеуметтік тиімділігін бағалайды.

Персоналды басқару тұжырымдамасы – персоналды басқарудың мәнін, мазмұнын, мақсаттарын, міндеттерін, критерийлерін, қағидаттары мен әдістерін түсіну және анықтау туралы теориялық және әдіснамалық көзқарастар жүйесі, сондай-ақ ұйымның нақты жұмыс жағдайында оны жүзеге асыру тетігін қалыптастырудың ұйымдастырушылық және практикалық тәсілдері. Ол персоналды басқару әдіснамасын әзірлеу, персоналды басқару жүйесін қалыптастыру және персоналды басқару технологиясын әзірлеуді қамтиды.

Персоналды басқару әдістемесі персоналдың мәнін басқару объектісі ретінде қарастыруды, ұйымның мақсаттары мен міндеттеріне, персоналды басқару әдістері мен қағидаларына сәйкес келетін жеке тұлғалардың мінез-құлқын қалыптастыру процесін қамтиды. Ал персоналды басқару жүйесі мақсаттарды, функцияларды, персоналды басқарудың ұйымдастырушылық құрылымын қалыптастыруды, басқарушылық шешімдерді негіздеу, әзірлеу, қабылдау және іске асыру процесінде басшылар мен мамандардың тік және көлденең функционалдық қатынастарын құруды қамтиды.

Персоналды басқару технологиясы болса, ол жоғарыда тоқталып өткендей, персоналды жалдауды, іріктеуді, қабылдауды ұйымдастыру; оны іскерлік бағалау, кәсіптік бағдарлау және бейімдеу; оқыту; іскерлік мансапты және қызметтік-кәсіби ілгерілеуді басқару; еңбекті ынталандыру және ұйымдастыру; жанжалдар мен күйзелістерді басқару; ұйымның қамтиды әлеуметтік дамуын қамтамасыз ету, персоналды босату және т.б. қамтиды.

Қазіргі уақытта персоналды басқару тұжырымдамасының негізін мыналар құрайды: қызметкер тұлғасының өсіп келе жатқан рөлі; оның мотивациялық көзқарастарын білу; оларды ұйым алдында тұрған міндеттерге сәйкес қалыптастыру және бағыттау мүмкіндігі. Біздің еліміздегі экономикалық және саяси жүйелердегі өзгерістер бір уақытта әр адамға үлкен мүмкіндіктер мен елеулі қауіп төндіреді, оның өмір сүру тұрақтылығын тексереді, іс жүзінде әр адамның өміріне айтарлықтай белгісіздік әкеледі. Мұндай жағдайда персоналды басқару ерекше мәнге ие болады, өйткені ол жеке тұлғаны сыртқы жағдайларға бейімдеу, ұйымның персоналды басқару жүйесін құрудағы жеке факторды, әсіресе құқық қорғау саласында ескерудің барлық мәселелерін жүзеге асыруға, қорытындылауға мүмкіндік береді.

Құқық қорғау қызметі саласында қабылданған заңнамалық актілер, сондай-ақ нақты практикалық шаралар Қазақстан Республикасының құқық қорғау жүйесін қызметін сапалы жаңа деңгейіне шығаруға мүмкіндік берді. 2011 жылы қабылданған «Құқық қорғау қызметі туралы» Заң Қазақстан Республикасының құқық қорғау қызметіне кіруге, оны өткеруге және тоқтатуға байланысты қатынастарды реттеді, сондай-ақ Қазақстан Республикасы құқық қорғау органдары қызметкерлерінің құқықтық жағдайын (мәртебесін), материалдық қамтамасыз етілуі мен әлеуметтік қорғалуын айқындады [2].

Ол құқық қорғау органдары қызметінің сапасы мен тиімділігін жоғары әлемдік стандарттар деңгейіне дейін арттыруды және заңдылықты, қоғамдық қауіпсіздікті және ішкі саяси тұрақтылықты қамтамасыз етудің жаңа тиімді жүйесі үшін негіз жасауды көздеді.

Жаңғыртудың келесі кезеңі құқық қорғау және сот жүйелерін, сондай-ақ құқық қорғау институттарын дамытудың негізгі бағыттарын айқындаумен сипатталды. Қазіргі заманғы мемлекеттік саясат деңгейінде қылмыстық әділет саласындағы заңнаманы (қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару заңнамасы) кезең-кезеңімен ырықтандыру тұжырымдамасы декларациялануда және қазіргі уақытта Қазақстанда енгізілуде. Құқық қорғау және сот жүйелерін, сондай-ақ құқық қорғау институттарын дамытудың негізгі бағыттары Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында айқындалды [3].

Оны әзірлеу кезінде үш негізгі мәселе ескерілді: біріншіден, тұжырымдама құқық қорғау органдарын жаңғыртудың ажырамас бөлігі болуға тиіс; екіншіден, тұжырымдама кадр процестерін басқарудың және кадр әлеуетін қалыптастырудың тиімді жүйесін құруды қамтамасыз етуге тиіс; үшіншіден, тұжырымдама қызметкерлердің сана-сезімін өзгертуге тиіс.

Құқық қорғау қызметі тұжырымдамасының басты басымдықтары мыналар болып айқындалды: қылмыстық құқықбұзушылықтарға қарсы күрес, заңдылықты және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, мемлекеттің кез келген құқық бұзушылыққа қарсы әрекет етуінің бұлтартпастығын қамтамасыз ету, құқық бұзушылықтарға «мүлдем төзбеушілік (толеранттылық)» қағидатын мүлтіксіз орындау, қылмыстарды тез әрі толық ашу, оларды жасаған

адамдарды әшкерелеу және қылмыстық жауаптылыққа тарту, құқық бұзушылықтардың алдын алу, оларға қарсы күресте азаматтармен өзара іс-қимыл жасасу.

Құқық қорғау органдарын одан әрі жүйелі реформалау міндеті қойылған Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауы құқықтық реформа процесіне айтарлықтай серпін берді [4].

Құқық қорғау жүйесін жаңғырту қажеттілігіне «100 нақты қадам» Ұлт жоспарында жеткілікті көңіл бөлінген [5].

Аталмыш Ұлт жоспарын жүзеге асыру аясында құзыретті тәсіл негізінде полиция қызметкерлерін іріктеу жүйесі жақсартылды, мемлекеттік қызметке үміткерлерді және жұмыс істеп жатқан полиция қызметкерлерін жеке қасиеттері мен кәсіби дағдыларын тексеру үшін тестілеудің арнайы жүйесі енгізілді. Сондай-ақ құқық қорғау органдарының қызметкерлері мемлекеттік қызмет жүйесіне енгізілді, әрбір құқық қорғау қызметінің ведомстволық ерекшеліктерін ескере отырып, қызмет атқарудың бірыңғай қағидалары енгізілді. Қылмыстық саясатты ырықтандыру және ізгілендірумен қатар қылмыстық құқық бұзушылықтарды алғаш рет жасаған әлеуметтік осал адамдар санаттарына қылмыстың жаңа нысандарымен күресу үшін негіздер қаланады, криминалдық қызметтің жандануы байқалатын салаларда жазалар күшейтіледі. Қылмыстық кодексте қылмыстық жазаланатын әрекеттердің жаңа санаты – санкция ретінде бас бостандығынан айыруды көздемейтін неғұрлым елеулі әкімшілік құқық бұзушылықтар мен онша ауыр емес қылмыстар жатқызылған қылмыстық теріс қылықтар енгізілді. Бас бостандығынан айыруға балама жазалау шараларын қолдану кеңінен қолданылады.

Қазіргі кезеңде кадрлық басқару тұжырымдамасы кадрлық процестерді басқарудың түбегейлі жаңа ғылыми тәсілдері мен инновациялық технологиялары негізінде құқық қорғау органдарының кадрлық әлеуетін қалыптастырудың бірыңғай жүйесін білдіреді. Бұл әсіресе кадрларды іріктеу, сертификаттау және орналастыру процестерін, сондай-ақ персоналды басқару тұжырымдамасында қарастырылған кәсіби даму процестерін жүзеге асыруда айқын көрінеді.

Бұл ретте таңдау нысандарын дайындай берсе жеткілікті. Бұл кәсіби білімді басқарудың «онлайн» жүйесі, элективті курстар және сертификаттаудан кейінгі даму. Енгізілген инновациялық-кадрлық технологиялар кадрлық басқару тұжырымдамалары жинақталған тәжірибенің сабақтастығы және бүкіләлемдік кадрлық менеджменттің үздік жетістіктері қағидатын ескере отырып құрылады, бұл қолда бар оң тәжірибені сақтауға мүмкіндік береді.

Кадрлық басқару тұжырымдамасының технологиялары құқық қорғау органдары қызметкерінің сана-сезімін өзгертуге мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. Тоқаевтың Жолдауына сәйкес, халыққа және мемлекетке қызмет ету бәрінен жоғары болуы тиіс мемлекеттік аппарат қызметінің қағидаттары осы аспектіде тұжырымдамалық маңызды болып табылады [6].

Қорытынды

Осылайша, реформалаудың негізгі субъектілерінің бірі қызметкердің өзі, оның сана-сезімі, моральдық-адамгершілік және кәсіби құрамдас бөлігі ретінде ерекше азаматтық ұстанымы, әлеуметтік және адамгершілік мәртебесі, азаматтардың құқықтарын, заңдылықты, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті қорғаудағы қызметі қарастырылады. Демек, құқық қорғау органдарының қызметкерлері неғұрлым жағымды қасиеттерге ие болса (жауапкершілік, борышқа адалдық, кәсіби іскерлік пен дағдылар, жақсы қарым-қатынас орната білу қабілеті, әдептілік, сыртқы келбеті және т.б.), халық арасында соғұрлым оңтайлы сенім қалыптасады.

Персоналды басқару тұжырымдамасында кадрларды тәрбиелеуді бөлек атап өту қажет. Ол жаңа корпоративтік мәдениетті, тәртіптік жауапкершілікті қалыптастырудың арнайы бағдарламаларын (тәртіптік практикадағы профилактикалық функцияларды күшейту және нөлдік төзімділік) енгізу, сондай-ақ моральдық-психологиялық ахуалдың жай-күйіне жыл сайынғы мониторинг жүргізу арқылы іске асырылады. Ең алдымен, кадр процестерін басқарудың қазіргі заманғы кадр технологияларына кәсіби даярлау, бағалау және іріктеу, құқық қорғау органдарының жоғары кәсіби кадр құрамын, тұтастай алғанда, әрбір қызметкердің кәсібилігін, кәсіби өзін-өзі тануын хабардар етуді қамтамасыз ету. Сонымен, Қазақстан Республикасы ІІМ кадр басқармасының тұжырымдамасы ішкі істер органдарының жеке құрамымен жұмысты жүзеге асыруда көзқарастар бірлігі және әдіснамалық тәсілдер тұжырымдамасына негізделген ішкі істер жүйесінде кадр саясатын іске асырудың идеялары, көзқарастары, қағидаттары, мақсаттары мен міндеттері жүйесін білдіреді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Кадровая политика и управление персоналом в органах внутренних дел: учебное пособие / З.Р. Танаева. – Челябинск: ИЦ ЮУрГУ, 2014. – 103 с.

2 Құқық қорғау қызметі туралы: Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы (01.01.2021 өзгеріст. мен толықт.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916650#activate_doc=2

3 Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы: Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_

4 «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты: Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // <https://www.akorda.kz/kz/>

5 Ұлт жоспары – Н.Назарбаевтың бес институционалдық реформасын жүзеге асырудың 100 қадамы (2015 жылғы мамыр) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34092308#activate_doc=2

6 Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі: Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2020 жылғы 1 қыркүйек // https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylygy-1-kyrkuiek

REFERENCES

1 Kadrovaya politika i upravlenie personalom v organah vnutrennih del: uchebnoe posobie / Z.R. Tanaeva. – Chelyabinsk: IC YUUrGU, 2014. – 103 s.

2 Kutyk korgau kyzmeti turaly: Kazakstan Respublikasynyn 2011 zhylygy 6 kantardagy № 380-IV Zany (01.01.2021 ozgerist. men tolykt.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30916650#activate_doc=2

3 Kazakstan Respublikasynyn 2010 zhyldan 2020 zhylyga dejingi kezenge arналған kutyktyk sayasat tuzhyrymdamasy turaly: Kazakstan Respublikasy Prezidentinin 2009 zhylygy 24 tamyzdagy N 858 Zharlygy // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_

4 «Kazakstan-2050» Strategiyasy: kalyptaskan memlekettin zhana sayasi bagyty: Kazakstan Respublikasynyn Prezidenti – Elbasy N.Ә. Nazarbaevty-n Kazakstan halkyna Zholdauy // https://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-elbasy-nenazarbaevty-n-kazakstan-2050-strategiyasy-kalyptaskan-memlekettin-zhana-sayasi-bagyty-atty-kaza

5 Ult zhospary – N.Nazarbaevty-n bes institucionaldyk reformasyn zhyzege asyrydyn 100 kadamy (2015 zhylygy mamyr) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34092308#activate_doc=2

6 Zhana zhagdajdagy Kazakstan: is-kimyl kezeni: Memleket basshysy Kasym-Zhomart Tokaevty-n Kazakstan halkyna Zholdauy. 2020 zhylygy 1 kyrkuiek // https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylygy-1-kyrkuiek

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Сакен Айтуганович Кусанов – Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты. Қарағанды қ., ш/а Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Тимур Айтқулович Косжанов - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының жедел-іздістіру қызметі кафедрасының доценті. Қарағанды қ., ш/а Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Досжан Асулбекович Уакасов – заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ғалым хатшысы. Қарағанды қ., ш/а Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Кусанов Сакен Айтуганович – докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова. г. Караганда, мкрн. Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Косжанов Тимур Айтқулович - кандидат юридических наук, доцент кафедры оперативно-розыскной деятельности Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. г. Караганда, мкрн. Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Уакасов Досжан Асулбекович – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, ученый секретарь Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. г. Караганда, мкрн. Степной-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru

Saken A. Kusainov - doctoral student of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B.Beisenov. Karaganda, Stepnoy microdistrict-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru.

Tymur A. Koszhanov – PhD in Law, Associate Professor of the Department of Operational and Investigative Activities of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, Stepnoy microdistrict-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru.

Doszhan A. Uakasov - PhD in Law, Associate Professor, Academic secretary of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, Stepnoy microdistrict-4-12-45. E-mail: udosa@inbox.ru.

ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЖҮЙЕСІ МЕКЕМЕЛЕРІ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ПРОБАЦИЯНЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРАТЫН СУБЪЕКТІЛЕР РЕТІНДЕГІ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

С.М. Жолдаскалиев

заң ғылымдарының магистрі

Д. М. Есиргепова

магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Осы мақалада пенитенциарлық пробацияны іске асыру процесінде қылмыстық-атқару жүйесі (ары қарай - ҚАЖ) мекемелері қызметкерлерінің құқықтық жағдайына байланысты мәселелер қарастырылады. Жалпыға бірдей мінез-құлық нормаларын ұстанатын, заңға бағынатын азамат ретінде сотталған адамның қоғамдағы дербес өмірге оралуы Қазақстанның қазіргі қылмыстық-атқару саясаты үшін негіз қалаушы мақсат болып табылады. Осы жұмыс үшін әдіснамалық негіз қаралып отырған аспектіні талдаудың жалпы ғылыми әдістері (байқау, салыстыру, сипаттау және т.б.) болды, зерттеу материалдары ретінде ұлттық қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасы пайдаланылды. Сонымен қатар, жүргізілген ғылыми талдау шеңберінде қаралып отырған мәселелер бойынша қылмыстық-атқару құқығы саласындағы отандық ғалымдар мен зерттеушілердің ғылыми еңбектері зерделенді және шешімдерді тұжырымдау кезінде пайдаланылды. Пенитенциарлық пробацияны жүзеге асыру саласындағы құқық қолдану практикасының теориялық-құқықтық негіздері мен қазіргі жай-күйін талдай отырып, авторлар қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері қызметкерлерінің мәртебесінің анық еместігі көрінетін заңнамалық реттеудегі кемшіліктерді анықтады. Осының негізінде авторлар «Пробаия туралы» ҚР Заңын пенитенциарлық мекемеде әкімшілігінің құзыретін реттейтін нормамен толықтыруды ұсынады. Демек, ұсынылған шешім осы қызметкерлерді пробаияны жүзеге асыратын субъектілер ретінде тануға бағытталған.

Түйін сөздер: пенитенциарлық пробаия, ҚАЖ мекемелерінің қызметкерлері, пробаия субъектілері, сотталғандарды қайта әлеуметтендіру, әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету.

ВОПРОСЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРАВОВОГО СТАТУСА СОТРУДНИКОВ УЧРЕЖДЕНИЙ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ В КАЧЕСТВЕ СУБЪЕКТОВ, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИХ ПРОБАЦИЮ

Жолдаскалиев С.М., магистр юридических наук

Есиргепова Д.М., магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются вопросы, связанные с правовым положением сотрудников учреждений уголовно-исполнительной системы (далее - УИС) в процессе реализации пенитенциарной пробаии. Возвращение осужденного к самостоятельной жизни в обществе в качестве законопослушного гражданина, придерживающегося общепринятых норм поведения, представляет собой основополагающую цель для современной уголовно-исполнительной политики Казахстана. Методологической основой для настоящей работы послужили общенаучные методы анализа рассматриваемого аспекта (наблюдение, сравнение, описание и др.), в качестве материалов исследования использовано национальное уголовное и уголовно-исполнительное законодательство. Наряду с этим, в рамках проведенного научного анализа изучены и использованы при формулировании выводов научные труды отечественных ученых и исследователей в области уголовно-исполнительного права по рассматриваемой проблематике. Анализируя теоретико-правовые основы и нынешнее состояние правоприменительной практики в области осуществления пенитенциарной пробаии, авторами выявлены недостатки в законодательной регламентации, выражающиеся в неоднозначном статусе сотрудников учреждений УИС. На основании этого, авторы предлагают дополнить Закон РК «О пробаии» нормой, регламентирующей компетенции администрации пенитенциарных учреждений. Следовательно, предлагаемое решение направлено на признание данных сотрудников в качестве субъектов, осуществляющих пробаию.

Ключевые слова: пенитенциарная пробаия, сотрудники учреждений УИС, субъекты пробаии, ресоциализация осужденных, оказание социально-правовой помощи.

QUESTIONS ABOUT THE REGULATION OF THE LEGAL STATUS OF EMPLOYEES OF INSTITUTIONS OF THE PENITENTIARY SYSTEM AS SUBJECTS ENGAGED IN PROBATION

Zholdaskaliev S. M., master of in Law

Yessirgypova D. M., postgraduate student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev

Annotation. This article deals with issues related to the legal status of employees of institutions of the penitentiary system in the process of implementing penitentiary probation. The return of the convicted person to an independent

life in society as a law-abiding citizen, adhering to generally accepted norms of behavior, is a fundamental goal for the modern penal policy of Kazakhstan. The methodological basis for this work was the general scientific methods of analysis of the considered aspect (observation, comparison, description, etc.), the national criminal and penal enforcement legislation was used as the research materials. At the same time, within the framework of the conducted scientific analysis, the scientific works of domestic scientists and researchers in the field of penal enforcement law on the issues under consideration were studied and used in the formulation of conclusions. Analyzing the theoretical and legal foundations and the current state of law enforcement practice in the field of penitentiary probation, the authors identified shortcomings in the legislative regulation, expressed in the ambiguous status of employees of institutions of the penitentiary system. On this basis, the authors propose to supplement the Law of the Republic of Kazakhstan «On Probation» with a norm regulating the competence of the administration of penitentiary institutions. Therefore, the proposed solution is aimed at recognizing these employees as subjects engaged in probation.

Keywords: penitentiary probation, employees of penitentiary institutions, probation subjects, resocialization of convicts, provision of social and legal assistance.

Кіріспе

Пенитенциарлық пробация ҚАЖ мекемелерінде бас бостандығынан айыру түрінде жазасын өтеп жатқан адамдарды әлеуметке қосу жөніндегі қызмет және шаралар жиынтығы ретінде [1], сотталғанды қоғамның толық құқылы мүшесі ретінде әлеуметтік мәртебеде қалпына келтіру мәселелері отандық ҚАЖ-де жетекші орын алуының барлығымен пенитенциарлық мекемелердің әкімшілігі үшін салыстырмалы түрде жаңа процесс болып табылады. Пенитенциарлық пробацияның ерекшелігі - қылмыстық-атқару жүйесінің қызметкерлері жергілікті атқарушы органдардың босатылуға дайындалып жатқан сотталған адамға, әдетте, еңбекке және тұрмыстық орналастыруға көмек көрсетуін анықтауға және ұсынуға бағытталған. Бұл іс-шаралар олардың жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алуға бағытталған, ол адам тіршілік әрекеті үшін қажетті базалық қажеттіліктермен қамтамасыз етілген жағдайда ғана мүмкін болады. Көрсетілген негізінде, ұлттық пробациялық тетікке, құқық бұзушыны сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысынан ҚАЖ мекемесінен босатылғаннан кейін оның бостандықта болуына дейін сүйемелдеуге негізделген жалпы қабылданған халықаралық практика пробация модельдері енгізілді. Демек, заң шығарушы «пенитенциарлық пробация - постпенитенциарлық пробация» түріндегі схеманы әдейі жүзеге асырады, ол босатылған адамды бас бостандығынан айыру орындарынан пробация қызметінің бақылауына беруге негізделген.

Пенитенциарлық пробация саласындағы теориялық-қолданбалы аспектілерді зерттеумен: М.А. Аюбаев, А.Б. Қыстаубаева, А.Б. Скаков, И.В. Слепцов, Б.К. Шнарбаев және т.б. секілді отандық ғалымдар айналысуда, олар проблемаларды жалпы талқылауға шығара отырып қарастырып, пробация моделін жетілдірудің өзіндік авторлық жолдарын ұсынуда.

Осы ғылыми мақала пробация институтын реттейтін ұлттық заңнама бойынша ҚАЖ мекемелері қызметкерлерінің құқықтық жағдайы мәселесіне арналған.

Негізгі бөлім

Құқықтық реттеу - қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған құқықтық нормаларды қабылдау мен шығаруды қамтитын заң шығару процесі. Құқықтық ережелер субъектілердің мінез-құлқының типтік моделін белгілейді, сонымен қатар олардың әрекеттерін реттейді және үйлестіреді. Бұл әрекеттер келесі элементтерден тұратын құқықтық реттеуді анықтайды:

- құқықтық реттеу пәні (құқықтық реттеуге жататын қоғамдық қатынастар аясы);
- құқық субъектілері (реттелетін қоғамдық қатынастарға қатысушылар);
- осы қатысушылардың заңды құқықтары мен міндеттері (олардың құқықтық мәртебесі);
- құқықтық қатынастардың туындау, өзгеру немесе тоқтатылу негіздері;
- құқықтық ұйғарымдарды бұзған кезде туындауы мүмкін, қолайсыз құқықтық салдарлар.

Пробацияны іске асыру процесінде туындайтын қоғамдық қатынастар «Пробация туралы» отандық Заңның (әрі қарай - Заң) нормаларымен реттеледі. Сонымен, Заңның 7-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының пробация туралы заңнамасында белгіленген тәртіппен өз құзыреті шегінде жұмыс істейтін мемлекеттік органдар, сондай-ақ азаматтар, қоғамдық бірлестіктер және өзге де заңды тұлғалар пробацияны жүзеге асыратын субъектілер болып табылады [1].

Аталған Заңға түсініктеме берген авторлары көрсеткендей «пробацияны жүзеге асыратын субъектілер, пробациялық процестің қатысушылары бола отырып, әртүрлі құқықтық мәртебеге ие, пробациялық қызмет саласында көлемі бойынша әртүрлі өкілеттіктерге ие және өздеріне қатысты пробация қолданылатын адамдармен жұмысты ұйымдастыру сипаты, мазмұны мен әдістері бойынша әртүрлі. Осылайша, пробацияның көп субъектілігі оның қандай да бір субъектісінің пробациясын жүзеге асыруға қатысудың әртектілігіне әкеледі» [2, б. 82-83].

Осы зерттеу шеңберінде бізді пенитенциарлық пробацияны жүзеге асыратын субъектілер ретінде ҚАЖ мекемелері әкімшілігінің құқықтық жағдайы мәселелері қызықтырады.

Пробациялық заңнаманы талдау, ішкі істер органдары тұлғасында пробацияны жүзеге асыратын субъектілерге пенитенциарлық пробация бас бостандығынан айыру орындарында ұсталатын адамдарға қатысты тікелей іске асырылатынына қарамастан, ҚАЗ мекемелерінің өкілеттіктері жоқ екенін көрсетті.

Заңының 8-бабына сәйкес ҚАЗ уәкілетті органының құзыретіне мыналар жатады:

«1) пробацияны жүзеге асыратын субъектілердің өзара іс-қимылын қамтамасыз ету;

2) қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесі мекемелерінің және пробация қызметтерінің қызметін үйлестіру;

3) әзірлеу:

сотқа дейінгі пробация сатысында күдіктінің, айыпталушының жеке басын психоәлеуметтік тестілеуді жүргізу әдістемесі;

сотқа дейінгі баяндаманы дайындау әдістемесі;

4) Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыру» [1].

ҚАЗ уәкілетті органы деп қылмыстық-атқару заңнамасына сәйкес өз құзыреті шегінде бақылау және (немесе) іске асыру функцияларын жүзеге асыратын қылмыстық-атқару қызметі саласындағы уәкілетті органның ведомствосы болып табылатын ҚАЗ комитеті түсініледі (ҚР ҚАК-нің 3-бабы) [3].

ҚАЗ комитетінің «қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесі мекемелерінің және пробация қызметтерінің қызметін үйлестіру» түріндегі жоғарыда баяндалған құзыреті пенитенциарлық мекемелер әкімшілігінің пробацияны жүзеге асыруға қатысуын көрсетеді, бұл ретте олардың пробация қызметімен өзара іс-қимылға кіруін көрсетеді. Сонымен қатар, пенитенциарлық мекемелердің қызметкерлері «сотталған адамды әлеуметке қосу және ҚАЗ мекемесінен босатылған адамды әлеуметтік бейімдеу және оңалту арқылы қоғамның қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жәрдемдесуді» білдіретін пробация мақсаттарын іске асырады [1].

Пробация қызметінің өкілеттіктері аталған ҚАЗ органы ішкі істер органдарының жүйесіне жататынына қарамастан, «Пробация туралы» Заңның 9-бабында көзделген жеке нормамен реттелетінін атап өту қажет. Осыған сүйене отырып, заң шығарушы пробация қызметін ішкі істер органдарының басқа құрылымдық бөлімшелерінен бөлек бөледі деген тұжырым жасалады, бұл, біздің ойымызша, логикалық түсіндіруге жатпайды. Полиция құзыретінің толық тізбесі, пробация қызметінің өкілеттіктерін регламенттейтін норманың жеке мазмұны, сондай-ақ пенитенциарлық мекемелерді пробация субъектілері ретінде заңнамалық танудың болмауы тиісті шешімдерді талап ететін елеулі заң шығарушылық қателіктер мен олқылықтарды көрсетеді.

Пробация институтын іске асыру жөніндегі ҚАЗ қызметінің ұйымдастырушылық және құқықтық негіздеріне арналған диссертациялық зерттеу шеңберінде қорғауға шығарылатын ережелердің бірі «Пробация туралы» Заңның 8-бабының 4-бөлігі түрінде мынадай мазмұндағы толықтыруды енгізу болып табылады: «Қылмыстық-атқару мекемелерінің әкімшілігі сотталғандарды мекемеге келген сәттен бастап қайта әлеуметтендіруді қамтамасыз етеді, сондай-ақ пенитенциарлық пробацияны іске асыру барысында пробация қызметінің қызметкерлеріне жәрдем көрсетеді» [4, б. 9].

Біз «Пробация туралы» Заңда бас бостандығынан айыру орындарындағы сотталған адамды босатуға дайындау кезінде ҚАЗ мекемесі әкімшілігінің негізгі міндеттерін көрсету қажеттігі туралы автордың пікірімен келісеміз. Қосымша ретінде, біздің ойымызша, келесі мазмұндағы баптың осы нормасына құзыреттерді көрсету орынды болып көрінеді:

«Қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесі мекемесінің құзыретіне жатады:

1) босатылғаннан кейін мұқтаж сотталған адамды еңбекке және тұрмыстық орналастыруға көмектің түрі мен көлемін белгілеу болып табылады;

2) босатылатын адамның жеке басын куәландыратын құжаттарды беру және тұрғылықты жері бойынша, тұрмыстық, еңбекке орналасу орны бойынша тіркеу тәртібімен, сотталғандықты жою және алып тастау, әкімшілік қадағалау және босатылғаннан кейін сотталған адамның өмірін қиюға байланысты өзге де мәселелер шарттарымен танысуға;

3) сотталған адамды босатуға психологиялық даярлауды жүзеге асыру;

4) пробацияны жүзеге асыратын субъектілерді қажетті мәліметтермен, анықтамалармен, сипаттамалармен және өзге де ақпаратпен қамтамасыз ету;

5) жасау:

сотталған адамның жеке басының ерекшеліктерін ескере отырып, оны әлеуметтік бейімдеу мен қайта әлеуметтендірудің жеке бағдарламасы;

әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету жөніндегі жеке бағдарлама;

6) Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асыру».

Пробация қызметінде жеке бағдарлама жасау және оны тиісті ұйымға жіберу түрінде іске асы-

рылатын сотталған адамдардың әлеуметтік-құқықтық көмек алуына жәрдем көрсетуге қатысуына байланысты Қазақстан Республикасының құқық қорғау және сот жүйелерін реформалау жөніндегі комиссиясы осы функцияны Ішкі істер министрлігінен жергілікті атқарушы органдарға беру жөніндегі ұсынысты мақұлдады. Осының барлығы, Қылмыстық-атқару кодексіне және «Пробация туралы», «Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды әкімшілік қадағалау туралы» заңдарға ұсынылатын өзгерістердің салыстырмалы кестесінде көрсетілген. Осылайша, әлеуметтік қолдаудың қандай да бір түріне мұқтаж пробация қызметінің есепке алынған адамдары қажетті қызметтерді көрсететін мемлекеттік органдарға тікелей жүгінуге тиіс болады. Осыған байланысты, біз ұсынған «әлеуметтік-құқықтық көмек көрсету бойынша жеке бағдарлама жасау» құзыреті жақын арада өзекті болмайды. Дегенмен, біз ұсынып отырған шара қолданыстағы заңнама нормаларымен реттелген міндеттерден туындайды.

Қорытынды

Жоғарыда баяндалған мән-жайлар, ішкі істер органдарының құзыреттерін реттейтін «Пробация туралы» Заңның қолданыстағы нормасы елеулі түзетулер енгізуді, айтқанда, ҚАЗЖ мекемелерінің қызметкерлері атынан пробация субъектілерін кеңейтуді талап етеді деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Аталған ұсыныс, сотталған адамды бостандықтағы өмірге босатуға дайындау жөніндегі шараларды іске асыру саласындағы пробация қызметін оңтайландыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Пробация туралы: Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 30 желтоқсандағы № 38-VI Заңы.
- 2 «Пробация туралы» Қазақстан Республикасының Заңына түсініктеме. - Қостанай: ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, 2017. – 240 б.
- 3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V ҚРЗ кодексі.
- 4 Жолдаскалиев С.М. Организация и правовые основы правоохранительной деятельности уголовно-исполнительной системы органов внутренних дел Республики Казахстан по реализации института пробации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Жолдаскалиев Сейлхан Мусиевич. – М., 2021. – 27 с.

REFERENCES

- 1 Probaciya turaly: Kazakhstan Respublikasynyn 2016 zhylygy 30 zheltoksandagy № 38-VI Zany.
- 2 «Probaciya turaly» Kazahstan Respublikasynyn Zanyyna tusinikteme. – Kostanay: KR IIM Sh. Kabylybaev atyndagy Kostanai akademiya, 2017. – 240 b.
- 3 Kazakhstan Respublikasynyn Kylmystyk-atkaru kodeksi: Kazakhstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 5 shildedegi № 234-V KRZ kodeksi.
- 4 Zholdaskaliev S.M. Organizaciya i pravovye osnovy pravoohranitelnoj deyatel'nosti ugovovno-ispolnitel'noj sistemy organov vnutrennih del Respubliki Kazahstan po realizacii instituta probacii: avtoref. dis.... kand. yurid. nauk: 12.00.11 / Zholdaskaliev Seilhan Musievich. – Moskva, 2021. – 27 c.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Сейлхан Мусиевич Жолдаскалиев – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ИМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық құқық және жазаларды орындауды ұйымдастыру кафедрасының оқытушысы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: siko0717@mail.ru.

Динара Мендығалиевна Есиргенова - Қазақстан Республикасы ИМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: dinara041184@mail.ru.

Жолдаскалиев Сейлхан Мусиевич – магистр юридических наук, преподаватель кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: siko0717@mail.ru.

Есиргенова Динара Мендығалиевна – магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: dinara041184@mail.ru.

Seilkhan M. Zholdaskaliev – master in Law, teacher of the Department of criminal law and organization of execution of punishment of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: siko0717@mail.ru.

Dinara M. Yessirgopova – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev. Kostanay, 11 Abay Avenue. E-mail: dinara041184@mail.ru.

СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ИНСТИТУТА МЕДИАЦИИ ПО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН, США И ВЕЛИКОБРИТАНИИ

А.Н. Романова

магистрант

С.М. Иманбаев

кандидат юридических наук, профессор

Университет «Туран-Астана», Казахстан, г. Нур-Султан

Аннотация. В представленной статье авторы проводят сравнительно-правовой анализ одного из способов альтернативного разрешения споров – медиации – в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан, США и Великобритании, рассматривают различные программы, проекты по медиации, используемые в США и Великобритании, с целью применения опыта указанных стран для совершенствования института медиации и снижению уровня рецидивной преступности в Республике Казахстан.

Авторами сделан вывод о том, что надлежащее использование медиации в уголовном процессе способствует более активному вовлечению потерпевших в процесс восстановления их прав и свобод, на которые совершили посягательство правонарушители. Все большее число жертв преступлений предпочитает встречаться лицом к лицу с правонарушителями, с целью того, чтобы сообщить им, как преступление повлияло на их жизнь, получить ответы на многие нерешенные вопросы и принять непосредственное участие в привлечении правонарушителей к ответственности за причиненный ими вред. Медиация потерпевшего и правонарушителя – жизнеспособная альтернатива традиционным карательным мерам для удовлетворения потребностей потерпевших. Главным преимуществом медиации в уголовном процессе для потерпевшего является то, что потерпевший может задать правонарушителю все вопросы, на которые невозможно было бы ответить во время судебного заседания. Кроме этого, участие в медиации жертвы и правонарушителя может оказать содействие в гуманизации преступника и предотвратить будущие правонарушения.

В статье авторами предлагается внести изменения в Закон «О медиации» Республики Казахстан в отношении возмещаемого ущерба потерпевшему лицом, совершившим уголовное правонарушение, а также выдвинуто предложение касательно внесения дополнений в данный Закон в отношении механизма реализации института медиации, государственного органа, контролирующего деятельность медиаторов, аккредитации и дисциплинарной ответственности медиаторов.

Ключевые слова: медиация, восстановительное правосудие, уголовное правонарушение, жертва, преступник, наказание, рецидив, примирительные процедуры, медиатор, возмещение ущерба, суд биев.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ, АҚШ ЖӘНЕ ҰЛЫБРИТАНИЯНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУЫ

А.Н. Романова

магистрант

С.М. Иманбаев

заң ғылымдарының кандидаты, профессор

«Туран-Астана» университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

Аңдатпа. Ұсынылған мақалада авторлар Қазақстан Республикасы, АҚШ және Ұлыбританияның қылмыстық-іс жүргізу заңнамасында дауларды шешудің балама тәсілдерінің бірі – медиацияға салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізеді, Қазақстан Республикасында қайталанған қылмыскерлік деңгейін төмендету және медиация институтын жетілдіру үшін АҚШ пен Ұлыбританияның тәжірибесін пайдалану мақсатымен аталған елдерде қолданылатын медиация бойынша түрлі бағдарламаларды, жобаларды қарастырады.

Авторлар медиацияны қылмыстық іс жүргізуде тиісінше пайдалану жәбірленушілерді олардың құқық бұзушылар қол сұққан құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіру үдерісіне анағұрлым белсенді түрде тартуға ықпал ететіні туралы қорытынды жасады. Қылмыс құрбандарының көпшілігі құқық бұзушыларға қылмыстың өз өмірлеріне қалай әсер еткенін айту, көптеген шешімін таппаған сұрақтарға жауап алу және құқық бұзушыларды оларға келтірілген зиян үшін жауапкершілікке тартуға тікелей қатысу үшін, олармен бетпе-бет кездесуді дұрыс көреді. Жәбірленуші мен құқық бұзушының медиациясы – жәбірленушілердің қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған дәстүрлі жазалау шараларына өміршең балама болып табылады. Қылмыстық іс жүргізуде медиацияның жәбірленуші үшін басты артықшылығы – жәбірленуші құқық бұзушыға сот отырысы барысында жауап беру мүмкін болмайтын барлық сұрақтарын қоя алады. Бұдан бөлек, қылмыс құрбаны мен құқық бұзушының медиацияға қатысуы қылмыскерді ізгілендіруге ықпал етіп, алдағы құқық бұзушылықтарды болдырмауы мүмкін.

Авторлар Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» Заңына қылмыстық құқықбұзушылық жасаған тұлғаның жәбірленушіге келтірілген зиянның орнын толтыруға қатысты өзгерістер енгізу қажеттігі туралы қорытынды жасады, сонымен қатар аталған Заңға медиация институтын жүзеге асыру механизмі, медиаторлардың

қызметін бақылайтын мемлекеттік орган, аккредиттеу және медиаторлардың тәртіптік жауапкершілігіне қатысты толықтырулар енгізу бойынша ұсыныстар келтірілді.

Түйін сөздер: медиация, қалпына келтіруші әділ сот, қылмыстық құқық бұзушылық, құрбан, қылмыскер, жаза, рецидив, татуластыру рәсімдері, медиатор, келтірілген зиянның орнын толтыру, билер соты.

COMPARATIVE LAW ANALYSIS OF THE MEDIATION INSTITUTE UNDER THE CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN, THE USA AND GREAT BRITAIN

Romanova A.N.

postgraduate student

Imanbaev C.M.

PhD in Law, Professor

«Turan-Astana» University, Kazakhstan, Nur-Sultan

Annotation. This article on a comparative law analysis of one of the methods of the alternative dispute resolution - mediation - in the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan, the USA and Great Britain, as well as considers various programs and projects on mediation used in the USA and Great Britain, in order to apply the experience of the above-mentioned countries to improve the mediation institution and reduce the level of recidivism in the Republic of Kazakhstan.

The authors conclude that the proper use of mediation in the criminal process contributes to a more active involvement of victims in the process of restoring their rights and freedoms, which were violated by the offenders. An increasing number of crime victims prefer to meet face to face with their offenders in order to tell them how the crime has affected their lives, get answers to many unresolved questions and take a direct part in bringing offenders to justice for the harm they have caused. A victim-offender mediation is a viable alternative to traditional punitive measures to meet the needs of victims. The main advantage of mediation in criminal proceedings for the victim is that he or she can ask the offender all the questions that could not have been answered during the trial. In addition, participation in mediation between the victim and the offender can help humanize the latter and prevent future offenses.

In addition, the authors conclude that it is necessary to amend the Law “On Mediation” of the Republic of Kazakhstan regarding compensated damage to the victim by a person who has committed a criminal offense, and also propose to amend this Law regarding the mechanism for implementing the mediation institution, establishing a state body to control the activities of mediators, and specifying accreditation and disciplinary responsibility of mediators.

Keywords: mediation, restorative justice, criminal offense, victim, criminal, punishment, recidivism, conciliation procedures, mediator, compensation for damage, court of biys.

Введение

Сегодня современное общество убеждено, что суровое, жестокое наказание преступника за совершенное им деяние является единственно правильным выходом как для достижения целей, определенных Уголовным кодексом Республики Казахстан (далее – УК РК), так и для предупреждения совершения новых преступлений. В результате чего общество стремится к тому, чтобы лицо, совершившее преступление, было обязательно осуждено, и в большинстве случаев – к лишению свободы.

Однако, как показывают судебная практика, уголовная статистика, лишение свободы все же не обеспечивает достижения целей уголовного и уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан.

В соответствии с данными Комитета правовой статистики и специальных учетов Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан (далее – КПСиСУ) за 2019 год к лишению свободы осуждено 27 460 лиц, из них ранее судимые – 4141 лицо, совершили рецидив – 787 лиц, опасный рецидив – 612 лиц, за 2020 год к лишению свободы осуждено 8435 лиц, из них 5202 лиц – ранее судимые, совершили рецидив – 1029, опасный рецидив – 808 [1].

Согласно представленным данным можно сделать вывод о том, что уровень рецидивной преступности не понижается и, соответственно, не достигаются цели предупреждения совершения новых преступлений и восстановления социальной справедливости.

Обзор литературы

Республика Казахстан – далеко не единственное государство, столкнувшееся с данной проблемой. На сегодняшний день как в Казахстане, так и во всем мире существует большое количество исследований, посвященных медиации, а также проблеме рецидивной преступности, в том числе, с участием несовершеннолетних. Среди зарубежных авторов можно отметить труды Lekkas Zissis, Carter T. Albert, Ferrand Frederique, Valerie A. Sanchez, Michael Mcmanus, Brianna Silverstein, David B. Lipsky, Ronald L. Seeber, Ю. Бытко, А. Наумова, Н. Таганцева, в Республике Казахстан работы на данные темы представлены К. Бегалиевым, К.Балтабаевым, И.Борчашвили, Н.Дулатбековым, С.Зимановым, С.Иманбаевым, Т. Литвиновой, К.Тулекеевым, Д. Чукмаитовым и др.

Основная часть (методология, результаты)

Государства по всему миру уже пришли к выводу о том, что ни жестокое, ни крайне суровое наказание не решают возникшую проблему. Именно по этой причине в последнее время во многих странах мира практикуется восстановительное правосудие, которое применяется в форме медиации для разрешения конфликта, носящего уголовный характер, между правонарушителем и жертвой. Большое значение здесь уделяется не наказанию правонарушителя, а его примирению с потерпевшим и возмещению последнему ущерба. Суть данного подхода, в отличие от карательного, заключается в том, что правонарушитель и жертва, а также иные заинтересованные лица собираются вместе для того, чтобы проанализировать возникший конфликт, предпосылки и причину его возникновения, выработать пути разрешения данного конфликта и, как результат, документально зафиксировать достигнутые договоренности. Все вышеперечисленное происходит при участии независимой и незаинтересованной в исходе дела стороны – медиатора. Стоит отметить, что сама идея применения медиации в уголовном процессе многих стран мира является далеко не новой. Ее «основные принципы совместимы с традициями индейского, гавайского, канадского коренного населения, аборигенов в Австралии и маори в Новой Зеландии. Эти принципы также совместимы с ценностями, подчеркнутыми почти всеми мировыми религиями» [2].

В США коренные американцы процесс миротворчества – объединения жертв, правонарушителей и их сторонников – с целью разрешения сути проблемы считали более важным, чем само наказание [3].

«В Англии еще законы Этелберта Кента (600 год н.э.) содержали в себе детально продуманные правила реституции. После нормандского вторжения в Великобританию восстановительное правосудие стало вытесняться карательным. Уильям — сын завоевателя Генри I — издал новые законы, которые устанавливали преступления против «мира короля». К концу XI столетия преступление уже рассматривалось как деяние против государства, а не против гражданина» [2].

В Казахстане еще в 18 веке суд биев начал использовать примирительные процедуры для разрешения конфликтов и споров, возникающих между родами. Это позволяет говорить о наличии института медиации и ее успешном применении в судебной деятельности Казахстана. «Казахский суд решал споры и разногласия, с которыми обращались к нему стороны, исходя из важности обеспечения примирения сторон и мира между ними, единения и обеспечения единства внутри и сферах общежития, исходя из необходимости искоренения не только личных, сколько пороков общественного значения» [4, с. 9] - отмечает выдающийся правовед, академик Салык Зиманов в своем труде «Казахский суд биев – уникальная судебная система» [4]. Правосудие того времени базировалось на следующих принципах: «а) знание и постижение бием-судьей основных и трансфертных норм и логики обычно-правовой системы кочевого общества казахов; б) неподкупность суда и судьи; в) справедливость как суть и моральная ориентация судебных решений; г) гласность, доступность и публичность суда; д) владение судьей ораторским искусством как средством доказывания и обоснования судебного решения;» [4, с. 49]. Особое внимание, на наш взгляд, следует обратить на «е) направленность и ориентированность суда на установление гражданского мира и достижение мирового соглашения между сторонами» [4, с. 49]. Судьи-бии руководствовались в своей деятельности не только принципами морали, честности, неподкупности и справедливости, огромное значение придавали они именно «мировому соглашению» между сторонами, что на сегодняшний день является не менее актуальным. В 1864 году российская судебная реформа внесла существенные изменения во всю судебную деятельность Казахстана, в результате чего полномочия суда биев были ограничены, были введены особый, волостной и чрезвычайный суды, что оказало существенное негативное воздействие на всю судебную деятельность того времени.

В 70-х годах двадцатого столетия восстановительные процедуры с участием третьего независимого лица снова становятся востребованными в США, где начинают применяться различные программы по разрешению конфликтов между сторонами. Первоначально такие программы применялись для разрешения трудовых, семейных, коммерческих споров. Затем общественные организации и религиозные объединения стали принимать активное участие в восстановительном правосудии и использовать программы по примирению жертв и правонарушителей. Благодаря существенным результатам в дальнейшем такие программы начинают применяться во всех штатах страны, а затем получают свое распространение и в Великобритании, Германии, Австрии, Нидерландах и т.д. «Примером такой программы является Victim-Offender Mediation Program (Медиация между жертвой и преступником), которая работала настолько успешно, что к концу 80-х годов прошлого века действовала, по крайней мере, в 42 судебных округах (к слову, вся территория США поделена на 94 судебных округа)» [5]. Однако, несмотря на довольно положительные результаты и общественное признание, программы по медиации в США прошли долгий путь до того, как были закреплены на законодательном уровне.

Сегодня в США во многих штатах действуют определенные программы медиации по разрешению уголовных конфликтов. Однако такие программы разнятся от штата к штату, так как США являются федеративным государством и, несмотря на то, что в 2003 году был принят Единый закон о медиации [6], только десять из пятидесяти штатов присоединились к нему. Таким образом, каждый штат имеет свои законодательные акты в отношении медиации и, следовательно, свои программы.

В рамках таких программ в штате Мэриленд в порядке медиации могут рассматриваться уголовные проступки, нападение, вторжение в жилище (помещение), домогательство, кража, в штате Айдахо – уголовные проступки и преступления небольшой тяжести, в штате Делавэр – только уголовные проступки, в штате Нью Джерси – причинение личного вреда, нарушение права собственности, преступное причинение вреда, фальсификация платежных документов [7]. В штате Северная Каролина при рассмотрении заявлений о таких правонарушениях, как вмешательство в опеку над детьми, кражах в магазинах и т.д., прокурор может запросить, чтобы председательствующий судья передал дело для разрешения в порядке медиации.

Помимо программ, в различных штатах США работают службы медиации. Несмотря на различия в названиях таких программ и служб, основополагающий подход у них тождественен - примирение жертвы и правонарушителя. «В первые годы на медиацию направлялись материалы по преступлениям небольшой тяжести, совершенные несовершеннолетними преступниками, в последнее время все сильнее обнаруживает себя иная тенденция: на медиацию все чаще направляют материалы о преступлениях более тяжких или совершенных взрослыми преступниками» [5].

Следует также отметить, что в США разработан механизм заключения медиативного соглашения между жертвой и преступником таким образом, чтобы жертва не смогла получить прибыль в результате медиации, а только возмещение вреда. Это является прямой задачей медиатора, так как в некоторых случаях преступник готов отдать любые деньги, чтобы примириться с жертвой. В этом случае, преступник помимо возмещения ущерба может предоставить какие-либо услуги или работы потерпевшему. «Но с такими нефинансовыми обязательствами впоследствии могут возникнуть проблемы в суде. Большинство судов поддерживают только кредитно-денежные обязательства. Поэтому зачастую сумма финансовых выплат существенно увеличивается на случай неисполнения преступником нефинансовых обязательств» [2].

В Великобритании в 1980-х годах в Англии и Уэльсе было представлено несколько проектов, основной целью которых было продвижение альтернатив для улучшения системы уголовного правосудия. Среди целей таких проектов было возмещение ущерба жертве, медиация, ведущая к примирению, помощь жертвам, предотвращение и сокращение числа правонарушений, в том числе повторных. Следует отметить, что эти цели отражают основные направления деятельности Движения за восстановительное правосудие в Англии и Уэльсе, которое в настоящее время доводит политику Министерства внутренних дел Великобритании до сведения системы правосудия по делам несовершеннолетних. В соответствии с этой политикой медиация между правонарушителем и потерпевшим является одним из методов, посредством которого правонарушители могут возместить ущерб жертве. Впервые систематическое использование медиации между жертвой и правонарушителем (Victim-Offender Mediation) для несовершеннолетних правонарушителей в Англии и Уэльсе было введено Группой поддержки молодежи города Эксетер (Exeter Youth Support Team) в начале 1980-х годов. Обычно это были договоренности между полицией и местными отделами социальных служб, посредством которых молодым правонарушителям делались предупреждение и предложение прямо или косвенно возместить ущерб жертве [8, с. 23-24].

Первоначально медиация как способ альтернативного разрешения споров не рассматривалась серьезно многими юристами в Великобритании, свою правовую основу она получила только после проведения реформ Лорда Вульфа в 1997 году. Именно с этого момента начинается активное применение медиации в Великобритании. «Нормы о медиации содержатся в семейном процессуальном законодательстве, законодательстве о трибуналах, Акте о полномочиях уголовных судов (ст. 23 (2)(b) и др.» [9]. На сегодняшний день в Великобритании медиацию используют для разрешения трудовых, семейных, коммерческих, гражданских споров. В отношении уголовно-правовых споров медиация применяется только в отношении несовершеннолетних.

В 1988 году Генеральный стряпчий по делам Шотландии впервые представил первый официальный проект о репарации и медиации в Шотландии. Данный проект позволял окружному прокурору признавать частный интерес жертвы в получении определенного вида компенсации и в то же время учитывать государственный интерес в виде отсутствия дальнейших действий в отношении уголовного преследования [10]. Проект начал использоваться только в Глазго и Эдинбурге и был направлен на исключение из юрисдикции уголовных судов преступлений, совершенных несовершеннолетними.

Системы уголовного правосудия Шотландии и Англии в то время подвергались серьезной критике, особенно Шотландии - за высокий уровень тюремного населения. Однако, элементы шотландской системы пользовались большим уважением во всей Великобритании, в частности это касалось Системы слушаний по делам несовершеннолетних.

«Шотландская система слушаний по делам несовершеннолетних представляет собой первоначальную модель отхода от уголовного процесса, а также поиска возможности применения реабилитационных, а не карательных мер. Она была установлена Законом о Социальной Деятельности (Шотландия) в 1968 году и вступила в силу в 1971 году, изъяв из сферы деятельности суда почти все дела с участием несовершеннолетних» [11]. «Сильная сторона слушаний заключается в их гибкости, в их комплексном подходе к личности ребенка», «недостатком является неучастие в слушании пострадавшей стороны, а также тот факт, что слушания носят недостаточно неформальный характер. Подчас в них участвует слишком много взрослых, а родители или опекуны не могут быть отстранены от слушания даже тогда, когда они действуют на ребенка подавляюще» [11]. Еще одной проблемой является тот факт, что «департаменты социального обеспечения зачастую испытывают материальные затруднения и не имеют возможности обеспечить необходимую помощь» [11].

В Северной Ирландии Закон «О медиации» был принят 2 октября 2017 года, вступил в силу 1 января 2018 года [12]. Сфера применения данного закона – гражданские споры. Закон не распространяет свое действие на уголовные правонарушения, трудовые споры (рассматриваются специальной Комиссией по трудовым отношениям), налоговые апелляции, процедуры судебного пересмотра (когда суд рассматривает решение, вынесенное другим государственным органом), иски против государства в связи с предполагаемыми нарушениями основных прав и свобод, иски о домашнем насилии.

В Республике Казахстан Закон «О медиации» (далее - Закон) был принят 28 января 2011 года [13]. Согласно п. 5 ст. 2 Закона под медиацией понимается «процедура урегулирования спора (конфликта) между сторонами при содействии медиатора (медиаторов) в целях достижения ими взаимоприемлемого решения, реализуемая по добровольному согласию сторон» [13]. К нашему сожалению, необходимо отметить, что многовековой опыт, накопленный судами биев, не нашел своего достойного закрепления в Законе «О медиации» РК.

Медиация в Республике Казахстан применяется в области «гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, а также рассматриваемые в ходе уголовного судопроизводства по делам об уголовных проступках, преступлениях небольшой и средней тяжести, а также тяжких преступлениях в случаях, предусмотренных частью второй статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан, если иное не установлено законами Республики Казахстан, и отношения, возникающие при исполнении исполнительного производства» [13]. Следует отметить, что согласно Закону, в Республике Казахстан установлен более широкий круг лиц, которым разрешено участвовать в медиации, в отличие от законодательства Великобритании. К ним относятся «несовершеннолетние, беременные женщины, женщины, имеющие малолетних детей, мужчины, воспитывающие в одиночку малолетних детей, женщины в возрасте пятидесяти восьми и свыше лет, мужчины в возрасте шестидесяти трех и свыше лет, впервые совершившие тяжкое преступление, не связанное с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью» [14] человека. Данные лица «могут быть освобождены от уголовной ответственности, если они примирились с потерпевшим, заявителем, в том числе в порядке медиации, и загладили причиненный вред» [14]. «При освобождении от уголовной ответственности к несовершеннолетнему применяются принудительные меры воспитательного воздействия» (ч. 2 ст. 68 УК РК) [14].

Согласно данным КПСИСУ по прекращенным делам за примирением сторон с помощью медиатора в 2018 году было прекращено 4698 уголовных дел из 65877 прекращенных уголовных дел по не реабилитирующим основаниям, в 2019 году – 3755 из 61986, а за 2020 год – 1715 из 37727 [1].

Заключение (выводы и дальнейшие перспективы развития)

«Правильное применение института примирения сторон способствует повышению роли и активности потерпевшего, заявителя в уголовном процессе, полному и быстрому восстановлению их нарушенных прав и свобод, одновременно направлено на проявление гуманизма к лицам, совершившим уголовные правонарушения, впоследствии проявившим позитивное поведение, выразившееся в примирении с потерпевшим, заявителем и заглаживании вреда» [15]. Главным в медиации является то, чтобы лицо, совершившее преступление, осознало свою вину и было нацелено на примирение. В случае, если лицо лишь частично признает свою причастность к преступлению, проведение медиации может способствовать выяснению этого обстоятельства.

Считаем, что применение медиации в уголовном процессе Республики Казахстан необходимо развивать, и особенно в отношении несовершеннолетних, когда личность молодых преступников

еще окончательно не сформировалась, и проведение медиации с участием жертвы правонарушения, выявление причин и последствий правонарушения, отношение к нему правонарушителя и жертвы, раскаяние правонарушителя будут способствовать тому, чтобы несовершеннолетние не совершали такие правонарушения повторно.

Кроме этого, нами предлагается пункт 6 статьи 27 Закона «О медиации» Республики Казахстан изложить в следующей редакции: «Соглашение об урегулировании конфликта, достигнутое сторонами при проведении медиации в ходе уголовного процесса, представляет собой соглашение об урегулировании конфликта путем возмещения потерпевшему ущерба, соразмерного причиненному вреду, и примирения лица, совершившего уголовное правонарушение, с потерпевшим».

В Законе «О медиации» Республики Казахстан также не предусмотрен механизм реализации института медиации, в частности, отсутствует государственный орган, координирующий деятельность медиаторов, не регламентированы вопросы их аккредитации, не предусмотрена дисциплинарная ответственность медиаторов. Все вышеперечисленное требует доработки и внесения изменений и дополнений в данный Закон.

Подводя итог проведенного анализа медиативной деятельности национального законодательства Республики Казахстан, следует отметить, что институт медиации в Республике Казахстан необходимо совершенствовать, в том числе принимая во внимание международный опыт и собственные достижения в этой области.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Данные Комитета правовой статистики и специальных учетов Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан. Отчет Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан о составе осужденных, совершивших уголовные правонарушения за 2019 год. Отчет о составе осужденных, совершивших уголовные правонарушения за первые 10 месяцев 2020 года // <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru> (дата обращения: 20.01.2021)
- 2 Василенко А.С. Программы посредничества (медиации) в уголовном процессе стран англосаксонского права // Вестник РУДН. Серия Юридические науки. – 2011. - № 3 // http://journals.rudn.ru/law/article/view/5349/ru_RU (дата обращения: 16.01.2021)
- 3 Laura Mirsky. Restorative Justice Practices of Native American, First Nation and Other Indigenous People of North America: Part One, 2004 // <https://www.iirp.edu/news/restorative-justice-practices-of-native-american-first-nation-and-other-indigenous-people-of-north-america-part-one> (дата обращения: 19.01.2021)
- 4 Салык Зиманов. Полное собрание сочинений. 10 томов. X том. – Алматы: «Заң», 2009 – 498 с. // <http://nbilib.library.kz/elib/Sait/%D0%A2%D1%80%D1%83%D0%B4%D1%8B%20%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%8B%D1%85%20%D0%9A%D0%B0%D0%B7/Zimanov%20Salyk/nasledie/nasledie.html> (дата обращения: 20.01.2021)
- 5 Василенко А.С. Медиация в уголовном процессе США // Вестник Пермского университета. – 2012. - Выпуск 2(16) // <https://cyberleninka.ru/article/n/mediatsiya-v-ugolovnom-protsesse-ssha> (дата обращения: 17.01.2021)
- 6 Uniform Mediation Act (Last Revised or Amended in 2003) // <https://www.uniformlaws.org/HigherLogic/System/DownloadDocumentFile.ashx?DocumentFileKey=9b244b42-269c-769e-9f89-590ce048d0dd&forceDialog=0>
- 7 Teresa Hoerres. Analysis of the Efficacy of Criminal Court Mediation as a Tool of Restorative Justice // <https://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3719&context=capstones> (дата обращения: 20.01.2021)
- 8 David Miers, Michael Semenchuk. Victim-Offender Mediation in England and Wales // https://link.springer.com/chapter/10.1007/1-4020-3879-8_2 (дата обращения: 19.01.2021)
- 9 Медиация в мире. Законодательное регулирование медиации и влияние Европейского законодательства // <http://fedim.ru/mediatsiya-v-mire/evropa/velikobritaniya/> (дата обращения: 19.01.2021)
- 10 Sue Warner. Reparation, Mediation and Scottish Criminal Justice. Part of the Nato Science Series D (closed) book series (ASID, volume 64) // https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-015-8064-9_12 (дата обращения: 20.01.2021)
- 11 Медиатор/ Внесудебные процедуры - альтернативное урегулирование споров - примирение сторон // <http://mosmediator.narod.ru/index/0-1108> (дата обращения: 20.01.2021)
- 12 Mediation Act 2017 // <https://www.oireachtas.ie/en/bills/bill/2017/20/> (дата обращения: 21.01.2021)
- 13 О медиации: Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года №401-IV (с изм. и доп. по сост. на 27.12.2019 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30927376 (дата обращения: 18.11.2020)
- 14 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изм. и доп. по сост. на 06.10.2020 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (дата обращения: 18.01.2021)
- 15 О судебной практике по применению статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 21 июня 2001 года № 4 (с изм. и доп. по сост. на 31.03.2017 г.) // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P01000004S_ (дата обращения: 18.01.2021).

REFERENCES

- 1 Dannye Komiteta pravovoj statistiki i special'nyh uchetov General'noj Prokuratury Respubliki Kazahstan. Otchet General'noj Prokuratury Respubliki Kazahstan o sostave osuzhdennyh, sovershivshih ugovolnye pravonarusheniya za 2019 god. Otchet o sostave osuzhdennyh, sovershivshih ugovolnye pravonarusheniya za pervye 10 mesjacev 2020 goda

// <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=ru> (data obrashheniya: 20.01.2021)

2 Vasilenko A.S. Programmy posrednichestva (mediacii) v ugovnom processe stran anglosaksonskogo prava // Vestnik RUDN. Seriya Juridicheskie nauki. – 2011. - № 3 // http://journals.rudn.ru/law/article/view/5349/ru_RU (data obrashheniya: 16.01.2021)

3 Laura Mirsky. Restorative Justice Practices of Native American, First Nation and Other Indigenous People of North America: Part One, 2004 // <https://www.iirp.edu/news/restorative-justice-practices-of-native-american-first-nation-and-other-indigenous-people-of-north-america-part-one> (data obrashheniya: 19.01.2021)

4 Salyk Zimanov. Polnoe sobranie sochinenij. 10 tomov. X tom. – Almaty: «Zan», 2009 – 498 s. // <http://nbilib.library.kz/elib/Sait/%D0%A2%D1%80%D1%83%D0%B4%D1%8B%D0%B5%D0%BD%D1%8B%D1%85%D0%9A%D0%B0%D0%B7/Zimanov%20Salyk/nasledie/nasledie.html> (data obrashheniya: 20.01.2021)

5 Vasilenko A.S. Mediaciya v ugovnom processe SShA // Vestnik Permskogo universiteta. – 2012. - Vypusk 2(16) // <https://cyberleninka.ru/article/n/mediatsiya-v-ugolovnom-protsesse-ssha> (data obrashheniya: 17.01.2021)

6 Uniform Mediation Act (Last Revised or Amended in 2003) // <https://www.uniformlaws.org/HigherLogic/System/DownloadDocumentFile.ashx?DocumentFileKey=9b244b42-269c-769e-9f89-590ce048d0dd&forceDialog=0> (data obrashheniya: 20.01.2021)

7 Teresa Hoerres. Analysis of the Efficacy of Criminal Court Mediation as a Tool of Restorative Justice // <https://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3719&context=capstones> (data obrashheniya: 20.01.2021)

8 David Miers, Michael Semenchuk. Victim-Offender Mediation in England and Wales // https://link.springer.com/chapter/10.1007/1-4020-3879-8_2 (data obrashheniya: 19.01.2021)

9 Mediaciya v mire. Zakonodatel'noe regulirovanie mediatsii i vliyanie Evropejskogo zakonodatel'stva // <http://fedim.ru/mediatsiya-v-mire/evropa/velikobritaniya/> (data obrashheniya: 19.01.2021)

10 Sue Warner. Reparation, Mediation and Scottish Criminal Justice. Part of the Nato Science Series D (closed) book series (ASID, volume 64) // https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-015-8064-9_12 (data obrashheniya: 20.01.2021)

11 Mediator/ Vnesudebnye procedury - al'ternativnoe uregulirovanie sporov - primirenie storon // <http://mosmediator.narod.ru/index/0-1108> (data obrashheniya: 20.01.2021)

12. Mediation Act 2017 // <https://www.oireachtas.ie/en/bills/bill/2017/20/> (data obrashheniya: 21.01.2021)

13 O mediatsii: Zakon Respubliki Kazahstan ot 28 janvarja 2011 goda №401-IV (s izm. i dop. po sost. na 27.12.2019 g.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30927376 (data obrashheniya: 18.11.2020)

14 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 ijulja 2014 goda № 226-V (s izm. i dop. po sost. na 06.10.2020 g.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252 (data obrashheniya: 18.01.2021)

15 O sudebnoj praktike po primeneniju stat'i 68 Ugolovnogo kodeksa Respubliki Kazahstan: Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 21 ijunya 2001 goda № 4 (s izm. i dop. po sost. na 31.03.2017 g.) // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P01000004S_ (data obrashheniya: 18.01.2021).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Анна Николаевна Романова - «Тұран-Астана» университетінің магистранты. Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Ықылас Дүкенұлы к., 29. E-mail: romanova-a@inbox.ru

Серік Марденұлы Иманбаев – заң ғылымдарының кандидаты, профессор, «Тұран-Астана» университетінің «Ұлттық және халықаралық құқық» кафедрасы. Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Ықылас Дүкенұлы к., 29. E-mail: esirgep57@mail.ru

Романова Анна Николаевна– магистрант Университета «Туран-Астана». Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Ыкылас Дукенулы, д. 29. E-mail: romanova-a@inbox.ru

Иманбаев Серик Марденович – кандидат юридических наук, профессор, кафедра «Национальное и международное право» Университета «Туран-Астана». Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Ыкылас Дукенулы, д. 29. E-mail: esirgep57@mail.ru

Anna N. Romanova - postgraduate student of the «Turan-Astana» University. Kazakhstan, Nur-Sultan, Ykylas Dukenuly Street, 29. E-mail: romanova-a@inbox.ru

Serik M. Imanbayev - PhD in Law, Professor, «National and International Law» Department of the «Turan-Astana» University. Kazakhstan, Nur-Sultan, Ykylas Dukenuly Street, 29. E-mail: esirgep57@mail.ru.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ, ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ ЗАҢНАМА ЖҮЙЕЛЕРІНДЕ «ДІНИ ЭКСТРЕМИЗМ» ҰҒЫМЫНЫҢ БЕКІТІЛУІНІҢ ТАРИХИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Б.А. Қалмырзаев

докторант

Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Қазақстан, Түркістан қ.

Қ.Т. Битемиров

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан, Шымкент қ.

Аңдатпа. Мақалада «діни экстремизм» ұғымының құқықтық табиғатын қарастыру мақсатында, оның халықаралық құқық, құқықтық жүйелерде (роман-герман, англо-саксон, социалистік және діни-дәстүрлі), сондай-ақ ұлттық заңнама жүйелерінде бекітілуінің тарихи-құқықтық негіздерін зерделеу қарастырылады. Қазіргі заманда адамзаттың жаһандану мәселелерінің бірі ретінде экстремизмге қарсы күрес болып табылады. Діни негіздегі экстремизм мәдени, экономикалық және заңды кеңістіктердегі жаһандану үрдісінің байланысы, бұл объективті үрдіс топтар мен жалпы адамзаттық құндылықтар арасындағы қатығыстар мен конфликтілерді, әр түрлі мәдениеттегі халықтардың және діни наным-сенімдердің наразылығын тудырады. Қазіргі өркениет пен дәстүрлі діндер туралы көзқарастар қарама-қайшылықтарға ие болуда. Халықаралық құқық саласындағы әдебиеттерде «халықаралық құқық жүйесі» туралы түсініктерінің біркелкі еместігіне көз жеткіздік және сол жайында мақалада баяндадық. Осы орайда, халықаралық құқық, құқықтық және ұлттық заңнама жүйелерінде «діни экстремизм» ұғымының бекітілуінің тарихи-құқықтық негіздерін зерделей келе, мынадай қорытынды тұжырым жасауға шешім қабылдадық: халықаралық құқық, құқықтық және ұлттық заңнама жүйелерінде «діни экстремизм» ұғымының бекітілуінің тарихи-құқықтық негіздері мына ғылыми және іс жүзіндегі негізді фактілермен дәлелденеді: біріншіден, халықаралық ұйымдардың (әмбебап, аймақаралық және сондай-ақ аймақтық) аясында қабылданған әрі халықаралық құқық жүйесін қамтып алынған халықаралық-құқықтық актілердің (конвенция, резолюция және т.б.) атаулары мен мазмұндарында тікелей немесе жанама мағынамен бекітілген; екіншіден, заңтану ғылымында мойындалған құқықтық жүйелерінің (роман-герман, ислам, англо-саксон, социалистік) нормативтік құқықтық актілердегі атауында немесе мазмұнында негізгі құқықтық термин ретінде қамтылған; ал енді үшіншіден, ұлттық заңнаманың жүйесіне кіретін нормативтік құқықтық актілердің атауы мен тиісті баптарында белгіленген.

Түйін сөздер: құқық, ұлттық заңнама, діни экстремизм, халықаралық құқық, құқық жүйесі, БҰҰ, тарихи-құқықтық негіздер.

ИСТОРИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ УТВЕРЖДЕНИЯ ПОНЯТИЯ «РЕЛИГИОЗНЫЙ ЭКСТРЕМИЗМ» В СИСТЕМАХ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА, ПРАВОВОГО И НАЦИОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Калмырзаев Б.А.

докторант

Международный Казахско-турецкий университет им. Ходжа Ахмета Яссауи, Казахстан, г. Туркестан

Битемиров К.Т.

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор

Южно-Казахстанский университет им. Мухтара Ауэзова, Казахстан, г. Шымкент

Аннотация. Чтобы рассмотреть правовую природу понятия «религиозный экстремизм», в данной статье рассматриваются историко-правовые основы его принятия в международном праве, правовых системах (романо-германская, англосаксонская, социалистическая и религиозно-традиционная), а также в национальном законодательстве. Одной из проблем глобализации сегодня является борьба с экстремизмом. Религиозный экстремизм является связующим звеном между процессом глобализации в культурной, экономической и правовой сферах, объективным процессом, ведущим к конфликтам и конфликтам между группами и общечеловеческими ценностями, неудовлетворенностью народов разных культур и религиозных верований. Мнения о современной цивилизации и традиционных религиях противоречивы. Мы видели в литературе в области международного права несоответствия в понятии «система международного права» и описали ее в статье. В связи с этим, изучая историко-правовые основы установления понятия «религиозный экстремизм» в системе международного права, права и национального законодательства, мы решили сделать вывод, что историко-правовые основы понятия «религиозный экстремизм» в международном праве, законодательстве и национальном законодательстве. Об этом свидетельствуют научно и практически обоснованные факты: во-первых, охватить систему международного права, принятую в международных организациях (универсальных, межрегиональных, а также региональных). прямо или косвенно закреплено в названиях и содержании международного права (конвенции, резолюции и т.д.); во-вторых, правовая система, признанная в юриспруденции (римско-германская, исламская, англосаксонская, социалистическая), включена в качестве основного юридического термина в название или содержание норма-

тивных актов; в-третьих, названия нормативных актов, включенных в систему национального законодательства и соответствующих статей.

Ключевые слова: право, национальное законодательство, религиозный экстремизм, международное право, система права, ООН, историко-правовые основы.

HISTORICAL AND LEGAL BASES FOR THE ESTABLISHMENT OF THE CONCEPT OF «RELIGIOUS EXTREMISM» IN THE SYSTEMS OF INTERNATIONAL LAW, LEGAL AND NATIONAL LEGISLATION

Kalmurzaev B.A.

doctoral student

International Kazakh-turkish university named after Khoja Ahmed Yassavi, Kazakhstan, Turkestan

Bitemirov K.T.

PhD in Law, Associate Professor

Dean of the Faculty of Law of the South Kazakhstan University named after Mukhtar Auezov, Shymkent, Kazakhstan

Annotation. In order to consider the legal nature of the concept of “religious extremism”, this article discusses the historical and legal foundations of its adoption in international law, legal systems (Romano-German, Anglo-Saxon, socialist and religious-traditional), as well as in national legislation. One of the problems of globalization today is the fight against extremism. Religious extremism is the link between the process of globalization in the cultural, economic and legal spheres, an objective process leading to conflicts and conflicts between groups and universal values, dissatisfaction of peoples of different cultures and religious beliefs. Opinions about modern civilization and traditional religions are contradictory. We saw in the literature in the field of international law inconsistencies in the concept of «system of international law» and described it in the article. In this regard, while studying the historical and legal foundations of the concept of “religious extremism” in the system of international law, law and national legislation, we decided to conclude that the historical and legal foundations of the concept of “religious extremism” in international law, legislation and national law. On This is evidenced by scientifically and practically substantiated facts: firstly, to cover the system of international law adopted in international organizations (universal, interregional, as well as regional). directly or indirectly fixed in the names and content of international law (conventions, resolutions, etc.); secondly, the legal system recognized in jurisprudence (Roman-Germanic, Islamic, Anglo-Saxon, socialist) is included as the main legal term in the name or content of normative acts; and now, thirdly, the names of normative acts included in the system of national legislation and related articles.

Keywords: law, national legislation, religious extremism, international law, legal system, UNO, historical and legal framework.

Кіріспе

Аталған ұғымның құқықтық табиғатын зерделеуге кіріспестен бұрын, «халықаралық құқық», «құқықтық жүйелер» және «ұлттық заңнама жүйесі» деп аталған ұғымдық тіркестердің құқықтық сипаттағы анықтамаларын жеке саралауды жөн көрдік.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасының аясында 100 жаңа оқулықтың бірі ретінде шығарылған «Халықаралық құқық» атты кітаптың мазмұнында «профессор Т. Франк халықаралық құқық жүйесі құрылымының, процестері мен атқару механизмінің жетілмегенін біле тұра, мемлекеттердің неліктен халықаралық құқыққа бағынатынын зерттей отырып, халықаралық құқықтың өміршеңдігі мен әрекетінің табиғилығы туралы мәселені басқа қырынан қарауға тырысқан. Ғалым бұл сұраққа жауапты заңға сәйкестік (легитимділік) тұжырымынан тапқан. Мемлекеттердің бағынатын себебі халықаралық нормалар мен олардың институттық шеңберінің легитимділік деңгейі жоғары болуында екен. Легитимділік дегеніміз – «нормаға жүгінген адамның сол норманың немесе норманы шығаратын институттың жалпыға бірдей құқық процестеріне сай қабылданғанына сенуі. Легитимділік эмпирикалық жолмен дәлелденеді, бірақ легитимділіктің дәрежесі сол норманы сақтау үшін құқықтық принциптерге сай әрекет етіп отырған мемлекеттердің ісімен ғана емес, сондай-ақ норманы бұзып отырған мемлекеттің сол нормаға деген құрметінің деңгейіне қарай да өлшенеді» [1, б. 65-66] делінген. Бұл кітапта тілге тиек етіліп жазылған ғалымның өзіндік ғылыми пікірімен жалпы негізде келісуге болады. Яғни халықаралық құқық жүйесі ұлттық құқық жүйелері сияқты құқық салаларынан, институттарынан және нормаларынан құралатындығы белгілі.

Халықаралық құқық саласындағы әдебиеттерде «халықаралық құқық жүйесі» туралы түсініктер біркелкі емес. Мысалы, Мәскеу мемлекеттік заң академиясының халықаралық құқық кафедрасы ұжымы қазіргі халықаралық құқық мынандай негізгі салалардан тұрады деп есептейді: 1) халықаралық құқықтың субъектілері; 2) халықаралық құқықтың негізгі қағидалары; 3) халықаралық шарттар құқығы; 4) халықаралық ұйымдар құқығы; 5) дауларды шешудің халықаралық-құқықтық құралдары; 6) халықаралық құқықтағы жауапкершілік; 7) сыртқы қатынастар құқығы; 8) халықаралық қауіпсіздік құқығы; 9) адам құқықтарын халықаралық-құқықтық қорғау; 10) халықаралық қылмыстық құқық; 11) халықаралық экономикалық құқық; 12) халықаралық гуманитарлық құқық; 13) ғылыми-техника

аясындағы халықаралық ынтымақтастық; 14) терроризмге қарсы халықаралық-құқықтық күресу; 15) халықаралық-процессуалдық құқық [2, б. 20.] және т.б.

Негізгі бөлім

Отандық зерттеуші Е.Т. Бекбосынов өзінің докторлық диссертациялық жұмысында «Халықаралық құқық жүйесін осындай салалардан тұрады деген жіктеумен келісуге болады. Бұл орайда тақырыпқа қатысты айтпағымыз мынау. Біріншіден, діни экстремизмнің халықаралық сипат алғаны ақиқат. Сол себепті, онымен негізгі күресуді халықаралық құқықтың негізгі субъектілері ретінде мемлекеттер жүргізеді. Бұл күрес аясында мемлекеттер халықаралық ынтымақтастық қағидаттарының күшіне сүйеніп айқындалған тиісті іс-әрекеттерді жүзеге асырады, яғни мұндай ынтымақтастық қажетті халықаралық шарттардың және халықаралық ұйымдардың қызметтерінің шеңберінде жүргізіледі. Екіншіден, халықаралық қауіпсіздік құқығы, халықаралық қылмыстық құқық, терроризммен күресудегі халықаралық құқық және халықаралық-процессуалдық құқық сияқты салалар қазіргі халықаралық құқық жүйесінде діни экстремизммен күресудің тікелей салалары болып табылады. Үшіншіден, діни терроризммен және экстремизммен күресудің іс-шараларын жүзеге асыру кезінде халықаралық және ішкі мемлекеттік деңгейде адам құқықтары мен бостандықтары сақталмай, көптеген құқықтық бұзушылықтар орын алып жататындығы анық. Кейбір мемлекеттердің қайсыбір діни экстремистік ұйымдарды қолдайтындығы өз алдына белгілі. Міне, осыған байланысты халықаралық-құқықтық жауапкершілік мәселелері де туындайды. Өз кезегінде жалпы адам құқықтары мен бостандықтарын халықаралық-құқықтық қорғау халықаралық гуманитарлық құқық нормалары негізінде халықаралық мемлекетаралық ұйымдардың және халықаралық үкіметтік емес ұйымдарының құзіреттері шеңберінде іске асырылады. Төртіншіден, халықаралық сипаттағы қарақшылық, әуе кемелерін алып қашу, адамдарды кепілдікке алу, бомбалық, ядролық терроризммен және терроризмді қаржыландырумен күресу үшін көптеген конвенциялар мен келісімдер қабылданған. Осымен қатар бірнеше мемлекеттердің ресми саяси көзқарастарында діни экстремизмнің көріністері бар екендігі жалпыға белгілі. Түйіндей келе, «діни экстремизм» мен оған етене жақын терроризмді алдын алу және олармен күресудің тиімді жолдарын айшықтап жүзеге асыру халықаралық құқық жүйесінің ең басты демесек те, негізгі немесе шешуші функцияларының бірі болып табылады»[3] деп тұжырым жасаған.

Келесі материал мазмұнында «Құқық жүйесі – қолданыстағы құқықтық нормалардың тұтастығы мен үйлестігі түрінде және олардың салалар, салалар мен институттарға логикаға сәйкес орналасқандығынан көрінетін құқықтың ішкі құрылымы.

Құқық жүйесі: а) құқықтық нормалардан; б) құқық салаларынан; в) құқық салаларынан; г) құқықтық институттардан тұрады.

Құқық жүйесі – құқықтың өзінің құрылысы, өзінің құқық салаларына, салаларына және институттарға жіктелуінің реті. Құқықтың жүйелік құрылысы белгілі бір анықталынған иерархиялық (сатылық) байланыстары бар, өзара қисынды орналасқан көптеген элементтерден тұратын біртұтас құрылым» [6] делінген анықтама белгіленген. Бұл классика бойынша бөлінген жіктеуді дұрыс деп білеміз.

«Құқық жүйесінің негізгі ерекшеліктері: 1) жүйенің бастапқы элементі болып құқықтың нормасы алға шығады, олар іріленген құрылымдарға - институттар, салалар мен салаларға бірігеді; 2) жүйенің осы бастапқы элементтері өзара қайшы болмайды, бір-бірімен байланысқан, іштей үйлескен болып келеді, мұның өзі жүйеге тұтастық, жинақылық түр береді; 3) жүйенің мұндай болуы әлеуметтік-экономикалық, саяси, ұлттық, діни, мәдени, тарихи факторлармен байланысты болып келеді; 4) құқық жүйесі объективтік түрде бар қатынастарға байланысты туындайды, адамдардың субъективтік еркінше жасалуы мүмкін емес» [4] деп жазылған анықтама берілген.

Үлкен заң сөздігінде «Ұлттық құқық жүйесі (ағыл. national legal system) – құқық теориясында құқық жүйесі жеке мемлекеттің құқық жүйесі құқықтың нақты-тарихи жиынтығы, заң тәжірибесі және басымдығы бар құқық идеологиясы ретінде саналады. Ұлттық құқық жүйесі тиісті қоғам мен мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық, саяси және мәдени ерекшеліктерімен көрініс береді. Ұлттық құқық жүйесі құқықтық жүйелер және құқықтық жанұялар сияқты құқықтық массивтердің құрылымдық құрамдасы ретінде бірегей құбылыс болып табылады. Заманауи әлемде 200-ден астам ұлттық құқық жүйесі бар. Кейде ұлттық құқық жүйесі ретінде өзіндік мағынасында тар мазмұны бар «ұлттық құқық» ұғымы пайдаланылады» [5] делінген.

Сонымен, «халықаралық құқық», «құқықтық жүйелер» және «ұлттық заңнама жүйесі» деп аталған ұғымдық тіркестердің құқықтық сипаттағы анықтамаларды, сондай-ақ оған қатысты тұжырымдарды қысқаша мазмұнда саралай келе, ендігі ретте «діни экстремизм» ұғымының бекітілуінің тарихи-құқықтық негіздерін кезегімен нақты қарастырып өтеміз.

Әуелі тарихи-құқықтық фактілерді жеке зерттеуді жөн көрдік. Қазіргі жыл санауымыздың 66-73 жылдары Палестина аумағында сикарилер («sika» – қысқа қанжар) делінген діни экстремистік әрі

террористік ұйым болған. Осы ұйымның негізгі мақсаты Иерусалимде билігі жүріп тұрған римдіктерге және гректерге қарсы діни-саяси сипаттағы көтеріліс жасау болған. Аталған дәуірдің 73-ші жылы ұйым өз мақсатын жүзеге асырған. Ұйым мүшелерінің адамдарды өлтіру құралы (қылмыс құралы десек те болады) ретінде қысқа қанжарлары болды. Көпшілік жиналған орындарда адам өлтіру актілері іске асырылды. Ұйым мүшелерінің іс-әрекеттері жайлы түрлі талқылау жасалды. Бір зерттеушілер «Ұйым мүшелері еврейлік протестанттықты уағыздаған, сондықтан ұйымның басты идеясы Құдайды мойындау, сондай-ақ Құдай мен адамдар арасындағы өзінше делдал болған барлық діни қызметкерлерді мойындамаған» деп топшылаған. Кейбіреу сарапшылар «ұйым мүшелері іс-әрекеттерін тек кедейлердің байларға әлеуметтік қарсылығы» деп есептеген. Қайсыбір жағдай болмасын, бәрібір ұйым мүшелерінің іс-әрекеттерінде діни мотив (сылтау) болғаны анық. Бір жағынан ұйым мүшелері «Иерусалимдегі римдіктердің өкіметі құлағаннан кейін, Құдай адамдардың алдына шығып көрінеді» деген діни сенімдері болған [6, б. 8]. Аталған тұжырымды жеке зерделеген Е.Т. Бекбосынов «Осы деректе айтылғандай, сикарилер өз іс-әрекеттерін діни экстремистік сылтау мен діни экстремистік идеологиялық базасы негізінде жүзеге асырған. Жоғарыда айтылған әр түрлі талқылаулар олардың діни экстремистік идеологиясын толыққанды етіп көрсетпейді. Дегенмен, бұл тура діни экстремистік ұйым деп айтуға болады. Өйткені, ұйым мүшелері шынайы діннің қағидаттарынан ауытқыған діни экстремистік идеология базасы арқылы қылмыстық іс-әрекеттерге барған. Олардың діни террористер мен діни экстремистерге тарихи-құқықтық ұқсастау қырлары мынада болып табылады: осы уақыттағы белгілі діни террористер мен экстремистер түрлі себептермен адамдарды өлтіреді, тіпті өзін-өзі бомбамен жарып та жібереді. Соның салдарынан жазықсыз адамдардың өмірі қиылады, яғни сол сикарилердің діни террористер мен діни экстремистермен негізгі ұқсастығы – діни экстремистік идеологиялық базада. Екі соңғы жақ та іс-әрекеттеріміз шын дінге сәйкес жасалды деген жалған сенімде, демек олардың осы жалған сенімдегі қателіктері бір жақты ғана теріс түсініктердің көрінісі болып табылады. Дін қағидаттары тұрғысынан олардың жалған сенімдері мен олардан туындайтын іс-әрекеттері үлкен күнә болып саналатыны ақиқат. Қазіргі қылмыстық құқықта мұндай қателіктер «адамның заң туралы қателіктері» деп есептеледі. Басқаша сөздермен айтқанда, адамдар өз қолдарымен жасаған заңсыз іс-әрекеттерін «қылмыс емес» деген жалған ұғым аясында пайымдап, өз-өздерін «ақтауға» дайын» [3] деп түйіндеп түсіндірме берген.

Өзге ғылыми зерттеу материал мазмұнында «Өткен тарих шеңберінде «баскесерлер» («thugs» – ағылшын тілінде «баскесерлер») деп аталған діни экстремистік құпия ұйым болған. Бұл ұйым XIII–XIV ғасырлар аралығында Үндістан мен Қиыр Шығыста біршама заңға қарама-қайшы немесе қарсы келетін іс-әрекеттер жасады. Бұлай деуіміздің себебі, осы ұйым мүшелерінің қылмыстары салдарынан миллионға жуық адам өлтірілген. Демек, аталмыш ұйымның іс-әрекеттері діни экстремистік сипаттарға ие, өйткені олардың адамдарды өлтіруі құдай-анасына (кали) күш береді деген жалған сенімге негізделген. Аталған ұйым мүшелері көптеген жағдайларда адамдарды жібек орамалдарымен тұншықтырып өлтіретін болған» [7, б. 51] делінген тұжырым жасалған. Осы мәліметті зерттеген Е.Т. Бекбосынов «Аталмыш ұйымның мүшелері сикарилер сияқты діни экстремистік идеологияны басшылыққа алып адамдардың өмірін киып отырған және осы мақсатта түрлі қылмыстық тәсілдер мен құралдарды өз іс-әрекеттерін жүзеге асыру үшін қолданып келген. Олардың сикарилерге қарағанда көп мүмкіншіліктері бар екендігі осыдан білінеді, сондай-ақ тиісті түрде қылмыстық зардаптары да ауқымды болып келеді. Десек те олардың екеуінің де діни экстремистік идеологиялары мен сылтаулары бір-біріне жақын» [3] деп қорытынды жасаған.

Келесі кезекте талқыланатын ғылыми зерттеу мақаланың мәтінінде «Тарихта «ассассиндер» (ағыл. «assassinate» – өлтіру) деп аталған діни экстремистік ұйым тағы болғандығы белгілі. «Assasinate» сөзі «Hashashin» деген сөзден шыққан, яғни гашишти «жеушілер» деген ұғымды білдіреді. Ассассиндер біздің дәуіріміздің 1090–1275 жылдары аралығында Парсы мен Сирия аумағында іс-әрекеттер жасаған. Олардың мақсаты – ислам дінін тазалау болды. Сол ассассиндер халифаларды, патшаларды және уәзірлерді өлтірумен айналысты. Бұл ұйымның басшысы Хасан Саббах еді. Ол үлкен күш болмаса да, жүйеленген террордың мүмкіншілігін өте жақсы түсінді. Ассассиндердің қаруы қанжар болды, өйткені ол адамдарды нақты өлтіруге ыңғайлы болатын. Олар «өз іс-әрекеттерін қасиетті амалдар» деп есептеді. Ассассиндер өлім мен азаптауды ұнатты. Олардың іс-әрекеттері қазіргі діни террористерге ұқсайды» [7, б. 51] деп талдау жасалған. Аталмыш тарихи-құқықтық фактіні зерделеген Е.Т. Бекбосынов «Ассассиндердің көсемі Хасан Саббах діни сауатты адам болған. Алайда, шынайы дін қағидаларынан ауытқып, негізсіз діни экстремистік идеялары арқылы осы ұйымды құрды. Ол өзінің жақтастарына гашиш шектіріп, олардың діни экстремистік саналарын қалыптастырып, одан кейін оларды нақты діни террористік актілер жасауға бағыттап (айдап салып) отырған. Осы орайда айтар жәйт – қазіргі кейбір діни террористер мен экстремистер де діни экстремистік (террористік)

сипаттағы актілерді жүзеге асырудан бұрын опиум, гашиш, наша сияқты наркотикалық және басқа да психотроптық заттарды пайдаланады» [3] деп түйіндеп тұжырым жасайды.

Жоғарыда келтірілген материалдарға тарихи-құқықтық талдау жасаған Е.Т. Бекбосынов «Нақтырақ айтар болсақ, жалпы тарихи шежірелер мен ғылыми әдебиеттердің, негізгі қасиетті жазба кітаптар мен діни экстремистік әдебиеттердің мәтіндеріне филологиялық, философиялық және құқықтық герменевтикалық талдаулар жасағанда «діни экстремизм» ұғымы тарихи, діни, филологиялық, философиялық және құқықтық тұрғыдан қалыптасып дамығандығы байқалады. Осындай тиісті қайнар көздерде «діни экстремизм» ұғымы тікелей жазылмаса да, ол «ылаң», «фитна», «іріткі» және тағы басқа ерекше сөздер арқылы дәлелденеді. Демек, осындай келтірілген ғылыми дәлелдемелер «діни экстремизм» ұғымының жалпы адамзаттың тарихында, оның ішінде халықаралық құқықтың тарихында және оның жүйесінде ерекше құбылыс ретінде қалыптасып дамып келгендігін растайды» [3] деп түйіндеген.

Осы жоғарыда тілге тиек етілген тарихи-құқықтық фактілерді саралау көрсеткендей, «діни экстремизм» ұғымы саяси-құқықтық және әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде қалыптасқан деуге болады: біріншіден, діни радикалды әлеуметтік-психологиялық мотивтің нәтижесінде саяси-құқықтық қателіктер орын алған; екіншіден, аталған қателіктердің нәтижесінде қылмыс жиынтығы қалыптасқан; ал үшіншіден, осындай қылмыстық іс-әрекеттердің жиынтығы өз кезегінде діни экстремизм мен діни сипаттағы терроризмнің тарихи-құқықтық фактілері ретінде саналады.

Ендігі ретте халықаралық құқық жүйесіне тікелей кіретін халықаралық-құқықтық актілерге назар саламыз.

Біріккен Ұлттар Ұйымы (әрі қарай - БҰҰ) Қауіпсіздік Кеңесінің № 4385-ші мәжілісінде (28.09.2001) арнайы бекітілген № 1373 резолюциясында «шыдамсыздық пен экстремизм» террористік актілердің тікелей сылтауы болып табылатындығы» белгіленген [8, б. 371]. Ал енді Қауіпсіздік Кеңесінің кезекті № 5261-ші мәжілісінде (14.09.2005) қабылданған № 1624 резолюциясының кіріспесінде «террористік актілер тек шыдамсыздық пен экстремизмді жүзеге асырудың сылтаулары екендігі» көрсетілген [9]. Халықаралық-құқықтық құжаттарды талдаған отандық сарапшы Е.Т. Бекбосынов «Бұдан шығатын қорытынды – «терроризмнің» барлық түрлерінің тікелей туындауына экстремизм негіз болып табылады деп тұжырымдауға болады. Экстремизмнің тікелей туындауына, өз кезегінде радикализм негіз болады, ал шыдамсыздық та бұл орайда соңғы сияқты экстремизмнің «ажырамас» элементтерінің бірі» [3, б. 21] деп түйіндеген.

БҰҰ Қауіпсіздік кеңесі № 2178 резолюциясы (24.09.2014) мазмұнында «терроризм үшін қолайлы орта, конфессияаралық зорлық және шетелдік террористер террористік актілер жасауы мүмкін зорлықшыл экстремизмді айыптайды...» [10, б. 4] делінген. Аталмыш халықаралық-құқықтық құжаттың жалғасында «терроризмді болдырмау мақсатында зорлықшыл экстремизмге қарсы іс-қимыл» атты бөлімінде «зорлықшыл экстремизмге қарсы іс-қимыл бойынша радикализмді алдын алу және зорлықшыл экстремизм идеясының таралуына қарсы іс-қимыл жасауын, бұл ретте мүше-мемлекеттер жергілікті қауымдастық пен үкіметтік емес ұйымдармен өзара әрекеттесуді ұсынады» [10, б. 4] деп қорытынды ұсыныс етілген.

Сонымен қатар, 2015 жылдың 24 желтоқсанында Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы өткізген 70-ші сессиясында Бас хатшының «Зорлықшыл экстремизмді ескерту бойынша іс-әрекеттер Жоспары» атты баяндамасына назар салсақ. Оның кіріспесінде «1. Зорлықшыл экстремизм Біріккен Ұлттар Ұйымының мақсаттары мен қағидаттарына қарсы қатер болып табылады. Ол бейбітшілік пен қауіпсіздікті, адам құқықтарын және тұрақты дамуды бұзады. Бірде-бір ел немесе аймақ оның салдарларынан сақтандырылмаған. 2. Осы зорлық экстремизмнің алдын алу жөніндегі іс-қимылдар жоспарында зорлық экстремизмнің терроризмге ұласуына ықпал ететін факторлар мен жағдайлар қарастырылады және талданады. Зорлықшыл экстремизм – айқын анықтамасы жоқ көп қырлы құбылыс. Ол жаңа да, қандай да бір нақты аймаққа, ұлтқа немесе сенім жүйесіне тән емес» [12, б. 1] делінген тұжырым бар.

Ендігі кезекте Еуропа Кеңесі мен Еуропа Одағы ұйымдары шеңберінде қабылданған (әрі құрамында роман-германдық және англосаксондық құқық жүйесін қамтитын мүше-мемлекеттері бар) халықаралық-құқықтық актілерді қарастырамыз.

1977 жылдың 27 қаңтарында Страсбург қаласында Еуропалық Кеңесі құзыреті аясында «терроризмнің жолын кесу туралы» Еуропалық Конвенция қабылданған болатын. Аталған құқықтық актінің мазмұнында «террористік актілердің көбейгеніне қатты алаңдаушылық білдірілді және құқықтық іс-шараларды қолдану, олардың ішінде экстрадиция процедурасын тиімді түрде пайдалану қарастырылды. Осы Конвенцияның бірінші бабында террористік іс-әрекеттер саяси қылмыстар ретінде қарастырылмауы қажеттілігі баса атап көрсетіледі» [13, б. 276].

Ал енді осыдан кейін 2005 жылы Еуропалық Кеңестің Парламенттік Ассамблеясы № 1706 рекомендациясын қабылдаған еді. Оның мазмұнында «демократиялық қағидаларды сақтау керектігі ескертіледі, сондай-ақ жалпы бұқаралық ақпарат құралдары арқылы таратылып жатқан терроризмге қарсы күресу мәселелері бойынша нақты ұсыныстар жасалған» [14, б. 152-154].

2002 жылдың 13 маусымында қабылданған «Терроризммен күрес туралы Еуропалық Одақ Кеңесінің шектеулі (рамкалы) шешімінің 1-бабында терроризммен күресу жолындағы бағыттар мен қағидалары бекітілген. 2-ші бапта террористік топтардың іс-әрекеттесуімен байланысты жүзеге асатын қылмыстармен күресудің негіздері де қарастырылған болатын. Ал енді 3-ші бапта «террористік іс-әрекеттерімен байланысты қылмыстар да айқындалып көрсетілген» [15, б. 172-177].

Келесі ретте Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (әрі қарай - ТМД) шеңберінде де терроризмге қарсы іс-қимылға қатысты біршама халықаралық-құқықтық актілер қабылданған болатын. Мысалы, 1996 жылдың 16-18 сәуір күндері «Терроризммен күресуде өзара әрекеттесулер туралы» ТМД қатысушы мемлекеттердің Ішкі істер министрлері Кеңесі шешіміне қол қойылды [15, б. 123-126], ал енді одан кейін 1999 жылдың 4 маусымында терроризммен күресу ынтымақтастығы туралы келісім жасалды. Соңғы құқықтық құжатта «терроризм» пен «техникалық терроризм», «жоғары техникалық және экологиялық қауіпті объектілер» ұғымы, «арнайы терроризмге қарсы құрылымдар» және «қамтамасыз етудің арнайы құралдары мен материалдары» атты ұғымдық тіркестер тұжырымдалып бекітілген» [15, б. 183-185].

2000 жылдың 10 наурызында «Терроризмнің және экстремизмнің басқа да құбылыстарына қарсы күресуде және соған байланысты ТМД ұйымына қатысушы мемлекеттердің Ішкі істер министрліктерінің ынтымақтастығын арттыру мақсатында қабылданған Ішкі істер министрлері (ИМ) Кеңесінің шешімінде «терроризм ауқымының кеңейгендігі, әрі қарулы сепаратизм мен экстремизмнің өзге де қауіптерінің пайда болуы, жедел-ізвестіру және жедел-профилактикалық іс-шаралар мен оларды нақты жүзеге асырудың тетіктері бекітілген» [15, б. 126-128].

Ендігі ретте бірқатар роман-герман және кейбір социалистік құқықтық жүйелеріне кіретін, сондай-ақ Шанхай Ынтымақтастығы Ұйымына (әрі қарай - ШЫҰ) мүше-мемлекеттердің нормативтік құқықтық актілерін зерделейміз. Кезінде 2001 жылдың 15 маусым күні ШЫҰ аясында «Терроризм, сепаратизм және экстремизммен күресу туралы» атты конвенцияға мүше-мемлекеттер өз қолдарын қойған болатын. Конвенцияның 1-бабының 1, 2, 3-тармақшаларында аталған құбылыстарға тиісті құқықтық анықтамалар берілген» [16, б. 248-251]. Сонымен бірге аталмыш ұйымның шеңберінде 2003 жылдың 7 маусымында «Терроризмге қарсы күресетін аймақтық құрылымды құру туралы» келісім қабылданды. Құқықтық құжатта терроризмге қарсы аталмыш аймақтық құрылым құруға қатысты құқықтық мәселелер қамтылған» [14, б. 258-267].

2005 жылдың сәуір айының 21 жұлдызында Ташкент қаласында ШЫҰ-на мүше болып табылатын мемлекеттер «Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан мен Өзбекстан Республикалары арасындағы терроризмге, саяси және діни экстремизмге, ұлтаралық ұйымдасқан қылмысқа және Тараптардың тұрақтылығы мен қауіпсіздігіне өзге де қауіп-қатер төндіруге қарсы күрес жөніндегі бірлескен іс-қимыл туралы» шарт жасалған [14, б. 286-296].

Осы тұста, енді ислам құқықтық жүйесіне жататын, әрі халықаралық аймақаралық ұйым болып табылатын Ислам Ынтымақтастық Ұйымының аясында қабылданған халықаралық-құқықтық актілердің мазмұнына назарды аударайық. 1999 жылдың шілде айында аталған ұйым мүше-мемлекеттерінің сыртқы істер министрлері 26 сессияда «Халықаралық терроризммен күресу» бойынша Ислам Ынтымақтастық Ұйымының Конвенциясын қабылданды. Конвенцияның 1-бабында «терроризм» ұғымына анықтама берілуімен қатар «террористік қылмыс» делінген ұғымдық тіркес бекітілген болатын [16]. Ал 2-баптың а) тармағында «халықаралық құқықтың қағидастарына сәйкес азат ету және өзін-өзі анықтау бойынша шетелдік басқыншылыққа, агрессияға, отарлауға және гегемонияға қарсы бағытталған халықтардың күресі және оған қоса қарулы күрес терроризм қылмыс ретінде қарастырылмайды», ал б) тармағында алғашқы бапта тізімі көрсетілген қылмыстар саяси қылмыстарға жатпайды» деп көрсетілген» [16]. Аталған конвенцияның 4-бабында мүше-мемлекеттердің ынтымақтастық аясы нақты айқындалған. Атап айтқанда, «1) ақпараттар алмасу; 2) тергеу; 3) тәжірибе алмасу; 4) білім және ақпарат салалары енгізілді» [16].

Қорытынды

Сонымен, қорыта келгенде халықаралық құқық, құқықтық және ұлттық заңнама жүйелерінде «діни экстремизм» ұғымының бекітілуінің тарихи-құқықтық негіздерін зерделей келе, мынадай қорытынды тұжырым жасауға шешім қабылдадық. Халықаралық құқық, құқықтық және ұлттық заңнама жүйелерінде «діни экстремизм» ұғымының бекітілуінің тарихи-құқықтық негіздері мына ғылыми және іс жүзіндегі негізді фактілермен дәлелденеді: біріншіден, халықаралық ұйымдардың

(әмбебап, аймақаралық және сондай-ақ аймақтық) аясында қабылданған әрі халықаралық құқық жүйесін қамтып алынған халықаралық-құқықтық актілердің (конвенция, резолюция және т.б.) атаулары мен мазмұндарында тікелей немесе жанама мағынамен бекітілген; екіншіден, заңтану ғылымында мойындалған құқықтық жүйелерінің (роман-герман, ислам, англо-саксон, социалистік) нормативтік құқықтық актілердегі атауында немесе мазмұнында негізгі құқықтық термин ретінде қамтылған; ал енді үшіншіден, ұлттық заңнаманың жүйесіне кіретін нормативтік құқықтық актілердің атауы мен тиісті баптарында белгіленген.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Шо Малколм Н. Халықаралық құқық. – 1-кітап. – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019. – 584 б.
- 2 Международное публичное право: учеб. / Л.П. Ануфриева, Д.К. Бекашев, К.А. Бекашев, В.В. Устинов / отв. ред. К.А. Бекашев. – 3-е изд., перераб. и доп. – ТК Велби. – М.: Изд-во Проспект, 2004. – 928 с.
- 3 Бекбосынов Е.Т. Некоторые вопросы борьбы с религиозным экстремизмом в деятельности Региональной Антитеррористической Структуры Шанхайской Организации Сотрудничества (РАТС ШОС) // <https://elibrary.ru/item.asp?id=21152465> (жүгінген күні: 23.11.20 г.)
- 4 Құқық жүйесі // <https://studopedia.org/2-35196.html> (жүгінген күні: 31.11.20 г.)
- 5 Большой юридический словарь. Национальная правовая система // <https://jurisprudence.academic.ru/9535/> Национальная_правовая_система (жүгінген күні: 24.11.20 г.)
- 6 Laguer Walter. A History of Terrorism. Transaktion Publishers. – U.S. 2001. – P. 285.
- 7 Rapoport David. «The Four Waves of Modern Terrorism» in Cronin, Audrey Atta-cing Terrorism, Georgetown University Press. – Washington, DC. – P. 238.
- 8 Хан Г.Б., Хан И.Г., Кунгебаев Р.Р. Терроризм и антитеррористические законы. – Алматы, 2007. – 376 с.
- 9 Организация Объединенных Наций. Совет Безопасности ООН. Резолюция 1624 (2005), принятая Советом Безопасности Организации Объединенных Наций на его 5261-м заседании. 14.09. 2005 г. // https://www.mid.ru/organs/-/asset_publisher/AfvTBPbEYay2/content/id/426272 (жүгінген күні: 02.12.20 г.)
- 10 О предотвращении передвижения террористов и террористических групп с помощью эффективного пограничного контроля и контроля за выдачей документов, удостоверяющих личность, и проездных документов, а также с помощью мер предупреждения фальсификации, подделки или незаконного использования документов, удостоверяющих личность, и проездных документов / Резолюция 2178 (2014), принятая Советом Безопасности на его 7272-м заседании 24 сентября 2014 года // <http://docs.cntd.ru/document/420241189> (жүгінген күні: 03.01.21 г.)
- 11 Глобальная контртеррористическая стратегия Организации Объединенных Наций. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 8 сентября 2006 года [без передачи в главные комитеты (A/60/L.62)] 60/288. Глобальная контртеррористическая стратегия Организации Объединенных Наций // <https://www.unodc.org/pdf/terrorism/Index/60-288ru.pdf> (жүгінген күні: 04.01.21 г.)
- 12 Глобальная контртеррористическая стратегия Организации Объединенных Наций. План действий по предупреждению насильственного экстремизма: доклад Генерального секретаря ООН. 70-сессия Генеральной Ассамблеи ООН // https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/674&Lang=R (жүгінген күні: 10.01.21 г.)
- 13 Борьба с терроризмом / отв. ред. И.Л. Трунов – М.: Мир, 2004. – 520 с.
14. Сборник нормативных правовых актов по вопросам борьбы с международным терроризмом и экстремизмом / сост. Е.Б. Ахметов. – Алматы: «Раритет», 2007. – 330 с.
15. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом: сборник документов / сост. В.С. Овчинский. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 480 с.
16. Конвенция ОИК по борьбе с международным терроризмом от 1 июля 1999 года // www.oic-oci.org/home.asp (дата обращения: 15.01.21 г.).

REFERENCES

- 1 Sho Malcolm N. International Law. – Book 1. – Almaty: public Foundation «National Translation Bureau», 2019. – 584 P. [In Kazakh].
- 2 International public law: textbook / L. P. Anufrieva, D. K. Bekyashev, K. A. Bekyashev, V. V. Ustinov / ed. by K. A. Bekyashev. – 3rd ed., reprint. and extra – TK Velbi. – M.: Izd-vo Prospekt, 2004. – 928 p. [In Russian].
- 3 Bekbosynov E.T. Some problems of combating religious extremism in the activities of the Regional anti-terrorist Structure of the Shanghai Cooperation Organization (RATS SCO) // <https://elibrary.ru/item.asp?id=21152465> (data obrashcheniya 23.11.20 g) [In Russian].
- 4 Legal system // <https://studopedia.org/2-35196.html> [in Kazakh].
- 5 Large legal dictionary. National legal system // <https://jurisprudence.academic.ru/9535/> (data obrashcheniya 24.11.20 g.)
6. Laguer Walter. A History of Terrorism. Transaktion Publishers. – U.S. 2001. – P. 285.
7. Rapoport David. «The Four Waves of Modern Terrorism» in Cronin, Audrey Atta-cing Terrorism, Georgetown University Press. – Washington, DC. – P. 238
8. Han G.B., Han I.G., Kungebaev R.R., Terrorism and anti-terrorism laws. –Almaty, 2007 – P. 376.
9. The United Nations. The UN Security Council. Resolution 1624 (2005), adopted by the United Nations Security Council at its 5261st meeting. 14.09. 2005 // https://www.mid.ru/organs/-/asset_publisher/AfvTBPbEYay2/content/

id/426272 (data obrashcheniya 02.12.20 g) [in Russian].

10. On preventing the movement of Terrorists and Terrorist Groups through effective border controls and controls on the Issuance of identity documents and travel documents, as well as measures to prevent the falsification, forgery or Illegal Use of Identity documents and travel documents / Resolution 2178 (2014), adopted by the Security Council at its 7272nd meeting, on 24 September 2014 // <http://docs.cntd.ru/document/420241189> (data obrashcheniya 03.01.21 g) [in Russian].

11. United Nations Global Counter-Terrorism Strategy. Resolution adopted by the General Assembly on 8 September 2006 [without reference to the Main Committees (A/60/L. 62)] 60/288. United Nations Global Counter-Terrorism Strategy // <https://www.unodc.org/pdf/terrorism/Index/60-288ru.pdf> (data obrashcheniya 04.01.21 g) [in Russian].

12. United Nations Global Counter-Terrorism Strategy. Action Plan for the Prevention of violent extremism: report of the UN Secretary-General. 70th Session of the UN General Assembly // https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/674&Lang=R (data obrashcheniya 10.01.21 g) [in Russian].

13. The fight against terrorism / ed. by I. L. Trunov-M.: Mir, 2004 – 520 p. [in Russian].

14. Collection of normative legal acts on the fight against international terrorism and extremism // comp. E. B. Akhmetov. – Almaty: «Rarity», 2007. – 330 p [in Russian].

15. International legal bases of the fight against terrorism: a collection of documents // comp. V. S. Ovchinsky. – M.: INFRA-M, 2003. – 480 p. [in Russian].

16. The OIC Convention on Combating International Terrorism of July 1, 1999 // www.oic-oci.org. (data obrashcheniya 15.01.21 g) [in Russian].

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Болат Аюбайұлы Қалмырзаев – Қожа Ахмет Яссауи атындағы Халықаралық Қазақ-түрік университетінің докторанты. Қазақстан, Түркістан қ., Б. Саттарханов даңғ., 29. E-mail: kalmurzaev.b@inbox.ru

Қайрат Тұрлыбайұлы Битемиров – заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті заң факультетінің деканы. Қазақстан, Шымкент қ., Тәуке хан даңғ., 5. E-mail: bitemirovk@bk.ru

Калмырзаев Болат Аюбаевич – докторант юридического факультета Международного Казахско-турецкого университета им. Ходжа Ахмета Яссави. Казахстан, г.Туркестан, пр. Б.Саттарханова, 29. E-mail: kalmurzaev.b@inbox.ru

Битемиров Кайрат Турлыбаевич – кандидат юридических наук, ассоциированный профессор (PhD), декан юридического факультета Южно-Казахстанского университета им. Мухтара Ауэзова. Казахстан, г.Шымкент, пр. Тауке хана, 5. E-mail: bitemirovk@bk.ru

Bolat A. Kalmurzaev – doctoral student of the faculty of law of the International Kazakh-turkish university named after Khoja Ahmed Yassavi. Kazakhstan, Turkestan, 29, B. Sattarkhanov Ave. E-mail: kalmurzaev.b@inbox.ru

Kairat T. Bitemirov – PhD in Law, Associate Professor, Dean of the Faculty of Law of the South Kazakhstan University named after Mukhtar Auezov. Shymkent, Kazakhstan, 5 Tauke Khan Ave. E-mail: bitemirovk@bk.ru

К ВОПРОСУ ОБ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОПАСНОСТИ ВОСПРЕпятСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ, ПРОВЕДЕНИЮ СОБРАНИЯ, МИТИНГА, ДЕМОНСТРАЦИИ, ШЕСТВИЯ, ПИКЕТИРОВАНИЯ ИЛИ УЧАСТИЮ В НИХ

М.Б. Камчыбеков

докторант

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. Право собираться мирно, без оружия, проводить собрания, митинги, демонстрации, шествия и пикетирования, являясь конституционным правом граждан Республики Казахстан, охватывает важную сферу индивидуальной и коллективной жизнедеятельности, играя большую роль в функционировании различных институтов гражданского общества и демократического правового государства. Автором на основе анализа действующего международного и национального законодательства рассмотрены вопросы общественной опасности воспрепятствования проведению публичных мероприятий в Республике Казахстан.

В соответствии с действующими международно-правовыми стандартами признается право граждан на мирные собрания. Пользование этим правом не подлежит никаким ограничениям, кроме тех, которые налагаются в соответствии с законом и которые необходимы в демократическом обществе в интересах государственной общественной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья и нравственности населения или защиты прав и свобод других лиц. Автором обосновывается вывод о необходимости законодательного обеспечения свободы собраний, так как дальнейшее успешное продвижение проводимых в Казахстане реформ зависит главным образом от человеческого фактора, повышения активности граждан во всех сферах жизнедеятельности общества. Принимая во внимание возрастающую в последние годы гражданскую активность казахстанского общества, автором обосновывается необходимость приведения в соответствие национального законодательства в области регулирования правовых отношений проведения публичных мероприятий в Республике Казахстан, так как неудачное построение правовой нормы, не учитывающее реалий современности, не дает возможности правоприменителю использовать все данные законом полномочия, а гражданам не дает четкой информации о конкретных законодательных запретах и соответствующего букве закона алгоритма его действий при назревшей необходимости публично выразить свое мнение.

Ключевые слова: общественная опасность, воспрепятствование, свобода собраний, публичные мероприятия.

БЕЙБІТ ЖИНАЛЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУҒА, ӨТКІЗУГЕ НЕМЕСЕ ОҒАН ҚАТЫСУҒА КЕДЕРГІ ЖАСАУДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПТІЛІГІ СҰРАҒЫ ТУРАЛЫ

М.Б. Камчыбеков

докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Қазақстан Республикасы азаматтарының конституциялық құқығы бола отырып, қарусыз, бейбіт түрде жиналу, жиналыстар, митингілер, демонстрациялар, шерулер мен пикеттер өткізу құқығы жеке және ұжымдық өмірдің маңызды саласын қамтиды, азаматтық қоғам мен демократиялық құқықтық мемлекеттің түрлі институттарының жұмысында маңызды рөл атқарады. Автор қолданыстағы халықаралық және ұлттық заңнаманы талдау негізінде Қазақстан Республикасында көпшілік іс-шараларды өткізуге кедергі келтірудің қоғамдық қауіптілігі мәселелерін қарастырды.

Қолданыстағы халықаралық құқықтық стандарттарға сәйкес азаматтардың бейбіт жиналыстарға құқығы танылады. Бұл құқықты жүзеге асыруға ешқандай шектеулер қойылмайды, тек заңға сәйкес салынған және демократиялық қоғамда мемлекеттік қоғамдық қауіпсіздік, қоғамдық тәртіпті сақтау, халықтың денсаулығы мен адамгершілігін қорғау немесе басқалардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мүдделері үшін қажет. Автор жиналыс бостандығын заңнамалық тұрғыдан қамтамасыз ету қажеттілігі туралы тұжырымды негіздейді, өйткені Қазақстанда жүргізіліп жатқан реформалардың одан әрі табысты ілгерілеуі негізінен адам факторына, қоғамның барлық саласында азаматтардың белсенділігінің артуына байланысты. Соңғы жылдары қазақстандық қоғамның азаматтық белсенділігінің артып келе жатқандығын ескере отырып, автор Қазақстан Республикасында қоғамдық іс-шараларды өткізу үшін құқықтық қатынастарды реттеу саласындағы ұлттық заңнаманы үйлестіру қажеттілігін негіздейді, өйткені қазіргі заманғы шындықтар ескерілмеген құқықтық норманың сәтсіз салынуы құқық қорғау органының қызметкеріне барлығын пайдалануға мүмкіндік бермейді. заңнамада берілген өкілеттіктер және азаматтарға нақты заңнамалық тыйым салулар туралы және шұғыл түрде өз пікірін білдіру қажеттілігі туындаған жағдайда оның заңға сәйкес келетін әрекеттерінің алгоритмі туралы нақты ақпарат бермейді.

Түйін сөздер: қоғамдық қауіптілік, кедергі жасау, жиналу еркіндігі, көпшілік іс-шаралар.

TO THE QUESTION OF PUBLIC DANGER OF OBSTACLING ORGANIZATION, HOLDING AN MEETING,
MEETING, DEMONSTRATION, PROCESS, PICKETING OR PARTICIPATION IN THEM

Kamchybekov M.B.
doctoral student

Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. The right to assemble peacefully, without weapons, to hold meetings, rallies, demonstrations, processions and pickets, being the constitutional right of citizens of the Republic of Kazakhstan, covers an important sphere of individual and collective life, playing an important role in the functioning of various institutions of civil society and a democratic legal state. The author, on the basis of an analysis of the current international and national legislation, considered the issues of public danger of obstructing the holding of public events in the Republic of Kazakhstan.

In accordance with the current international legal standards, the right of citizens to peaceful assembly is recognized. The exercise of this right is not subject to any restrictions, except those that are imposed in accordance with the law and which are necessary in a democratic society in the interests of state public security, public order, protection of health and morality of the population or the protection of the rights and freedoms of others. The author substantiates the conclusion about the need for legislative provision of freedom of assembly, since the further successful advancement of the reforms carried out in Kazakhstan depends mainly on the human factor, the increase in the activity of citizens in all spheres of society. Taking into account the increasing civic activity of Kazakhstani society in recent years, the author substantiates the need to harmonize national legislation in the field of regulation of legal relations for holding public events in the Republic of Kazakhstan, since the unsuccessful construction of a legal norm that does not take into account the realities of modernity does not allow the law enforcement officer to use all the powers given by the law, and does not provide citizens with clear information about specific legislative prohibitions and the algorithm of his actions corresponding to the letter of the law in case of an urgent need to publicly express their opinion.

Keywords: public danger, obstruction, freedom of assembly, public events.

Введение

Конституцией Республики Казахстан закреплено, что граждане Республики Казахстан вправе мирно и без оружия собираться, проводить собрания, митинги и демонстрации, шествия и пикетирование. Пользование этим правом может ограничиваться законом в интересах государственной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья, защиты прав и свобод других лиц [1].

Однако, исходя из сегодняшних реалий, нередки случаи злоупотребления правом на свободу публичных мероприятий, которые деструктивные силы используют для достижения своих политических целей по дестабилизации общественно-политической ситуации в Республике Казахстан. Примером подобных фактов может служить деятельность запрещенной в Республике Казахстан экстремистской организации Демократический выбор Казахстана (ДВК), активизировавшей свою деятельность в последние годы. Так, согласно официальному сообщению Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, «Скрываясь от правосудия за рубежом, М. Аблязов продолжает противоправную деятельность, нарушая требования Конституции Республики Казахстан о запрете пропаганды и агитации насильственного изменения конституционного строя. Посредством социальных сетей, мессенджеров, а также распространения листовок с обращениями к различным группам населения, М. Аблязов активно призывает граждан Казахстана вступать в «ДВК», формирует негативный образ действующей власти и провоцирует протестные настроения» [2].

Различные аспекты исследования проблем проведения публичных мероприятий рассматривались в трудах таких отечественных и зарубежных ученых, как: Н.А. Аванесов, Т.К. Акимжанов, Ю.М. Антонян, И.Ш. Борчашвили, Е.И. Каиржанов, И.И. Карпец, С.М. Рахметов, Н.А. Сартаева, С.С. Сартаев, У. Шапак и др. Методологию исследования составляет комплекс современных методов научного познания. В работе используются философский, общенаучные, частнонаучные методы познания, позволяющие установить объективно существующие закономерности, относящиеся к сущности и содержанию имеющихся социально-правовых явлений.

Основная часть

2019 год отметился резким ростом количества протестных акций, подтверждением является анализ данных по количеству мирных акций, предоставленных Казахстанским Международным бюро по правам человека и соблюдению законности. Так, если в 2014 году в Казахстане было проведено 114 мирных акций, из них санкционировано властями 11, в 2015 году – 71, из них разрешено – 4, в 2016 году – 52, из них разрешено – 5, в 2017 году – 36, из них разрешено – 5, в 2018 году – 32, из них разрешено – 0, то в 2019 году было зафиксировано протестных акций 192, из них санкционированных всего 10 [3].

Рассматривая вопрос о свободе мирных собраний в Казахстане, в первую очередь следует отметить отношение власти к данному фундаментальному, закреплённому в Конституции Республики Казахстан

праву. Именно та позиция, которая высказывается в различных СМИ и выступлениях официальных представителей государственной власти. В большинстве своем по данному вопросу обосновывается мнение, что подобные собрания по сути своей приводят к дестабилизации казахстанского общества [4].

Таким образом, искусственно формируется навязанное сверху общественное мнение на основе запугивания возможными межнациональными столкновениями, массовыми беспорядками и угрозами общественной безопасности. Между тем никто не заявляет, что международные стандарты в области прав человека защищают только мирные собрания. Так, согласно ст. 21 Международного пакта о гражданских и политических правах, ратифицированного Республикой Казахстан 28 ноября 2005 года, «Признается право на мирные собрания. Пользование этим правом не подлежит никаким ограничениям, кроме тех, которые налагаются в соответствии с законом и которые необходимы в демократическом обществе в интересах государственной или общественной безопасности, общественного порядка, охраны здоровья и нравственности населения или защиты прав и свобод других лиц» [5]. Содержание национального конституционного закрепления указанного права практически идентично международным стандартам. Вышеперечисленные негативные проявления возможных последствий, представляющих угрозу общественной безопасности и общественному порядку, не имеют никакого отношения к мирным собраниям. Они как раз являются во многих случаях результатом ограничения свободы собраний, воспрепятствования его организации и проведению со стороны официальных властей. Соглашаясь с мнением авторов учебного пособия «Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть» в том, что «Степень и масштабы свободы личности в том или ином государстве являются не только показателем уровня демократии в этом государстве, но и находится в прямо пропорциональной зависимости от силы государства, и эта зависимость взаимная. С другой стороны, сила государства зависит от степени свободы своих граждан» [6, с. 37], считаем недопустимым подавление свободы личности со стороны государства. Чем больше государство строит взаимоотношения со своими гражданами на основе страха, запретов и принуждения, при этом создавая для этого нормативную правовую базу, не признавая сложившиеся на протяжении длительного времени общечеловеческие ценности, закрепленные в международных стандартах, тем меньше оно получает поддержки у общества, перестает пользоваться его уважением и утрачивает доверие как со стороны отдельных индивидуумов, так и в целом социума, формируя протестные настроения по отношению к проводимой политике со стороны государства.

Гораздо более конструктивным и эффективным с точки зрения предотвращения угроз беспорядков и правонарушений является формирование культуры мирных собраний как разрешенной законом формы выражения общественного мнения. Это требует соответствующих концептуальных изменений действующего законодательства, регламентирующего порядок проведения публичных мероприятий, таких как введение уведомительной системы проведения мирных собраний при реализации данного права, изменений в политике регулирования мест проведения собраний, закрепление четких оснований, запрещающих проведение мероприятия, и иные изменения. Так, гарантии свободы мирных собраний закреплены статьей 32 Конституции Казахстана [1]. Отдельные ограничения на проведение собраний закреплены в ст. 13 Закона РК «О противодействии экстремизму» от 18 февраля 2005 года №31 [7].

Ситуация с законодательным обеспечением свободы собраний остается на прежнем уровне уже долгие годы и основывается на устаревших подходах, применявшихся еще в советский период. Это подтверждается наличием действующего закона о собраниях практически полностью копирующего юридическую конструкцию, стилистику, лексику и механизмы, прописанные еще в советском законодательстве о собраниях, а именно Указ Президиума Верховного Совета СССР «О порядке организации и проведения собраний, митингов, уличных шествий и демонстраций в СССР» [8].

Мировые тенденции возрастания протестной активности граждан, желающих публично выразить свое мнение либо несогласие с проводимой политикой государства, оказали свое влияние и на казахстанское общество. Согласно выше приведенным статистическим данным, прирост проведенных акций протеста (за 2019 год - 192, по сравнению с предыдущим годом – 32) составил более чем в 6 раз и ознаменовался рядом в подавляющем большинстве несанкционированных акций протеста в той или иной форме, в том числе и крупных. По данным Комитета правовой статистики и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, если количество привлеченных к ответственности по ст. 488 «Нарушение законодательства Республики Казахстан о порядке организации и проведения мирных собраний, митингов, шествий, пикетов и демонстраций» КоАП Республики Казахстан в 2015 году составило 47, в 2016 г. – 139, в 2017 г. – 64, в 2018 г. – 173 лиц, то в 2019 году их количество увеличилось до 1010 лиц [9].

Реакцией законодателя на появившиеся вызовы государству и обществу стало инициирование принятия нового законодательства, регулирующего данную сферу правоотношений. 07 февраля 2020 года

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан была опубликована Концепция проекта закона «О порядке организации и проведения мирных собраний в Республике Казахстан» для обсуждения и внесения своих замечаний на сайте «Открытое правительство» [10]. На основе полученных предложений и ведущих международных практик предлагается целый ряд нововведений, регламентирующих право и порядок проведения публичных мероприятий в Республике Казахстан. Внесены ряд изменений и новшеств и в иных нормативно-правовых актах, регламентирующих вопросы организации и проведения подобных мероприятий.

Уголовно-правовое исследование действующего законодательства в совокупности с нормой об уголовной ответственности за воспрепятствование организации, проведению собрания, митинга, демонстрации, шествия, пикетирования или участию в них позволит определить и охарактеризовать существующий механизм уголовно-правовой охраны общественных отношений в сфере правовой регламентации организации и проведения публичных массовых мероприятий. Ограничения свободы собраний должны иметь формальную основу в законе и быть достаточно четкими для того, чтобы любой мог оценить, может ли ожидаемое поведение его участников оказаться противозаконным, и каковы могут наступить последствия подобного поведения.

Заключение

Таким образом, воспрепятствование в реализации конституционного права граждан на организацию и проведение публичных массовых мероприятий, предусмотренного ст.155 УК Республики Казахстан, представляет серьезную общественную опасность, заключающуюся «в нарушении гарантированного Конституцией РК права на свободу собраний, митингов, демонстраций, шествия, пикетирования» [11, с. 154]. История развития общества и государства показывает, что отсутствие эффективного механизма реализации личных, гражданских, политических и иных прав и свобод человека и гражданина, тоталитарные, авторитарные методы государственного управления, отрицание инакомыслия и насаждение идеолого-политического единомыслия даже под предлогом необходимости концентрации усилий всего социума для решения острых политических и социально-экономических проблем неизбежно приводит, особенно в современную эпоху развития человеческой цивилизации, к экономической, политической и социальной стагнации общества. Правы были авторы французской Декларации прав и свобод человека и гражданина, утверждавшие еще в 1789 г., что «невежество, забвение прав человека и пренебрежение к ним является единственной причиной общественных бедствий и испорченности правительства» [12, с. 154].

Отсюда следует, что дальнейшее успешное продвижение проводимых в Казахстане политических и социально-экономических реформ зависит главным образом от человеческого фактора, повышения активности граждан во всех сферах жизнедеятельности общества. В условиях «развитого правового сознания становится возможным формирование таких правовых ценностей, как объективная справедливость, гарантия свободы и равенства, защиты чести и достоинства» [13, с. 97]. Однако развитие гражданского правосознания невозможно без дальнейшего расширения и углубления процессов демократизации и гуманизации казахстанского общества, неразрывно связанных со свободой личности и обеспечением его прав и свобод.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029
- 2 О признании движения «ДВК» экстремистским // <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/o-priznanii-dvizheniya-dvk-ekstremistskim>
- 3 Письмо Специального докладчика ООН по вопросу о праве на свободу мирных собраний и свободу ассоциации // <https://infogram.com/30d40f5d-2335-4917-873a-52ac5a598c1d>
- 4 Алматинцу отказали в проведении митинга 32 раза. Он судился с маслихатом и проиграл // <https://informburo.kz/novosti/almatincu-otkazali-v-provedenii-mitinga-32-raza-on-sudilsya-s-maslihatom-i-proigral.html>
- 5 О ратификации Международного пакта о гражданских и правах: Закон Республики Казахстан от 28 ноября 2005 года № 91 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000091_
- 6 Бимолданов Е.М., Естеусизов Е.Н. и др. Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть: учебное пособие (курс лекций). – Алматы: ООНИиРИР Алматинской академии МВД РК им. М. Есбулатова, 2018. – 300 с.
- 7 О противодействии экстремизму: Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года №31 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000031_
- 8 О порядке организации и проведения собраний, митингов, уличных шествий и демонстраций в СССР: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 28 июля 1988 г. №9306-XI // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30244052
- 9 Статистические отчеты КПСиСУ ГП РК за 2015-2019 гг. // <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>
- 10 Концепция проекта закона «О порядке организации и проведения мирных собраний в Республике Казах-

стан» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34177343#pos=0;0

11 Борчасвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 1120 с.

12 Декларация прав человека и гражданина 1789 г. // <http://larevolution.ru/declaration.html>

13 Ахметов А.С. Особенности правовой культуры современного общества // *Ғылым – Наука*. - 2020. - №3 (66). – С.94-98.

REFERENCE

1 Konstituciya Respubliki Kazahstan: prinyata 30 avgusta 1995 goda // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029

2 O priznanii dvizheniya «DVK» ekstremistskim // <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/press-releasy/o-priznanii-dvizheniya-dvk-ekstremistskim>

3 Pis'mo Special'nogo dokladchika OON po voprosu o prave na svobodu mirnyh sobranij i svobodu asociacii // <https://infogram.com/30d40f5d-2335-4917-873a-52ac5a598c1d>

4 Almatincu otkazali v provedenii mitinga 32 raza. On sudilsya s maslihatom i proigral // <https://informburo.kz/novosti/almatincu-otkazali-v-provedenii-mitinga-32-raza-on-sudilsya-s-maslihatom-i-proigral.html>

5 O ratifikacii Mezhdunarodnogo pakta o grazhdanskikh i pravah: Zakon Respubliki Kazahstan ot 28 noyabrya 2005 goda № 91 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000091_

6 Bimoldanov Ye.M., Esteusizov Ye.N. i dr. Uголовное право Respubliki Kazahstan. Osobennaya chast': uchebnoe posobie (kurs lekcij). – Almaty: OONiRIR Almatinskoj akademii MVD RK im. M. Esbulatova, 2018. – 300 s.

7 O protivodejstvii ekstremizmu: Zakon Respubliki Kazahstan ot 18 fevralya 2005 goda №31 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000031_

8 O poryadke organizacii i provedeniya sobranij, mitingov, ulichnyh shestvij i demonstracij v SSSR: Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 28 iyulya 1988 g. №9306-HI // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30244052

9 Statisticheskie otchety KPSiSU GP RK za 2015-2019 gg. // <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>

10 Koncepciya proekta zakona «O poryadke organizacii i provedeniya mirnyh sobranij v Respublike Kazahstan» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34177343#pos=0;0

11 Borchashvili I.SH. Kommentarij k Uголовному кодексу Respubliki Kazahstan. Osobennaya chast' (tom 2). – Almaty: ZHeti ZHargy, 2015. – 1120 s.

12 Deklaraciya prav cheloveka i grazhdanina 1789 g. // <http://larevolution.ru/declaration.html>

13 Ahmetov A.S. Osobennosti pravovoj kul'tury sovremennogo obshchestva // *Gylym – Nauka*. - 2020. - №3 (66). – С.94-98.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Максат Батырбекович Камчыбеков - Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты. Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: m.kamchybekoff@mail.ru

Камчыбеков Максат Батырбекович - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. г.Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: m.kamchybekoff@mail.ru

Maksat B. Kamchybekov - doctoral student of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov. Almaty, Utepov street, 29. E-mail: m.kamchybekoff@mail.ru

ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚ ӨЗІНДІК КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУДІҢ ОБЪЕКТИСІ РЕТІНДЕ

М.Т. Койлыбаев

докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Мақалада ұйымдасқан қылмыстылықты өзіндік криминологиялық зерттеу объектісі ретінде зерттеудің кешенді тәсілі көрсетілген. Автор ұйымдасқан қылмыстылық жүйесінің тұжырымдамалық моделін құру кезінде бірнеше кезеңдерді бөліп қарастырады: оның егжей-тегжейінің деңгейі анықталады; оны оқшаулау сыртқы ортаны сыртқы әсер генераторлары түрінде ұсыну арқылы жүзеге асырылады; модельдік құрылымның құрылысы аяқталды, оны құрайтын элементтер арасындағы байланыстар көрсетілген; басқарылатын сипаттамалар анықталады; процестің динамикасы сипатталады; процестің сапалық және сандық сипаттамаларын және сыртқы әсерлерді анықтайды. Ұйымдасқан қылмыстылықтың қалыптасу және көбею заңдылықтары, ең алдымен, әлеуметтік процестермен анықталатын осындай криминологиялық зерттеу объектісі екені анық.

Қазіргі кезде ұйымдасқан қылмыстылық сияқты әлеуметтік құбылысты талдау әдістерін жасау қылмыстың көбеюі мен эволюциясының нақты механизмдерін ескере отырып, әр түрлі күрделілік дәрежесіндегі модельдерді құруға және іс жүзінде жүзеге асыруға негізделген. Ұйымдасқан қылмыстылықты зерттеудегі жүйелі тәсілді жүзеге асыру осы әлеуметтік құбылыстың әртүрлі аспектілері бойынша - барлығында немесе кейбіреулерінде талдауды көздейді. Біріншіден, бұл жүйенің компоненттер аспектісі, оның шеңберінде жүйенің элементтері немесе компоненттері, олардың функционалдық мақсаты анықталады. Жүйелік және құрылымдық аспект элементтер аралық қатынастарды, жүйені құрайтын элементтер арасындағы, сондай-ақ элементтер мен тұтас жүйе арасындағы қатынастарды қарастыруды көздейді. Жүйелік тәсілдің қажетті аспектісі жүйелік-интегративті аспект болып табылады, яғни. жүйелік сапаны және оның бүкіл жүйенің де, оның элементтерінің әрқайсысының жұмысындағы көріністерін зерттеу.

Түйін сөздер: қылмыстылық, ұйымдасқан қылмыстылық, зерттеу объектісі, криминология.

ОРГАНИЗОВАННАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ КАК ОБЪЕКТ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Койлыбаев М.Т.

докторант, Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есболатова

Аннотация. В статье представлен комплексный подход в исследовании организованной преступности как объекта самостоятельного криминологического исследования. Автором при построении концептуальной модели системы организованной преступности выделяются несколько этапов: определяется уровень ее детализации; осуществляется ее локализация путем представления внешней среды в виде генераторов внешних воздействий; завершается построение структуры модели, указываются связи между составляющими ее элементами; определяются управляемые характеристики; описывается динамика процесса; выявляются качественные и количественные характеристики процесса и внешних воздействий. Очевидно, что организованная преступность является таким объектом криминологического исследования, закономерности формирования и воспроизводства которого определяются, прежде всего, социальными процессами.

В настоящее время развитие методов анализа такого социального явления, как организованная преступность, основывается на построении и практической реализации моделей различной степени сложности, учитывающих специфические механизмы воспроизводства и эволюции преступности. Осуществление системного подхода при исследовании организованной преступности предполагает анализ данного социального явления в различных его аспектах - во всех или в некоторых из них. Прежде всего, это системно-компонентный аспект, в рамках которого выявляются элементы или компоненты системы, их функциональное назначение. Системно-структурный аспект предполагает рассмотрение межэлементных взаимосвязей, отношений между элементами, из которых складывается система, а также между элементами и системой в целом. Необходимым аспектом системного подхода является системно-интегративный аспект, т.е. исследование системного качества и его проявлений в функционировании как всей системы, так и каждого из ее элементов.

Ключевые слова: преступность, организованная преступность, объект исследования, криминология.

ORGANIZED CRIME AS AN OBJECT OF INDEPENDENT CRIMINOLOGICAL RESEARCH

Koilybaev M.T.

doctoral student, Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbultatov

Annotation. The article presents an integrated approach to the study of organized crime as an object of independent criminological research. The author distinguishes several stages when constructing a conceptual model of the organized

crime system: the level of its detailing is determined; its localization is carried out by representing the external environment in the form of generators of external influences; the construction of the model structure is completed, the links between its constituent elements are indicated; the controlled characteristics are determined; the dynamics of the process is described; identifies the qualitative and quantitative characteristics of the process and external influences. It is obvious that organized crime is such an object of criminological research, the laws of formation and reproduction of which are determined, first of all, by social processes.

At present, the development of methods for analyzing such a social phenomenon as organized crime is based on the construction and practical implementation of models of varying degrees of complexity, taking into account the specific mechanisms of the reproduction and evolution of crime. The implementation of a systematic approach in the study of organized crime involves the analysis of this social phenomenon in its various aspects - in all or in some of them. First of all, this is the system-component aspect, within which the elements or components of the system, their functional purpose are identified. The systemic and structural aspect involves the consideration of inter-element relationships, relations between the elements that make up the system, as well as between the elements and the system as a whole. A necessary aspect of the systems approach is the system-integrative aspect, i.e. research of systemic quality and its manifestations in the functioning of both the entire system and each of its elements.

Keywords: crime, organized crime, research object, criminology.

Кіріспе

Қазақстан қоғамының экономикалық, саяси және әлеуметтік дамуының қазіргі кезеңі ілгері келе жатқан және жоспарланған мемлекеттің дамуына кедергі келтіретін бірқатар факторлармен бірлесіп жүреді. Соңғы онжылдықта сыбайлас жемқорлықтың көмегімен мемлекеттік бақылаудан қорғау жүйесін құру арқылы ұйымдасқан қылмыстарды жасаумен сипатталатын тұрақты қылмыстық қауымдастықтардың жаппай құрыла бастағанын көреміз.

Белгілі криминолог ғалымдардың айтуынша, қазіргі заманғы қоғамда қылмыстылық пен мемлекет арасында айтарлықтай қақтығыс бар екені байқалады [1, б. 29].

Ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы күрестің қылмыстық саясатын жүзеге асыру аясында қолданыстағы қылмыстық-құқықтық реттеудің негізгі міндеттерінің бірі - нормативтік құқықтық алғышарттардың неғұрлым толық және жүйелі түрде ұсынылуын қамтамасыз ету мақсатында заң шығару техникасының сапасын арттыру. Сонымен бірге категориалды аппараттарды жетілдіруге бағытталған қазіргі заманғы заң шығару процестері заң ғылымының алдына заң шығарушы қолданған жаңа терминологияны теориялық тұрғыдан дұрыс түсіну міндеттерін сөзсіз қойып отыр.

Ұйымдасқан қылмыстылықтың теориялық мәселелерін зерттеуге елеулі үлес қосқан авторлар Т.К. Акимжанов, Ю.М. Антонян, Е.О.Алауханов, В.Г. Гриб, А.И. Гуров, А.И. Долгова, И.И. Карпец, В.В. Лунеев, Г.С. Мауленов, Б.М. Нургалиев, В.С. Овчинский, В.Д. Пахомов, Г.Ф. Хохряков және басқалар.

Осы ғалымдардың зерттеу нәтижелері ұйымдасқан қылмыстылықтың құбылысын түсіну үшін ғылыми негіз болды. Ұйымдасқан қылмыстылыққа тиімді қарсы тұру мәселелерін кешенді шешу мемлекеттен қылмыстық саясатта нақты басшылықты айқындауды, құқық қорғау органдарын жаңартуды, осы саладағы стратегиялық бағыттар мен идеологиялық негіздерді әзірлеуді талап етеді. Бұл ұйымдасқан қылмыстылық туралы теориялық зерттеулерді жалғастыруды және осыған қарсы тұрудың ғылыми негізделген тұжырымдамаларын дамытуды қажет етті.

Негізгі бөлім

Қазақстанда ұйымдасқан қылмыстылық құбылысын зерттеу белсенді түрде жүргізілуде. Алайда ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы іс-қимыл мәселелеріне арналған көптеген жарияланымдарға қарамастан, бұл мәселе толығымен зерттелмеді.

Сонымен қатар, біздің еліміздегі ұйымдасқан қылмыстылықтың мәселелерін әртүрлі ведомстволық институттар арқылы жеке зерттеу әр түрлі болып табылады және негізінен ведомстволық мүдделерге бағынады және, әдетте, сараптамалық бағалау сипатына ие. Бұл жағдай ұйымдасқан қылмыстылық проблемаларын жан-жақты зерделеуге, қандай да бір теориялық ұсыныстар беруге, елде болып жатқан үдерістерді болжауға және, тиісінше, қылмыстың осы түріне қарсы тұру үшін жеткілікті және алдын алу шараларын қабылдауға мүмкіндік бермейді. Тарихи дамудың қазіргі кезеңінде Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі мен әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығына қауіп төндіретін факторлардың бірі ұйымдасқан қылмыстылық болып табылады. Ұйымдасқан қылмыстық қауымдастықтар жасаған заңсыз әрекеттер ауыр, тіпті кейде қалпына келтірілмейтін салдарға алып келеді, қоғамда шиеленісті жағдай туғызады, қарапайым азаматтардың өз қауіпсіздігіне сенімсіздік туғызады және мемлекеттік органдардың оны қамтамасыз ету қабілетіне күмән туғызады. Соңғы жылдардағы өте жағымсыз тенденция, қауіпті әлеуметтік құбылысты зерттеудің дербес объектісі ретінде зерттеу қажеттілігін алдын-ала анықтайтын ұйымдасқан қылмыстық іс-әрекет субъектілерінің әлеуметтік қаупі, ұйымдастығы және әсері болып табылады.

1960 жылдардың басынан бастап, КСРО-дағы қылмыстылықты жақын арада толық жою туралы идеологиялық хабарлама құқық қорғау органдарының қызметіне белсенді түрде енгізіле бастады, бұл ұран Кеңес мемлекетінің қылмыстық саясатын стратегиялық жоспарлау мен жүзеге асырудың барлық бағыттарын алдын ала анықтады. Ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы күресте құқық қорғау органдарының рөлі едәуір төмендеп, жедел бөлімшелердің қызметі қарапайым нысандар мен әдістерге дейін келтірілді. Топтық, оның ішінде ұйымдасқан қылмыстылықтың болуы фактісінің бағытын төмендетуге және сол арқылы қоғамдық санада социалистік құндылықтардың заңсыз идеологияның үстінен толық жеңіске жетуге деген сенімділікті орнықтыруға ұмтылу 70-ші жылдары ұйымдасқан қылмыстылықтың өсуіне әкелді. Дәл осы жылдары экономикада, шаруашылық қызметте, жоғары дәрежелі партиялық және ведомстволық қызметкерлердің қатысуымен, көбіне ішкі істер органдарының қызметкерлерінің қатысуымен пайдакүнемдік мақсаттағы қылмыстардың едәуір өсуі байқалды. Ұйымдасқан қылмыстылықтың жоқтығы идеясы мемлекеттік деңгейде насихатталған қоғамда қылмыстық топтар жоғары деңгейде ұйымдасқан түрде жұмыс істеді. Мұнда ең жарқын мысал ретінде Қарағанды қаласындағы «тері» ісі, Алма-Ата қаласындағы қаласындағы 1979-1986 жж. Караваев ісі және басқалары болуы мүмкін [2, б. 38].

1980 жылдардың аяғы - 1990 жылдардың басы жалпы қылмыстылықтың, әсіресе оның ұйымдасқан түрлерінің айтарлықтай өсуімен ерекшеленді. Экономикадағы дағдарыстық құбылыстар, қоғамдық өмірдің әлеуметтік, рухани және басқа салаларындағы қарама-қайшылықтар мен қиындықтар қылмыстылық пен оның ұйымдасқан түрлерінің өсуіне ықпал етті [3, б. 24].

Қазіргі кезеңдегі ұйымдасқан қылмыстылық мемлекет өмірінің көптеген негізгі салаларына, ең алдымен экономика және қаржы салаларына еніп, сапалы жаңа деңгейге көтерілді. Ол меншік пен капиталды, оның ішінде қылмыстық капиталды қайта бөлудің, саясатқа әсер ететін және билік үшін жиі күрестің қуатты құралына айналады. Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстылықтың кеңеюі және соның салдарынан мемлекеттің экономикалық саясатын қылмыстық құрылымдардың нақты заңсыз мүдделеріне бағындыру тенденциясының пайда болуы ұйымдасқан қылмыстық құрылымдардың, әсіресе экономикалық саладағы заңсыз әрекеттерінің алдын алу мемлекеттің және оның құқық қорғау органдарының бірінші кезектегі міндеттерінің бірі болып табылатындығын білдіреді.

Сонымен, ұйымдасқан қылмыстылық зерттеу объектісі ретінде бірнеше құрылымдық элементтерден тұратын күрделі әлеуметтік құбылыс болып табылады. Біріншіден, мазмұны бойынша ұйымдасқан қылмыстылықтың қарапайым сипаттамасы - бұл ұйымдасқан қылмыстық топтар жасаған қылмыстардың жиынтығы. Зерттелетін объектінің екінші бөлігіне ұйымдасқан қылмыстық топтардың белсенділігі кіруі керек, олар сонымен бірге әрқашан айқын қылмыстық сипатқа ие бола бермейді, өйткені өз қызметін заңдастыру үшін ұйымдасқан қылмыстық қауымдастықтар өз қызметін жүзеге асырудың заңмен рұқсат етілген әдістері мен тәсілдерін қолдана алады. Зерттеу объектісінің үшінші бөлігі - мемлекеттік басқару саласында, құқық қорғау органдарының қызметінде туындайтын қатынастарды қылмыстандыру. Зерттелетін объектінің төртінші элементі - ұйымдасқан қылмыстылықты қылмысқа қатысудың әлеуметтік қауіпті нысандарының бірі ретінде қарастыру.

Ұйымдасқан қылмыстылықты зерттеу объектісі ретінде сипаттай отырып, бұл оның көрсеткіштерінің белгілі бір криминогендік факторларға қайталануынан, тұрақты тәуелділігінен тұратын өзіндік статистикалық заңдылыққа ие жалпы қылмыстылықтың құрамдас бөлігі болып табылатындығын ескеру қажет. Сондай-ақ, істердің едәуір көп бөлігінде ұйымдасқан қылмыстық топтар мен қауымдастықтар, сондай-ақ олардың мүшелері жасаған қылмыстар арасында тығыз байланыс бар. Сонымен қатар, ұйымдасқан қылмыстылықтың жүйені құраушы факторлардың жиынтығы бар, сондықтан оны басқа қылмыс түрлерінен ажырататын өзіндік күрделі ішкі құрылымы бар.

Зерттеу объектісінің дұрыс анықталуы мен белгіленуі ұйымдасқан қылмыстық іс-әрекеттің осы қылмыс түрінің негізгі белгілері мен мазмұнын ашатын ұғымға айтарлықтай әсер ететіндігі даусыз. Бүгінгі таңда ұйымдасқан қылмыстылық құбылысын білу және зерттеу саласында оның мазмұнын ашатын бірнеше бағыттар бар. Кейбір зерттеушілер, әдетте, қылмыстың ұйымдасқан түрін мүлдем мойындамайды және жоққа шығарады, бұл қылмыстылықтың осы түрін журналисттердің сенсация жасаудағы ең төменгі деңгейге түсуі ретіне балайды.

1991 жылдың қазан айында Суздальда өткен Біріккен Ұлттар Ұйымының Ұйымдасқан қылмыстылықтың проблемалары жөніндегі халықаралық конференциясының құжаттарына сілтеме жасап отырған басқа авторлар, ұйымдасқан қылмыстылықты бизнес ретінде жамылған қылмыстармен айналысатын қылмыскерлердің қауымдастығын тұрақты басқару органдарының қызметі ретінде анықтайды және сыбайлас жемқорлықтың алдын-алу арқылы әлеуметтік бақылаудан қорғау жүйесін жасайды [4, б. 24; 5, б. 10-11; 6, б. 85; 7, б. 415; 8, б. 122; 9, б. 162].

Зерттеушілердің тағы бір тобы ұйымдасқан қылмыстылық ұғымының мазмұнын аша отырып, оның

қаржылық-шаруашылық қызметін негізгі сипаттамалар ретінде, атап айтқанда, қолда бар барлық және мүмкін ықтимал тұтқаларды пайдаланып, қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыру және қылмыстық капиталды қалыптастыру қызметін қарастырады [10, б. 347].

Ұйымдасқан қылмыстылық ұғымының мазмұнын ғылыми тұрғыдан түсінудің келесі бағыттарының өкілдері оның қатаң иерархия, тұрақтылық, пайда табу, іс-әрекеттің мамандануы, ұйымдасуы, бандалық қылмыстық топ мүшелері арасындағы қызметтерді бөлу сияқты белгілерге жүгіне отырып, оны басқа қылмыс түрлерінен ажырататын оның сапалық сипаттамаларын ашады. Сонымен бірге, бұл бағытты зерттеушілер тек өзіне ғана тән белгілерді орнатумен шектеліп, қарастырылып отырған тұжырымдаманың толық ашылатын ғылыми негізделген анықтамасын беруге ұмтылмайды [11, б. 105]. Қарастырылған әлеуметтік құбылысты тек өзіне ғана тән белгілері мен сипаттамалары бар қылмыстылықтың жеке түрі ретінде зерттеуде осындай ғылыми бағыттың болуын атап өту керек. Бұл тенденцияның ең жарқын өкілі - Г.М. Минковский, ол ұйымдасқан қылмыстылықтың белгілері мен элементтерін талдауға сүйене отырып, оны белсенді, жүйелі сипаттағы «тұрақты, иерархиялық, жүйелі түрде жұмыс істейтін қылмыстық құрылымдар (топтар, қауымдастықтар) қатысушылары жасаған» қызметі тікелей немесе жанама өзара күшейтілген немесе үйлестірілген, белгілі бір аумақта немесе белгілі бір аумақта қылмыстық бизнестен барынша пайда алуға бағытталған қылмыстың дербес түрі ретінде ажыратады» [10, б. 347].

Қорытынды

Әр түрлі ғалымдардың пікірлерін қорытындылай келе [12, б. 5-7; 13, б. 156-157; 14, б. 11], ұйымдасқан қылмыстылықтың қазіргі заманғы күйіне тән жалпы келесі белгілерді жатқызаламыз: қылмыстық қауымдастық құрамына кіретін адамдардың тіршілік етуінің негізгі немесе едәуір маңызды көзі болып табылатын жүйелік негіздегі заңсыз қызметі; ұйымдасқан қылмыстық қызметтің субъектілері ұйымдасқан қылмыстық топтар (бірлестіктер, қауымдастықтар) және олардың мүшелері; Қазақстан Республикасындағы ұйымдасқан қылмыстылық көп деңгейлі сипатты иеленеді және латентті болып танылады (әсіресе жоғары және орташа деңгейі), сонымен қатар мемлекет және құқық қорғау органдары тарапынан пара-пар қарсы әрекет болған жағдайда зерттелуі қиындық туғызады; ұйымдасқан қылмыстық топтардың, қылмыстық қауымдастықтарға ұйысуға талпынуы байқалуда, өндірістің, банк жүйесін қылмыстық бақылау арқылы жүзеге асыруда, құқық қорғау және басқару органдарымен сыбайлас жемқорлық байланыста, күзет бюролары, қауіпсіздік қызметі, коммерциялық құрылымдарды бүркемелей отырып өздерінің әрекеттерін жүзеге асырады; ұйымдасқан қылмыстық құрылымдар, әртүрлі коммерциялық құрылымдар құру арқылы мүлікті талан-таражға салу, қылмыстық жолмен табылған қаражаттарды жылыстату, валюталарды шетел банктеріне аудару мақсатында өздерінің қызметін заңдастыру көрініс беруде; ұйымдасқан қылмыстық топтардың арасында өзара қатынастар тұрақтану үстінде, бірақта, қол жеткізілген келісімдер тұрақсыздық сипатты иеленеді; ұйымдасқан қылмыстық топтар мемлекеттік басқару тетіктеріндегі позицияларын, биліктегі өздерінің адамдары немесе сыбайлас жемқорлық байланыстары арқылы пайдалану мүмкіндігі бар.

Біз ұйымдасқан қылмыстылықты зерттеуде оқу объектісін анықтауға ұсынылған тәсіл, қолданыстағы мәселелерді нақтылауға көмектеседі және бұл құбылысты түсіну деңгейін және оған қарсы әрекет ету деңгейін арттырады деп сенеміз.

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

- 1 Кудрявцев В.Н. Стратегии борьбы с преступностью. - М.: Юристъ, 2003. - 352 с.
- 2 Мауленов Г.С. Организованная преступность // В кн.: Криминологическая характеристика и профилактика современных проявлений преступности в Республике Казахстан. - Алматы, 2001. - 381 с.
- 3 Горяинов К.К. Криминологическая обстановка. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1991. - 76 с.
- 4 Криминология: учебник / под ред. Кудрявцева В.Н. - М., 1987. - 512 с.
- 5 Гриб В.Г. Противодействие организованной преступности. - М., 2001. - 94 с.
- 6 Организованная преступность. Криминологическая характеристика современных представлений преступности в Республике Казахстан. - Алматы, 2001. - 381 с.
- 7 Криминология: учебник для бакалавров / Ю.М. Антонян. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2013. - 523 с.
- 8 Жигарев Е.С. Акценты криминологии. - М.: Юрлитинформ, 2017. - 312 с.
- 9 Криминология: учебник для аспирантов / под ред. И.М. Мацкевича. - М.: Норма: ИНФРА - М., 2017. - 368 с.
- 10 Криминология: учебник / под ред. Кузнецовой Н.Ф. и Миньковского Г.М. - М., 1998. - 566 с.
- 11 Теоретические основы предупреждения преступности на современном этапе развития российского общества: монография // П.В. Агапов, Г.В. Антонов-Романовский, В.К. Артеменков [и др.]; под общ. ред. Р.В. Жубрина; Академия Генеральной прокуратуры Российской Федерации. - М.: Проспект 2018. - 656 с.
- 12 Организованная преступность / под ред. А.И. Долговой, С.В. Дьякова. - М.: Криминологическая ассоциация. 1989. - 352 с.

13 Акимжанов Т.К. О некоторых инновационных подходах построения уголовной политики в новой концепции правовой политики Республики Казахстан // *Ғылым - Наука*. - 2020. - №3 (66). – С. 3-12.

14 Алауханов Е.О. Организованная преступность в Казахстане: социальные и процессуально-правовые аспекты: учебное пособие. - Алматы: Издательство «NUPRESS», 2012. -152 с.

REFERENCE

- 1 Kudrjavcev V.N. Strategii bor'by s prestupnost'ju. - M.: Jurist#, 2003. - 352 с.
- 2 Maulenov G.S. Organizovannaja prestupnost' // V kn.: Kriminologicheskaja harakteristika i profilaktika sovremennyh projavlenij prestupnosti v Respublike Kazahstan. - Almaty, 2001. - 381 с.
- 3 Gorjainov K.K. Kriminologicheskaja obstanovka. - M.: VNII MVD SSSR, 1991. - 76 с.
- 4 Kriminologija: uchebnik / pod red.Kudrjavceva V.N. - M., 1987. - 512 s.
- 5 Grib V.G. Protivodejstvie organizovannoj prestupnosti. - M., 2001. - 94 s.
- 6 Organizovannaja prestupnost'. Kriminologicheskaja harakteristika sovremennyh predstavlenij prestupnosti v Respublike Kazahstan. - Almaty, 2001. - 381 s.
- 7 Kriminologija: uchebnik dlja bakalavrov / Ju.M. Antonjan. - 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Izdatel'stvo Jurajt, 2013. - 523 s.
- 8 Zhigarev E.S. Akcenty kriminologii. - M.: Jurlimtinform, 2017. - 312 s.
- 9 Kriminologija: uchebnik dlja aspirantov / pod red. I.M.Mackevicha.- M.: Norma: INFRA – M., 2017. - 368 s.
- 10 Kriminologija: uchebnik / pod red. Kuznecovoj N.F. i Min'kovskogo G.M. - M., 1998. - 566 s.
- 11 Teoreticheskie osnovy preduprezhdenija prestupnosti na sovremennom jetape razvitija rossijskogo obshhestva: monografija // P.V. Agapov, G.V. Antonov-Romanovskij, V.K. Artemenkov [i dr.] ; pod obshh. red. R.V.Zhubrina; Akademija General'noj prokuratury Rossijskoj Federacii. - M.: Prospekt 2018. - 656 s.
- 12 Organizovannaja prestupnost' / pod red. A.I.Dolgovoj, S.V.D'jakova. - M.: Kriminologicheskaja associacija. 1989. - 352 s.
- 13 Akimzhanov T.K. O nekotoryh innovacionnyh podhodah postroenija ugovolnoj politiki v novoj koncepcii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan // *Fylym - Nauka*. - 2020. - №3 (66). – S. 3-12.
- 14 Alauhanov E.O. Organizovannaja prestupnost' v Kazahstane: social'nye i processual'no-pravovye aspekty: uchebnoe posobie. - Almaty: Izdatel'stvo «NUPRESS», 2012. -152 s.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Медет Темирханович Койлыбаев - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты. Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: medete1986@gmail.com

Койлыбаев Медет Темирханович - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, г.Алматы, Утепова, 29. E-mail: medete1986@gmail.com

Medet T. Koilybaev - doctoral student of the Almaty Academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, Almaty, Utepova, 29. E-mail: medete1986@gmail.com

ОСОБЕННОСТИ КРАЖ, СОВЕРШАЕМЫХ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ

Р.Т. Абенов

магистр юридических наук, докторант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Одной из главных задач государства в условиях мирового экономического кризиса наряду с решением социально-экономических проблем, связанных с повышением благосостояния населения, является обеспечение безопасности человека, общества и государства от противоправных посягательств, противодействие преступности в целом. Охрана частной собственности граждан была и остается одной из главных функций государства, закрепленной в Конституции РК, гарантирующей стабильность отношений собственности и условия её защиты. В решении этих важных задач особая роль отводится уголовно-правовым и криминологическим средствам и методам противодействия преступности.

Железнодорожный транспорт является одной из важных базовых отраслей экономики Казахстана, обеспечивает его внутренние и внешние транспортно-экономические связи и потребности населения. Деятельность железнодорожного транспорта как части единой транспортной системы страны способствует нормальному функционированию всех отраслей общественного производства, социальному и экономическому развитию и укреплению обороноспособности государства, международному сотрудничеству Казахстана. В Послании Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 1 сентября 2020 года одной из задач является конкурентоспособность Казахстана, которая должна расти за счет прорывных инфраструктурных проектов, привлечения новых стран и компаний, повышения уровня сервиса и скорости транзитных маршрутов.

Обеспечение скорости перевозок характерны для железнодорожного транспорта. Вместе с тем сервис подразумевает собой обеспечение сохранности имущества физических и юридических лиц, который в первую очередь должен быть ориентирован на превенцию любых правонарушений на ранних стадиях. В статье рассмотрены ключевые аспекты особенностей краж, совершенных на транспорте, которые предполагают под собой выработку последующих криминологических мер в предупреждении краж на объектах железнодорожного транспорта в Республике Казахстан.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, кражи на транспорте, место, умысел.

ТЕМІР ЖОЛ КӨЛІГІНДЕ ЖАСАЛАТЫН ҰРЛЫҚТАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Р.Т. Абенов

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Әлемдік экономикалық дағдарыс жағдайында мемлекеттің басты міндеттерінің бірі халықтың әлауатын арттыруға байланысты әлеуметтік-экономикалық проблемаларды шешумен қатар, адамның, қоғамның және мемлекеттің қауіпсіздігін заңсыз қол сұғушылықтан, тұтастай алғанда қылмысқа қарсы тұруды қамтамасыз ету болып табылады. Азаматтардың жеке меншігін қорғау, ҚР Конституциясында бекітілген меншік қатынастарының тұрақтылығына және оны қорғау жағдайларына кепілдік беретін мемлекеттің басты қызметінің бірі болып қала береді. Осы маңызды міндеттерді шешуде қылмыстық-құқықтық және криминологиялық құралдар мен қылмысқа қарсы тұру әдістері ерекше рөл атқарады.

Теміржол көлігі Қазақстан экономикасының маңызды базалық салаларының бірі болып табылады және де оның ішкі және сыртқы көліктік-экономикалық байланыстары мен халықтың қажеттіліктерін қамтамасыз етеді. Теміржол көлігі, елдің бірыңғай көлік жүйесінің бір бөлігі ретіндегі қызметі қоғамдық өндірістің барлық салаларының қалыпты жұмыс істеуіне, мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық дамуына және де қорғаныс қабілетін нығайтуға, Қазақстанның халықаралық ынтымақтастығына ықпал етеді. Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында аталған міндеттердің бірі, серпінді инфрақұрылымдық жобалар, жаңа елдер мен компанияларды тарту, сервис деңгейін және транзиттік бағыттардың жылдамдығын арттыру есебінен өсуі тиіс Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігі болып табылады. Тасымалдау жылдамдығын қамтамасыз ету теміржол көлігіне тән болып келеді. Сонымен бірге, сапалы қызмет көрсету дегеніміз жеке және заңды тұлғалар мүліктерінің сақталуын қамтамасыз етуді білдіреді, ол бірінші кезекте кез келген құқық бұзушылықтардың алғашқы сатыларында алдын алуға бағытталуы тиіс. Мақалада, Қазақстан Республикасындағы теміржол көлігі объектілеріндегі ұрлықтың алдын алу жағдайындағы криминологиялық шараларды даярлауды көздейтін көлікте жасалатын ұрлықтың негізгі аспектілері қарастырылған.

Түйін сөздер: теміржол көлігі, көліктегі ұрлық, орын, ниет.

FEATURES OF THEFTS COMMITTED ON RAILWAY TRANSPORT

Abenov R.T.

master in Law, doctoral student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev,

Annotation. One of the main tasks of the state in the conditions of the global economic crisis, along with the solution of socio-economic problems associated with improving the well-being of the population, is to ensure the security of the individual, society and the state from illegal encroachments, and to counteract crime in general. The protection of private property of citizens has been and remains one of the main functions of the state, enshrined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan, which guarantees the stability of property relations and the conditions for its protection. In solving these important tasks, a special role is given to criminal-legal and criminological means and methods of countering crime. Railway transport is one of the most important basic sectors of the economy of Kazakhstan, provides its internal and external transport and economic relations and the needs of the population. The activity of railway transport as part of the unified transport system of the country contributes to the normal functioning of all branches of public production, social and economic development and strengthening of the state's defense capability, international cooperation of Kazakhstan. In the Address of the President of the Republic of Kazakhstan to the People of Kazakhstan dated September 1, 2020, one of the tasks is the competitiveness of Kazakhstan, which should grow through breakthrough infrastructure projects, attracting new countries and companies, improving the level of service and speed of transit routes. Ensuring the speed of transportation is typical for railway transport. At the same time, the service involves ensuring the safety of the property of individuals and legal entities, which should primarily be focused on the prevention of any offenses at an early stage. The article considers the key aspects of the peculiarities of thefts committed in transport, which imply the development of subsequent criminological measures to prevent thefts at railway transport facilities in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: railway transport, theft on transport, places, intent.

Введение

Объекты железнодорожного транспорта Казахстана во все времена имели привлекательность криминогенного характера, и преступность в данной сфере хозяйствования в последние годы не имеет тенденции снижения. Более того, она приобретает все более ухищренный, спланированный и организованный характер. В результате совершения исследуемого преступления как физическим, так и юридическим лицам причиняется значительный материальный ущерб, возрастают риски наступления иных негативных последствий.

Говоря об общем состоянии преступности на железнодорожном транспорте Казахстана, следует отметить, что, согласно статистическим данным, кражи за последние 5 лет приобрели массовый характер и стали основным видом преступления против собственности. В общей структуре преступности на железнодорожном транспорте их доля превышает 50 %. При этом их динамика приобрела устойчивый, возрастающий характер. Сказанное позволяет констатировать очевидную необходимость поиска новых уголовно-правовых средств и методов профилактики краж, а равно изыскания возможностей приемлемого, эффективного реформирования действующего законодательства, регламентирующего борьбу с ней.

Основная часть

Одними из условий решения указанных задач являются изучение и анализ специфики краж на железнодорожном транспорте. По нашему мнению, факультативные признаки объективной стороны краж придают особенность этому преступному деянию на транспорте. Как нам представляется, место, время и обстановка совершения краж на транспорте выступают самыми главными условиями её совершения. Кроме того, глубокое исследование вышеуказанной проблемы позволит разработать авторское понимание данного вида краж.

В соответствии с Законом Республики Казахстан «О железнодорожном транспорте» от 08 декабря 2001 года №266, к объектам железнодорожного транспорта относится магистральная железнодорожная сеть, которая представлена системой соединенных между собой магистральных и станционных путей, а также объектов электроснабжения, теплоснабжения, водоснабжения, сигнализации, связи, устройств, оборудования, зданий, строений, сооружений, вокзалов и иных объектов, технологически необходимых для их функционирования, обеспечивающих международные и внутриреспубликанские железнодорожные сообщения [1].

Интересен также другой процессуальный вопрос. Так, прежде чем дать характеристику места совершения краж на транспорте, необходимо выяснить смысловое его значение. Автор «Словаря русского языка» С.И. Ожегов полагает, что: «Место - это пространство, которое занято или может быть занято кем-нибудь, чем-нибудь, на котором что-нибудь происходит, находится или где можно расположиться [2, с.299]. Говоря о месте преступления с позиции юриста, немецкий ученый Жост Бенфлер писал:

«Место преступления - это любое место, в котором действовал преступник или должен был действовать в случае бездействия, где произошел принадлежащий к составу преступления успешный результат или должен был произойти после совершения деяния преступником» [3, с.10] .

Проведенный нами опрос сотрудников следственно-оперативных подразделений Департамента полиции на транспорте МВД РК, а также изучение уголовных дел по исследуемому виду преступления показали, что основными местами совершения краж на объектах транспорта являются грузовой и пассажирский железнодорожный транспорт, железнодорожные вокзалы, перроны и объекты железнодорожных организаций, железнодорожные пути.

Учитывая вышеуказанное, нами предлагается распределить места совершения краж транспорте на три вида:

1. Кражи, совершаемые непосредственно на подвижном составе (в состоянии движения и стоянки).
2. Кражи, совершаемые на недвижимых объектах железнодорожного транспорта (вокзалы, здания, строения и др. объекты, обеспечивающие жизнедеятельность железнодорожного транспорта – *прим. автора*).
3. Кражи, совершаемые на железнодорожных путях (детали верхнего строения путей, электро-сигнальные приборы и т.д. – *прим. автора*).

Здесь следует отметить, что кражи, совершаемые на подвижном составе в состоянии движения и стоянки, имеют особенность в связи с пространственным нахождением объекта и субъекта во время совершения исследуемого преступления. Необходимо отметить, что такого вида деяния предполагают реализацию преступного умысла, выраженную в действиях, направленных на хищение чужого имущества в соотношении с определенным местом, временем и обстановкой. При этом моментом окончания такого вида краж мы понимаем возможность завладения краденым имуществом и распоряжения им.

Под местом совершения краж на подвижном составе понимаются вагоны как грузового, так и пассажирского значения. При этом необходимо учитывать и место нахождения вагонов во время совершения краж, так как в случае нахождения вагона в парке отстоя вагонов местом будет пониматься указанный парк, а в случае нахождения подвижного состава в движении местом будет поезд с указанием его номера, а также вагон, где непосредственно совершено преступление. Учитывая данный факт, как нам представляется, местом совершения кражи необходимо считать, прежде всего, вагон подвижного состава, где она совершена. Применительно к кражам на железнодорожном транспорте можно отметить сложность определения мест краж, совершаемых на подвижном составе в состоянии движения. Здесь необходимо отметить, что под фактическим местом понимается железнодорожный транспорт, а юридически - это транспорт, который находится в определенное время в определённой местности. При этом следует помнить о том, что если в случаях совершения краж на пассажирском транспорте потерпевший может физический обнаружить кражу своего имущества, то в грузовых поездах зачастую преступное посягательство на имущество обнаруживается потерпевшим при приемке груза при выгрузке.

Здесь необходимо отметить, что кражи грузов, совершенные на транспорте, часто имеют латентный характер. Тем самым установление места и времени совершения краж на грузовых поездах сложное явление. В.Н. Кудрявцев отмечал: «Место, время и обстановка совершения преступления представляют собой совокупность конкретных условий, в которых совершается преступное действие (бездействие), развивается объективная сторона и наступает преступный результат» [4, с. 22] .

Из указанного можно сделать вывод о том, что под местом совершения краж на транспорте следует понимать, прежде всего, результат преступного деяния, который считаем моментом окончания преступления. В свою очередь преступный результат — это те последствия, которые имеют значение для наличия состава преступления, т.е. прямо и непосредственно вытекают из данного преступления, без них преступление не может считаться законченным, и сам результат как бы определяет состав данного преступления — убийства, кражи и т.д. [5, с.195-196] . Как нам представляется, следует согласиться с данным мнением. Действительно, специфика краж на транспорте - это преступный результат, который во многих случаях обнаруживается очень поздно и вызывает сложности в раскрытии и в последующем их предупреждении.

Следующей особенностью краж на транспорте является такая составляющая субъективной стороны, как вина в совершении преступления. Здесь следует отметить, что форма вины, прежде всего, выражается в прямом умысле преступного деяния. При совершении краж на объектах железнодорожного транспорта умысел виновного направлен на противоправное и безвозмездное изъятие и (или) обращение чужого имущества в свою пользу. При этом виновный в результате своих преступных действий предвидит причинение негативных последствий в виде ущерба владельцу имущества. В правоприменительной деятельности умысел виновного в зависимости от точности предвидения преступного последствия

классифицирован на определенный (конкретизированный) и на неопределенный (не конкретизированный). При совершении краж на транспорте виновный действует с неопределенным умыслом, то есть предвидит наступления преступных последствий, но не представляет, какими конкретно будут эти последствия. К таким обстоятельствам можно отнести кражи багажа пассажиров или грузобагажа с подвижного состава, где виновный не осознает, какое имущество похищает.

В теории уголовного права по времени формирования умысел подразделяется на заранее обдуманный и внезапно возникший. Анализ уголовных дел по кражам на транспорте по времени формирования умысла показал, что они с заранее обдуманным умыслом совершаются в основном в грузовых поездах, на недвижимых объектах железнодорожного транспорта, а также на железнодорожных путях. В то же время исследуемый вид хищения с внезапно возникшим умыслом в основном совершается в пассажирских поездах.

В современной теории уголовного права Казахстана, России и других государств СНГ является общепризнанной точка зрения, которая заключается в том, что совершить кражу можно только с прямым умыслом, косвенный умысел здесь невозможен [6, с. 38]. Изучение уголовных дел по фактам краж на транспорте в Казахстане подтверждает данную точку зрения.

Заключение

Вышеизложенное позволяет нам сделать следующий вывод о том, что под особенностями краж на транспорте понимаются места совершения краж на железнодорожном транспорте, которые можно подразделить на:

1. Кражи, совершаемые непосредственно на подвижном составе - в вагоне.
2. Кражи, совершаемые на недвижимых объектах железнодорожного транспорта (вокзалы, здания, строения и др. объекты, обеспечивающие жизнедеятельность железнодорожного транспорта).
3. Кражи, совершаемые непосредственно на железнодорожных путях.

Особенностью краж с подвижного состава, а именно грузов, является преступный результат, обнаруженный поздно.

В свою очередь объекты совершения краж на железнодорожном транспорте в Казахстане по времени формирования умысла можно подразделить на два вида:

1. Кражи с заранее обдуманным умыслом совершаются в основном в грузовых поездах, на недвижимых объектах железнодорожного транспорта, а также на железнодорожных путях.
2. Кражи с внезапно возникшим умыслом совершаются в пассажирских поездах.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 О железнодорожном транспорте: Закон Республики Казахстан от 08 декабря 2001 года №266 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000266_
- 2 Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. 18-е изд., стер. - М., 1986. - С. 299.
- 3 Benfer J. Allgemeines Strafrecht. - Köln; Berlin; Bonn; München, 1984. - S. 10.
- 4 Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления. - М., 1960. - С. 22.
- 5 Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве. - М., 1963. - С. 195-196.
- 6 Борчашвили И.Ш. Уголовно-правовые проблемы борьбы с преступлениями против собственности. - Караганда, 1997. - С. 38.

REFERENCES

- 1 O zheleznodorozhnom transporte: Zakon Respubliki Kazahstan ot 08 dekabrya 2001 goda №266 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000266_
- 2 Ozhegov S.I. Slovar' russkogo yazyka / pod red. chl.-korr. AN SSSR N.YU.SHvedovoj. 18-e izd., ster. - M., 1986. - S. 299.
- 3 Benfer J. Allgemeines Strafrecht. - Köln; Berlin; Bonn; München, 1984. - S. 10.
- 4 Kudryavcev V.N. Ob"ektivnaya storona prestupleniya. - M., 1960. - S. 22.
- 5 Brajnin Ya.M. Ugolovnaya otvetstvennost' i ee osnovaniya v sovetskom ugolovnom prave. - M., 1963. - S. 195-196.
- 6 Borchashvili I.Sh. Ugolovno-pravovye problemy bor'by s prestupleniyami protiv sobstvennosti. - Karaganda, 1997. - S. 38.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ришат Талғатұлы Абенов - заң ғылымдарының магистрі, ҚР ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты, полиция капитаны. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: risha13nur.1986@mail.ru

Абенов Ришат Талғатович - магистр юридических наук, докторант Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева, капитан полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: risha13nur.1986@mail.ru

Rishat T. Abenov - master in Law, doctoral student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev, police captain. Kostanay, 11 Abai Avenu. E-mail: risha13nur.1986@mail.ru

ХАЛЫҚТЫ МЕДИЦИНАЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Ж.Ж. Сапаров

докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Бұл мақалада халықты медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алудың кейбір мәселелері қарастырылған. Халықты медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары - бұл құқық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау, зерделеу, жою арқылы құқық тәртібін сақтауға және нығайтуға бағытталған, мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, барлық меншік нысанындағы ұйымдар және Қазақстан Республикасының азаматтары жүзеге асыратын құқықтық, әлеуметтік, экономикалық, ұйымдастырушылық іс-шаралар мен өзге де шаралар кешені. Құқықтық тәрбие - азаматтардың заңға бағынатын мінез-құлқына, құқықтық білім алуға және халықтың құқықтық мәдениетін арттыруға бағытталған білім беру, ақпараттық және ұйымдастырушылық сипаттағы шаралар кешені. Әлеуметтік бейімделу - адамға қоғамда қабылданған мінез-құлық ережелері мен нормаларын белсенді түрде сіңіру процесі, әлеуметтік оңалту - заңсыз мінез-құлық бар адамға құқықтық, әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық көмек көрсетуге бағытталған құқық бұзушылықтың алдын алу жүйесінің органдары мен мекемелері жүзеге асыратын шаралар кешені, сондай-ақ психологиялық немесе моральдық жарақаттануды жеңу процесі. Криминологиялық сараптама - нормативтік құқықтық актілердің жобаларына олардың криминогендік жағдайдың жай-күйіне ықтимал әсерін бағалау үшін жүргізілетін арнайы зерттеу.

Халықты медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алудың жеке шаралары - профилактика жүйесі субъектілерінің әлеуметтік қауіпті жағдайда қалған адамдарды уақтылы анықтау, оларды әлеуметтік оңалту және (немесе) олардың құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу жөніндегі қызметі.

«Ескерту» және «алдын алу» ұғымдары бірыңғай мақсатты бағытта «бірдеңеге жол бермеу» дегенді білдіреді, семантикалық жағынан жақын, бірақ бірдей емес. Құқық бұзушылықтар мен қылмыстарға қатысты олардың мазмұны объектілер мен іске асыру субъектілері бойынша да, халықты медициналық қамтамасыз ету саласында қолданылатын шаралар бойынша да ерекшеленеді.

Түйін сөздер: медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтар, арнайы субъект, қылмыстық құқық бұзушылықтар, қылмыс, қылмыстық теріс қылық, бас бостандығынан айыру.

МЕРЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ МЕДИЦИНСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ

Сапаров Ж.Ж.

докторант

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова

Аннотация. Меры предупреждения правонарушений в сфере медицинского обеспечения населения - это комплекс правовых, социальных, экономических, организационных мероприятий и иных мер, осуществляемых государственными органами, органами местного самоуправления, организациями всех форм собственности и гражданами Республики Казахстан, направленных на сохранение и укрепление правопорядка путем выявления, изучения, устранения причин и условий, способствующих совершению правонарушений. Правовое воспитание - комплекс мер образовательного, информационного и организационного характера, направленных на формирование у граждан установок на законопослушное поведение, получение правовых знаний и повышение правовой культуры населения. Социальная адаптация - процесс активного привития лицу принятых в обществе правил и норм поведения, социальная реабилитация - комплекс мер, осуществляемых органами и учреждениями системы профилактики правонарушений, направленных на оказание правовой, социальной, психологической, педагогической помощи лицу с противоправным поведением, а также процесс преодоления психологической или моральной травмы. Криминологическая экспертиза - специальное исследование проектов нормативных правовых актов, проводимое для оценки их возможного влияния на состояние криминогенной обстановки.

Индивидуальные меры предупреждения правонарушений в сфере медицинского обеспечения населения - деятельность субъектов системы профилактики по своевременному выявлению лиц, оказавшихся в социально опасном положении, их социальной реабилитации и (или) предупреждению совершения ими правонарушений.

Понятия «предупреждение» и «профилактика», означая «недопущение чего-либо» при единой целевой направленности, семантически близки, но не идентичны. Применительно к правонарушениям и преступности их содержание различается как по объектам и субъектам осуществления, так и по используемым мерам в сфере медицинского обеспечения населения.

Ключевые слова: медицинские уголовные правонарушения, специальный субъект, уголовные правонарушения, преступление, уголовный проступок, лишение свободы.

MEASURES TO PREVENT VIOLATIONS IN THE FIELD OF MEDICAL CARE OF THE POPULATION

Saparov Zh.Zh.

doctoral student

Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov

Annotation. Measures to prevent offenses in the field of medical care of the population are a set of legal, social, economic, organizational measures and other measures implemented by state bodies, local self-government bodies, organizations of all forms of ownership and citizens of the Republic of Kazakhstan, aimed at preserving and strengthening the rule of law by identifying, studying, eliminating the causes and conditions that contribute to the commission of offenses. Legal education is a set of educational, informational and organizational measures aimed at forming attitudes to law-abiding behavior among citizens, obtaining legal knowledge and improving the legal culture of the population.

Individual measures for the prevention of offenses in the field of medical support of the population - the activities of the subjects of the prevention system for the timely identification of persons who find themselves in a socially dangerous situation, their social rehabilitation and (or) prevention of their commission of offenses.

The concepts of «prevention» and «prevention», meaning «prevention of something» with a single target orientation, are semantically close, but not identical. In relation to offenses and criminality, their content differs both by the objects and subjects of implementation, and by the measures used in the field of medical support for the population.

Keywords: medical criminal offenses, special subject, criminal offenses, crime, criminal misdemeanor, deprivation of liberty.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, Қазақстан Республикасы азаматтарының денсаулығын сақтауға құқығы бар. Республика азаматтары заңмен белгіленген кепілді медициналық көмектің көлемін тегін алуға хақылы деп көрсетілген [1].

Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодекске сәйкес, денсаулық сақтау дегеніміз - аурулардың алдын алуға және оларды емдеуге, қоғамдық гигиена мен санитарияны қолдауға, әрбір адамның тәндік және психикалық денсаулығын сақтауға және нығайтуға, оның ұзақ жыл белсенді өмір сүруін қолдауға, денсаулығынан айырылған жағдайда оған медициналық көмек беруге бағытталған саяси, экономикалық, құқықтық, әлеуметтік, мәдени, медициналық сипаттағы шаралар жүйесі [2].

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына сәйкес, қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу қылмыстық заңнаманың басты міндеттерінің бірі болып табылады [3].

Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәліметіне сәйкес, Қазақстан Республикасында соңғы бес жылда тіркелген медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың саны туралы статистикалық деректерді талдау жасалған санын көрсетеді, талдауға сәйкес: 2016 жылы – 590, 2017 жылы – 384, 2018 жылы – 443, 2019 жылы – 474 және 2020 жылы - 416 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелген [4].

Негізгі бөлім

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына сәйкес, медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтар, Қылмыстық кодекстің 12-тарауында және келесі қылмыстық құқық бұзушылықтардан тұрады: 317-бап. Медицина немесе фармацевтика жұмыскерінің кәсіптік міндеттерін тиісінше орындамауы; 318-бап. Клиникалық зерттеулер жүргізу тәртібін және профилактиканың, диагностиканың, емдеудің және медициналық оңалтудың жаңа әдістері мен құралдарын қолдану тәртібін бұзу; 319-бап. Жүктілікті жасанды үзуді заңсыз жүргізу; 320-бап. Медициналық көмек көрсетпеу; 321-бап. Медицина қызметкері құпиясын жария ету; 322-бап. Заңсыз медициналық және фармацевтикалық қызмет және есірткі немесе психотроптық заттарды алуға құқық беретін рецептілерді немесе өзге де құжаттарды заңсыз беру не қолдан жасау; 323-бап. Жалған дәрілік заттармен немесе медициналық бұйымдармен жұмыс істеу [3].

Құқық бұзушылық профилактикасы туралы заңына сәйкес, заңға мойынсынушылық мінез-құлық - адамның Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген мінез-құлық нормаларына сәйкес келетін, адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтарын, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін бұзбайтын саналы мінез-құлық; құқық бұзушылық профилактикасы - құқық бұзушылық жасауға итермелейтін себептер мен жағдайларды анықтау, зерделеу, жою арқылы құқықтық тәртіпті сақтауға және күшейтуге бағытталған, құқық бұзушылық профилактикасының субъектілері жүзеге асыратын құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық шаралар кешені; құқық бұзушылық профилактикасының субъектілері - құқық бұзушылық профилактикасын жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, ұйымдары мен азаматтары болып табылады [5].

Шешуді қажет ететін теориялық мәселелердің қатарына халықты медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары, сондай-ақ олардың мәнін анықтау кіреді. Оларды түсінудің әр түрлі тәсілдері қызметінің түрлерін нақты ажыратуға, оның субъектілерін, олардың құзыреті мен жауапкершілігін, жүзеге асыру шараларын белгілеуге, сондай-ақ профилактикалық ықпал ету объектілерін нақтылау болып табылады.

Халықты медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтар профилактикасы жалпы, арнаулы және жеке шаралар арқылы жүзеге асырылады [5].

Медицина қызметкері өзінің кәсіби міндеттеріне ұқыпсыз немесе адал қарамау салдарынан жасаған қылмыстық құқық саралау, қылмыстық жауапкершілікке тарту және жаза тағайындау үшін өте маңызды.

С.М. Рахметов, И.И. Роговтың пікірінше, медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтың бірі медицина немесе фармацевтика жұмыскерінің кәсіптік міндеттерін тиісінше орындамауы қылмысының кінәсін анықтауда абайсыз кінәмен сипатталады [6, б. 247].

Құқық бұзушылықтарды ескерту және құқық бұзушылықтардың алдын алу ұғымдары бірыңғай мақсатты бағытта «бірдеңеге жол бермеу» дегенді білдіреді, ұғымы жағынан жақын, бірақ бірдей емес. Құқық бұзушылықтарға қатысты олардың мазмұны объектілер мен іске асыру субъектілері бойынша да, қолданылатын шаралар бойынша да ерекшеленеді.

Біздің ойымызша, құқық бұзушылықтардың алдын алуды қылмыстың алдын алу мен жекелеген қылмыстарды жасаудың ажырамас бөлігі ретінде қарастыру өте орынды болып көрінеді. Сонымен қатар, қылмыстың алдын алу, қылмыстарға жол бермеу, олардан адамдарды, қоғамды, мемлекетті қорғау жөніндегі барлық шараларды көрсете отырып, алдын алудың барлық басқа түрлеріне қатысты жалпы ұғым ретінде әрекет етеді. Осы көрсетілген түсінік халықты медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу шараларына қатысты болып табылады.

Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасының жүзеге асырылуы келесі негіздерден тұрады: республикада халық санының 17 417,7 мың адамнан (2015 жылғы 1 қаңтардағы ахуал) 18 157,0 мың адамға дейін (2018 жылғы 1 қаңтардағы ахуал) ұлғайғаны; күтілетін өмір сүру ұзақтығының өсуі 2015 жылмен салыстырғанда (71,62 жыл) шамамен 8 айға ұлғайып, 2017 жылы 72,41 жасты құрағаны; халықтың жалпы өлімі 4,9 %-ға (2015 жылы – 1000 тұрғынға шаққанда 7,47, 2017 жылы – 7,15) төмендегені; нәресте өлімі 15,3 %-ға төмендегені (2015 жылы – 1000 тірі туғандарға шаққанда 9,37, 2017 жылы – 7,93); халықтың туберкулезбен сырқаттануының 10,0 %-ға төмендегені (2015 жылы – 100 000 тұрғынға шаққанда 58,5, 2017 жылы – 52,2) және өлімнің 1,3 есеге төмендегені (2015 жылы – 1000 тұрғынға шаққанда 4,1, 2017 жылы – 3,0); адамның иммун тапшылығы вирусының жұқтырылған иммун тапшылығы синдромының АИТВ/ЖИТС таралуының шоғырландырылған сатыда тұрғаны (2015 жылы – 0,22, 2017 жылы – 0,212) байқалды.

Біріккен Ұлттар Ұйымы агенттіктерінің Ведомствоаралық тобының растауы бойынша, ана, нәресте және бала өлімі көрсеткіштерінің төмендеуі Қазақстанға 4 және 5-ші тұрақты даму мақсаттарына (бала және ана өлімі) қол жеткізуге мүмкіндік берді.

Халық денсаулығы көрсеткіштерінің оң серпініне қарамастан, қазақстандықтардың күтілетін өмір сүру ұзақтығы ЭЫДҰ-ға мүше елдермен салыстырғанда шамамен 10 жылға аз. Ерлер мен әйелдердің күтілетін өмір сүру ұзақтығы арасындағы едәуір айырма (2015 жылы – 9,15 жас) сақталып отыр, еңбекке қабілетті жастағы ерлердің өлімі әйелдермен салыстырғанда 24 %-ға жоғары.

Жарақаттану Қазақстан үшін ғана емес, әлемнің көптеген елдері үшін де қазіргі заманның маңызды медициналық-әлеуметтік проблемаларының бірі болып қалып отыр. Қазақстанда жарақаттанушылық халықтың сырқаттануы, уақытша еңбекке жарамсыздық пен өлім құрылымында екінші орында, мүгедектікке бастапқы шығу бойынша – үшінші орында. Сонымен қатар, әр түрлі жарақат алған адамдарды оңалту және олардың еңбекке жарамдылығын қалпына келтіру бойынша жүйелі тәсіл жоқ.

2017 жылы бақылауға алынған барлық жүкті әйелдердің ішінде дені сау әйелдердің үлесі 42 %-ды құрады. Тиісінше, жүктілік кезінде экстрагениталды патологиямен 58 % зардап шекті. Оның ішінде 32 % – жүкті әйел анемиямен, 10 % – несеп жолдары жүйесі, 6 % – қан айналым ағзаларының ауруларымен, 3,7 % – эндокриндік жүйелерінің, тыныс алу ауруларымен – 3,2 %, 1,7 % – жүкті әйел ас қорыту ағзалары ауруларымен зардап шегеді.

Созылмалы ауруларды басқару бағдарламасы енгізілді. Ол қант диабеті, артериялық гипертензия, созылмалы жүрек функциясының жетіспеушілігі сияқты аурулары бар пациенттерді белсенді қадағалап қарауға негізделген. Бұл ретте, пациент ауруларды басқару бағдарламасына қатысу туралы келісімге қол қояды, оны жетекшілік ететін жалпы практика дәрігері және пациентті клиникалық-диагностикалық іс-шаралар өткізу, дәрі-дәрмектерді қабылдауды бақылау және динамикалық байқау жоспарын құруды жүргізуге арнайы оқытылған мейіргер мерзімдік негізде шақырады. Пациент өзін-

өзі бақылау және дәрілерді қабылдау күнделігін жүргізеді.

Осылайша, ауруды емдеудің және асқынулардың алдын алудың дербес белсенділік тәсілін дәрігер де, пациент те енгізуде [7].

Е.О. Алаухановтың пікірінше, құқық бұзушылықтардың алдын алу шараларының арнайы ескерту шарасы тар мағынада қылмыстарды тергеу, оларды соттау және жазаны өтеу кезінде, кейбір жағдайларда пенитенциарлықтан кейінгі қадағалауды белгілеу кезінде қол жеткізілетін нақты қылмыстық әрекеттердің себептері мен жағдайларын жоюға бағытталған. Бұл қызметтің субъектілері - прокуратура, соттар, ішкі істер органдары [8, б. 45].

Аталған медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу шараларын құқық қорғау органдарының қызметкерлері ғана емес, бірінші кезекте мемлекеттік мекемелердің (әлеуметтік, медициналық, білім беру), кәсіпорындардың, қоғамдық ұйымдардың, бұқаралық ақпарат құралдарының, жалпы қоғамның өкілдері жүзеге асырады. Бұл жұмыстың көлемі әлдеқайда көп және қабылданған шаралар құқық бұзушылықтардың арнайы криминологиялық алдын-алуды жүзеге асыруға қарағанда әр түрлі.

Осылайша, медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың мен қылмыстардың алдын алу жалпы және жеке сипаттағы шараларды іске асыруды қамтитын алдын алудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Г.Р. Рустемованың пікірінше, медицина саласында, атап айтқанда, трансплантологияда қылмыстың белгілі бір криминологиялық ерекшеліктері бар. Бұл қылмыстар ұлттық шекарадан асып кетті. Олармен күрес бүкіл әлемдік қоғамдастықтың күш-жігерін үйлестіруді талап етеді [9, б. 57].

Осылайша, медициналық көмектің белгіленген ережелерін сақтауға бағытталған қоғамдық қатынастар қосымша тікелей объект болып табылады.

Айта кету керек, әрдайым медициналық қызметкердің қауіпті әрекеттері оң нәтижеге әкелуі мүмкін емес, бірақ бұл олардың негізсіздігін білдірмейді.

Е.В. Еспергенованың сөзінше, клиникалық зерттеу жүргізетін және медициналық тәуекелге баратын медицина қызметкерінің осы салада тиісті білімі, біліктілігі және тәжірибесі болуы тиіс. Егер медицина қызметкерінің тиісті білімі болмаған жағдайда, оның клиникалық зерттеулер жүргізуге құқығы жоқ, әсіресе негізделген қауіп жағдайында [10, б. 25].

Н.С. Джетибаев, Г.А. Куаналиева, М.К. Смагулов пікірлерінше, денсаулықты қамтамасыз ету – Денсаулық сақтау министрлігі қызметінің басты бағыты деп тұжырымдайды. Денсаулықты сақтау, әлеуметтік мәселе ретінде әр түрлі мемлекеттік органдардан әр түрлі салаларда бағдарламалар құруды талап етеді:

- медициналық көмекке мұқтаж барлық адамдарға кепілді медициналық қызмет көрсету;
- профилактикалық іс-шараларға және алғашқы көмек көрсетуді оқытуға баса назар аудару;
- денсаулық сақтау мәселелерін шешуге барлық күштердің қатысуын кеңейту және билікті беру қаржы қаражатын жергілікті деңгейлерге бөлуді қоса алғанда, функциялары;
- медициналық қызмет көрсету мәдениетін арттыру.

Құқық қорғау органдары қылмыстың алдын алудың арнайы субъектілеріне жатады.

Қылмыстың алдын алуда жалпы ішкі істер органдарына үлкен рөл беріледі.

Олардың кәсіби қызметін БҒМ саласындағы қылмыстардың алдын алумен байланыстыра отырып, ішкі істер органдарының негізгі міндеттері мыналар екенін атап өткен жөн:

- 1) қоғамдық тәртіпті қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті, оның ішінде төтенше жағдайы жағдайларында қамтамасыз ету;
- 2) қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу, оларды анықтау және жолын кесу;
- 3) анықтау және алдын ала тергеуді жүзеге асыру.

Қазақстан Республикасының жаңа ҚПК-не сәйкес алдын алу шаралары әрбір қылмыстық істі алдын ала тергеудің ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады.

Тергеушінің бұл жұмысында ең үлкен нәтижеге ұсыныстарда қылмыстық құқық бұзушылықтардың себептерін жою бойынша нақты шараларды жүзеге асыру туралы ұсыныстар берілген жағдайларда қол жеткізіледі.

Прокуратура кез келген заң бұзушылықтарды анықтауға және жоюға шаралар қабылдайды, денсаулық сақтау саласындағы ҚР Конституциясына қайшы келетін құқықтық актілерге (бұйрықтар, нұсқаулықтар, ережелер және т.б.) наразылық білдіреді. Прокурорлық қадағалау, сот медициналық қызметте құқық бұзушылық туралы қылмыстық істі сотқа дейінгі тергеп-тексеру немесе одан әрі іс жүргізуді тоқтату туралы шешім қабылдаған кезде заңдылық пен негізділіктің маңызды заңды кепілі болып табылады.

Халықты медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары арнайы субъектілеріне Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму

министрлігі жатады, ол өз құзыреті шегінде халық арасында, әсіресе ЖҚТБ-ның, инфекциялық және басқа да аурулардың алдын алу бойынша медициналық білімді насихаттауды жүргізуге тиіс. Ол сондай-ақ құқықтық тәрбие, медицина қызметкерлерінің құқықтық мәдениеті деңгейін көтеру бойынша жұмыс жүргізуге міндетті.

Медициналық көмектің сапасын ведомстволық бақылау және оның жүйесі нақты пациенттерге медициналық көмек көрсету процесін сараптаудан бастап, басқарушылық шешімдердің іске асырылуын бақылауға дейінгі кадрлық мәселелерді қамтиды [11, б. 45].

Құқық бұзғышылықтардың алдын алу есебінде: ЖҚТБ немесе соз ауруларына байланысты медициналық есепте тұрған, егер олардың мінез-құлқы басқа адамдардың денсаулығына қатер төндіруі мүмкін болса; есінің дұрыстығы шеңберінде медициналық (психиатриялық) есепте тұратын психикалық ауытқулары бар адамдар; медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары қолданылған осы есепте тұрған адамдар да қойылуы мүмкін.

Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын бұзу мүмкіндігін болдырмау мақсатында аталған адамдардың тізбесі Қазақстан Республикасының арнайы нормативтік құқықтық актісімен айқындалуға және бекітілуіне тиіс.

Қорытынды

Халықты медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары мәселелерінде Қазақстан Республикасы заңнамасын қолданудың мәселелерін зерттеу нәтижелері мынадай қорытынды тұжырымдар жасауға, қолданыстағы заңнаманы және оны қолдану тәжірибесін жетілдіру бойынша ұсыныстар тұжырымдауға мүмкіндік береді:

- халықты медициналық қамтамасыз ету саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары мәселелерін реттейтін құқықтық нормалардың әлеуметтік шарттылығын дамыту;
- азаматтарды медициналық қамтамасыз етудің неғұрлым тиімді жүйесін және тұтастай алғанда денсаулық сақтау жүйесін құру қажеттігінен туындайды. Осыған байланысты медицина саласындағы қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу құралдары және ең алдымен, медициналық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықты көздейтін заңнаманың нормаларын қатаңдату;
- медициналық құқық бұзушылықтардың қоғамдық қауіптілігінің жоғары дәрежесінде медициналық құқық бұзушылықтар жасауға байланысты туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейтін заңнаманың тиісінше жұмыс істеуін қамтамасыз ету аса қажет болып көрінеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылы 30 тамызда қабылданған // www.adilet.kz
- 2 Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы: Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ Кодексі // www.adilet.kz
- 3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі // www.adilet.kz
- 4 Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті // www.gamgor.kz
- 5 Құқық бұзушылық профилактикасы туралы: Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі № 271-IV Заңы.
- 6 Рахметов С.М., Рогов И.И. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2016. – 752 с.
- 7 Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған «Денсаулық» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 15 қазандағы № 634 қаулысы.
- 8 Алауханов Е.О. Криминология: Общая и Особенная части. / Е.О. Алауханов – Алматы: Жеті жарғы, 2008. – 664 с.
- 9 Профилактика преступлений в сфере медицинского обслуживания населения // Избранные труды: монография / Рустемова Гаухар Рустембековна. - Астана, 2012.
- 10 Еспергенова Е.В. Проблемы совершенствования уголовно правовой нормы, предусмотренной ст. 318 УК РК // Вестник института законодательства Республики Казахстан. – 2017. – № 3 (48). – С. 158-165.
- 11 Джетибаев Н.С., Куналиева Г.А., Смагулов М.К. Некоторые меры профилактики медицинских уголовных правонарушений // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. – 2018. – № 4(125). – С.52.

REFERENCES

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan was adopted at the republican referendum on August 30, 1995 // www.adilet.kz
- 2 Code of the Republic of Kazakhstan dated July 7, 2020 No. 360-VI ZRK «On the health of the people and the health care system» // www.adilet.kz
- 3 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V

SAM // www.adilet.kz

4 Committee on Legal Statistics and Special Records of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan // www.gamgor.kz

5 Law of the Republic of Kazakhstan dated April 29, 2010 No. 271-IV "On the prevention of offenses"

6 Rakhmetov S. M., Rogov I. I. Commentary to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. - Almaty: LLP "Publishing House" Norma-K", 2016. - 752 P.

7 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated October 15, 2018 No. 634 "On Approval of the State Program for the development of healthcare of the Republic of Kazakhstan "Densaulyk" for 2016-2019.

8 Alaukhanov E.O. Criminology: General and Special parts / E.O. Alaukhanov. - Almaty: Zheti zhargy, 2008. - 664 p.

9 Prevention of crimes in the field of medical care of the population // Selected works: Monograph of Rustemova Gaukhar Rustembekovna. - Astana, 2012.

10 Espergenova E.V. Problems of improving the criminal law norm provided for in Article 318 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan // Bulletin of the Institute of Legislation of the Republic of Kazakhstan. – 2017. – № 3 (48). – Pp. 158-165.

11 Jetibaev N. S., Kuanalieva G. A., Smagulov M. K. Some measures of prevention of medical criminal offenses / / L.N. Gumilev atyndagy Euraziya ulttyk universitetinin Khabarshysy. – 2018. – № 4(125). – P. 52.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Жансерик Жайшылыкович Сапаров - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, полиция подполковнигі. Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: inkarainel@mail.ru

Сапаров Жансерик Жайшиликович - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, подполковник полиции. г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: inkarainel@mail.ru

Zhanserik Zh. Saparov - doctoral student of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, lieutenant colonel of police. Almaty, Utepov street, 29. E-mail: inkarainel@mail.ru

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ МАЛОЗНАЧИТЕЛЬНОСТИ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В ОБЛАСТИ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

М.С. Бекмуханбетов

магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблемных вопросов определения малозначительности административных правонарушений в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов. В настоящее время обеспечение экологической безопасности является одним из основных направлений деятельности государственных органов. Статистика последних лет указывает на ежегодное большое количество совершаемых нарушений природоохранного законодательства. При этом имеют место случаи противоправных посягательств на жизнь и здоровье работников природоохранных организаций.

Президент Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаев в своем Послании народу Казахстана от 2 сентября 2019 года «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» указал на то, что браконьерство пустило глубокие корни, в том числе при попустительстве правоохранительных органов. При этом браконьеры экипированы, вооружены, чувствуют свою безнаказанность. Также Президент поручил Правительству в течение двух месяцев принять меры по ужесточению наказания за совершение правонарушений в области охраны окружающей среды. В свете реализации вышеуказанного Послания, в 2020 году были пересмотрены нормы об ответственности за отдельные нарушения природоохранного законодательства, предусматривающие более строгие санкции в отношении правонарушителей.

Однако при этом остались без внимания законодателя вопросы освобождения от административной ответственности лиц, совершивших малозначительные правонарушения в области охраны окружающей среды. В настоящее время данный правовой механизм не лишен проблем правового и организационного характера, способствующих редкому его применению в практике органов внутренних дел.

Автором проанализированы соответствующие нормативные акты, статистические данные, а также труды ученых. На основе проведенного научного анализа выработаны предложения по совершенствованию правового регулирования определения малозначительности административных правонарушений в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов.

Ключевые слова: охрана окружающей среды, экологическая безопасность, органы внутренних дел, природоохранная полиция, административные правонарушения, предупреждение и профилактика правонарушений.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫН АЙҚЫНДАУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

М.С. Бекмуханбетов

магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақала қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың маңыздылығын анықтаудың проблемалық мәселелерін зерттеуге арналған. Қазіргі уақытта экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мемлекеттік органдар қызметінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Соңғы жылдардағы статистика жыл сайын жасалатын табиғат қорғау заңнамасын бұзушылықтардың үлкен санын көрсетеді. Бұл ретте табиғат қорғау ұйымдары қызметкерлерінің өмірі мен денсаулығына құқыққа қарсы қол сұғушылық жағдайлары орын алған.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж.К. Тоқаев өзінің 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауында браконьерліктің, оның ішінде құқық қорғау органдарының салғырттығынан тамыры тереңде жатқанын атап өтті. Бұл ретте браконьерлер жарақталған, қаруланған, өздерінің жазасыздығын сезінеді. Сондай-ақ, Президент Үкіметке екі ай ішінде қоршаған ортаны қорғау саласында құқық бұзушылық жасағаны үшін жазаны қатаңдату жөнінде шаралар қабылдауды тапсырды. Жоғарыда аталған Жолдауды іске асыру аясында 2020 жылы құқық бұзушыларға қатысты қатаң санкцияларды көздейтін табиғат қорғау заңнамасын жекелеген бұзушылықтар үшін жауапкершілік туралы нормалар қайта қаралды.

Алайда, қоршаған ортаны қорғау саласында елеусіз құқық бұзушылық жасаған адамдарды әкімшілік жауапкершіліктен босату мәселелері заң шығарушының назарынан тыс қалды. Қазіргі уақытта бұл құқықтық тетік оны ішкі істер органдарының тәжірибесінде сирек қолдануға ықпал ететін құқықтық және ұйымдастырушылық сипаттағы проблемалардан айырылған жоқ.

Автор тиісті нормативтік актілерді, статистикалық мәліметтерді, сондай-ақ ғалымдардың еңбектерін талдады. Жүргізілген ғылыми талдау негізінде қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың маңыздылығының аздығын айқындауды құқықтық реттеуді жетілдіру бой-

ынша ұсыныстар әзірленді.

Түйін сөздер: қоршаған ортаны қорғау, экологиялық қауіпсіздік, ішкі істер органдары, табиғатты қорғау полициясы, әкімшілік құқық бұзушылықтар, құқық бұзушылықтардың алдын алу.

PROBLEMATIC ISSUES OF DETERMINING THE INSIGNIFICANCE OF ADMINISTRATIVE OFFENSES IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION

Bekmuhanbetov M.S.

postgraduate student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev

Annotation. The article is devoted to the study of problematic issues of determining the insignificance of administrative offenses in the field of environmental protection and the use of natural resources. Currently, ensuring environmental safety is one of the main activities of state bodies. Statistics of recent years indicate an annual high number of violations of environmental legislation. At the same time, there are cases of illegal attacks on the life and health of employees of environmental organizations.

President of the Republic of Kazakhstan K. Tokayev in his Address to the people of Kazakhstan dated September 2, 2019 "Constructive public dialogue – the basis of stability and prosperity of Kazakhstan" pointed out that poaching has taken deep roots, including with the connivance of law enforcement agencies. At the same time, poachers are equipped, armed, and feel their impunity. The President also instructed the Government to take measures within two months to toughen the punishment for committing offenses in the field of environmental protection. In the light of the implementation of the above-mentioned Message, in 2020, the rules on liability for individual violations of environmental legislation were revised, providing for stricter sanctions against offenders.

However, at the same time, the legislator did not pay attention to the issues of exemption from administrative liability of persons who committed minor offenses in the field of environmental protection. Currently, this legal mechanism is not without problems of a legal and organizational nature, contributing to its rare application in the practice of internal affairs bodies.

The author analyzes the relevant regulations, statistical data, as well as the works of scientists. On the basis of the conducted scientific analysis, proposals were developed to improve the legal regulation of determining the insignificance of administrative offenses in the field of environmental protection and the use of natural resources

Keywords: environmental protection, environmental safety, internal affairs bodies, environmental police, administrative offenses, prevention and prevention of offenses.

«Недавние трагические события вскрыли
и проблему браконьерства как опаснейшей формы
организованной преступности»
К.-Ж.К. Токаев, 2 сентября 2019 г.

Введение

Обеспечение экологической безопасности является одной из важных составляющих государственной политики Республики Казахстан. Статьей 31 Конституции Республики Казахстан предусмотрено, что государство ставит целью охрану окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья человека, а сокрытие должностными лицами фактов и обстоятельств, угрожающих жизни и здоровью людей, влечет ответственность в соответствии с законом [1].

Президент Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаев в своем Послании народу Казахстана от 2 сентября 2019 года «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» указал на проблему браконьерства, как опаснейшую форму организованной преступности. Главой государства было отмечено, что браконьерство пустило глубокие корни, в том числе при попустительстве правоохранительных органов, а браконьеры безжалостно уничтожают наше национальное богатство – природу Казахстана [2].

В соответствии с пунктом 6 статьи 4 Закона Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» экологическая безопасность является одной из составляющих национальной безопасности и определяется как состояние защищенности жизненно важных интересов и прав человека и гражданина, общества и государства от угроз, возникающих в результате антропогенных и природных воздействий на окружающую среду [3]. Соответственно, угроза экологической безопасности вполне может расцениваться как подрыв национальной безопасности нашего государства.

Официальная статистика свидетельствует о ежегодных многочисленных нарушениях природоохранного законодательства. К примеру, за 11 месяцев 2019 года было совершено 11 551 административное правонарушение в области охраны окружающей среды [4]. По сравнению с 2019 году количество указанных нарушений увеличилось в 2020 году на 74 факта [5].

А уже с начала текущего года было выявлено 73 факта нарушения природоохранного законодательства.

При этом к административной ответственности были привлечены 52 физических лица, 17 дел об административных правонарушениях были направлены в судебные органы. У правонарушителей было изъято 9 запрещенных к применению орудий рыболовства, одно огнестрельное оружие и 1655,4 килограмм незаконно выловленной рыбы. На правонарушителей наложены были штрафы на сумму 611,6 тысяч тенге. При этом предварительный ущерб, нанесенный животному и растительному миру, составил 8 642 000 тенге [6].

Приведенные данные свидетельствуют о необходимости усиления борьбы с браконьерством, а в результате этого – предотвращения причинения вреда окружающей среде и обеспечения экологической безопасности в целом.

Основная часть

Необходимо отметить, что различные аспекты охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности в целом ранее рассматривались в трудах ряда ученых. К примеру, С.Д. Бекишева рассматривала в своих трудах проблемы, связанные с лоббированием интересов частных лиц при формировании экологического законодательства Республики Казахстан [7, с. 115].

Правовые вопросы обеспечения экологической безопасности Республики Казахстан исследовались С.О. Станбаевой [8]. Вопросы эколого-правовой культуры граждан и представителей государственных органов Казахстана рассматривались в трудах Л.К. Амандыковой и Е.Т. Рахимова [9].

Вышеизложенное свидетельствует о том, что вопросы обеспечения экологической безопасности вызывают обширный интерес со стороны научного сообщества на протяжении длительного времени. При этом многие аспекты охраны окружающей среды уже неоднократно рассматривались казахстанскими и зарубежными учеными. Однако на сегодняшний день отдельные вопросы природоохранной деятельности остались малоизученными, в частности, связанные с определением малозначительности административных правонарушений в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов. Итак, рассмотрим их более подробно.

В декабре 2017 года в был принят Закон № 127-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях (далее – КРКоАП)». Принятие данного закона повлекло гуманизацию административно-деликтного законодательства, элементы которой в настоящее время реализуются в практике судов и должностных лиц, осуществляющих производство по делам об административных правонарушениях [10].

Применительно к проведенной гуманизации, необходимо выделить следующие ее направления:

- расширение сферы применения альтернативных санкций, предусматривающих возможность наложения более мягких видов административных взысканий;
- пересмотр суммы административных штрафов по отдельным составам правонарушений, в частности ее снижения;
- пересмотр максимальной суммы штрафа, налагаемого на физических лиц, в сторону ее уменьшения;
- нормативное закрепление возможности применения сокращенного порядка производства по делу об административном правонарушении почти по всем видам административных правонарушений;
- внесение в КРКоАП статьи 64-1, предусматривающей возможность освобождения правонарушителей от административной ответственности в связи малозначительностью совершенного правонарушения [10].

Рассматривая все вышеуказанные направления гуманизации, необходимо отметить, что наиболее проблемным для из них для правоприменительной практики является последнее, связанное с применением института малозначительности. Объясняется этом тем, что действующая правовая регламентация процедуры освобождения лица от административной ответственности в связи с малозначительностью правонарушения не лишена отдельных недостатков, требующих своего устранения. При этом стоит признать, что нормативное закрепление такого основания освобождения от административной ответственности как малозначительность, безусловно, является положительным моментом совершенствования административно-деликтного законодательства, поскольку способствует снижению его репрессивности и наряду с этим обеспечивает профилактическую составляющую.

Переходя к содержанию статьи 64-1 КРКоАП, необходимо отметить, что при малозначительности совершенного административного правонарушения судья, орган (должностное лицо), уполномоченный рассматривать дела об административных правонарушениях, может освободить лицо, совершившее административное правонарушение, от административной ответственности, ограничившись устным замечанием. В статье также изложено, что при решении вопроса об освобождении лица от административной ответственности учитываются конкретные обстоятельства совершения административного правонарушения, в том числе личность правонарушителя, а также объект посягательства, а при наличии вреда – его размер [11].

Сложность применения указанной нормы в практике природоохранной полиции заключается в том, что в ней четко не определены пределы малозначительности вреда в стоимостном выражении (месячных расчетных показателей). По сути, понятие малозначительности в таком случае является оценочным, а допустимость его применения по конкретным экологическим правонарушениям устанавливается самим должностным лицом, осуществляющим производство по делу, с учетом примечания к статье 64-1 КРКоАП. Все это приводит к тому, что во многих случаях надзорные органы расценивают применение норм о малозначительности правонарушения как субъективизм должностного лица, осуществляющего производство по делу, связанный с какой-либо личной заинтересованностью в прекращении начатого административного производства. Однако не стоит также отрицать, что такая неточная правовая регламентация малозначительности все же может повлечь злоупотребление полномочиями либо их превышение со стороны должностного лица.

В конечном итоге все эти проблемы приводят к тому, что процедура освобождения правонарушителей от административной ответственности в связи с малозначительностью экологических правонарушений применяется в практике природоохранной полиции крайне редко.

Проведенный сравнительный анализ отдельных статей КРКоАП позволил установить, что в некоторых его нормах четко закреплены размеры значительного и крупного ущерба. К примеру, в примечании статьи 190 КРКоАП указано, что при совершении обмана потребителей значительный ущерб составляет сумма, превышающая один месячный расчетный показатель (далее – МРП), а крупный ущерб – сумма не менее трех МРП. Аналогичное закрепление четких критериев определения ущерба имеет место и в примечании статьи 410 КРКоАП «Нарушение или невыполнение требований пожарной безопасности»: значительный размер ущерба – сумма, превышающая пятьдесят месячных расчетных показателей на момент совершения административного правонарушения [11].

Таким образом, содержание указанных статей свидетельствует о возможности закрепления в нормах КРКоАП четких критериев определения значительного и крупного ущерба. Однако применительно к установлению малозначительности правонарушения либо незначительного ущерба, стоит отметить об отсутствии в КРКоАП точного нормативного их определения, в том числе по делам об административных правонарушениях в сфере охраны окружающей среды.

Именно поэтому четкое нормативное закрепление критериев определения малозначительности правонарушения либо незначительного ущерба имеет свою актуальность и практическую значимость для подразделений природоохранной полиции. Такой подход позволит обеспечить применение института малозначительности правонарушений на должном уровне, снизить репрессивность административного производства и обеспечить профилактическую составляющую данного процесса.

Необходимо также отметить, что статья 64-1 КРКоАП устанавливает условия освобождения лица от административной ответственности, каковыми являются следующие:

- обстоятельства совершенного правонарушения;
- личность правонарушителя;
- объект посягательства;
- размер причиненного вреда [11].

Вместе с тем данные условия не предусматривают точного размера ущерба, который может расцениваться как незначительный, а совершенное правонарушение может быть признано малозначительным. В связи с этим, правоприменитель вынужден будет воздержаться от применения статьи 64-1 КРКоАП с целью избежать возможной негативной оценки его действий надзорными органами по признаку субъективизма принятого процессуального решения об освобождении правонарушителя от административной ответственности.

Четкие критерии установления значительного и крупного ущерба имеют место и нормах Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК), позволяющие разграничить между собой схожие составы уголовных и административных правонарушений в сфере охраны окружающей среды. К примеру, при квалификации административных правонарушений, связанных с нарушением правил охоты либо рыболовства, учитывается изложенная в статьях 382 и 383 КРКоАП формулировка «не содержащее признаков уголовно наказуемого деяния» [11].

При этом одним из основных признаков квалификации указанных правонарушений в качестве уголовных выступает значительный либо крупный ущерб, критерии установления которых закреплены в статье 3 УК РК. Наряду с этим, значительный либо крупный ущерб закреплены в качестве основных квалифицирующих признаков в статьях 335 и 337 УК РК [12].

Указанная правовая регламентация суммы значительного и крупного ущерба позволяет четко разграничить между собой составы уголовных и административных правонарушений, связанных с незаконной охотой или рыболовством, а также вменить правонарушителю соответствующий квали-

фицированный состав уголовного правонарушения. При этом в нормах КРКоАП подобных критериев определения значительного либо крупного ущерба по делам об административных правонарушениях в сфере охраны окружающей среды не имеется.

Необходимо также отметить, что сложность применения статьи 64-1 КРКоАП в практике природоохранной полиции обусловлена отсутствием правового закрепления процедуры документирования принятого по делу процессуального решения. В частности, не предусмотрена обязанность должностного лица составлять протокол об административном правонарушении и выносить постановление по делу. В указанной статье изложено, что должностное лицо может освободить правонарушителя от административной ответственности, ограничившись устным замечанием [11].

Стоит признать, вышеуказанный порядок применения статьи 64-1 КРКоАП является не совсем правильным, поскольку может способствовать злоупотреблению должностными полномочиями со стороны должностных лиц природоохранной полиции. Объясняется это сложностью доказывания в последующем малозначительности правонарушения по причине отсутствия процессуального закрепления факта правонарушения и самое главное – решения о прекращении производства по делу по данному основанию. В такой ситуации также нарушается процессуальная форма производства по делу, поскольку окончательное решение по делу носит устный характер.

На наш взгляд, процедура освобождения лица от административной ответственности в связи с малозначительностью правонарушения в обязательном порядке должна предусматривать как составление протокола об административном правонарушении, так и вынесения постановления о прекращении производства по делу. Такой порядок позволит систематизировать информацию о всех фактах применения статьи 64-1 КРКоАП в отношении правонарушителей и исключит, тем самым, необоснованное освобождение от административной ответственности злостных нарушителей природоохранного законодательства.

Заключение

Таким образом, проведенный анализ проблемных вопросов применения института малозначительности в деятельности природоохранной полиции позволил установить пробелы действующего законодательства об административных правонарушениях, а также сформулировать следующие предложения по их устранению:

- 1) в статьях 382 и 383 КРКоАП необходимо закрепить четкие критерии определения малозначительности правонарушения либо точно установить сумму незначительного ущерба, причиненный в результате совершения правонарушения;
- 2) дополнить статью 64-1 КРКоАП абзацем следующего содержания: «Суд, орган (должностное лицо), принимая решение об освобождении лица от административной ответственности в связи с малозначительностью правонарушения, выносит постановление о прекращении производства по делу по данному основанию».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
- 2 Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана: Послание Главы государства народу Казахстана от 2 сентября 2019 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019>
- 3 О национальной безопасности Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527>
- 4 Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>
- 5 В 2020 году увеличилось число нарушений природоохранного законодательства // <https://oral.tv.kz/ru/news/society/v-2020-godu-uvelichilos-chislo-narushenii-prirodooohrannogo-zakonodatelstva>
- 6 С начала года в Казахстане браконьеры нанесли ущерб природе более 8 миллионов тенге // [1/02/s-nachalagoda-v-kazahstane-brakonery-nanesli-ushherb-prirode-na-bolee-8-mln-tenge/](https://102.s-nachalagoda-v-kazahstane-brakonery-nanesli-ushherb-prirode-na-bolee-8-mln-tenge/)
- 7 Бекишева С.Д. Лоббирование интересов частных лиц при формировании экологического законодательства // Журнал российского права – 2009. - № 8 (152). – С.110-117.
- 8 Станбаева С.О. Правовые вопросы обеспечения экологической безопасности Казахстана // <http://repository.enp.kz/bitstream/handle/123456789/1370/pravovye.pdf>
- 9 Амандыкова Л.К., Рахимов Е.Т. К вопросу экологической безопасности в Республике Казахстан // <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ekologicheskoy-bezopasnosti-v-respublike-kazahstan/viewer>
- 10 О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2017 года № 127-VI ЗРК // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000127>
- 11 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235/k14235.htm>
- 12 Уголовный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

REFERENCES

- 1 Konstitucija Respubliki Kazahstan: prinjata 30 avgusta 1995 goda // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
- 2 Konstruktivnyj obshhestvennyj dialog – osnova stabil'nosti i procvetaniya Kazahstana: Poslanie Glavy gosudarstva narodu Kazahstana ot 2 sentjabrja 2019 goda // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019>
- 3 O nacional'noj bezopasnosti Respubliki Kazahstan: Zakon Respubliki Kazahstan ot 6 janvarja 2012 goda № 527-IV // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527>
- 4 Informacionnyj servis Komiteta po pravovoj statistike i special'nym ucheta General'noj prokuratury Respubliki Kazahstan // <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>
- 5 V 2020 godu uvelichilos' chislo narushenij prirodoohrannogo zakonodatel'stva // <https://oral.tv.kz/ru/news/society/v-2020-godu-uvelichilos-chislo-narushenij-prirodoohrannogo-zakonodatelstva>
- 6 S nachala goda v Kazahstane brakon'ery nanesli ushherb prirode bolee 8 millionov tenge // 1/02/s-nachala-goda-v-kazahstane-brakonery-nanesli-ushherb-prirode-na-bolee-8-mln-tenge/
- 7 Bekisheva S.D. Lobbirovaniye interesov chastnyh lic pri formirovanii jekologicheskogo zakonodatel'stva // Zhurnal rossijskogo prava – 2009. - № 8 (152). – S.110-117.
- 8 Stanbaeva S.O. Pravovye voprosy obespecheniya jekologicheskoy bezopasnosti Kazahstana // <http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/1370/pravovye.pdf>
- 9 Amandykova L.K., Rahimov E.T. K voprosu jekologicheskoy bezopasnosti v Respublike Kazahstan // <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ekologicheskoy-bezopasnosti-v-respublike-kazahstan/viewer>
- 10 O vnesenii izmenenij i dopolnenij v Kodeks Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarushenijah: Zakon Respubliki Kazahstan ot 28 dekabrja 2017 goda № 127-VI ZRK // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000127>
- 11 Kodeks Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarushenijah: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 ijulja 2014 goda № 235-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235/k14235.htm>
- 12 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 ijulja 2014 goda № 226-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Мирас Сәбитұлы Бекмуханбетов – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: mirasbekmuhanbetov@gmail.com.

Бекмуханбетов Мирас Сабитович – магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г.Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: mirasbekmuhanbetov@gmail.com.

Miras S. Bektukhanbetov – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev. Kostanay, 11 Abay Avenu. E-mail: mirasbekmuhanbetov@gmail.com.

ОСОБЕННОСТИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ К АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ЗА ВАНДАЛИЗМ

М.А. Шунушева

магистрант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье рассмотрены особенности квалификации административных правонарушений, связанных с бессмысленным разрушением культурных и материальных ценностей, принадлежащих государству. Приведен анализ всех элементов состава административного правонарушения и дан сравнительный анализ конкурирующей норме Уголовного кодекса Республики Казахстан. Автором сделан вывод о разграничении уголовной от административной ответственности за вандализм, совершенный несовершеннолетними правонарушителями. В работе проанализирован не только основной объект правонарушения, но и факультативный, которым является благополучие населения. Следует отметить, что результаты вандализма причиняют значительный ущерб обществу и не всегда имеется возможность полностью устранить последствия вандализма. В содержании подробно разъяснены понятия, влияющие на квалификацию правонарушения, такие как порча, осквернение, памятники истории и культуры и др. Ответственность несовершеннолетних за вандализм может наступать как уголовная, так и административная, но за административные правонарушения субъектами административной ответственности являются родители несовершеннолетних, которым еще не исполнилось 14 лет. Аналогичные правонарушения, совершенные несовершеннолетними в возрасте после 16 лет, подлежат уголовной ответственности самостоятельно от родителей. Так как за исследуемое административное правонарушение можно установить особые требования к поведению правонарушителя, то в статье сделан обоснованный вывод, что это сделать нельзя, так как субъектом административного правонарушения является несовершеннолетний в возрасте до 16 лет, а установить особые требования к поведению правонарушителя можно только с 16-летнего возраста. Кроме того в статье автором выявлены некоторые иные проблемы привлечения несовершеннолетних к административной ответственности за вандализм и предложены авторские пути их решения.

Ключевые слова: уничтожение имущества, состав правонарушения, несовершеннолетние, вандализм, разрушение культурных ценностей, порча имущества, общественный порядок, общественная нравственность, квалификация вандализма, осквернение зданий, административная ответственность.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫ ВАНДАЛИЗМ ҮШІН ӘКІМШІЛІК ЖАУАПКЕРШІЛІККЕ ТАРТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

М.А. Шунушева

магистрант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада мемлекетке тиесілі мәдени және материалдық құндылықтардың мағынасыз жойылуына байланысты әкімшілік құқық бұзушылықтардың біліктілік ерекшеліктері қарастырылған. Әкімшілік құқық бұзушылық құрамының барлық элементтерін талдау келтірілген және Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің бәсекелес нормасына салыстырмалы талдау берілген. Автор кәмілетке толмаған құқық бұзушылар жасаған вандализм үшін қылмыстық жауапкершіліктен ажырату туралы қорытынды жасады. Жұмыста құқық бұзушылықтың негізгі объектісі ғана емес, сонымен бірге халықтың әл-ауқаты да міндетті емес. Айта кету керек, вандализмнің нәтижелері қоғамға айтарлықтай зиян келтіреді және вандализмнің салдарын толығымен жою әрдайым мүмкін емес. Мазмұн құқық бұзушылықтың біліктілігіне әсер ететін ұғымдар, мысалы: бүліну, қорлау, тарих және мәдениет ескерткіштері және т.б. егжей-тегжейлі түсіндірілді. Кәмілетке толмағандардың вандализм үшін жауапкершілігі қылмыстық және әкімшілік болуы мүмкін, бірақ әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілік субъектілері 14 жасқа толмаған кәмілетке толмағандардың ата-аналары болып табылады. 16 жастан кейінгі кәмілетке толмағандар жасаған осыған ұқсас құқық бұзушылықтар ата-аналарынан дербес қылмыстық жауаптылыққа жатады. Зерттелетін әкімшілік құқық бұзушылық үшін құқық бұзушының мінез-құлқына ерекше талаптар қоюға болатындықтан, мақалада бұл мүмкін емес деген тұжырым жасалды, өйткені әкімшілік құқық бұзушылықтың мәні 16 жасқа дейінгі кәмілетке толмаған бала, ал құқық бұзушының мінез-құлқына ерекше талаптар тек 16 жастан бастап белгіленуі мүмкін. Сонымен қатар, мақалада автор кәмілетке толмағандарды вандализм үшін әкімшілік жауапкершілікке тартудың басқа да мәселелерін анықтап, оларды шешудің авторлық жолдарын ұсынды.

Түйін сөздер: мүліктің жойылуы, құқық бұзушылықтың құрамы, кәмілетке толмағандар, вандализм, мәдени құндылықтардың жойылуы, мүліктің бүлінуі, қоғамдық тәртіп, қоғамдық мораль, вандализмнің біліктілігі, ғимараттарды қорлау, әкімшілік жауапкершілік.

FEATURES OF BRINGING MINORS TO ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR VANDALISM

Shunusheva M.A.
postgraduate student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. The article considers the peculiarities of the qualification of administrative offenses related to the senseless destruction of cultural and material values belonging to the state. The analysis of all elements of the composition of an administrative offense is given and a comparative analysis of the competing norm of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan is given. In other words, the author concludes that criminal and administrative responsibility for vandalism committed by juvenile delinquents is differentiated. The paper analyzes not only the main object of the offense, but also the optional one, which is the well-being of the population. It should be noted that the results of vandalism cause significant damage to society and it is not always possible to completely eliminate the consequences of vandalism. The content explains in detail the concepts that affect the qualification of the offense, such as: damage, desecration, historical and cultural monuments, etc. The responsibility of minors for vandalism can be both criminal and administrative, but for administrative offenses, the subjects of administrative responsibility are the parents of minors who are not yet 14 years old. Similar offenses committed by minors after the age of 16 are subject to criminal liability independently of their parents. Since it is possible to establish special requirements for the behavior of the offender for the studied administrative offense, the article makes a reasonable conclusion that this cannot be done, since the subject of the administrative offense is a minor under the age of 16, and it is possible to establish special requirements for the behavior of the offender only from the age of 16. In addition, the author identifies some other problems of bringing minors to administrative responsibility for vandalism and suggests the author's ways to solve them.

Keywords: destruction of property, composition of the offense, minors, vandalism, destruction of cultural values, damage to property, public order, public morality, qualification of vandalism, desecration of buildings, administrative responsibility.

Введение

Вандализм является одной из видов разрушительного поведения человека. В последние годы борьбу с этим явлением принято считать весьма актуальной темой для обсуждения, так как такие противоправные хулиганские проявления со стороны несовершеннолетних направлены против общепринятых норм морали, которые прямо или косвенно унижают человеческое достоинство. Не смотря на то, что административные правонарушения, предусмотренные статьей 448 КРКоАП, совершаются не часто, но полиция в рамках реализации принципа «нулевой терпимости» должна реагировать на все виды административных правонарушений. Вышеизложенное свидетельствует об актуальности рассмотрения особенностей привлечения к административной ответственности несовершеннолетних правонарушителей.

Экспериментальные методы

При подготовке материала нами были исследованы случаи вандализма, совершенные несовершеннолетними правонарушителями, а также изучена правоприменительная практика органов внутренних дел. Особое внимание было уделено процессу научной квалификации исследуемого административного правонарушения и конкурирующей нормы уголовного кодифицированного законодательства. Также был использован прогностический анализ о возможности установления особых требований к лицам, виновным в совершении вандализма.

Основная часть

Вандализм несовершеннолетних является составной частью криминальных проявлений, посягающих на общественные отношения в сфере обеспечения общественного порядка и нравственности. Факультативным объектом этого правонарушения является материальное благополучие населения, так как процесс восстановления объектов посягательства вандализма связан с существенными материальными затратами государства, а значит и налогоплательщиков Казахстана.

Мы согласны с определением И.Ш. Борчашвили, который комментирует понятие вандализма как антисоциальное явление, означающее бессмысленное разрушение культурных и материальных ценностей, вандализм [1, с. 637].

Объективная сторона исследуемого правонарушения выражается умышленными противоправными действиями в форме:

- 1) осквернения зданий, иных сооружений, памятников истории и культуры, природных объектов, охраняемых государством, мест захоронения людей надписями или рисунками;
- 2) иных действий, оскорбляющих общественную нравственность;
- 3) умышленной порчи имущества на транспорте или в иных общественных местах [2].

Согласно словарным определениям, под памятниками истории и культуры понимаются отдельные

постройки, здания, сооружения и ансамбли, историко-культурные ландшафты и другие достопримечательные места, созданные человеком или являющиеся совместным творением человека и природы, связанные с историческим прошлым народа, развитием общества и государства, включенные в Государственный список памятников истории и культуры.

В статье 4 Закона Республики Казахстан от 2 июля 1992 года № 1488 «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия» определены виды памятников истории и культуры, их охрана и использование. Памятники истории и культуры подразделяются на следующие виды:

- 1) памятники градостроительства и архитектуры;
- 2) памятники археологии;
- 3) ансамбли [3].

Согласно пункту 72 статьи 1 Экологического кодекса Республики Казахстан от 9 января 2007 года № 212, природные объекты - естественные объекты, имеющие границы, объем и режим существования. Государственной охране от уничтожения, деградации, повреждения, загрязнения и иного вредного воздействия подлежат земля, недра, поверхностные и подземные воды; атмосферный воздух; леса и иная растительность; животный мир, генофонд живых организмов; естественные экологические системы, климат и озоновый слой Земли [4].

В кодифицированном законодательстве чаще используют понятия повреждения и уничтожения чужого имущества, а когда заходит речь о вандализме, то употребляется понятие порчи имущества. Порча – это обобщающее понятие. За ним скрывается и повреждение и уничтожение. Это вред, нанесенный имуществу в любом объеме (частичное или полное уничтожение). Если имущество на транспорте полностью или частично уничтожено и не подлежит восстановлению, то это порча. Если имуществу на транспорте причинены поломки, после которых пользоваться имуществом в полной мере невозможно, поскольку его функции нарушены, но они подлежат восстановлению, то это следует квалифицировать как повреждение. Например, повреждение транспортных средств общего пользования и их внутреннего оборудования следует квалифицировать не как вандализм, а по статье 562 КРКоАП. То есть дополнительной квалификации по статье 448 КРКоАП не требуется, если несовершеннолетний ребенок совершил повреждение транспортного средства общего пользования.

Аналогичная квалификация правонарушений должна производиться при умышленной порче имущества в иных общественных местах. Следует отметить, что за вандализм предусмотрена уголовная ответственность по статье 294 УК РК с такими же квалифицирующими признаками, как и в статье 448 КРКоАП. Но квалифицировать вандализм как уголовное правонарушение возможно только, если субъекту правонарушения исполнилось к моменту окончания или пресечения правонарушения шестнадцать лет [5].

В случае, если оскверняющие действия несовершеннолетних в возрасте до 16 лет выражают неуважение к окружающим, нарушают общественный порядок и спокойствие физических лиц в совокупности с вандализмом, то такие действия следует дополнительно квалифицировать по статье 435 КРКоАП. Но в отличие от вандализма, мелкое хулиганство, совершенное несовершеннолетними в возрасте после шестнадцати лет, влечет административную ответственность по статье 434 КРКоАП, а не уголовную.

В соответствии с Нормативным постановлением Верховного Суда Республики Казахстан от 12 января 2009 года «О судебной практике по делам о хулиганстве», хулиганство следует отличать от вандализма, то есть совершения действий, направленных на осквернение зданий или иных сооружений, порчу имущества на общественном транспорте или в иных общественных местах. При вандализме нарушение общественного порядка не во всех случаях является демонстративно дерзким и выражающим явное неуважение к обществу, так как до обнаружения его последствий нарушение общественного порядка остается неизвестным [6].

На основании статьи 28 КРКоАП, субъектами административного правонарушения являются физически вменяемые граждане, достигшие к моменту окончания или пресечения административного правонарушения шестнадцатилетнего возраста. Но по статье 448 КРКоАП субъектом правонарушения могут являться только несовершеннолетние в возрасте до шестнадцати лет, но субъектами административной ответственности являются родители или лица их заменяющие. Причем низший предел возраста малолетнего вандала законом не ограничен.

Субъективная сторона исследуемого административного правонарушения характеризуется умышленной формой вины в виде прямого умысла. Виновный сознает, что нарушает общественный порядок и нормы общественной нравственности и желает этого.

Составлять протокола об административных правонарушениях, предусмотренных статьей 448 КРКоАП, имеют право уполномоченные должностные лица органов внутренних дел (ч. 1 ст. 804

КРКоАП).

Нормативным постановлением Верховного суда Республики Казахстан от 22 декабря 2016 года № 12 «О некоторых вопросах применения судами норм Общей части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях» разъяснен порядок возбуждения дел об административных правонарушениях, предусмотренных ст. 435 КРКоАП. Протокол об административном правонарушении, совершенном лицом в возрасте от 14 до 16 лет, в случаях, когда нормами КРКоАП предусмотрена ответственность родителей или лиц, их заменяющих, составляется в отношении этих лиц. В постановлении, вынесенном по делу об административном правонарушении в отношении таких лиц, должно быть указано, в чем выражается их вина в совершенном правонарушении [5].

Решение о наложении административных взысканий по делам об административных правонарушениях, предусмотренных исследуемой статьей принимают судьи специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних (ч. 2 ст. 684 КРКоАП). То есть участковый инспектор по делам несовершеннолетних, оформляя материал в суд на несовершеннолетнего, должен предусматривать возможность рассмотрения поведения несовершеннолетнего с его родителями и лицами, их заменяющими, на комиссии по делам несовершеннолетних защите их прав. Эта комиссия кроме административного взыскания, налагаемого судом, может применить меры общественного воздействия на несовершеннолетнего и рекомендовать поставить его на профилактический учет.

В соответствии с частью 4 статьи 812 КРКоАП дела об административных правонарушениях несовершеннолетних, их родителей или лиц, их заменяющих, рассматриваются по месту жительства лица, в отношении которого ведется производство по делу об административном правонарушении. Поэтому, если по месту жительства отсутствуют ювенальные суды, рассмотрение дел может производиться в специализированных административных судах.

При рассмотрении дела об административном правонарушении по ходатайству участников производства по делу об административном правонарушении и (или) органов внутренних дел судом могут быть установлены особые требования к поведению лица, совершившего административное правонарушение, предусмотренное статьей 448 КРКоАП (ст. 54 КРКоАП).

Правонарушителем по статье 448 КРКоАП фактически является лицо в возрасте до 16 лет, то к нему нельзя применить меры воспитательного воздействия, так как они могут применяться только к лицам, достигшим ко времени совершения административного правонарушения 16-летнего возраста, но не исполнилось восемнадцать лет (ч. 1 ст. 65 КРКоАП).

Но пункт 22 Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан от 22 декабря 2016 года № 12 предусматривает возможность установления особых требований к поведению несовершеннолетнего. Предусмотренный подпунктом 3) части первой статьи 54 КРКоАП запрет несовершеннолетним посещать определенные места, выезжать в другие местности без разрешения комиссии по защите прав несовершеннолетних может быть назначен судом на срок от трех месяцев до одного года лишь по ходатайству участников производства по делу об административном правонарушении или органов внутренних дел при рассмотрении дела. Такой запрет устанавливается в качестве особого требования к поведению лица, совершившего административное правонарушение, предусмотренное статьей 448 КРКоАП и применяется независимо от назначения взыскания и распространяется на несовершеннолетних, которые привлекаются к административной ответственности повторно [7].

Но так как в нашем случае к административной ответственности привлекается не несовершеннолетний, а его родители и лица, их заменяющие, то установить особые требования к поведению можно только в отношении взрослых лиц. Родители и лица, их заменяющие, сами не совершают хулиганские действия, предусмотренные статьей 448 КРКоАП, поэтому обосновано, что эту статью из перечня статей, перечисленных в статье 54 КРКоАП, следует исключить.

При установлении особых требований к правонарушителю можно установить следующие ограничения:

- 1) вопреки воле потерпевшего разыскивать, преследовать, посещать потерпевшего, вести устные, телефонные переговоры и вступать с ним в контакты иными способами, включая несовершеннолетних и (или) недееспособных членов его семьи;
- 2) приобретать, хранить, носить и использовать огнестрельное и другие виды оружия;
- 3) несовершеннолетним посещать определенные места, выезжать в другие местности без разрешения комиссии по защите прав несовершеннолетних;
- 4) употреблять алкогольные напитки, наркотические средства, психотропные вещества в медицинских целях;
- 5) проживать в индивидуальном жилом доме, квартире или ином жилище с потерпевшим в случае наличия у этого лица другого жилища;

6) являться в органы внутренних дел для профилактической беседы от одного до четырех раз в месяц [8].

Как видим, за противоправное поведение несовершеннолетнего, совершившего вандализм, нет смысла применять вышеперечисленные меры принуждения, предусмотренные ст.54 КРКоАП, к родителям и к лицам, их заменяющим.

Заключение

Таким образом, конкурирующие статьи УК РК и КРКоАП, предусматривающие ответственность за вандализм, имеют одинаковые квалифицирующие признаки объективной стороны правонарушения. Но отличаются тем, что субъектом административного правонарушения является несовершеннолетний правонарушитель в возрасте до 16 лет, а за уголовный проступок ответственности подлежит несовершеннолетний в возрасте старше 16 лет.

Так как к административной ответственности за административный вандализм привлекается к ответственности не несовершеннолетний, а его родители и лица, их заменяющие, то установить особые требования к поведению можно только в отношении взрослых лиц. Родители и лица, их заменяющие, сами не совершают хулиганские действия, предусмотренные статьей 448 КРКоАП, поэтому устанавливать ограничения, предусмотренные статьей 54 КРКоАП, следует считать нецелесообразным и по смыслу они не способствуют профилактике исследуемого административного правонарушения. В этой связи обосновано, что статью 488 КРКоАП необходимо из перечня статей, перечисленных в статье 54 КРКоАП, исключить.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенные части / под общ. ред. И.Ш.Борчашвили. Изд. 2-е – Алматы, 2007. - 992 с.
- 2 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235.
- 3 Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия: Закон Республики Казахстан от 2 июля 1992 года № 1488.
- 4 Экологический кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 года № 212.
- 5 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года №226.
- 6 О судебной практике по делам о хулиганстве: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 12 января 2009 года № 3.
- 7 О некоторых вопросах применения судами норм Общей части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях: Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 22 декабря 2016 года № 12.
- 8 О профилактике бытового насилия. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года №214.

REFERENCES

- 1 Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan. Obshhaja i Osobennye chasti / pod obshh. red. I.Sh. Borchashvili. Izd. 2-e – Almaty, 2007. - 992 s.
- 2 Kodeks Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarushenijah: kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 ijulja 2014 goda № 235.
- 3 Ob ohpane i ispol'zovanii ob#ektov istopiko-kul'tupnogo nasledija: Zakon Respubliki Kazahstan ot 2 ijulja 1992 goda № 1488.
- 4 Jekologicheskij kodeks Respubliki Kazahstan: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 9 janvarja 2007 goda № 212.
- 5 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 ijulja 2014 goda №226.
- 6 O sudebnoj praktike po delam o huliganstve: Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 12 janvarja 2009 goda № 3.
- 7 O nekotoryh voprosah primenenija sudami norm Obshhej chasti Kodeksa Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarushenijah: Normativnoe postanovlenie Verhovnogo suda Respubliki Kazahstan ot 22 dekabnja 2016 goda № 12.
- 8 O profilaktike bytovogo nasilija. Zakon Respubliki Kazahstan ot 4 dekabnja 2009 goda №214.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Мадина Айткаликызы Шунушева - Қазақстан Республикасы ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, полиция аға лейтенанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: shunusheva21@gmail.com

Шунушева Мадина Айткаликызы - магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, старший лейтенант полиции. г.Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: shunusheva21@gmail.com

Madina A. Shunusheva – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev, senior police lieutenant. Kostanay, Abay ave., 11. E-mail: shunusheva21@gmail.com

ПРОБЛЕМАТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПОСЯГАТЕЛЬСТВА НА ЖИЗНЬ ЛИЦА, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩЕГО ПРАВОСУДИЕ И ДОСУДЕБНОЕ РАССЛЕДОВАНИЕ

Ч.А. Исабаев

магистр юридических наук, докторант
Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбұлатова

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы правовой защиты должностного лица, принадлежащего к группе «представители власти», а также вопросы уголовной ответственности за посягательство на его жизнь и здоровье. Выяснилось, что в настоящее время нет законодательного или доктринального определения понятия посягательства, регулируемого ст. 408 УК РК. Это просто термин в национальном уголовном законодательстве. В настоящее время внутреннее законодательство не может обеспечить полноценную правовую защиту сотрудников судебных, специальных государственных и правоохранительных органов и военнослужащих, поэтому необходимо привести в соответствие законодательную базу для их защиты.

Кроме того, необходимо использовать передовой зарубежный опыт. Также следует обратить внимание на тот факт, что сегодняшние условия для сотрудников ОВД являются сложными. Ежедневно сотрудники правоохранительных органов сталкиваются со сложными и опасными ситуациями, очень часто подвергаются психическому и физическому насилию.

Актуальным сегодня является и разработка стратегии повышения устойчивости к стрессу, культурные изменения. Необходимо уменьшить стигматизацию, часто связанную с проблемами психического здоровья, и необходимость развития потенциала для сбора данных о нападениях на сотрудников ОВД.

Ключевые слова: квалификация, преступление, посягательство, ОВД, уголовная ответственность, сотрудник ОВД, защита, безопасность

СОТ ТӨРЕЛІГІН ЖӘНЕ СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРАТЫН АДАМНЫҢ ӨМІРІНЕ ҚОЛ СҰҒУШЫЛЫҚ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ЗЕРТТЕУ ПРОБЛЕМАТИКАСЫ

Ш.А. Исабаев

заң ғылымдарының магистрі, докторант
Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есбұлатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Мақалада «білік өкілдері» тобына жататын лауазымды тұлғаны құқықтық қорғау мәселелері, сондай-ақ оның өмірі мен денсаулығына қол сұғушылық үшін қылмыстық жауапкершілік мәселелері қарастырылады.

Қазіргі уақытта ҚР ҚК-нің 408-бабымен реттелетін қол сұғушылық ұғымының заңнамалық немесе доктриналық анықтамасы жоқ екені анықталды. Бұл ұлттық қылмыстық заңнамадағы термин. Қазіргі уақытта ішкі заңнама сот, арнаулы мемлекеттік және құқық қорғау органдарының қызметкерлері мен әскери қызметшілерді толыққанды құқықтық қорғауды қамтамасыз ете алмайды, сондықтан оларды қорғау үшін заңнамалық базаны сәйкес келтіру қажет. Сонымен қатар, алдыңғы қатарлы шетелдік тәжірибені пайдалану қажет.

Сондай-ақ, ішкі істер органдарының қызметкерлері үшін бүгінгі жағдай күрделі болып табылатынына назар аударған жөн. Күн сайын құқық қорғау органдарының қызметкерлері күрделі және қауіпті жағдайларға тап болады, психикалық және физикалық зорлық-зомбылыққа жиі ұшырайды.

Стреске, мәдени өзгерістерге төзімділікті арттыру стратегиясын әзірлеу бүгінде өзекті болып табылады. Көбінесе психикалық денсаулыққа байланысты стигматизацияны және АТС қызметкерлеріне жасалған шабуылдар туралы мәліметтерді жинау үшін әлеуетті дамыту қажеттілігін азайту қажет.

Түйін сөздер: біліктілік, қылмыс, қол сұғушылық, құқық қорғау, қылмыстық жауапкершілік, қызметкер, қорғаныс, қауіпсіздік.

PROBLEMS OF RESEARCH OF RESPONSIBILITY FOR ENCROACHMENTS ON THE LIFE OF A PERSON EXERCISING JUSTICE AND PRE-TRIAL INVESTIGATION

Isabaev Ch.A.

master in Law, doctoral student
Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov

Annotation. The article deals with the issues of legal protection of an official belonging to the group “representatives of the authorities”, as well as issues of criminal liability for encroachment on his life and health.

It turned out that currently there is no legislative or doctrinal definition of the concept of encroachment, regulated by Article 408 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. It is simply a term in national criminal law. Currently, domestic legislation cannot provide full legal protection for employees of judicial, special State and law enforcement agencies and military personnel, so it is necessary to bring the legislative framework for their protection into line.

In addition, it is necessary to use the best foreign experience.

You should also pay attention to the fact that today's conditions for police officers are difficult. Every day, law enforcement officers face difficult and dangerous situations, and are very often subjected to mental and physical violence.

The development of a strategy to increase resistance to stress and cultural changes is also relevant today. There is a need to reduce the stigma often associated with mental health issues and the need to develop capacity to collect data on assaults on police officers.

Keywords: qualification, crime, abuse, law enforcement, criminal liability, employee, defense, security.

Введение

Осложнение криминальной обстановки в стране связано, прежде всего, с быстрым ростом организованной преступности и значительным увеличением количества насильственных преступлений. Яркое выраженное стремление организованных преступных сообществ, «проникнуть» во властные структуры, органически связано с активизацией насильственных действий, против представителей власти и управления.

Правоохранительная деятельность государства направлена на поддержание верховенства закона и правопорядка. Обеспечение личной безопасности граждан и их имущества - прямая задача органов внутренних дел, для которой они должны отслеживать и контролировать криминогенную обстановку в стране, выявлять и пресекать негативные факторы, создающие предпосылки для ухудшения оперативной обстановки. Именно в процессе повседневной служебной деятельности сотрудники органов внутренних дел нередко становятся объектами криминальных посягательств со стороны криминальных элементов и сочувствующих им людей.

Основная часть

Социальная угроза вступления в силу лиц, осуществляющих правосудие или подготовительное производство (ст. 408 УК РК), относит их к числу наиболее опасных преступлений против отправления правосудия и приговоров (гл. 17 УК РК). Поскольку такое вмешательство, эта двойная опасность затрагивает как интересы государства, так и интересы конкретного человека (работника), а суть общественной угрозы отражается в санкции статьи уголовного закона [1, с. 342].

Несмотря на то, что пресечение «узурпации» в отношении лиц, осуществляющих судебную деятельность или предварительное следствие, санкционировано законом, тем не менее, существуют трудности с квалификацией таких действий.

«Э.Ф. Побегайло относит к посягательству лишь покушение на убийство, но не само убийство, основываясь на трактовке посягательства, как неоконченного действия [2, с. 132].

П.Ф. Гришанин и М.П. Журавлев полагают, что посягательство на жизнь подразумевает убийство, покушение, телесные повреждения. Аналогичного мнения придерживается С.К. Милюков, утверждающий, что посягательство связано не только с покушением на убийство, само убийство, но и с нанесением телесных повреждений [3, с. 21].

В судебной практике исследуемый вопрос также остается малоизученным. В связи с чем, считаем необходимым, что Верховный Суд Республики Казахстан должен предоставить в части правовой защиты лиц, выполняющих служебные и иные функции.

Закон не содержит общего подхода к квалификации «узурпации» в отношении лица, осуществляющего правосудие или досудебное расследование.

Вопрос относительно объекта уголовного деяния также не разрешен.

Принимая во внимание конституционную ценность жизни и здоровья человека, последнее следует признать прямым объектом, о чем неоднократно говорила С.А. Борисихина [4, с. 21].

По нашему мнению, в настоящее время национальное законодательство не способно обеспечить полноценную правовую защиту сотрудников правоохранительных органов. В связи с этим, необходимо актуализировать и привести в соответствие законодательную базу в части правовой защиты вышеуказанных лиц.

В данном вопросе мы солидарны с С.А. Борисихиной. По ее мнению, «замена термина «узурпация» на «убийство и узурпация убийства» полностью устранил несоответствия в признаках объективной стороны состава преступления и повысит эффективность правоохранительной деятельности» [5, с. 27].

М.М. Магомедов также соглашается с позицией С.А. Борисихиной: «Для преступника убийство сотрудника полиции является «ближайшей целью» с точки зрения достижения им ключевой цели. Это является преградой в работе органов внутренних дел» [6, с. 76].

Правовед А.В. Шрамченко предлагает полностью отказаться от термина «посягательство» и ввести «материальную структуру состава» [7, с. 24].

Основной причиной таких радикальных мер правоведы считают особенности толкования судебного решения о «узурпации» с точки зрения русского языка.

В Толковом словаре С.И. Ожегова и Н.Ю. Шведовой термин «посягательство» обозначает собственно «покушение, или попытку покушения» [8].

В Толковом словаре В.И. Даля глагол «посягать» обозначает «покушаться, осмеливаться, замыслить», и так далее [8].

Во-первых, изменение трактовки этого понятия без указания того, что это покушение на жизнь, становится очевидной удачей для криминальных элементов, которым в данном случае предоставляется возможность требовать гораздо менее сурового наказания, чем то, что предусматривается в настоящее время. Кроме того, такое нововведение снизит предотвращение данного вида преступлений.

Во-вторых, в советском уголовном законодательстве было четко прописано, что «покушение на жизнь должно пониматься как убийство, или как попытка убить сотрудников милиции или национальных дружинников в связи с их деятельностью по охране общественного порядка. Такие действия, независимо от наступления «преступного результата», квалифицировались как законченное преступление» [9, с. 608].

Для сотрудников правоохранительных органов этого объяснения было вполне достаточно.

Основная опосредованная цель посягательства на жизнь судей и сотрудников правоохранительных органов, ведущих досудебное расследование, - это социальные отношения, возникающие в результате их служебной деятельности и их родственников. Такое расположение акцентов в опосредованном объекте не указывает на меньшую ценность человеческой жизни по сравнению с ценностью системы управления. Показана только эта группа социальных отношений, которые в большей степени оправдывают антиобщественное преследование данного деяния, т.е. его место в системе уголовных правонарушений [9, с. 26].

Социальная опасность указанных действий остается очень высокой, поскольку они затрагивают не только интересы правоохранительных органов, судов, следственных органов, охрану общественного порядка и общественной безопасности, но и такие фундаментальные преимущества, как здоровье и жизнь человека.

Характеристики сотрудников полиции как участников уголовно-правовых отношений проистекают из их правового статуса, в котором их полномочия играют важную роль [11].

Согласно статье 20 Закона Республики Казахстан от 21.12.1995 N 2707 «Об ОВД РК» [12], «сотрудниками ОВД являются лица, состоящие на службе или в кадрах ОВД, которым в установленном порядке присвоено специальное звание, а также военнослужащие военно-следственных органов и военной полиции МВД. В настоящее время этот закон утратил свою силу в связи с введением в действие нового Закона РК «Об ОВД РК» от 23 апреля 2014 года № 199-V» [13].

В данном варианте этого законодательного акта нет четкого определения «сотрудник ОВД».

По нашему мнению, сотрудник ОВД - это, в первую очередь, человек. Во-вторых, это гражданин Казахстана. В-третьих, он имеет специализированное образование и подготовку, определенные моральные принципы для службы в ОВД. В-четвертых, форма, служебное удостоверение, право на огнестрельное оружие и спецтехнику - проявление статуса сотрудника ОВД. Следовательно, данное лицо может быть идентифицировано как должностное лицо государства. Принадлежность человека к группе «представители власти» очевидна и материализуется в момент умысла совершить против него преступление.

В целом эти особенности отражены в действующем УК РК. Сотрудник ОВД с большей вероятностью определяет особый предмет преступления, чем потерпевший. Этот факт затрудняет криминологическое исследование рассматриваемых групп.

Для сравнения: «в Уголовном кодексе 1959 г. использовалось понятие «сотрудник милиции» и устанавливались конкретные вмешательства в выполнение служебных обязанностей такого лица (включая сопротивление, насилие, покушение на убийство, статьи 191.1-191.2)» [14].

Сотрудник полиции может стать жертвой преступления, особенно при исполнении служебных обязанностей. Целью этих преступлений является воспрепятствование его или ее законной деятельности. В течение периода, не связанного с исполнением служебных обязанностей, попытка может быть предпринята в отношении как нематериальных активов, так и собственности представителя власти. Целью здесь является месть.

Специфика криминализации этих действий заключается в действиях как широкой группы потерпевших (во всех этих композициях речь идет о структурах власти или лицах, имеющих право применять меры безопасности в связи с совершением служебных действий), так и отсутствии диспозиций в сфере уголовного права по этому поводу.

Для сравнения, нами был изучен зарубежный опыт. Соответственно, статья 211 Уголовного кодекса Германии (с поправками 1998 года) [15] касается смерти дежурного полицейского.

Раздел 285 Уголовного кодекса Швейцарии 2007 года [16] устанавливает ответственность за насилие или угрозы в отношении государственных должностных лиц (квалифицируемые как таковые, совершенные в общественном месте).

В Великобритании, Германии, Испании квалифицирующим признаком применения насилия в отношении полицейского является применение оружия.

В Российской Федерации, Республике Беларусь нормы, устанавливающие ответственность за вмешательство в жизнь или применение силы в отношении должностного лица, практически полностью соответствуют положениям ст. 380 УК РК.

Исходя из этого, можно сделать вывод, что уголовно-правовые средства означают, что безопасность сотрудников внутренних органов в правовых системах сделана идентично, с учетом важности функций, выполняемых потерпевшими.

Сегодняшние условия для сотрудников ОВД являются сложными.

Ежедневно сотрудники правоохранительных органов сталкиваются со сложными и опасными ситуациями. В результате многие испытывают множество проблем с физическим и психическим здоровьем. Хотя нападения на офицеров приводят к тревожному числу ранений и смертей сотрудников ОВД, значительная доля ранений и смертей вызвана ДТП, сердечно-сосудистыми и другими заболеваниями, и, к сожалению, даже самоубийствами.

Сотрудники ОВД очень часто подвергаются психическому и физическому насилию.

Казахстанским автором Жолжаксыновым Ж.Б. предложено следующее трактование понятий «физическое насилие», «психическое (психологическое) насилие»:

«Физическим насилием признается умышленное причинение вреда физической неприкосновенности человека...»

Психическим (психологическим) насилием признается умышленное причинение вреда психической неприкосновенности человека. Психологическое насилие имеет место в ситуациях, связанных с осведомленностью лица относительно специфики протекания психических процессов у потерпевшего в силу сложившихся отношений» [17].

Для работы в этом направлении, считаем необходимым, на примере США, создать группу по вопросам безопасности и хорошего самочувствия сотрудников (в США - это OSWG), представляющую собой группу руководителей правоохранительных органов, исследователей, врачей и других заинтересованных сторон.

OSWG продолжает оставаться важным местом для обмена знаниями и распространения передового опыта на местах. В октябре 2017 года OSWG было проведено исследование, согласно которому выявлено следующее [18].

В ходе исследования смертности в полиции исследователи изучали смертность сотрудников полиции и, в частности, полиции в сравнении с населением в целом. Процент смертности офицеров от всех причин смерти был значительно более высоким, чем процент смертности населения Соединенных Штатов в целом в тех же возрастных группах.

Смертность офицеров от всех злокачественных новообразований или рака вместе взятых была значительно выше, чем смертность в общей популяции. Аналогичным образом, смертность от всех заболеваний системы кровообращения была значительно выше, чем смертность среди населения в целом.

46% умерли от сердечно-сосудистых заболеваний.

35% умерли от сердечно-сосудистых заболеваний к 60 годам.

50% умерли в возрасте 65 лет, 66% - в возрасте 70 лет и 80% - в возрасте 75 лет.

Средний возраст смерти офицера составлял 68 лет, что несколько ниже, чем у населения в целом.

Самая ранняя смерть наступила в возрасте 35 лет от сердечного приступа. Средний возраст на момент смерти составлял 65 лет. Офицер полиции имеет примерно 55-процентный шанс умереть в возрасте 55-60 лет.

Ожидаемая продолжительность жизни сотрудника полиции была значительно ниже, чем у населения Соединенных Штатов в целом. Исследование выявило среднюю разницу в 21,9 года между средней продолжительностью жизни мужчины в общей популяции и мужчиной, работающим в полиции.

Таким образом, актуальным сегодня является и разработка стратегии повышения устойчивости к стрессу, культурные изменения. Необходимо уменьшить стигматизацию, часто связанную с проблемами психического здоровья, и необходимость развития потенциала для сбора данных о нападениях на сотрудников ОВД.

Необходимо поднять широкий круг тем, такие как роль и важность руководителей первой и второй линии во всех аспектах безопасности и хорошего самочувствия сотрудников, от установления культуры

организации до наличия навыков распознавания и управления травмами, пережитыми сотрудниками, до использования принципов процедурной справедливости для моделирования поведения, которое снижает стресс и улучшает производительность сотрудников, а также долговечность.

Нами разработаны следующие рекомендации, которые могут улучшить безопасность и хорошее самочувствие сотрудников.

1. Усилить сбор данных (с акцентом на сбор данных на местном уровне) для повышения безопасности и хорошего самочувствия сотрудников:

а) следует собирать данные о ранениях сотрудников;

б) установить исходные условия для оценки состояния здоровья, особенно во время набора на работу;

в) развивать потенциал для интеллектуального анализа данных о нападениях на сотрудников.

2. Изучить обязательные ежегодные проверки психического здоровья:

а) включить проверки после критических инцидентов и разработать национальные стандарты;

б) разработать критерии для проведения проверок психического здоровья.

3. Профилактика, выявление и лечение сердечно-сосудистой системы.

4. Улучшение физической формы:

а) установить требования, касающиеся всех уровней физической подготовки сотрудников и их пригодности к службе;

б) изучить требования к профессиональной подготовке, учитывающие гендерную специфику.

5. Обучать руководителей и менеджеров среднего звена по вопросам, касающимся фитнеса и хорошего самочувствия.

6. Создать каталог или список лучших зарубежных практик:

а) выявлять, оценивать и распространять лучшие зарубежные практики;

б) разработать тематические исследования;

в) выявить и распространить основанные на фактических данных подходы к передовой практике.

7. Изучить возможность разработки или институционализации плана комплексной жизнестойкости, который включал бы вопросы стигматизации и предвзятости в поддержании здоровья.

8. Укрепление служб поддержки семьи и той роли, которую они играют в поддержании устойчивости физического и психического здоровья сотрудников.

9. Продвигать подходы к набору персонала, которые оценивают такие проблемы, как физическое и психическое здоровье.

Также предлагается несколько других рекомендаций:

- применение силы: изучение методов подготовки и политики, которые снижают риск получения травм сотрудниками полиции и подозреваемыми;

- разработка пятиминутных обучающих видеороликов экспертами по предмету;

- разработка комплексных подходов к борьбе с данным видом преступления с использованием целостного подхода, включая организационное здоровье;

- интегрировать специалистов в области психического здоровья в качестве сотрудников полицейских департаментов;

- разработать кампании по восстановлению доверия сообщества.

Заключение

Таким образом, мы рассмотрели вопросы правовой защиты должностного лица, принадлежащего к группе «представители власти», а также вопросы уголовной ответственности за посягательство на его жизнь и здоровье.

Мы выяснили, что именно в процессе повседневной служебной деятельности сотрудники ОВД нередко становятся объектами криминальных посягательств со стороны криминальных элементов и сочувствующих им людей.

В настоящее время нет законодательного или доктринального определения понятия посягательства, регулируемого ст. 408 УК РК. Это просто термин в национальном уголовном законодательстве. В настоящее время внутреннее законодательство не может обеспечить полноценную правовую защиту сотрудников судебных, специальных государственных и правоохранительных органов и военнослужащих, поэтому необходимо привести в соответствие законодательную базу для их защиты.

Изучив отечественный и зарубежный опыт, мы пришли к выводу, что следует обратить внимание на тот факт, что сегодняшние условия для сотрудников ОВД являются сложными. Ежедневно сотрудники правоохранительных органов сталкиваются со сложными и опасными ситуациями, очень часто подвергаются психическому и физическому насилию.

Актуальным сегодня является и разработка стратегии повышения устойчивости к стрессу, культур-

ные изменения. Необходимо уменьшить стигматизацию, часто связанную с проблемами психического здоровья, и необходимость развития потенциала для сбора данных о нападениях на сотрудников ОВД.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / К.А. Барышева, Ю.В. Грачева, Г.А. Есаков [и др.]; под ред. Г. А. Есакова. - М.: Проспект, 2017. - 736 с.
- 2 Побегайло Э.Ф. Уголовное право Российской Федерации. - М., 2016. - 312 с.
- 3 Гришанин П.Ф., Журавлев М.П. Преступления против порядка управления: лекция. - М.: МВШ МООП РСФСР, 1963. - 43 с.
- 4 Борисихина С.А. Уголовно-правовые и криминологические аспекты борьбы с посягательством на жизнь сотрудника правоохранительного органа. - Волгоград, 2014. - 83 с.
- 5 Магомедов М.М. Уголовная ответственность за посягательство на жизнь сотрудника правоохранительного органа: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2009. - 27 с.
- 6 Замосковцев П.В. Уголовная ответственность за посягательства на управленческую деятельность работников милиции и народных дружинников по охране общественного порядка: учебное пособие. - Омск: Омская высшая школа МВД СССР, 1980. - 76 с.
- 7 Шрамченко А.В. Уголовно-правовая защита сотрудников милиции при исполнении ими служебных обязанностей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - СПб., 2004. - 24 с.
- 8 Ожегов, С. И., Шведова, Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Российская АН; Российский фонд культуры. - 3-е изд., стереотип. - М.: АЗЪ, 1996. - 928 с.
- 9 Сб. постановлений Пленумов Верховного суда РФ (СССР, РСФСР) по уголовным делам / авт.-сост. С.Г. Ласточкина, Н.Н. Хохлова. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Проспект, 2000. - 608 с.
- 10 Маркова Т.Ю. Убийство в связи с осуществлением лицом служебной деятельности или выполнением общественного долга: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2003. - 26 с.
- 11 Ларин В.Ю. Уголовно-правовой статус сотрудника органов внутренних дел // Ленинградский юридический журнал. - 2015. - № 2. - С. 206-215.
- 12 Об органах внутренних дел Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 21 декабря 1995 года № 2707 (с изм. и доп. по сост. на 07.03.2014 г.) (утратил силу).
- 13 Об органах внутренних дел Республики Казахстан: Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V (с изм. и доп. по сост. на 01.04.2021 г.).
- 14 Уголовный Кодекс Казахской ССР от 22 июля 1959 г. (с изм. и доп.) (утратил силу).
- 15 Уголовный кодекс ФРГ. - М.: Зерцало, 2004. - С. 76.
- 16 Уголовный кодекс Швейцарии. - СПб.: Юридический центр прессы, 2009. - С. 35.
- 17 Жолжаксынов Ж.Б. Насильственные преступления и пути их предупреждения: дис. ... доктора философии. - Караганда: Карагандинская академия МВД РК, 2019.
- 18 Officer Safety and Wellness Group Meeting Summary Officer Health and Organizational Wellness. Emerging issues and recommendations. COPS 2017

REFERENCES

- 1 Kommentarij k Uголовnomu kodeksu Rossijskoj Federacii (postatejnyj) / K.A. Barysheva, Ju.V. Gracheva, G.A. Esakov [i dr.]; pod red. G. A. Esakova. - M.: Prospekt, 2017. - 736 s.
- 2 Pobegajlo Je.F. Uголовnoe pravo Rossijskoj Federacii. - M., 2016. - 312 s.
- 3 Grishanin P.F., Zhuravlev M.P. Prestuplenija protiv porjadka upravlenija: lekcija. - M.: MVSh MOOP RSFSR, 1963. - 43 s.
- 4 Borisihina S.A. Uголовno-pravovye i kriminologicheskie aspekty bor'by s posjagatel'stvom na zhizn' sotrudnika pravooxranitel'nogo organa. - Volgograd, 2014. - 83 s.
- 5 Magomedov M.M. Uголовnaja otvetstvennost' za posjagatel'stvo na zhizn' sotrudnika pravooxranitel'nogo organa: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. - M., 2009. - 27 s.
- 6 Zamoskovcev P.V. Uголовnaja otvetstvennost' za posjagatel'stva na upravlencheskuju dejatel'nost' rabotnikov milicii i narodnyh družinnikov po ohrane obshhestvennogo porjadka: uchebnoe posobie. - Omsk: Omskaja vysshaja shkola MVD SSSR, 1980. - 76 s.
- 7 Shramchenko A.V. Uголовno-pravovaja zashhita sotrudnikov milicii pri ispolnenii imi sluzhebnyh objazannostej: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. - SPb., 2004. - 24 s.
- 8 Ozhegov, S. I., Shvedova, N. Ju. Tolkovyj slovar' russkogo jazyka: 80000 slov i frazeologicheskikh vyrazhenij / Rossijskaja AN; Rossijskij fond kul'tury. - 3-e izd., stereotip. - M.: AZ##, 1996. - 928 s.
- 9 Sb. postanovlenij Plenumov Verhovnogo suda RF (SSSR, RSFSR) po uголовnym delam / avt.-sost. S.G. Lastochkina, N.N. Hohlova. - 2-e izd., pererab. i dop. - M.: Prospekt, 2000. - 608 s.
- 10 Markova T.Ju. Ubijstvo v svyazi s osushhestvleniem licom sluzhebnoj dejatel'nosti ili vypolneniem obshhestvennogo dolga: avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. - M., 2003. - 26 s.
- 11 Larin V.Ju. Uголовno-pravovoj status sotrudnika organov vnutrennih del // Leningradskij juridicheskij zhurnal. - 2015. - № 2. - С. 206-215.
- 12 Ob organah vnutrennih del Respubliki Kazahstan: Zakon Respubliki Kazahstan ot 21 dekabrja 1995 goda № 2707 (s izm. i dop. po sost. na 07.03.2014 g.) (utratil silu).
- 13 Ob organah vnutrennih del Respubliki Kazahstan: Zakon Respubliki Kazahstan ot 23 aprelja 2014 goda № 199-

V (s izm. i dop. po sost. na 01.04.2021 g.).

14 Uголовnyj Kodeks Kazahskoj SSR ot 22 ijulja 1959 g. (s izm. i dop.) (utratil silu).

15 Uголовnyj kodeks FRG. – M.: Zercalo, 2004. – S. 76.

16 Uголовnyj kodeks Shvejcarii. – SPb.: Juridicheskij centr press, 2009. – S. 35.

17 Zholzhaksynov Zh.B. Nasil'stvennye prestuplenija i puti ih preduprezhdenija: dis. ... doktora filosofii. - Karaganda: Karagandinskaja akademija MVD RK, 2019.

18 Officer Safety and Wellness Group Meeting Summary Officer Health and Organizational Wellness. Emerging issues and recommendations. COPS 2017

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Шыңғыс Айдарұлы Исабаев - Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясының докторанты, заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны. Алматы қ., Өтепов к., 29. E-mail: chingiz_vip777@mail.ru

Исабаев Чингиз Айдарович - докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова, магистр юридических наук, капитан полиции. г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: chingiz_vip777@mail.ru

Chingiz Aidarovich Isabaev - doctoral student of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Esbulatov, master of Law, police captain. Almaty, Utepov Street, 29. E-mail: chingiz_vip777@mail.ru

**«ҒЫЛЫМ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН
МАҚАЛАЛАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

МАҚАЛАНЫ ЖУРНАЛДА ЖАРИЯЛАУ ҮШІН ҚОЙЫЛАТЫН ШАРТТАР:

- мақалада бұрын-соңды жарияланбаған және басқа басылымдарда жариялауға арналмаған, «Құқық» мамандығы саласындағы өзіндік ғылыми зерттеулердің нәтижелері қамтылуы тиіс. Ғылыми мақалада ғылыми зерттеудің, эксперименталды немесе аналитикалық қызметтің аралық немесе түпкілікті нәтижелері баяндалуы қажет. Мақала бұрын жарияланбаған және жаңалығы бар авторлық әзірлемелерді, қорытындыларды, ұсынымдарды қамтуы тиіс; немесе жалпы тақырыпқа байланысты бұрын жарияланған ғылыми мақалаларды қарауға (жүйелі шолу) арналуы керек. Мақалада шетелдік зерттеушілердің ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектеріне шолулар мазмұндалуы керек, сонымен қатар «Ғылым-Наука» журналының алдыңғы шығарылымдарындағы кемінде бір мақалаға сілтеме болуы тиіс;

- **ӘОЖ (әмбебап ондық жіктеу) болуы;**

- **үш тілде** (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс және ағылшын) жазылған автор(лар) туралы деректер, мақаланың атауы, аңдатпа және түйін сөздердің және әдебиеттің транслитерацияланған тізімінің болуы;

- тең авторлық 3 автордан артық болмауы керек;

- авторы (авторлары) қол қойған 6-8 бет көлемдік мақалалар. Көлемі

8 беттен асатын мақаланы қабылдау бас редактормен келісіледі;

- мақалада мемлекеттік құпияны қамтитын мәліметтер және «Қызметте пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы автордың анықтамасы;

- журналға жазылу түбіртегінің көшірмесі. Журналдың индексі - 75383.

МАҚАЛАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ БӨЛІКТЕРІНІҢ ОРНАЛАСУ ТӘРТІБІ:

1. Мақаланың құрылымы:

- **ӘОЖ (әмбебап ондық жіктеу);**

- **мақаланың атауы (тақырыбы)** (қалың бас әріптермен), автордың (авторлардың) толық Т.А.Ә., оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, афiliationиясы (ұйымының атауы), елдің атауы және барлық жарияланым авторларының (оның ішінде негізгі авторын көрсете отырып) мекен-жайы қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде. Егер ұйымның атауында қала көрсетілмеген болса, онда ұйымның атауынан кейін үтір арқылы қала мен елдің аты жазылады (Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ.). Егер мақаланы бірнеше автор дайындаған болса, олар туралы деректер мақалаға қосқан үлестерінің маңыздылығына байланысты тәртіппен көрсетіледі;

- **аңдатпа** қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде (аңдатпада зерттеудің мәні мен қолданылған әдістері баяндалады, неғұрлым маңызды нәтижелер мен олардың маңыздылығы жинақталады, аңдатпа көлемі – 200-300 сөз);

- **түйін сөздер** – олар мақала мәтінін іздеуге және оның пәндік саласын анықтауға арналған (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде);

- **мақала мәтіні.** Мақала мәтінінің құрылымы:

кіріспе;

әдебиетке шолу;

негізгі бөлім (әдіснама, нәтижелер);

қорытынды (қорытынды және зерттеудің одан әрі перспективалары);

- **әдебиеттер тізімі** - мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған ақпараттық көздер мақаланың соңында орналасады. Ақпараттық көздер оларға мақалада сілтеме жасау тәртібімен орналастырылады. Сілтемелер нөмірі мақала мәтінінде тік жақшада рәсімделеді, мысалы: [1, б. 15]. Мақалада қолданылған әдебиеттер тізімі «ГОСТ 7.1-2003. Мемлекеттік стандарт. Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелеріне» сәйкес рәсімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасағанда авторы, мәтінінің тақырыбы, алынған көзі, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған уақыты көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- мақалада пайдаланылған **әдебиеттің (дереккөздердің) транслитерацияланған тізімі.**

2. Мақаланың соңында: **«мақала бірінші рет жарияланады» деген жазба болуы керек және жазба жазылған күн мен автордың (авторлардың) қолы қойылады.**

3. Суреттер (графикалық материалдар) барлық бөлшектерінің айқын көрсетілуін қамтамасыз ететін форматта анық салынған және нөмірленген, қол қойылған болуы және электрондық тасығышта ұсынылуы керек.

4. Жарияланатын мақаланың сапасын, нәтижелердің дұрыс және дұрыс мазмұндалуын қамтамасыз ету мақсатында бір жақты жасырын («соқыр») рецензиялауды қолдана отырып, мақалалар тиісті тақырып бойынша ғалымдардың немесе мамандардың рецензиялауынан өтеді. Мақалалардың авторларына рецензия жіберілмейді.

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛҒА МАТЕРИАЛДАРДЫ ҰСЫНУ ТӘРТІБІ

1. Автор А4 форматындағы ақ қағазға басылған екі дана қолжазбаны өзі немесе пошта арқылы хатпен тікелей бас редактордың атына жолдайды. Қолжазбадағы мәтін интервалы – 1, кітап бағдарлы; шрифті Times New Roman, биіктігі 14. Барлық ақшеттері - 2 см. Мәтін ені бойынша тасымалсыз пішімделуі тиіс, абзацтың басында шерініс - 1 см. Мақаланың тақырыбы ортасында пішімделеді. Мақала мәтінінде автоматты түрде нөмірлеу қолданылмауы тиіс. **Мәтін автормен оқылып, редакциялық түзетуден өткізілуі міндетті және соңғы бетте автордың қолы қойылуы тиіс.** «Word» мәтіндік редакторының форматындағы қолжазбаны электрондық пошта арқылы да жіберуге болады. Кейін автор мақаланың басып шығарылған даналарын жолдауға міндетті.

2. Редакция қажетті түзетулер мен қысқартулар жасауға, сондай-ақ, оның пікірінше, журнал талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Мақала қабылданбаған жағдайда, редколлегия оның себептері бойынша пікірталасқа жол бермеу құқығын сақтайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

3. Редакция жариялау мерзімі бойынша өзіне міндеттеме алмайды. Материалдар олардың редакцияға түсу кезектілігі тәртібімен жарияланады. Егер материал авторға пысықтауға жіберілсе, онда қайта өңделген материалдың авторы қайтарған күн мақала келіп түскен күн болып есептеледі.

4. Қолжазбаларды («Ғылым» журналына мақала» деген белгімен) редакцияға alpeisov@kostacademy.gov.kz, sadvakasova@kostacademy.gov.kz электрондық поштасына және келесі пошталық мекенжайға жолдауға болады:

110005, Қостанай қ., ҚР ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, ФЗжРБЖҰБ. Тел.: 8 (7142) 26-49-16, 25-52-80 (120). Факс 8 (7142) 25-58-40.

**ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К СТАТЬЯМ, ПУБЛИКУЕМЫМ
В МЕЖДУНАРОДНОМ НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ҒЫЛЫМ»**

УСЛОВИЯ ДЛЯ РАЗМЕЩЕНИЯ СТАТЬИ В ЖУРНАЛЕ:

- статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. В научной статье должны быть изложены собственные выводы и промежуточные или окончательные результаты научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности. Статья должна содержать авторские разработки, выводы, рекомендации, ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвящена рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор). В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Ғылым-Наука». Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания;

- **наличие УДК (универсальная десятичная классификация);**

- данные об авторе(ах), название статьи, аннотация, ключевые слова **на трех языках** (казахский (кроме зарубежных авторов), русский и английский) и транслитерированный список литературы;

- соавторство предполагает не более 3-х авторов;

- рукопись статьи объемом от 6-8 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 8 страниц согласовываются с главным редактором;

- справка от имени автора о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения с грифом «Для служебного пользования»;

- копия квитанции о подписке на журнал. Индекс журнала - 75383.

ПОРЯДОК РАСПОЛОЖЕНИЯ СТРУКТУРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ СТАТЬИ:

1. Структура статьи:

- **УДК (универсальная десятичная классификация);**

- **название (заголовок) статьи** (прописными буквами, полужирным шрифтом), полные Ф.И.О. автора(ов), его ученая степень, ученое звание, аффилиации (название организации), название страны, и адреса всех авторов публикаций (в том числе с указанием основного автора) на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город и страна (Академия правоохранительных органов при Генеральной Прокуратуре Республики Казахстан, г. Нур-Султан). Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;

- **аннотация** на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках (в аннотации излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость, объем аннотации – 200-300 слов.);

- **ключевые слова** - предназначены для поиска текста статьи и определения ее предметной области (на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках);

- **текст статьи.** Структура текста статьи включает в себя:

введение;

обзор литературы;

основная часть (методология, результаты);

заключение (выводы и дальнейшие перспективы исследования);

- **список литературы** - список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи. Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;

- **транслитерированный список литературы (используемых источников) к статье.**

2. В конце статьи должна быть запись: «**статья публикуется впервые**», ставится **дата и подпись автора (авторов).**

3. Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

4. Статьи проходят рецензирование учеными или специалистами по соответствующей тематике с применением слепого рецензирования с целью обеспечения качества публикуемой статьи, корректности и достоверности изложения результатов без направления рецензии авторам статей.

ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ МАТЕРИАЛОВ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

1. Рукопись должна быть представлена лично или послана по почте заказным письмом непосредственно главному редактору в двух экземплярах, распечатанных через 1 интервал на белой бумаге формата А4, ориентация книжная; шрифт Times New Roman, высота 14. Все поля – 2 см. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1 см. Заголовок статьи форматируется по центру. В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. **Текст обязательно должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице.** Возможна пересылка по электронной почте в формате текстового редактора «Word» с последующим предоставлением распечатанных экземпляров.

2. Редакция имеет право производить необходимые правку и сокращения, а также отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

3. Редакция не берет на себя обязательства по срокам публикации. Материалы печатаются в порядке очередности их поступления в редакцию. Если материал направляется автору на доработку, то датой поступления считается дата возвращения автором переработанного материала.

4. Рукописи (с пометкой «статья в Ғылым») направляются в редакцию на e-mail: alpeisov@kostacademy.gov.kz, sadvakasova@kostacademy.gov.kz и по почтовому адресу:

110005, г. Костанай, пр. Абая, 11, Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, ООНИиРИП. Тел.: 8 (7142) 26-49-16, 25-52-80 (120). Факс 8 (7142) 25-58-40.

Журналдың шығу мерзімділігі - үш айда бір рет.
«Ғылым» журналына жазылу индексі – 75383.
«Қазпошта» АҚ пошталық байланысының кез келген бөлімінде
жазылуға болады.

Автордың пікірі редакцияның көзқарасын білдірмейді.
Редакцияға келіп түскен материалдар авторға қайтарылмайды.
Тапсырылған материалдар үшін автор жауапты.
Мақала көшірмелері берілмейді, авторларға қаламақы төленбейді.
Материалдарды қайта басу кезінде журналға сілтеме жасау шарт.

Периодичность выпуска журнала - один раз в три месяца.
Подписной индекс журнала «Ғылым» – 75383.
Подписку можно произвести в любом почтовом отделении
АО «Казпочта».

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.
Рукописи авторам не возвращаются.
За достоверность предоставленных материалов
ответственность несет автор.

Оттиски статей не выдаются, гонорар авторам не выплачивается.
При перепечатке материалов ссылка на журнал обязательна.

**Журнал ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру
бөлімінде теріліп, беттелді**

Редактор:
Кайралапова Г.С.
Түзетуші:
Жаимбаева Г.Ж.
Компьютерде беттеу Кайралапова Г.С.

Басуға 2021 ж. 10.06. берілді.
Пішімі 60x84^{1/8}. Ризографиялық басылыс.
Көлемі 25 б.т. Таралымы 200 д.
2021 ж. маусым. Тапсырыс № 830

«Костанайский печатный двор»
ЖШС басылған
Қостанай қ., Темирбаев к., 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

**Журнал набран и сверстан в отделе
организации научно-исследовательской и
редакционно-издательской работы Костанай-
ской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева**

Редактор:
Кайралапова Г.С.
Корректор:
Жаимбаева Г.Ж.
Компьютерная верстка: Кайралапова Г.С.

Подписано в печать 10.06.2021 г.
Формат 60x84^{1/8}. Печать ризография.
Объем 25 п.л. Тираж 200 экз.
Июнь 2021 г. Заказ № 830

Отпечатано в ТОО
«Костанайский печатный двор»
г. Костанай, ул. Темирбаева, 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© Костанайская академия МВД РК
им. Ш. Кабылбаева